

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

KUR'AN'DA AZAP KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SUAT KELKİTLİ

**Danışman
Prof. Dr. Remzi KAYA**

BURSA 2010

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....Temel İslam Bilimleri.....

Anabilim/Anasanaat Dalı,Tefsir..... Bilim Dalı'nda
.....numaralı

Sait Kalkılıç'nin hazırladığı "Kur'an'da Arap Kavye"

....." konulu (Yüksek Lisans/~~Doktora/Sanatta Yeterlik~~
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 15.07/20.10 günü 10⁰⁰ - ...12³⁰ saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....(başarılı/başarısız)..... olduğuna
.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Güç

Üye (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Remzi Kaya

Üye

Üye

Prof. Dr. İsmail Güç

Üye

Doç. Dr. İsmail Güç

Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Remzi Kaya

...../...../20.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

Yazar	: Suat KELKİTLİ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 178
Mezuniyet Tarihi	:15 /07 / 2010
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Remzi KAYA

KUR'AN'DA AZAP KAVRAMI

Bu araştırmanın amacı: 1- Azap kavramının çerçevesini Kur'ân penceresinden tespit etmek, 2- Tarihin değişik dönemlerinde bazı fert ve toplumların Allah'a ve peygamberlerine karşı yürüttükleri amansız mücadele sonunda cezalandırılmaları ve tarih sahnesinden silinmeleri, 3- Kur'ân'da bu kavram çerçevesinde ağırlıklı olarak gündeme getirilen önceki ümmetlerin başına gelen korkunç yok oluş gerçeğinin oluşum nedenlerini kavrayabilmek, 4- Bu dehşetli olaylardan gelecek nesillerin dersler çıkarmasını, Kur'ân perspektifinden ortaya koymaktır. Kur'ân'ın gönderilmesinin en önemli amaçlarından biri de tarihsel olayları sebep ve sonuçlarıyla beraber ifade edip, ibret alınması amacıyla insanlığın uyarılmasıdır. Bu uyarının amacı günümüzdeki birey ve toplumların davranışlarının din gerçeğine göre şekillendirilmesidir. Bu tarihsel olayların bizim konumuzu ilgilendiren yönü; geçmiş dönemdeki toplulukların yaratılış kurallarına aykırı hareket etmeleri sebebiyle sünnetullah (Allah'ın kâinat ve mahlûkat için gerekli görüp, uygulamaya koyduğu kanunlar) gereği dünya ve âhiret'te cezalandırılmaları, cezalandırılma şekillerinin tespiti ve açıklanmasıdır. Ceza kavramının doğal karşılığını analiz ettiğimiz zaman karşımıza azap gerçeği çıkmaktadır. Ceza, aslında karşılık demektir. Öyle ise iyi bir şey yapan da, kötü bir şey yapan da cezasını, yani yaptığını karşılığını almalıdır. Bu cezanın karşılığı olan kavram azap kavramıdır. Tezin birinci bölümünde; azap kavramı ve Kur'ân'da eşanlamlı ifadeleri başlığı altında azap kavramının sözlük ve terim anlamları, Kur'ân'da azap kavramına yakın anlam ifade edilen kavramların tespiti ve analizi ele alınmıştır. Azabın uygulandığı zaman ve yere göre tasnifi, azabın âhirette uygulanacak şekilleri âyetlerle açıklanmıştır. Azap kavramı karşısında suç ve ceza dengesinin açıklanması, irâde'nin davranışlardaki rolü hakkındaki görüşler birinci bölümün diğer ana başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci bölümde; küfür, şirk, nifak, kizb gibi itikâdi azap sebepleri, zulüm, bozgunculuk, günahlara dalma gibi ameli azap sebepleri, kibir, haset, iftira gibi ahlaki sebepler ifade edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde; Azap safhaları, dünyevi azap; dünyada azap gören toplumlar bu bölümün ana temasını oluşturur genel itibarıyla Kur'ân'da adı geçen birey ve topluluklara uygulanan cezalandırılma şekilleri işlenmiştir. Kabir azabı; Kabir safhasında mücrimlerin ve inkârcıların görececekleri azap ve nihayetinde, âhiret'te varlığı, Naslarla sabit olan âhiret azabı ve azap şekilleri gibi konularla tezimizi sonlandırdık.

ABSTRACT

Yazar	: Suat KELKİTLİ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 178
Mezuniyet Tarihi	:15 /07/ 2010
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Remzi KAYA

CONCEPT punishment in the Quran

This research aims:1-Perdition concept framework Qur'an window to detect, 2 - History of the different periods, some individuals and communities in Allah and the prophet against the carried out by ruthless struggle eventually be punished, and dates from the stage deletions, three - the Qur'an, this concept predominantly raised in the context of the previous ummah terrible happened to her disappearance to grasp the real causes of the formation, four - of these horrendous events to draw lessons for future generations, from the perspective of the Qur'an is revealed. One of the most important purpose of submission to the Qur'an, historical events, whether express, together with the reasons and consequences, in order to get the sign is to warn mankind. This warning purpose of today's individual and community behavior of religious truth according to the shape is to. This historical event of our subjects of our interest direction, past the community of the creation, conduct contrary to the act because of the sünnetullah (God's universe and the creatures needed to see, and implement the law) to the world and the Hereafter 'te be punished, and punished the way explain the determination. Punishment for analyzing the nature of the concept of truth comes when we face our punishment. Criminal, is actually a counterpart. If so, which is a good thing or a bad thing or punishment which do, that its provision almalidir yaptigini. This penalty equivalent with the concept of punishment concept. Thesis In the first section, the punishment concept and the Qur'an synonymous expressions under the punishment of the concept dictionary, and the term meaning, the Qur'an punishment concept close to the meaning of the concepts of detection and analysis are discussed. Classified according to time and place of punishment is applied, the punishment of the Hereafter and verses to be applied are described. Penalty concept in the face of crime and punishment equilibrium disclosure, irâde'nin behavioral role of opinion about the first part of the other major titles as we have encountered. The second part, profanity, circus, faction, kizb such faith punishment reasons, oppression, corruption, sin, gathering such deeds punishment causes , arrogance, envy, slander moral reasons stated to be studied. The third section, punishment phases, earthly punishment; world punishment on communities of this section the main theme that creates a broadly Qur'an mentioned

individuals and communities applied for punishment as were. Torment of the grave, graves, and deniers of the stage of criminal punishment, and eventually they will see, Hereafter 'te presence, Nas is a constant torment and punishment of the Hereafter as such we have terminated our thesis topics.

ÖNSÖZ

Kur'ân, Allah'ın insanlığa son peygamber ve önder olarak gönderdiği Hz. Muhammed'in, Cebrâîl isimli melek aracılığı ile Yüce Rabbimizden vahiy yoluyla alıp insanlığa sunduğu hayât nizamıdır.

Hayâtın başlangıcı ve sonucunu açıklayan âyetleri, sunduğu hayât kanunları, felâket ve mutlulukla neticelenen yaşayış şekillerine ait tarihî belgeleri, kâinatla ilgili ilmî mûcizeleri, hakîkatları yanlışlardan ayıran prensipleri ile Kur'ân-ı Kerim bütün akıl sahiplerine yol gösterir.

Kur'ân-ı Kerim'in gönderilme amacı; fert ve toplum yararı için gerekli özlü prensipler getirmek, zarar verebilecek şeyleri yasaklamaktır. Kur'ân'ın okunması, dinlenmesi, açıklanması, üzerinde düşünülmesi ve içindeki prensiplerin uygulanması birer ibadettir. Ona tutunan, en sağlam kulpa yapışmış, hidâyet yolunu bulmuş olur. Ancak Kur'ân'ın iniş amacı, yalnız okunup sevap kazanılması ve saygı gösterilmesinden ibaret değildir. Asıl amaç, anlamına eğilmek ve günlük hayatımızda gücümüz yettiği ölçüde onu uygulamaya ve toplum hayatına hâkim kılmaya çalışmaktır.

Kur'ân'ın gönderilmesinin en önemli amaçlarından biri de tarihsel olayları sebep ve sonuçlarıyla beraber ifade edip, ibret alınması amacıyla insanlığın uyarılmasıdır. Bu uyarının amacı günümüzdeki birey ve toplumların davranışlarının din gerçeğine göre şekillendirilmesidir. Bu tarihsel olayların bizim konumuzu ilgilendiren yönü; geçmiş dönemdeki toplulukların yaratılış kurallarına aykırı hareket etmeleri sebebiyle sünnetullah (Allah'ın kâinat ve mahlûkat için gerekli görüp, uygulamaya koyduğu kanunlar) gereği dünya ve âhiret'te cezalandırılmaları, cezalandırılma şekillerinin tespiti ve açıklanmasıdır.

Yüce Allah gönderdiği kitaplarla ve görevlendirdiği elçilerle iyiyi ve kötüyü tarif etmiştir. Doğru yolu ve sapıklık yollarını göstererek, insana görevlerini hatırlatmıştır. Hangi davranışın güzel ve övücü, hatta ödül kazandırıcı olduğunu, hangi hareketin kötü, çirkin ve insanın ceza çekmesine sebep olduğunu açıklamıştır. İnsanın dünya hayatını düzene koyucu, ona mutluluk sağlayıcı, onun haklarını koruyucu hükümler, ilkeler, kanunlar göndermiştir. Bütün bu hükümler, insana insanca yaşamasını, huzurlu olmasını ve nasıl kulluk yapacağını öğretmiştir.

İslâm'da azap ilâhî adaletin gerçekleştirilmesi içindir. Bu hüküm toplum içinde işlenebilecek kötülük ve suçların önlenmesi ve diğer insanlara ibret teşkil etmesi amacıyla emredilmiştir. Âhiretteki azabın mâhiyetine gelince Yüce Allah azabının nasıl gerçekleşeceğini, boyutlarının ne olacağını, yalnızca kendisi bilir. Kur'ân, geçmişte azabı hak eden topluluklara verilen cezalardan bir kısmını anlatıp, azap yeri olan cehennemden çeşitli sahneler sunmuştur. Cehennem azabı anlatılırken, insanların çektiği eziyet, azap ve elem verici unsurlar, insanların bildiği kavramlarla anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu konunun hazırlanmasında yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Remzi Kaya hocama şükran ve hürmetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZAP KAVRAMI

AZAP KAVRAMI VE KUR'ÂN'DA EŞANLAMLI İFADELERİ	6
A. AZAP KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI	6
1. Lügat Olarak Tanımı.....	6
2. Terim Olarak Tanımı	7
3. Azap Kavramının Eşanlamlı İfadeleri.....	12
B. DÜNYADA VERİLEN AZAP ÇEŞİTLERİ	21
1. Gökyüzünden Gelen Cezalar	21
2. Yeryüzünde Meydana Gelen Cezalar	23
3. Toplumlara Verilen Cezalar.....	24
C. ÂHİRETTE VERİLELEN CEZALAR.....	26
1. Cehennem Tasviri	32
2. Cehennem Ehlini Konu Alan Ayetler	37
3. Azap Ayetlerinin Toplu Listesi	41

D. AZAPLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	42
1. Suç ve Ceza Dengesi	43
2. Azabın Kat Kat Artırılması Ve Sebepleri	49
3. İnsan İrâdesi ve Sorumluluk	52

İKİNCİ BÖLÜM

AZAP SEBEPLERİ

İTİKÂDÎ VE AMELÎ SEBEPLER	57
A. İTİKÂDÎ SEBEPLER.....	58
1. Küfür	59
a) İnkâr Anlamına Gelen Küfür	60
b) Nankörlük Anlamına Gelen Küfür	62
2. Şirk ve Putperestlik	65
3. Nifâk.....	68
4. Kizb	70
5. Allah'la mücâdele.....	71
a) Mücâdele.....	72
b) Müşâkka.....	73
c) Muhâcce	73
d) Muhâdde	74
e) Muhârebe	74
6. Fisk.....	75
B. AMELÎ SEBEPLER	77
1. Zulüm	77
2. Bozgunculuk	82
3. Günahlara Dalma	84
4. Haddi Aşmak, Müsrif Davranmak	89

5. Beyinsizlerin Eylemleri.....	91
6. Allah Yolunda Harcama Yapmayı Ve Cihâdı Terk Etmek	92
7. Yetim Hakkı Yemek.....	94
8. Ölçü ve Tartıda Hile	95
9. Şımarıklık	96
10. Kibir	97
11. Haset.....	100
12. İftirâ	101
13. Çekiştirmek.....	102
14. Cinsel Sapıklıklar	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZABI SAFHALARI

DÜNYA, KABİR VE ÂHİRET AZABI SAFHALARI	105
A. DÜNYEVÎ AZAP(Dünyada Azap Gören Toplamlar)	106
1. Nuh Kavmi ve Tufan Hâdisesi	107
2. Ashâb-ı R'ess	108
3. Âd Kavmi ve Azabı	109
4. Semûd Kavmi ve Azabı (Ashâb-ı Hicr)	111
5. Nemrut Kavmi ve Azabı	113
6. Lût Kavmi ve Azabı	116
7. Şuayb Kavmi (Medyen ve Eyke Halkı) Azabı	119
8. İsrâiloğulları ve Uğradıkları Azap Şekilleri	121
a) İsrailoğulları'nın Azabı Hak Etme Nedenleri	122
(1). Buzağıya Tapınma	122

(2). Nankörlük	123
(3). Sözlerinde Durmamaları	124
(4). Elçilerini Yalanlamaları ve Öldürmeleri	124
(5). Cihad'a Karşı Çıkma Ve Alay	125
(6). (Cumartesi) Yasağını Çiğnemeleri.....	125
b) İsrail Oğulları'na Uygulanan Azap Şekilleri	126
(1). Samiri'nin Azabı	126
(2). Maymuna Çevrilme	126
(3). Zillet, Meskenet, Gadap	127
(4). Deprem (Recfe)	153
(5). Yıldırım (Sâika)	127
9. Ashâb-ı Karye ve Azabı	128
10. Seb'eliler ve Arîm Seli	129
11. Ashâb-ı Cennet (Bahçe Sahipleri) ve Azabı	130
12. Ashâb-ı Uhdûd ve Azabı	131
13. Tübb'a Kavmi ve Azabı.....	132
14. Ashâb-I Fîl Ve Azabı	133
15. Firavun ve Yandaşlarının Uğratıldıkları Azap ..	134
B. KABİR AZABI	136
C. ÂHİRET AZABI	138
1. Kur'ân'da Cehennem Anlamına Gelen Diğer İsimler	141
a) Nâr	142
b) Cahîm	142
c) Hutame	143

d) Sakar	143
e) Lezâ	144
f) Hâviye	144
g) Saîr	145
2. Cehennemdeki Azap Şekilleri	147
3. Cehennemliklerin Vasıfları.....	150
4. Psikolojik Cezalar	152
5. Cehennem Azabının Ölçüsü Ve Şiddeti	158
D. ÂHİRET HAYATIYLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	161
1. Ölüm	162
2. Kabir	163
3. Kıyâmet.....	164
4. Ba's	165
5. Haşr Ve Neşir	167
6. Mîzân	167
7. Sırat	168
8. Şefâat	168
9. Havz, Kevser	170
10. Â'raf	199
11. Berzah.....	171
SONUÇ.....	173
BİBLİYOGRAFYA	175
ÖZGEÇMİŞ	178

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.l.s	: Aleyhimüsselam.
as	: Aleyhisselâm.
ay.	: Aynı yer.
b.	: İbn, bin, bintu, ibnetu
Bk.	:Baskı
bkz.	: Bakınız.
cc.	: Celle Celâlühü.
ev.	: Çeviren.
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti
Ktb.	: Kütüphane.
M.Ö.	: Milattan önce.
md.	: Madde.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
Nşr	: Neşereden.
ö	: Ölümü.
ra	: Radiyallahu anh.
rh	: Rahimehullah.
rha	: Radiyallahu anha.
s.	: Sayfa.
sav	: Sallallahualeyhivesellem.
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme eden.
th:	: Tahkik eden.
ts.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzerleri.
vd.	: Ve diğerleri.
vs.	: Ve saire.
yay.	: Yay.

GİRİŞ

Yüce Allah, içinde yaşadığımız bu dünyayı ve üzerindeki bütün varlıkları geçici bir zaman için yaratmıştır. Bir gün dünya ve dünyadaki bütün insanlar, canlı ve cansız varlıklar yok olacaktır. Dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacak,¹ Allah'tan başka tüm âlem son bulacaktır.² Bu hâdiselerin meydana geldiği günü Kur'ân, "zelzele saati "³ ve "Kıyamet Günü"⁴ diye adlandırır. Kıyamet Günü'nden sonra Allah'ın takdir ettiği bir zamanda insanlar yeniden hayat bularak kabirlerinden kaldırılacak ve "Mahşer" denilen düz bir sahada,⁵ hesabı süratle gören⁶ Allah'ın huzurunda, dünyada yaptıklarının hesabını⁷ vermek üzere toplanacaklardır.⁸ Hesapların görülmesinden sonra bir kısım insanlar iyilikleri nedeniyle Cennet'e, diğerleri ise, inkâr ve kötülükleri nedeniyle Cehennem'e gideceklerdir. İşte bu yeni hayatın başlayacağı âleme "Âhîret Âlemi" denir. Bütün semâvi dinlerde olduğu gibi en son ve en mükemmel din olan İslâm'a⁹ göre, meydana geleceği âyet¹⁰ ve bütün ümmetin fikir birliği ile kesin olan âhîret gününe inanmak, imanın şartı olarak farzdır. Âhîrete iman denince ilk akla gelen kavramlardan bazıları kabir, haşr, hesap, cennet ve cehennemdir. Bu çalışmada insanın en son varacağı iki duraktan biri olan cehennem ve oradaki cezalandırma şekli olan azap kavramı incelenecektir. Mahlûkâtın, ölüp yok olduktan sonra tekrar dirilmelerindeki hikmet, mükelleflerin bu dünyada iradeleriyle kazandıklarının karşılığını görmeleridir. Çünkü bu dünya kazanç ve amel dünyasıdır. Öbür dünya ise, yapılanların karşılığının görüleceği yerdir.¹¹ Bu bağlamda insanın boşuna yaratılmadığını,¹² başıboş bırakılmadığını,¹³ her nefsin ölümü tadacağını, inanan ve iyi amellerde bulunan kişilerin mükâfatlandırılması ve kâfirlerin de cezalandırılması için tekrar diriltileceklerini bildiren¹⁴ âyetler de, âhîret hayatının birer delilleridir.

İnsan hayatı ile dünyanın varlığı, ancak sonunda bütün yapılanların sorgulanacağı bir âhîret hayatının olmasıyla anlam kazanacaktır. Ayrıca insanın yaşayışı da disiplin altına alınmış olacaktır. Zira âhîrete iman insana büyük bir sorumluluk duygusu vermekte ve ilerde sorguya çekileceği büyük hesap gününe göre hayatını ve diğer insanlarla ilişkilerini sağlam bir karakter

¹ Bkz. Kârîa, 101 / 4-5.

² Bkz. Rahmân, 55 / 27.

³ Bkz. Hac, 22 / 2.

⁴ Bkz. Kıyâme, 75 / 1.

⁵ Bkz. Hicr, 15 / 25.

⁶ Bkz. Âli İmrân, 3 / 19.

⁷ Bkz. Hâkka, 69 / 19, 37.

⁸ Bkz. Câsiye, 45 / 26.

⁹ Bkz. Mâide, 5 / 3.

¹⁰ Bkz. Bakara, 2 / 4.

¹¹ Bkz. Âli İmrân, 3 / 185.

¹² Bkz. Müminûn, 23 / 115.

¹³ Bkz. Kıyâme, 75 / 36.

¹⁴ Bkz. Âli İmrân, 3 /185; Yunus, 10 / 4; Leyl, 92 / 4, 11

ve temele dayandıracaktır. İnsan dünya hayatında yaptığı bütün amellerinin karşılığını o gün göreceklerdir. *"Kim zerre miktarı iyilik yaparsa onu görecek ve kim zerre miktarı kötülük yaparsa karşılığını göreceklerdir."*¹⁵ Böylece âhirete iman insana büyük bir ümit kaynağı olduğu gibi aynı zamanda onu adâlete ve sonsuzluğa da inandırır. Bu da adil, dürüst ve sağlam bir toplumun oluşmasını sağlar. Netice itibarıyla âhiret hayatında çeşitli merhalelerden sonra mü'minler için ebedi cennet hayatı ve kâfirler için de ebedi cehennem hayatı söz konusudur. Konumuz cehennemde uygulanacak ceza, elem, beden ve ruha etki eden eziyet gibi anlamları ihtiva eden azap kelimesidir. Bu araştırmayı yaparken Kur'ân bilgisi hareket noktamız olacaktır.

Konunun incelenmesine geçmeden önce azap kavramıyla ilgili bazı hususların bilinmesi faydalı olacaktır.

1. Kur'ân'da Azap Kavramı

Kur'ân'da türevleriyle birlikte 490 defa geçen azap genellikle Allah'ın günahkârlara dünya veya âhirette vereceği ceza, sıkıntı ve eziyet demektir. Kur'ân'da azap manasında geçen başka kelimeler de vardır. Bunlardan en çok kullanılanlar nâr, cehennem ve ikâbdır. Azap, dünyada, kabirde, âhiret hayatının çeşitli safhalarında ve cehennemde olmak üzere dört farklı yerde uygulanacaktır. Dünya azabını uyarı ve helâk mahiyetinde olmak üzere iki şekilde mütalaa etmek mümkündür. Uyarı azabı, bireylerin ve toplumların karşılaştıkları hastalık vb. bazı âfetleri içine alır. Helâk azabı ise Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerinde görüldüğü üzere inkârcılıkta direnen milletleri mahvedip geride kalan insanlara ibret vermek amacı taşıyan azaptır.¹⁶

2. Âhiret Azabının Mevcudiyeti

Allah'ın lutuf, kerem ve mağfîret sahibi olduğunda şüphe yoksa da bütün semavî kitaplarda yer alan hâkim görüşe göre inananla inanmayanın, Allah'a itaat edenle O'na isyan edenin eşit tutulmaması ilâhi adalet ve hikmetin gereğidir. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde, Allah'ın lutuf ve keremine güvenerek inkâra ve isyana düşülmemesi konusunda bütün insanlar uyarılmakta,¹⁷ iyilerle kötülerin hem dünya hayatında hem de âhirette farklı muamelelere tâbi tutulacakları ısrarla belirtilmektedir. Beşeri adalet ve hukuk sistemlerinde de aynı ayrımın gözetildiği bilinmektedir. Diğer semavî kitaplara paralel olarak Kur'ân-ı Kerim de cehennemin insanlar ve cinlerle dolacağını,¹⁸ yetmiş defa af dilenseler bile kâfirlerin affedilmeyeceğini,¹⁹

¹⁵ Zilzâl, 99 / 7-8.

¹⁶ Âlusi, Ebu'l - Fadl Mahmud, (1270/1853), *Rûhu'l - Meâni fi Tefsiri'l- Kur'âni'l - 'Azim ve's - Seb'i'l - Mesâni*, I-XXX, Dâru, İhyâi't - Tûrâsi' l - 'A'rabi, Beyrut, ts. XV / 36.

¹⁷ Bkz. Lokmân, 31 / 33; Fâtır, 35 / 5; Hadid, 57 / 14; İnfitâr, 82 / 6.

¹⁸ Bkz. Hûd, 11 / 119; Secde, 32 / 13.

Allah'ın bağışlayıcı olması yanında azabının da şiddetli olduğunu ²⁰ haber vermektedir. Söz konusu azap dünya hayatında uygulanmışsa bir uyarı fonksiyonunu icra eder. Âhiret âleminde âsi müminlere uygulanmışsa onların cennete kabul edilmelerini sağlar. Kâfirlere uygulanmışsa adaletin tecellisine ve belki arınıp bir gün bu cezadan kurtulmalarına vesile olur. Nitekim günahkârlardan ilâhi azabın geri çevrilmeyeceği anlatılırken Allah'ın geniş bir rahmet sahibi oluşuna temas edilmesinde de ²¹ böyle bir hikmet aramak mümkündür.

3. Azabın Ebediliği

Bu konudaki görüşleri iki noktada toplamak mümkündür. a) Âhirette kâfirlere uygulanacak azap ebedidir. Âsi müminler cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkacaklardır. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu ile Mu'tezile, Şia ve Hâriciler bu görüşü benimsemiştir. ²² b) Söz konusu azap uzun asırlar devam ettikten sonra bir gün sona erecektir. Hz.Ömer, Hz.Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b.Mes'ud ve Ebu Hüreyre gibi sahabe-i ikram, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cezviyye gibi zâtlar kâfirlerin azabının uzun süreler devam ettikten sonra sona ereceği görüşündedirler. ²³ Kâfirlerin ebediyen azapta kalacaklarını ve hiçbir şekilde cennete giremeyeceklerini savunanlar Kur'an'daki "hulûd" ve "ebed" kelimelerine dayanmaktadır. Bu kavramlar sonsuzluk anlamları ihtiva etmektedir.

4. Azabın Gerçekleşeceği Yerler

Kur'an'ın ifadesine göre suçlulara üç yerde azap (ceza) vardır:

a) Dünyada Azap:

Yüce Allah eski devirlerde imandan uzaklaşan, gönderdiği peygamberlere itaat etmeyen, Allah'a isyan eden kavimleri helâk etmiş, onları dünyada cezalandırarak sonraki nesillere ibret yapmıştır. Nuh (a.s.)'ın kavminin sular altında kalması, sadece kendisiyle birlikte bir gemiye binen insanların ve hayvanların kurtulması, Âd ve Semûd kavimlerinin başına gelen felâketler, Nemrud'un ve Firavun'un helâk oluşu, erkeklerin kadınları bırakarak birbirlerine yaklaştığı Lût kavminin yere batırılması dünyadaki azaba örnek verilebilir. Bunlar Kur'an-ı Kerîm'de ibret için zikredilen kıssalardır. Dünyevî azabın biri de eziyet, sıkıntı, fakirlik vb şekillerde imtihan amacıyla karşılaşılan şekli vardır. Bu imtihanların gayesi insanın sabır ve tahammül gücünün

¹⁹ Bkz. Tevbe, 9 / 80.

²⁰ Bkz. Hicr, 15 / 50.

²¹ Bkz. En'âm, 6 / 147.

²² Eş'arî, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, (260/875 - 324/936), *Makâlâtü'l- İslâmiyyîn*, İstanbul, 1928, s. 294.

²³ Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b.Halid, (310/922), *el-Câmi'u'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l- Fikr, Beyrut,1405 (XII, s.71).

ölçülmesi, buna karşılık günahlarının affedilmesi, ya da manevî derecesinin yükselmesidir. Âyette şöyle buyrulur: *"Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenleri müjdele."*²⁴

b) Âhiret Azabı (Uhrevî Azab):

Mahşer yerinde hesap ve mizandan sonra sevapları günahlarından fazla gelenler cennete, az gelenler ve inkârcılar ise cehennem'e gireceklerdir. Günahkâr müminler bir süre azap gördükten sonra, sonunda yine cennet'e gireceklerdir. Kâfirler ise ebedî cehennem'de kalacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetinde cehennem azabından, bu azabın dehşet ve korkunçluğundan söz edilir: *"Defterleri sol tarafından verilen günahkârlara gelince; onlar ne acıklı durumdadırlar. Onlar ateşin alevi ve kaynar su içindedirler. Bir de üzerlerinde cehennem'in kapkara dumanı olan bir gölge var. O gölge ne serindir, ne de mülayim. Çünkü onlar dünya hayatında zevklerine düşkün kimselerdi."*²⁵ Bu azap yeniden dirilişle başlayacak ve cehennemde devam edecektir.

Genel çerçevesi ve hedefi yukarıda bahsi geçen başlıklardan oluşan, konulu tefsir çalışması sisteminde, azabı konu alan âyetleri inceleyen, "Kur'ân'da Azap Kavramı" isimli bu çalışma üç bölüm halinde ele alınacaktır.

Birinci bölümde azap kavramı, azap kavramının sözlük ve terim anlamları, Kur'ân-ı Kerim'de azap ayetleri, Kur'an'ı Kerim'de anlam itibariyle azap kavramına yakın kavramların tespiti ve anlamları, azap kavramı ışığında suç ve ceza dengesi ve azapla ilgili görüşler, ikinci bölümde azap sebepleri ana başlığı altında itikâdi ve ameli sebepler gibi bireyi ve toplumu helâka götüren davranışlar, üçüncü bölümde azap safhaları, dünyevi azap, dünyada azap gören toplumlar işlenecektir. İnkârcıların görecekleleri azap ve nihayetinde, âhiret'te varlığı naslarla sabit olan âhiret azabı ve azap şekilleri gibi konularla bu çalışma sonlandırılacaktır.

Bu tez çalışması hazırlanırken İsfehâni'nin (502/1108) "el-Müfredat", Zemahşeri'nin (538/1143) "el-Keşşaf", Kurtubi'nin (671/1272) "el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'ân", İbni Manzur'un (711/1311) "Lisan'ül Arab", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1942) "Hâk Dini Kur'ân Dili", Mevdudi'nin (1979) "Tefhimu'l-Kur'ân", Toshihiko İzutsu'nun (1993) "Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar", Seyyid Kutub'un (1996) "fi Zilâli'l-Kur'an", Hayrettin Karaman'ın "Mukayeseli İslam Hukuku", Remzi Kaya'nın "Kur'ân'da Nesih", Türkiye Diyanet Vakfı "İslam Ansiklopedisi" gibi değerli eserlerden ağırlıklı olmak üzere, burada ismini zikretmediğimiz pek çok eserden istifade edilmiştir.

²⁴ Bakara, 2 / 155.

²⁵ Vâkıa, 56 / 41- 46.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZAP KAVRAMI

AZAP KAVRAMI VE KUR'ÂN'DA EŞANLAMLI İFADELERİ

A. Azap Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Yüce Allah insanı kendi ruhundan üflemek suretiyle²⁶ en mükemmel bir varlık olarak yaratmış ve bu dünyayı insan merkezli olarak düzenlemiştir. Buna karşılık insan; yaratıcısını tanımak, onun emir ve yasaklarına uymak, bir takım ibadetlerle O'nun kulu olduğunu hatırlamakla görevlendirilmiştir. İlâhi kitaplar ve gönderilen tüm peygamberler Allah ile insan arasındaki bu kutsal iletişimin sağlıklı yürüyebilmesi için bir vasıtaadır. İnsan, gönderilen bu kıymetli araçları en iyi şekilde değerlendirerek kaçınılmaz son olan ölüme kadar ve hatta ölümden sonraki hayat için bu dünyada birtakım görevleri tam anlamıyla yerine getirmiş bir kul olarak Rabbinin huzuruna başı dik olarak çıkması için gayret göstermelidir. Bu anlamda Kur'ân Yaratıcıyla insan arasındaki davranışların neler olması gerektiğini belirten bir ilkeler bütünüdür. İşte Kur'ân'da mevcut olan bu ilkeleri objektif bir şekilde değerlendirdiğimizde insanın bu dünyaya imtihan vesilesiyle gönderildiğini²⁷ tespit edebiliriz. İnsanın da iyiliği ve kötülüğü

²⁶ Bkz. Hicr, 15 / 29.

²⁷ Bkz. Mülk, 67 / 2.

yapabilecek yetenekte yaratıldığını²⁸ düşündüğümüzde her iki davranışın da ilâhi adalet neticesinde bir karşılığı olacaktır²⁹; Yüce Allah insanların yaptığı davranışları iki kısma ayırmıştır. Râzı olduğu işlere hayır, hasenat denir, ölçü birimi ‘ Ecir ’ ve ‘ Sevap ’ tır. Âhirette bu ecir veya sevaplara karşı nimetler verilecek, bu nimetlerin verildiği yere cennet denir. Râzı olmadığı işlere de münker, şer ve seyyiat denir ki ölçü birimi ‘ İsm ’ olarak isimlendirilir. Yine âhirette de bu davranışlara karşı kişi cezalandırılacaktır. Cezalandırıldığı yere de cehennem denir. Cezanın karşılığı azaptır. Azap kavramının lûgat ve terim anlamlarını şöyle izah edebiliriz:

1. Lûgat Anlamı: Azap (عذاب) kelimesi sözlükte azb (عذب) kökünden gelmektedir. Azb (عذب) bir kimseyi bir şeyden engellemek vazgeçirmek; uzubet, (عذوبة) yemeğin ve suyun tatlı olması; i’zâb, (اعذاب) bir şeyi tatlı yapmak; isti’zâb (استعذاب) ise tatlı su istemek³⁰; azab (عذاب) ve ta’zib (تعذيب) ise acı, eziyet, elem, ceza vermek manasındadır. Bazı dilcilere göre azabın aslı azîb (عذیب) ve azûb (عذوب) kökünden gelmektedir. Bu masterların manası ise şiddetli susuzluktan dolayı yemeği bırakmak manasındadır. Bu, hayatın tadını kaçıran şey demektir. Buna göre azap (عذاب) insanı aç ve susuz kalmaya götürür ve böylece hayatın tadı kalmaz. Bazı dilcilere görede azap (عذاب) azabetün (عذبة) kökünden gelmekte olup kamçının ucuyla vurmak anlamına gelmektedir.³¹

“Azap(عذاب)”Arap dilinde temel anlam bakımından vurmak³² manasına gelirken, zamanla çok acı verici bir şekilde cezalandırmak³³ ve şiddetli bir şekilde acı vermek,³⁴ anlamında kullanılmıştır.

Özetlersek “Azzebe (عذب)” fiilinin, dövme ve vurma,³⁵ temelli anlamından hareketle uzun süre azap etmek³⁶ ve acı verici bir şekilde cezalandırmak anlamında kullanıldığını görürüz. ”A-

²⁸ Bkz. Şems, 91 / 8.

²⁹ Bkz. Zîlâl, 99 / 7- 8.

³⁰ Heyet, *Mû’cemu’l Vasîf*, II. Bk. Çağrı yay. İst. 1996, s. 589.

³¹ İbni Mânzur, Ebu’l - Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim el-İfrîki el - Mısri, (711-1311), *Lisân’ül Arab*, I - X, Dârus’sadr, Beyrut 1994, (X /77).

³² Feyyûmi, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Makarrî, (770/1368), *el-Misbâhu’l - Mûnir*, s. 151, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987.

³³ Cevheri, İsmail b. Hammad, (393 /1003), *es-Sihâh Tâcü’l - Lüga ve Sihâhu’l - ‘Arabiyye*, I-VI, (I/179), Dâru’l lil - Melâyin, Beyrut, 1979: İbni Mânzur, *Lisân’ül Arab*, I/585; Feyyûmi, *el-Misbâhu’l Munir*, s. 151.

³⁴ İsfahâni, Râgıb, (502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi’l - Kur’ân*, s. 490, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1997.

³⁵ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 490.

³⁶ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 490.

ze-be (عَذَبَ)” kökü, hem dünya hem âhiret azabı anlamında kullanılan bir yapıya sahip olup,³⁷ Kur’ân’da çoğunlukla âhiret azabı için kullanılmaktadır.

2. Azap Kavramının Terim Anlamı: Kur’ân’da türevleriyle birlikte 490 yerde geçen azap kavramı genellikle ilâhi emirlere karşı gelenlere verilen cezanın adı olarak kullanılır. İsyankâr toplumlara Allah’ın verdiği açlık, kıtlık, kılıçla (silahla) öldürülme, yere batırılma, şekil değişikliğine uğrama ve benzeri musibetleri³⁸ anlatan helâk anlamında bir kavramdır.

Azap kavramının dünyaya bakan anlamını açıkladıktan sonra âhiret’e bakan anlamını da açıklayabiliriz. Kâinatın yegâne yaratıcısı Yüce Allah’ın ilahi buyruklarını tanımayanları, peygamberlerini alaya alıp yalanlayanları, kâfirleri, fâsıkları, zulüm ve haksızlık yapanları, hak dine girip sonra dönenleri, öldükten sonra başlayacak olan âhiret döneminde çeşitli şekillerde cezalandırmasına denir.

Netice itibarıyla azap kavramını dört başlık altında inceleyebiliriz: a) Allah’ın kullarına bu dünyada verdiği azaplar, b) Allah’ın âhirette vereceği azaplar,

c) İnsanların birbirlerine yaptıkları işkence ve cezalar, d) Allah’ın had cezası olarak takdir ettiği azap mahiyetinde sayılabilecek cezalar

a) Allah’ın kullarına bu dünyada verdiği azaplar: Kur’ân’da ismi geçen kavimlerin azabı hep bu şekilde olmuştur. Nuh, Hud, Salih, vb... kavimleri yok eden ya bir tufan ya bir deprem ya da bir sayha olmuştur. Bu durumlarla ilgili geniş bilgi verilecektir.

b) Allah’ın âhirette vereceği azaplar: Allah Teâlanın âhirette cehennemiyile insanları korkuttuğu azap durumudur. Kurân-ı Kerim’de bu manayı ve tanımı destekleyici pek çok ayeti kerime vardır. “*De ki: O halde niçin günahlarınızdan dolayı (Allah) size azap ediyor.*”³⁹ “*İnkâr eden kimselere çetin azap vardır fakat inanan yararlı iş yapanlara ise bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.*”⁴⁰ “*Sonra, haksızlık edenlere sonsuz azabı tadın. Kazanmış olduklarınızdan başka bir şey için mi cezalandırılıyorsunuz denir.*”⁴¹

c) İnsanların birbirlerine yaptıkları işkence ve cezalar: İnsanların birbirlerine yapmış olduğu işkenceleri de Kur’ân, azap olarak isimlendirmiştir. Nitekim Â’raf Suresinde Firavunun büyücülere⁴² ve İsrâiloğullarına⁴³ yaptığı işkencelerle ilgili olarak azap ifadesi kullanılır.

³⁷ Bkz. Bakara, 2 /114; Mâide, 5/41; Tevbe, 9/55, 74, 85; Yunus, 10/98; Ra’d, 13/34.

³⁸ Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (671 /1272) ,*el - Câmi ‘uli - Ahkâmî’ I - Kur’ân I-XX, (XVIII /173)*, Dâru İhyâi’ t -Türâsi ‘l - ‘A’rabî, Beyrut, 1985.

³⁹ Mâide, 5 /18.

⁴⁰ Fâtır, 35 / 7.

⁴¹ Yunus, 10 / 52.

⁴² Bkz. Â’raf, 7 / 123, 124.

⁴³ Bkz. Â’raf, 7 / 127.

d) Allah'ın had cezası olarak takdir ettiği azap mahiyetinde sayılabilecek cezalar: Yüce Allah Nûr suresinde zina eden kişinin cezasından bahsederken “ ... içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan bir topluluk o ikisinin azabına (cezasına) şahid olsun ...” ifadesini kullanmıştır. İnsanlar arasında ilâhi emirlere inanmayan müşrik, Ehl-i kitap ve münafıklar vardır. Bunların içinden zulüm ve haksızlıkta aşırı gidenlerden zillet damgası vurulanlar bulunur.

Yine Kur'ân-ı Kerim, kâfirlerin sahip olduğu gelip geçici dünya nimetlerinin şükrünü yerine getirmemelerinin kendileri için bir azap sebebi olduğunu ⁴⁴ ifade etmiştir. Bu şekilde maddi imkânların insan bedenine haz vermesine karşılık ruhu için ıstırap kaynağı olabileceği, manevi mutluluğun madde ile değil, Allah'a bağlanmakla gerçekleşeceği ve Allah yolunda harcanmayan servetin sahibini azaba sürükleyeceği ifade edilir.⁴⁵ Kur'ân-ı Kerim inkârcı ve isyankârların dünyada ilâhi azapla cezalandırılmalarını, pişmanlık duyup girdikleri sapık yollardan dönmelerini ve Rablerine yönelmelerini sağlamak gibi gaye ve hikmetlere bağlamıştır. ⁴⁶ Açık bir ifade ile olmasa bile, ölümle başlayıp tekrar dirilişe kadar sürecek olan kabir hayatında da sözü edilen kişiler için azabın devam edeceğine işaret eder, ancak ayrıntılı bilgi vermez. ⁴⁷

Öte yandan kendisine peygamber gönderilmeyen topluluklara azap edilmeyeceği vurgulanır.⁴⁸ Kur'ân'a inanmayan, Yahudiler, Hıristiyanlar, münafıklar, müşrikler ve peygamberlerin bir kısmına inanıp diğerlerini inkâr edenlere şiddetli azap verileceği haber verilir. ⁴⁹

Dünya hayatındaki tabi-î felaketler, insanın zihni ve fikri yapısından kaynaklanan olumsuzluklar, dünyevi azap şeklinde tezahür etmiş olup insanlık tarihi bu tür cezalandırma örnekleriyle doludur. İnanmayanlarda olduğu gibi Müslümanlar arasında da hak ve hukuka riayet etmeyen, inanmayanların vasıflarını taşıyarak büyük günah işleyen (yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, mü'mi'ni kasten öldürenler, iffetli kadınlara iftira edenler, Kur'ân'da belirtilen sınırları aşanlar, peygamberlerinin bildirdiklerine aykırı davrananlar) mü'min'ler de azap göreceklerdir. ⁵⁰

Âyetlerde bildirilenlerden hareketle cehennem tasvirlerine baktığımız zaman fizyolojik ve psikolojik olmak üzere iki türlü azabın uygulanacağını görmekteyiz. Yakıcı ateşler, dondurucu

⁴⁴ Bkz. Tevbe, 9 / 85.

⁴⁵ Bkz. Tevbe, 9 / 35 (*Türkiye Diyânet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, II /302 - Azab mad.)

⁴⁶ Bkz. En'âm, 6 / 64; Nâhl, 16 / 53; Secde, 32 / 21 (*Türkiye Diyânet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, IV /302, Azab mad.)

⁴⁷ Bkz. Mü'minûn, 23 /100; Nuh, 71/ 25.

⁴⁸ Bkz. İsrâ, 17 / 15 ; (*Türkiye Diyânet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, IV/303, Azab mad .)

⁴⁹ Bkz. Kehf, 18 / 105 - 106; Nisâ, 4 / 139, 145, 161; Mâide, 5 / 72 – 73; Âl-i - İmrân, 3 / 151; Ahzâb, 33 / 73, (*Türkiye Diyânet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, IV/303, Azab mad .)

⁵⁰ Bkz. Nisâ, 4 /10, 14 - 93,97; Mâide, 5 /94 - 95; Nûr, 24 / 23, 63.

soğuklar, demir topuzlar ve zincirler, ateşten yatak, örtü ve elbiseler, kaynar sular, zakkum'dan ve dikenli ağaçlardan yiyecekler gibi vasıtalarla gerçekleştirilecektir.

Azabın ruhlara en şiddetli ıstırapı verecek olan ikinci türü ise bu azaba müstehak olanların Allah'ı görmekten ve O'nunla konuşmaktan mahrum bırakılarak ilâhi lanete uğratılmaları şeklinde gerçekleşecektir.⁵¹

Kâfirler için azabın "ahkâb" denilen zaman dilimi yani uzun devirler süreceği, fakat Allah'ın irâdesine bağlı olarak bu zamanın kısalıp veya uzamasının mümkün olabileceği Kur'ân'da belirtilmiştir.⁵²

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre Kâfirler ve âsi (büyük günah işleyen) mü'minler için âhiret azabının mevcudiyeti konusunda fikir birliği söz konusudur. Bazı Mürcie mensuplarıyla, filozoflar; yaratıcının kullarına azap etmesinin mümkün olmadığını ve bu azabın âhirette fiilen gerçekleşmeyeceğini iddia etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet'e göre inananla inanmayanın, Allah'a itaat edenle, âsi olanın eşit tutulmaması ilâhi adaletin bir gereğidir. İlâhi dinlerin tamamına göz attığımız zaman insanların kesinlikle uyarıldığı ve âhirette azabın mevcudiyeti konusunda bilgi verildiği görülmektedir.

Kur'ân'da "*Allah'ın bağışlayıcı olması yanında azabının da şiddetli olduğu belirtilmiştir.*"⁵³ İnsanın hem iyilik hem de kötülük yapabilme kabiliyetinde yaratılması, ilâhi vahye mazhar olması bu dünyada işlediklerinin sorumluluğunu sırtına yükler. Genel İslami anlayışa göre vahye muhatap olmayanların azaba maruz kalması mümkün değildir.

Kur'ân; akıl sahipleri için geniş bilgi vererek alacakları mükâfat ve cezadan bahsederken, akıldan yoksun olan kişiler, çocuklar ve önemli hastalıklar sonucu vefat edenlerin, azap görmeyeceklerini belirtmiştir. Azap kavramıyla ilgili insan zihnini meşgul eden bir takım meseleler ve sorular kaçınılmaz olarak kelimcilerin ve diğer İslami disiplinlerin dikkatini çekmiştir. Bu konuyla ilgili görüşlerini çeşitli konu başlıkları altında inceleyip izah etmişlerdir.

İslam âlimlerinin âhiret azabının ruhâni mi cismani mi olduğu hususundaki görüşlerinin farklı olduğunu müşahade etmekteyiz. Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile ve kelimcilerinin çoğu azabın hem ruhâni hem de cismâni (bedeni) olduğunu belirtmişlerdir.

İslam filozofları ise âhiret hayatını ruhani bir hayat olarak kabul ettiklerinden dolayı azabın ruha uygulanacağını söylemişlerdir.

Azabın sadece bedeni olması, hem naslara aykırı hem de ruhsuz bir bedenin idrakten yoksun olduğu düşünüldüğünde anlamsız olur. Azabın sadece ruha uygulandığı iddiasının ise

⁵¹ Bkz. Bakara, 2 / 161-162; Âl-i-İmrân, 3 / 77.

⁵² Bkz. En'âm, 6 / 128; Hûd, 11 / 107; Neb'e, 78 / 23.

⁵³ Hicr, 15 / 50.

Kur'ân'daki maddi cehennem tasvirlerine uygun düşmediğini görmekteyiz. İnsanın ruh ve bedenden müteşekkil bir varlık olduğu düşünülduğünde ilâhi emirlere bu haliyle muhatab olduğu için azabın hem rûhani hem de cismânî olmasının akla da nakle de daha uygun olduğu görülmektedir. Azabın en ıstıraplı olanının ise Cemâl-i Rahmânı görmemek olduğu belirtilmiştir.

Azab'ın ebediliği konusuna gelince; Sâbiîler ve Brahmanlar cehennem azabının 7000 asır süreceğini ve birgün mutlaka sona ereceğini belirtmişlerdir. Yahudilerin azabın sayılı günler devam ettikten sonra sona ereceğine dair inançlarını Kur'ân bildirilmiştir. Ehl-i Sünnete ve bazı Şîâ gruplarına göre cehenneme giren mü'minler ister küçük ister büyük günah işlesinler eninde sonunda oradan çıkacaklardır. Bazı Eş'âri âlimleri ise, Ehli Sünnetin dışındaki mezhep imamlarının ebediyyen azap göreceklerini iddia etmişlerdir. Ehl-i Sünnetin çoğunluğu, Mû'tezile, Şîâ ve Hariciler kâfirlerin azabının sonsuz (ebedi) olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hz.Ömer, Hz.Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b.Mes'ud ve Ebu Hüreyre (radiyallahü anhüm) gibi sahabeler, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cezviyye ve İzmirli İsmail Hakkı gibi âlimler kâfirlerin azabının uzun süreler devam ettikten sonra sona ereceği görüşündedirler.

İlâhi rahmet dünyada herkesi kapsamakla beraber âhirette sadece mü'minleri kapsadığından dolayı kâfirlerin âhirette sadece ateşle muhatab olması kadar doğal bir şey yoktur ki bu da naslara baktığımız zaman sonsuz bir azap halinden başka bir şey değildir. Elbette Allah'ın Esma'ül Hüsna'sını ve ifade ettiği anlamları gözardı etmek mümkün değildir. "Müntekîm, Kâhhâr" isimleri dışındaki isimleri, "Rahmet, Müşfik, Ğaffar, Râhman ve Râhim" gibi isimleri de onun ne kadar affedici olduğunu ortaya koymaktadır. Râhmet sıfatı onun zâtından ayrılmayan bir sıfat olmakla beraber belki de kâfirleri sonsuza dek cehennemde tutmayacaktır. Fakat bizim akli ve nakli deliller ışığında kâfirlerin sonsuza dek cehennemde kalacakları gerçeğini burada belirtmemiz gerekir. Tabi ki her şeyin en doğrusunu Yüce Allah bilir.

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre dinen yasak sayılan bir fiili işleyen kimse dünyada dinin koyduğu cezaya çarptırıldığı takdirde ahrette ayrıca azaba çarptırılmayacaktır.

Çünkü ceza suçun keffareti sayılır. Hânîfilere göre had, kısas vb. müeyyideler suçun dünyevi cezası olup âhiret azabını kaldırmaz. âhiret azabından kurtulmak için ayrıca samimi bir tövbe gereklidir.

Azap konusunda merak edilen diğerk bir konu da ateşten yaratılan şeytan ve cinlerin azap şekillerinin nasıl olacağıdır? İslam âlimleri ateşten yaratılan şeytanın ve cinlerin ateşle değil soğukla⁵⁴ insanların ise ateşle azap göreceğini belirtmişlerdir.

3. Azap Kavramının Eşanlamlı ifadeleri:

Burada ele alacağımız kelimeleri alfabetik sıraya göre mastarlarından hareketle isimlendirdik. Bazılarında ise Kur'an'da kullanıldığı şekli aynen koruyarak incelemeye aldık.

a) Ahz, Muâhaza (أخذ-مواخذة): ” Ele geçirmek yakalamak ” Birşeyin kontrolünü ele geçirmek ve elde etmektir. Kur'anın kullanımında, elde edilen nimetlere şükürle mukabele etmemenin karşılığı olarak hesaba çekilmek ve cezalandırılmak anlamına gelmektedir.⁵⁵

Kur'an'da genel olarak ele geçirmek ve yakalamak gibi azap şeklini ifade eder. (فَأَخَذَهُمْ) ” O da onları pek şiddetli yakalayiverdi. ”⁵⁶

Bu tür azap şekli bazen ansızın gelebildiği gibi bazen de yavaş yavaş azabın yaklaşması anlamında kullanılmıştır ki bu tedrici bir azap şeklini göstermiştir.

(أَوْ يَأْخُذُهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ) ” Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular.) ”⁵⁷ Bu âyette (تخوف) kavramı (أخذ) fiiline tedricilik anlamı (yavaş, yavaş) katmıştır.

Ahz (أخذ) azap öncesi gönderilen uyarı niteliğindeki cezalar için de kullanılmıştır.

(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ)

”Andolsun, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık.”⁵⁸

b) Batş (بطش-بطش): ”Azapla yakalamak” Birşeyi hamle yaparak(zorla)almak demektir.⁵⁹ Allah'ın dilediği hasmını rızası olsun veya olmasın şiddetli bir şekilde yakalayıp cezalandırması anlamına gelmektedir. (إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ) ” Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.”⁶⁰ Yine Kamer sûresinde Lût kavmiyle ilgili ayette ”azapla yakalamak” anlamında kullanılmıştır.

⁵⁴ Bkz. İnsân, 76 / 12.

⁵⁵ Bkz. İsfehâni, *el - Müfredat*, s. 13; Hûd, 11 / 67, 94, 102; Fâtır, 35 / 26.

⁵⁶ Hâkka, 69 / 10.

⁵⁷ Nâhl, 16 / 47.

⁵⁸ En'âm, 6 / 42.

⁵⁹ İsfehâni, *el - Müfredat*, s. 65.

⁶⁰ Burûc, 85 / 12.

(وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالْأَنْذَرِ) ”Andolsun ki Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.”⁶¹

Özetle (بطش) batş, Allah’ın hasmını rızası olsun veya olmasın şiddetli bir şekilde yakalayıp cezalandırmasına denir.

c) Bevâr (بار—بوار): ” Helâk olmak ” Birşeyi imtihan edip denemek,⁶² aşırı derecede durgunluk (kesad) sebebiyle bozulmak,⁶³ anlamındadır. Niyetleri, kalpleri ve iç dünyaları bozuk, kendilerinde hayır olmayan veya Allah’ın gazap ve cezasına çarptırılmayı hak etmiş ve Allah nezdinde helâk olmuş bir toplum veya kişi için Kur’ân’da kullanılmıştır.

(وَكَاثُوا قَوْمًا بُورًا) ” Helâka uğramış bir toplum idiniz veya Helâkı hak etmiş bir topluluk oldunuz.”⁶⁴

Bevâr (بوار) mastarı Kur’ân’da (دار) dâr kavramıyla beraber (دارا لبوار)⁶⁵ ”helâk yurdu” anlamında kullanılmıştır.

d) Bu’d (بعد - بعد): ”Uzak olmak, helâk olmak, yok olmak” ; Nuh, Âd, Semûd ve Şuayb kavimlerinin azabını anlatmak için değişik ayetlerde kullanılmıştır.

(وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ)

”Ey yer, suyunu yut ve ey gök (suyunu) tut denildi. Su çekildi, iş bitirildi (Gemi) Cudiye oturdu. Haksızlık yapan kavim yok olsun (Allah’ın rahmetinden uzak olsun denildi.)”⁶⁶ Bu ayetteki (بعد) bu’d kavramı Nuh kavmiyle ilgili olup yok olma anlamında kullanılmıştır.

(أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ) “ Hûd’ün kavmi Âd (Allah’ın rahmetinden) uzak olsun”⁶⁷ ayetindeki (بعد) bu’d kavramı uzak olma anlamında kullanılmıştır. Yine (أَلَا بُعْدًا لِّسَمُودٍ) ” Semûd kavmi (Allah’ın rahmetinden) uzak olsun”⁶⁸ âyetindeki kavramı uzak olma anlamında kullanılmıştır.

Şuayb (a.s.) in kavmi Medyen halkı için de bu kavramın kullanıldığını görmekteyiz.

(أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتِ ثَمُودُ) ” İyi bilin ki, Semûd kavmi nasıl uzaklaşıp gittiye Medyen halkı da öyle uzaklaşıp gitti.”⁶⁹ Bu dört ayette de kullanılan (بعد) bu’d kavramı bahsedilen kavimlerin azabı için kullanılmıştır.

⁶¹ Kamer, 54 / 36.

⁶² İbn Fârîs, Ebu’l - Hüseyin Ahmed b. Zekerîyya , (395 / 1004), Mu’cemû’l - Mekâyis fi’l - Luga, s. 161, Dâru’l - Fikr, Beyrut, 1994.

⁶³ Bkz. İsfahânî, el - Müfredat, s. 85.

⁶⁴ Furkân, 25 / 18.

⁶⁵ İbrâhim, 14 / 28.

⁶⁶ Hûd, 11 / 44.

⁶⁷ Hûd, 11 / 60.

⁶⁸ Hûd, 11 / 68.

e) **Demdeme** (د مد م) : ” Yere sermek ”; parçalamak, yere sermek, helâk etmek, yok etmek, azabın ve helâkın bürümesi anlamına gelir.⁷⁰ Kur’ân’da bir ayette yer almakta ve orada da Semûd kavminin helâkını tasvir etmektedir.

(قَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا) ” Rableri de günahları yüzünden azabı başlarına geçirip, orayı dümdüz etti. ”⁷¹

f) **Ehvâ** (هوى): ”Yukarı doğru savurup ters çevirerek yere çalmak yüksekten aşağı doğru düşmek anlamına gelen hevâ kökünden türeyen bir kelimedir. (وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى) ”Altı üstüne getirilen kentleri (Lût kavminin oturduğu bölgeleri) devirip yıktı. ”⁷²

Buna göre, Lût kavmi içerisindeki insanlara başlarından yağdırılan taşlarla azap edilmiş, onlardan geriye kalan şeyler ve yaşadıkları topraklar da Allah tarafından göğe doğru yükseltilip oradan yere doğru bırakılarak paramparça bir hale getirilmiştir.

g) **Hâbe** (خاب): ” Perişan olmak ” Bir fayda elde edememe ve mahrumiyet anlamına gelmektedir.⁷³ Daha geniş anlamda arzulanan şeye ulaşamama, ümidin boşa gitmesi ve hüsrâna uğrama gibi anlamlara gelmektedir.

(وَأَسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ) ” Peygamberler düşmanlarına karşı Allah’tan fetih istediler ve her inatçı zorba perişan oldu. ”⁷⁴ Bu ayette Allah’tan düşmanlarının kötülüklerinden dolayı yardım isteyen peygamberlere, bu istekleri doğrultusunda yardım edilmiş ve inkârcılar perişan edilmiştir. Yine başka bir ayette (وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا) ” O’nu (nefsi) günâhlara daldıran da ziyana uğramıştır. ”⁷⁵

Ziyan etme, hüsrâna uğrama anlamında kullanılmıştır. ” (وقد خاب من إفتري) İftirâ eden muhakkak perişan olur. ”⁷⁶ Bu ayette de gelecekte perişan olmak anlamında kullanılmış ve bu doğrultuda Firavun ve yandaşları netice itibariyle helâk edilmiştir.

h) **Hâka** (حاق): ” Kuşatmak, içine almak ” Alay etmek, dalga geçmek, Allah’ın vahyini değersiz kılma sonucunda karşılaşılan azab ve bela kavramıdır.

Kur’ân’da dokuz ayette yer almaktadır.⁷⁷ Genelde azap gören toplumların başına gelen kaçınılmaz sonu anlatan formatta Kur’an’da kullanılmıştır.

⁶⁹ Hûd, 11 / 95.

⁷⁰ Bkz. İbn Fâris, *Mûcemu’l - Mekâyis*, s. 349.

⁷¹ Şems, 91 / 14.

⁷² Necm, 53 / 53.

⁷³ Bkz. İbn Fâris, *Mû’cemû’l - Mekâyis*, s. 336.

⁷⁴ İbrahim, 14 / 15.

⁷⁵ Şems, 91 / 10.

⁷⁶ Tâha, 20 / 61.

⁷⁷ Bkz. Fâtır, 35 / 43; En’âm, 6/10; Hûd, 11 / 8; Nâhl, 16 / 34; Enbiya, 21 / 41; Zümer, 39/48; Mü’minun, 40 / 45, 83; Câsiye, 45 / 33; Ahkâf, 46 / 26.

Âd kavminin şiddetli rüzgâr ile azap edilmesini anlatan ayetlerde, Allah'ın ayetleriyle dalga geçip alaya almaları sebebiyle, azabın onları kuşattığını görüyoruz. Kişinin kurduğu tuzağa kendisinin düşmesini de Kur'ân bu kavramla açıklamıştır.

(وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ) ” *Hâlbuki kötü tuzak ancak sahibini içine alır.*”⁷⁸ Burda kişinin kurmuş olduğu tuzağa, hiç hesaba katmamış olsa bile, zamanla bu tuzağın kendini vurabileceği anlamı verilmiştir.

i) Harre aleyhimu's-Sakf (خر عليهم السقف): ”Tavan tepelerine çöktü “Harre” (خر) fiili ile çatı tavan anlamına gelen ”Sakf” (السقف) kelimesinin birlikte kullanımından meydana gelen bu deyim, bir çeşit azabı anlatan bir kavramdır.

İbrahim(a.s.) dönemindeki Nemrut ve adamlarının ilâhlık iddiası için yaptırdıkları saray içerisinde helâk oluşları bu tamlamayla Kur'ân'da anlatılmaktadır.

(قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ)

”Onlardan öncekiler de (peygamberlere) hile yapmışlardı. Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Bu azap onlara, fark edemedikleri bir yerden gelmişti.”⁷⁹

(فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ) Burda Nemrut ilahlık iddiasını lehine sonuçlandırmak için bu sarayı yaptırmış ama kendi sonunu hazırlayan bir gerçek olduğunu ortaya koymuştur. Bu formatta (حا) (ق) “Hâka” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

k) Hızıy (خرى-خرى): ”Alçaltıcı bir duruma düşmek” rezil ve rüsvay olmak, insanların gözünde değersiz ve alçak bir konuma düşmek anlamında kullanılmıştır.⁸⁰ Genel olarak azap manasına yakın olmaktan daha çok azap olayını nitelendiren bir vasıf olarak kullanılır. Bu kavramı psikolojik bir ceza olarak görebiliriz. Nitekim Semûd kavminin bu halini gösteren âyet;

(فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ)

”Emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak ve o günün zilletinden kurtardık.”⁸¹

⁷⁸ Fâtır, 35 / 43.

⁷⁹ Nâhl, 16 / 26.

⁸⁰ Bkz. *İsfehâni, el - Müfredat*, s. 211.

⁸¹ Hûd, 11 / 66.

İ) İhâta (أ ح ا ط ا ح ا طة): ” Kuşatmak, yok etmek ” Kur’ân’da genel olarak (ب) harfî ceriyle kuşatmak, yok etmek ve bilmek anlamında kullanılan ihâta kelimesi ” وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ“ (ve uhita bisemerihî) Allah’a karşı nankörce tavırları sebebiyle birinin bahçesinin yok olması anlamında kullanılmıştır. ” Derken (O inkârcı kişinin) ürünü yok edildi.”⁸² Kehf sûresindeki bu ayette nankörlüğü sebebiyle bahçesi yok olma suretiyle cezalandırılan kişiden bahsedilmektedir.

Başka bir âyette insanın yaptığı fiilden dolayı o fiilin onu kuşatması ve cehennem ashabından biri haline getirmesi anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

(بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَاطِبُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)

“Hayır, öyle değil; kötülük işleyip suçu kendisini kuşatmış olan kimseler; cehennemlikler işte onlardır.”⁸³

m) İntikâm (إِنْتَقَمَ – إِنْتَقَام): ” Cezalandırmak, intikam almak ”; Birşeyin karşılığı olarak ceza vermek, cezalandırmak,⁸⁴ topyekün ortadan kaldırmak anlamında kullanılmaktadır. Ayetleri incelediğimizde kendilerine mucize ve çeşitli kanıtlar gösterilmesine rağmen büyük günah işleyen toplulukları cezalandırma amacıyla “intikâm” kavramı kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de bu kavramı açıklayacak örneklerler gösterebiliriz: (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاَنْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرُمُوا)

” Andolsunki biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. (Onları dinlemeyip) günaha dalanların ise cezalarını hakkıyla vermişizdir. (Onlardan intikam almışızdır.)”⁸⁵

Firavun ve adamlarının cezalandırılması ifade edilirken yine bu kavram kullanılmıştır. (فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ)

” Biz de ayetlerimizi yalanlamaları ve ondan gâfil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.”⁸⁶ Başka bir ayette zulüm sebebiyle Şuayb (a.s.) ın kavmi Eyke halkının cezalandırılması anlatılmıştır.

(وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ ظَالِمِينَ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ) ” Eyke halkı da gerçekten zalim idi. Biz onlardan da intikam aldık.”⁸⁷

⁸² Kehf, 18 / 42.

⁸³ Bakara, 2 / 81.

⁸⁴ Bkz. İbni Mânzur, *Lisân ‘ül Arab*, XII / 590 - 591.

⁸⁵ Rûm, 30 / 47.

⁸⁶ Âraf, 7 / 136.

⁸⁷ Hicr, 15 / 78, 79.

n) Ị̇sâbet (إِصَابَة): ” Azapla çarpmak ”; (أَصَابَ) ’ Esabe’ Fiilinin mastarı olan (إِصَابَة) ‘İsabet’ özünde doğru olmak, istemek, bir şeyi tam hedefe isabet ettirmek, acıya ve kedere düşürmek, canı ve malı mahvetmek ve yok etmek anlamlarına gelmektedir.

Hız.Şuayb kavmine uyarılarda bulunurken onların dürüst olmaları, ticaretle hile yapmamaları konusunda uyarılmış ve böyle yapmaya devam ederlerse Nuh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerine gelen helâk azabının onlara da gelebileceğini söylemiş ve onları şöyle uyarmıştır;

(وَيَا قَوْمُ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيدٍ)

“Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nuh kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Lût kavmi de sizden uzak değildir. “⁸⁸

Diğer bir ayette bahçeye isabet eden ateşli bir kasırganın onu yakıp yok etmesi anlatılmıştır. (...وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ).

“ Bakıma muhtaç çoluk çococu varken kendisine ihtiyarlık gelsin çatsın ve bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!”⁸⁹

R’ad sûresinde Yüce Allah’ın bazı inkârcıları üzerlerine göndereceği yıldırımlarla çarpıp helâk etmesi için yine (أَصَابَ) ’esâbe’ fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.

(وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ)

” O (Yüce Allah), yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Durum bu iken, onlar, Allah hakkında mücâdele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı pek şiddetli olandır. “⁹⁰

o) Muhasebe (حَاسِبٌ-مَحَاسِبَةٌ); Kur’ân’da üç âyette yer alan bu kavram âhiret hayatında insanın hesaba çekilmesi konusunu işlemektedir. Hem dünyevi hem de uhrevi cezalandırmadan bahseden kavramlardan biridir. Bir âyette bazı toplumların dünya hayatında azapla cezalandırılması anlamında kullanıldığını görmekteyiz:

(وَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسِبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَدَبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا)

” Nice kentler, Rablerinin ve Onun elçilerinin emrine başkaldırdı. Biz de onu çetin bir hesaba çektik ve ona görülmemiş biçimde azab ettik.”⁹¹

Bu âyette de görüldüğü üzere dünyada o belde halkı hesaba çekilmek suretiyle çetin bir şekilde cezalandırma yoluna gidilmiş bunun kavramsal ifadesi (حَاسِبٌ)

⁸⁸ Hûd, 11 /89.

⁸⁹ Bakara, 2 / 266.

⁹⁰ R’ad, 13 / 13.

⁹¹ Talâk, 65 /8.

-hâsebe-fiiliyle anlatılmıştır. Aynı kökten türeyen (حسبان) 'hüsbân' kelimesinin de "azap" anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Çünkü bu kavramın ceza ile yakın ilişkisinin varlığı kullanıldığı âyetlerde görülmektedir. "... Gökten bir felaket gönderir de..."⁹². Bu âyetteki felaket kavramı ceza(azap) anlamında kullanılmıştır.

p) Tedmir (دَمَّرَ-تَدْمِيرًا): "Kökünü kazımak"; bir yere girmek anlamındadır. Bir şeyin başka bir şeye izinsiz girmesi anlamındadır.⁹³ Aynı kökten gelen (تدمير) 'tedmir' mastarı, kökünü kazıyarak azap etmek, darmadağın etmek,⁹⁴ her şeyin üzerine azap getirmek⁹⁵ anlamında kullanılmaktadır. Kavramdaki "izinsiz girme" anlamı Allah'ın onların haberi olmaksızın, zor kullanılarak ve onlara rağmen meydana gelmiş azap çeşididir. 'Tedmir' kavramı tarihteki büyük ülke ve medeniyetlerin Allah tarafından çeşitli sebeplerden dolayı azap edilmesini anlatan bir kavramdır.

Bu kavramın (قرية) 'kârye' kelimesiyle kullanımı da bu tezi desteklemektedir; (وَإِذَا أَرَدْنَا) "Bir ülkeyi cezalandırmak istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşlarına emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece ülke helâke müstehak olur; biz de orayı darmadağın ederiz."⁹⁶ Bu genel anlamın dışında Kur'ân'da bazı birey ve grupların cezalandırılması, azap görmelerinin ifadesi olarak kullanılmıştır.

Âd kavmini yerle bir eden içinde alevler bulunan şiddetli kasırganın yaptığı tahribat da 'tedmir' kavramıyla ifade edilmiştir. (تَدْمَرُ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا) "O (rüzgâr) Rabbinin emriyle herşeyin kökünü kazır."⁹⁷ Firavun ve yandaşlarının azabını tasvirde ise (فَدَمَّرْنَا هُمْ تَدْمِيرًا) "Onları yıkıp yok ettik."⁹⁸

r) Tebâb (تب—تباب): "Hüsrana uğramak veya helâk olmak" anlamında kullanılmıştır. Ebû Leheb'in azap görmesi konusu Kur'ân'da bu kavramla ifade edilmiştir. "تَبَّتْ" tebâb kökündendir.

Tebâb; isteğin boşa çıkması neticesinde başarısız olmak, yok olmak gibi sözlük anlamlarında kullanılmıştır. Genellikle kınama ve beddua cümlelerinde fazlasıyla kullanıldığını görmekteyiz.

⁹² Bkz. Kehf, 18/40; *Cevheri, es-Sihâh*, I/111.

⁹³ Bkz. İbn Faris, *Mûcemu'l-Mekâyis*, s. 364.

⁹⁴ Bkz. İbni Manzûr, *Lisan 'ül Arab*, IV.

⁹⁵ Bkz. İsfahânî, *el - Müfredat*, s. 248.

⁹⁶ isrâ, 17 / 16.

⁹⁷ Ahkâf, 46 / 25.

⁹⁸ Fûrkân, 25 / 36.

Müfessirler bu kelimeye insanı mahvetmeye götüren ziyan ve helâk manasını vermişlerdir.⁹⁹ Kur'an'da üç ayrı yerde farklı şekillerde geçen “ te-be-be ” kökü hüsrân, ziyân ve zarar anlamlarında kullanılmıştır. ‘ Tebbet ’ sûresindeki ‘ تَبَّت ’ kelimesinde, ”elleri kurusun” şeklindeki bedduadan sonra, bu bedduada Allahtan istenen şeyin meydana geldiği haberini veren bir anlam vardır. Nitekim âyette geçen “ تَب ” (kurudu) fiili mazi kalıbında kullanıldığı için, bahsi geçen konunun gerçekleştiği görülmektedir. Anlam; “Ebû Leheb’in elleri kurudu ve bu olay bu şekilde gerçekleşti” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

‘ Tebbe ’ nin mastarları olan tebb ve tebâb hüsrân, zarar ve ziyan anlamında kullanılabilir ki (تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ) ayetine Ebû Leheb hüsranda ve ziyanda olmaya devam etti anlamı verilir.¹⁰⁰ Bu kullanımda devamlı süregelen bir hüsrân ve zarar durumu mevcuttur.

Başka bir âyette Firavun’un hilesinin hiçbir fayda getirmeyerek boş bir uğraştan ibaret olduğu hatta daha sonra bu hilenin kendisini helake götürecektir bir olay olduğu açıklanmaktadır. (وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ) ” Firavun’un dalaveresi, hilesi, tamamen boşa çıktı .”¹⁰¹ Kuran’da yer alan üçüncü ayette ise zarar, ziyan ve hüsrân anlamında kullanılmıştır. (وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ)¹⁰² “ Onların ziyanlarını arttırmaktan başka bir işe yaramadı.”¹⁰²

Kurân-ı Kerim’de anlam itibariyle azap kavramına yakın, “Reden” (ردی — ردی) Helâk olmak,¹⁰³ ” Sevva ” (سو ي) Yerle bir etmek,¹⁰⁴ ” Tağşiye ” (غشى — تغشية) Azap giydirmek, bir şeyi giydirmek,¹⁰⁵ ” Temzik ” (تمزق — تمزيق) Parçalamak¹⁰⁶ ve ” Tetbir ” (تدير — تدير) Kırıp geçirmek,¹⁰⁷ gibi kavramlar da mevcuttur.

B. DÜNYADA VERİLEN AZAP ÇEŞİTLERİ

Azap kavramı içerisinde ön plana çıkan en önemli cezalandırma şekli Allah’ın önceden görülmemiş, yok edici özelliğe sahip felaketleri birey ve toplumların üzerine göndermesiyle meydana gelen cezalandırma türüdür. Bu tür dünyevi cezalar Allah’ın emrindeki tabiat güçleri

⁹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (1942) , *Hak dini Kur’ân Dili*, I-X, X /46.

¹⁰⁰ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 95.

¹⁰¹ Mümin, 40 / 37.

¹⁰² Bkz. Hûd, 11 / 101.

¹⁰³ Bkz.Tâha, 20 /16; Fussilet, 41 /23; En’âm, 6 /137; İsfahâni *el - Müfredat*, s. 282.

¹⁰⁴ Bkz. Şems, 91 / 14; İbn Fâris, *Mûcemu’l - Mekâyis*, s. 496.

¹⁰⁵ Bkz. Necm, 53 / 54; Hûd, 11 /82; İbn Fâris, *Mûcemu’l - Mekâyis*, s. 848.

¹⁰⁶ Bkz. Seb’e, 34 /19; İbn Fâris, *Mûcemu’l - Mekâyis*, s. 983.

¹⁰⁷ Bkz. Âraf, 7/139; İsrâ, 17 / 7; Furkân, 25 / 37, 38, 39; Nûh, 71 / 28; İbn Fâris, *Mûcemu’l - Mekâyis*, s. 177.

vasıtasıyla meydana gelir. “ Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.” ¹⁰⁸ Bu âyetten de yola çıkarak dünyevi azabı ve bu konuyla ilgili âyetleri şöyle sınıflandırabiliriz:

1. Gökyüzünden Gelen Cezalar: Gökten inen her türlü felaketi içine alan azap şeklidir. Çeşitli şekilleri mevcuttur.

a) Taş Yağması: Lût kavmi ve Ashabı Fiil bu şekilde cezalandırılmıştır. Lût kavmini yok eden taşlar rüzgâr yardımıyla meydana gelmişken, Ashâb-ı Fil’i yok eden taşlar Ebâbil kuşları tarafından atılmıştır. Bu konuyla ilgili Kur’an’ı Kerim’de’ki ; “ *Yahut gökte olanın üzerinize **taş yağdıran** (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!*” ¹⁰⁹ “ *Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) **pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık.***” ¹¹⁰ “*O kuşlar, onların üzerlerine **pişkin tuğladan yapılmış taşlar** atıyordu.*” ¹¹¹ Âyetleri de bazı birey ve toplumların azaplarının tepelerinden taş yağması şeklinde olduğu görülmektedir.

b) Rüzgâr: Rüzgâr her zaman belirli güç dâhilinde eserken Âd kavminin cezalandırılmasında ve Nuh tufanı esnasında sınırsız bir şekilde esmiştir.¹¹² Bu durum Kur’an’da ; “ *Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde **soğuk bir rüzgâr** gönderdik. Âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez.*” ¹¹³ (“ Uğursuz günler ” gönderilen şiddetli fırtınanın ardı arası kesilmeden devam ettiği ve bu yüzden kavmin helak olduğu günlerdir. Yoksa bizzat günlerin kendisinde uğursuzluk diye bir şey yoktur.)” *Nihayet onu, vâdilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı **azap bulunan bir rüzgârdır!***” ¹¹⁴ “*Ad kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran **rüzgârı** göndermiştik.*” ¹¹⁵ “*Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde **dondurucu bir rüzgâr gönderdik.***” ¹¹⁶ “*Ad kavmi ise, uğultulu,*

¹⁰⁸ Ankebût, 29 / 40.

¹⁰⁹ Mülk, 67 / 17.

¹¹⁰ Hûd, 11 / 82.

¹¹¹ Fîl, 105 / 4.

¹¹² Zemâhşeri, Ebu’l - Kasım Carûllah Mahmud b. Ömer, (538 /1143), *el- Keşşaf an Hakâiki Gevâmizi-t Tenzîl ve Uyûni-l Ekâvîli fi Vucûhi-t Te’vil, Dâru’r - Reyyan, Kahire, 1987,* (nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed) , (IV/599).

¹¹³ Fussilet, 41 /16.

¹¹⁴ Ahkâf, 46 / 24.

¹¹⁵ Zâriyât, 51 / 41.

¹¹⁶ Kamer, 54 / 19.

kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler”¹¹⁷ âyetleriyle açıklanmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de azap anlamına gelen iki rüzgâr çeşidi daha vardır ki bunlar **’Hâsib’**¹¹⁸ ve **’Sırr’**¹¹⁹ isimli rüzgârlardır.

c) Ses (Sayha): Yüksek frekanslı ses demektir. Bazı kavimlerin cezalandırılmasında kullanıldığı için azap anlamını ihtiva etmektedir. Kur’ân’da dokuz sûrede on üç kez tekrar edilmiştir. Bunların birinde gürültü,¹²⁰ dördünde kıyametin kopmasıyla İsrâfilin sura üflemesiyle çıkacak olan ses¹²¹ anlamında, sekizinde ise azabı hak etmiş birey ve toplumları yok eden yüksek frekanslı ses anlamında kullanılmıştır. Bu ses öyle bir sestir ki bir anda kulakları patlatan, insan bedenini cansız bir halde yere serebilen özelliğe sahiptir. Bir rivayete göre sayha, adeta arkasında ölü bir şehir bırakarak, sadece inkârcıları öldürmüş, evlerine barklarına hiçbir şey yapmamıştır.¹²²

Kur’ân-ı Kerim; ” Zulmedenleri de o **korkunç ses** yakaladı ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”¹²³ ”Emrimiz gelince, Şuayb’ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise **korkunç bir gürültü** yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”¹²⁴ ”Güneş doğarken onları o **korkunç ses** yakaladı.”¹²⁵ ”Onları da sabaha çıkarırken o **korkunç ses** yakaladı.”¹²⁶ ” Nitekim vukuu kaçınılmaz olan **korkunç bir ses** yakalayiverdi onları! Kendilerini hemen sel süprütüsüne çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!”¹²⁷ ” Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık.

Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini **korkunç bir ses yakaladı**, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.”¹²⁸ ” (Onları helâk eden) **korkunç sestten** başka bir şey değildi. Birdenbire söniverdiler.”¹²⁹ ”Biz onların üzerlerine **korkunç bir ses** gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.”¹³⁰ Âyetleriyle konuyu izah etmiştir.

d) Yıldırım(Sâ’ika): Aslında ses anlamına gelen bir kavramdır, bu ses yıldırım şeklinde tezahür ettiği için bu kavramla açıklanmıştır. Kur’ân’da ölüm; “Sura üflenince, Allah’ın

¹¹⁷ Hâkka, 69 / 6.

¹¹⁸ Bkz.İsrâ, 1 / 68; Ankebût, 29 / 40; Kamer, 54 / 34; Mülk, 67 / 17.

¹¹⁹ Bkz. Al-i İmrân, 3 / 117.

¹²⁰ Münâfikûn, 63 / 4.

¹²¹ Bkz. Yâsin, 36 / 49, 53; Sâd, 38 / 15; Kâf, 50 / 42.

¹²² Bkz. Zemâhşeri, el - Keşşâf, IV/12.

¹²³ Hûd, 11 / 67.

¹²⁴ Hûd, 11 / 94.

¹²⁵ Hîcr, 15 / 73.

¹²⁶ Hîcr, 15 / 83.

¹²⁷ Müminûn, 23 / 41.

¹²⁸ Ankebût, 29 / 40.

¹²⁹ Yâsin, 36 / 49.

¹³⁰ Kamer, 54 / 31.

dilediği bir yana, göklerde olanlar, yerde olanlar hepsi düşüp **ölür**.”¹³¹ “Onları sâika **yakaladı** (öldüler) ”¹³² ateş (yıldırım); ” *O, **yıldırımları** gönderir de onlarla dilediğini çarpar.*”¹³³ ”Eğer yüz çevirirlerse onlara söyle ”İşte sizi ve Semûd'un başına gelen **yıldırımı** (yok edici azap) benzer bir azap ile uyardım”¹³⁴ gibi üç ayrı anlamda kullanılır.

2. Yeryüzünde Meydana Gelen Azaplar: Bu tür azap şekli yerküre üzerinde meydana gelen, korkunç fiziki değişimler ve tabii afetler şeklinde ortaya çıkan azap şeklidir. Azabın bu şekli semavi azaba göre daha az vukû bulmuştur.

a) Suda boğulma (Tufan): Allah Teâlâ inkârcı kavimlerin bir kısmını bu şekilde cezalandırmıştır. Nûh kavmi, Firavun ve askerleri bu şekilde cezalandırılan topluluk ve bireylerdir. Bazı rivayetlere göre Nuh kavmi hem gökten yağın hem de yerden fışkıran suyla helak edildikleri için semavi ve arazi azabın ikisini aynı anda yaşayan bir topluluktur. Kur’ân bu konuyu şu şekilde izah etmiştir; ” *Denizi yarıp sizi kurtarmış ve gözlerinizin önünde Firavun ailesini **batırmıştı**.*”¹³⁵ “...Âyetlerimizi yalan sayanları suda **boğduk**.”¹³⁶ ” ...Firavun taifesini suda **boğduk**, hepsi zalimlerdi.”¹³⁷ “Nuh milletini de, peygamberleri yalanladıkları zaman suda **boğduk** ve kendilerini insanlar için bir ibret kıldık. Zalimlere can yakıcı azap hazırlamışızdır.”¹³⁸

b) Yere Batma, Deprem (Hasf, Recfe): Hasf; iyice yerin dibine batarak kaybolmak,¹³⁹ recfe ise, şiddetle sarsmak ya da sarsılmak¹⁴⁰ anlamlarına gelmektedir. Allah Teâlâ bazı birey ve toplumların cezalarını yerden gelen ve hasf adı verilen, yerin dibine batırılma şeklinde bir cezayla cezalandırmayı uygun bulmuştur. Hasf kavramı Kur’ân-ı Kerim’de sekiz ayette mazi ve muzari formatında kullanılmıştır.

” De ki: ”Üstünüzden (gökten) veya **ayaklarınızın altından size azap göndermeğe**.....gücü yeter.”¹⁴¹

‘ Recfe ’ kavramı Kur’ân-ı Kerim’de dört yerde ‘recfe’ şeklinde mastar binai merre olarak,” Bu yüzden onları bir **sarsıntı** tuttu ve oldukları yerde diz üstü çöktürdiler.”¹⁴² İki yerde

¹³¹ Zümer, 39 / 68.

¹³² Bakara, 2 / 55; Nisâ, 4 / 153.

¹³³ Râ’d, 13 / 13.

¹³⁴ Fussilet, 41 / 13.

¹³⁵ Bakara, 2 / 50.

¹³⁶ Â’raf, 7 / 64.

¹³⁷ Enfâl, 8 / 54.

¹³⁸ Fûrkan, 25 / 37; Ayrıca bkz; Ankebût, 29 /14; Â’raf, 7 / 84, 133; Şuâra, 26 / 173; Neml, 27 / 58.

¹³⁹ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 212.

¹⁴⁰ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 276.

¹⁴¹ En’âm, 6 / 65, Ayrıca bkz; Nâhl, 16 / 45; İsrâ, 17 / 68; Kasas, 28 / 81, 82; Ankebût, 29 / 40; Seb’e, 34 / 9; Mülk, 67 / 16; Kıyâme, 75 / 8.

¹⁴² Â’raf, 7 / 78, 91,155; Ankebût, 29 / 37.

muzari şeklinde “ *Kıyametin koptuğu gün, yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar, yumuşak kum yığını haline gelir.*” ¹⁴³ Ve bir yerde râcife şeklinde ismi fail formatında “*O gün bir sarsıntı sarsar*” ¹⁴⁴ kullanılmıştır.

Bu tür bir cezalandırma şeklinin Semûd ve Medyen halklarının cezalandırılmasında uygulandığını görmekteyiz.¹⁴⁵

3. Toplumlara Verilen Cezalar: Bu cezalandırma şeklini aşağıdaki ayeti açıklayarak izah edersek konu daha iyi anlaşılmış olacaktır;

(قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ

بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ)

De ki: “ Üstünüzden ve altınızdan size azap göndermeğe, sizi **fırka fırka yapıp kiminize kiminizin huncunu tatturmağa** Kâdir olan O'dur.” Anlasınlar diye ayetleri nasıl yerli yerince açıkladığımıza bak.” ¹⁴⁶ Ayetten de anlaşıldığı gibi azabın en ilginç şekillerinden biri de cezalandırılmayı hak eden toplumları **Allah’ın birbirine düşürerek cezalarını birbirli eliyle vermiş olması oluşturmaktadır.** Çoğunluğun görüşüne göre bu cezalandırma sistemi Ümmet-i Muhammed’e uygulanan bir cezalandırma şeklidir.

Vahyin başlangıcından itibaren yürürlükte olan cezalandırmanın şiddetinde hafifleme olduğunu gösteren bir ayettir şeklinde yorumlayan müfessirler çoğunluktadır. Bu da azabın bundan sonraki süreçte kıyamete kadar sürecek olan uygulamasının özellikle Ümmet-i Muhammed için önceki topluluklarda olduğu gibi uygulanmayacağını, daha hafif bir şekilde azap işleminin devam edeceğini göstermektedir. Çağdaş müfessirlerden **Seyyid Kutub**, tefsirinde bu ayeti daha anlaşılır bir halde yorumlamakta ve şöyle demektedir: Altan ve üstten gelerek insanı her yönüyle kuşatan azabın yanı sıra, daha yavaş ve daha uzun süreli bir azap çeşidi daha vardır ki, bununla Allah dilediği zaman kullarını yakalayır. Bu azapta âyette haber verilen **insanların birbirine düşürülerek birbirlerine tattırdıkları** azap şeklidir. İnsanlar bu azabı diğer azaplardan farklı olarak kendi elleriyle tadarlar ve yudumlarlar.¹⁴⁷ Geçmiş ümmetlerin toplu olarak gördükleri bazı azap şekilleri de ibret alınması gereken hâdiseler olarak dikkat çekmektedir.

a) Maymuna ve Domuza Dönüştürülme Şeklinde Uygulanan Azap: Kur’ân-ı Kerim’de fiziki anlamda insanlıktan çıkarak hayvan şekline dönüştürülme cezasının varlığı sabittir ve

¹⁴³ Müzzemmil, 73 / 14; Nâziât, 79 / 6.

¹⁴⁴ Nâziât, 79 / 6.

¹⁴⁵ Bkz. Elmalılı, *Hak dini*, I-X; V/217.

¹⁴⁶ En’âm, 6 /65.

¹⁴⁷ Kutub, Seyyid, (1996) , *fi Zilâli’l - Kur’ân*, I - VI, Dâru’s – Şurûk, Kâhire, 1990, II /1124.

mevcuttur. Yahudilerin bu dönüşümü yaşadıklarını şu ayetlerle açıklayabiliriz:” *İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara "Aşağılık birer maymun olunuz" dedik; bunu, çağdaşlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık.*”¹⁴⁸ “Allah katında bundan daha kötü bir karşılığın bulunduğunu size haber vereyim mi?” de, Allah kime lanet ve gazab ederse, kimlerden **maymunlar, domuzlar** ve şeytana kullar kılsa, işte onlar yerin en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır.”¹⁴⁹ “Kendilerine emredilen yasakları aşınca, onlara: **"Aşağılık birer maymun olun"** dedik.”¹⁵⁰ Cumartesi yasasını ihlal eden ‘Ashab-ı Sebt’ maymuna dönüştürülmüş; Hz.İsa’nın mucizesi olan sofradaki nimetlerden yedikleri halde inkâr edenler domuza dönüştürülmüştür.¹⁵¹

Bu biyolojik değişime uğrayan insanların değişimi akla uygun gelmeyebilir ama “...biz bir şeye ol dersek o şey olur”¹⁵² emri mucibince bu değişim gerçekleşmiştir.

b) Tams (طمس) Şeklindeki Azap: Bir şeyin kökünü söküp atmak, ışığını gidermek, kör etmek, izâle etmek¹⁵³ anlamlarına gelmektedir. Bazı ayetlerde mecazi olarak kullanıldığı da görülmektedir. Tams, azaptan önce Lût kavmine, Firavun ve adamlarına, ayrıca peygamberimiz döneminde yaşayan bazı Yahudilere uygulanmış azap türüdür. Kur’anda beş ayette yer almaktadır. ” *Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.*”¹⁵⁴ ”... Rabbimiz! **Mallarını yok et**, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe inanmazlar" dedi.”¹⁵⁵ ” Dilesek, **gözlerini kör ederdik** de yol bulmağa çalışırlardı. Nasıl görebilirlerdi? ”¹⁵⁶ ” And olsun ki, onlar Lut'un konukları olan melekleri elde etmeye kalkıştılar, bunun üzerine **gözlerini kör ettik**...”¹⁵⁷ Âyetlere baktığımız zaman bu kavram; kör etmek, malların yok edilmesi, organların başkalaşıma uğraması anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

C. ÂHİRETTE VERİLEN CEZALAR

¹⁴⁸ Bakara, 2 / 65, 66

¹⁴⁹ Mâide, 5 / 60.

¹⁵⁰ Â'raf, 7/166.

¹⁵¹ Bkz. Zemâhşeri, *el - Keşşâf*, I /666; Bkz. Elmalılı, *Hak dini*, III / 275.

¹⁵² Âl-i İmrân, 3 / 59

¹⁵³ Bkz. İsfahâni, *el - Müfredat*, s. 458; Bkz. Elmalılı, *Hak dini*, II / 569.

¹⁵⁴ Nisâ, 4 / 47.

¹⁵⁵ Yunus, 10 / 88.

¹⁵⁶ Yâsin, 36 / 66.

¹⁵⁷ Kamer, 54 / 37.

Kur'ân âyetlerine baktığımız zaman yaklaşık dörtte birine yakını ölüm ötesi hayat ve orada yaşanacak olayların tasvirlerini anlatan âyetlerden oluşmaktadır. Bu âyetlerin bir kısmı da cehennemi ve cehennemliklerin fizyolojik ve psikolojik durumlarını ele alan âyetlerdir. Naslarda hâkim olan temaya göre insanla Allah arasındaki aslî münasebet, sevgi ve rahmete dayanır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Esmâ-ül - Hüsnâ içinde kâinata ve özellikle insana yönelik olan isimlerden sadece iki veya üçü kahr ve gazap ifade etmekte, diğerleri karşılıklı rıza ve muhabbet anlamını içermektedir. İslam'da asıl olan kulun itaat etmesi, Allah'ın dünya ve âhirette mükâfatlandırmasıdır. Ceza, aslî unsur olmayıp kötülüklerin önlenmesi için bir tedbirdir. İnsandaki adalet duygusu ve müeyyide, (yaptırım anlayışı) âhîret hayatındaki ceza ve mükâfatın varlığını gerekli kılar. Dünya hayatındaki inanç ve eylemlerin sonucu olarak cennet ve cehennem iki önemli neticedir. Her ikisi de Cenab-ı Hakk'ın adaletinin gereğidir. Mü'min için hem cennet hem de cehennem rahmettir.

Kur'ân, cehennem azabının dehşetini belirttikten hemen sonra, cin ve inse "*Rabbimiz'in hangi nimetlerini yalanlarsınız?*" ¹⁵⁸ şeklinde hitap ediyor. Burada kast edilen nimet; cehennemin, bütün dehşetiyle insanın içinde bir ürperti meydana getirerek, mü'minin hayatını tanzim hususunda fikir ve ibret vermesidir.

Cehennem Ehlinin pişmanlıkları, vicdanlarını kanatan ıstırapları hep ruhîdir; ancak, alev alev ateşin içine girmeleri, yanan derilerinin yerine azabın yenilenmesi için derhal yeni deri giydirilmesi ve organlarının kendi aleyhinde şahitlikte bulunması gibi hususlar ise tamamen cesede mahsus azap çeşitleridir. O yüzden cehennem azabı, hem cesede, hem ruha beraber etki edecektir. Bizim için cennet garanti olmadığına, cehennemden kurtuluşumuzun kesinleşmediğine, ölümün de her an gelebileceğine, cennet ve cehennemin inanç ve yaşayışımıza bağlı olduğuna göre, her ânımızı inançlı geçirmeli, az sonra ölecekmişiz gibi âhirete hazır olmalıyız. Mü'minin Allah'a itaat etmek suretiyle cehennem ateşinden kaçınması gerekir. Cehennemin Kur'ân'da tasvir olunan dehşeti, insana gerçek anlamda iman ve salih amele sarılıp bu feci akıbetten korunması için bir öğüt olarak algılanmalıdır.

İnsanın eğitimi ve iyi davranışlara yönlendirilmesi açısından cennet ve cehennem inancının dünya hayatına etkileri açıktır. Kişi, gizli ve açık yaptığı her şeyin karşılığını bulacağını ve cehennemdeki cezanın dehşetini hatırladığında, elbette hareketlerine çeki düzen verme ihtiyacını duyacaktır.

Burada bir pencere açıp özellikle insanları âhirette azaba götürecek en önemli iki nedeni ifade etmeyi uygun görmekteyiz. Bu dünyada Allah'ı ve O'nun nimetlerini inkâr etmek diğeri

¹⁵⁸ Rahmân, 55 / 35, 36.

de ölümle başlayacak olan âhiret hayatını inkâr etmektir. Genelde insanlık tarihine özelde peygamberler tarihine baktığımız zaman insanların çoğu Allah'ın varlığını kabul etmelerine rağmen âhiret hayatını ve gerçeklerini inkâra yöneldiklerini müşâhade etmekteyiz. Bu inkâr türünün çeşitli sebepleri vardır. En önemli sebeplerden biri inkârcı bireyin dünyada ki maddi varlık ve makamlardan sıyrılarak Allah'ın huzuruna saf bir şekilde (diğer vasıfsız insanlar gibi) çıkma gerçeği karşısında nefsinin de tetiklemesiyle inkâra yönelmesidir. Aynı inkâr türünü asr-ı saadet döneminde de görmekteyiz. Bu dönemde de geçmiş kavimlerde olduğu gibi âhiretin gerçeklerini inkâr eden birey ve topluluklar görmekteyiz.

Allah'a inanmalarına rağmen dünyadaki menfaat ve beklentilerinden dolayı islam'ın tevhid anlayışını, dolayısıyla âhiret ve yeniden dirilişe inanmadıklarını her türlü ortamda dile getirmişlerdir. Kur'ân her fırsatta bu müşriklerin âhiretteki durumlarını açıklayan çeşitli manzaraları bize anlatarak dersler çıkarmamızı ister; ” *İnsan demektedir ki: ‘Ben öldükten sonra mı, gerçekten diri olarak çıkarılacağım?’*” ¹⁵⁹ “ *İnsan önceden, hiç bir şey değilken, gerçekten bizim onu yaratmış bulunduğumuzu (hiç) düşünmüyor mu?’*” ¹⁶⁰ “ *And olsun Rabbine, biz onları da, şeytanları da mutlaka haşr edeceğiz, sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş olarak hazır bulunduracağız.*” ¹⁶¹ “ *Sonra, her bir gruptan Rahmân'a (olan Allah'a) karşı azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanını ayıracağız.*” ¹⁶² “ *Sonra biz ona (cehenneme) girmeye kimlerin en çok uygun olduğunu daha iyi bilmekteyiz.*” ¹⁶³ “ *Sizden ona girmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin kesin olarak üzerine aldığı bir karardır.*” ¹⁶⁴ “ *Sonra, takva sahiplerini kurtarırız ve zulme sapanları diz üstü çökmüş olarak bırakırız.*” ¹⁶⁵ “ *Onlara apaçık olan ayetlerimiz okunduğunda, o küfre sapanlar, iman edenlere derler ki: ‘İki gruptan hangisi, makam bakımından daha iyi, topluluk bakımından daha güzeldir?’*” ¹⁶⁶ “ *Onlardan önce nice kuşakları yıkıma uğrattık, onlar mal (giyim, kuşam ve tefriş) bakımından da, gösteriş bakımından da daha güzeldiler.*” ¹⁶⁷ De ki: “*Kim sapıklık içindeyse, Rahman (olan Allah), ona süre tanıdıkça tanır; kendilerine va'd edileni ya azabı veya kıyâmet saatini gördükleri zaman artık kimin yeri (makam, mevki) daha kötü, kimin askeri-gücü daha zayıfmış, öğreneceklerdir.*” ¹⁶⁸

¹⁵⁹ Meryem, 19 / 66.

¹⁶⁰ Meryem, 19 / 67.

¹⁶¹ Meryem, 19 / 68.

¹⁶² Meryem, 19 / 69.

¹⁶³ Meryem, 19 / 70.

¹⁶⁴ Meryem, 19 / 71.

¹⁶⁵ Meryem, 19 / 72.

¹⁶⁶ Meryem, 19 / 73.

¹⁶⁷ Meryem, 19 / 74.

¹⁶⁸ Meryem, 19 / 75.

Ana tema olarak Meryem sûresi; **Allah'ın birliği inancını iyice yerleştirmek, Yüce Allah'a yakışmayan şeylerden O'nu tenzih etmek, öldükten sonra dirilme ve dünyada yapılanların karşılığını görme inancını kuvvetlendirmeyi amaçlar.** Ayrıca Hz.Zekeriyya, oğlu Yahya, Hz. Meryem, oğlu İsa ile peygamberlerden İbrahim, İshak, Yakub, Musa, Harun, İsmail, İdris, Nuh kıssalarını örnek olarak verir. Bu kıssaların hedefinin peygamberlik müessesesinin birliğini ispat ve bütün peygamberlerin insanları Allah'ın birliğine çağırmak için geldiklerini vurgulamaktır. Sûre **kıyâmet sahnelerinden bir sahne sergileyerek, müslümanları uyarıp ibret almalarını tavsiye etmektedir.** Genel olarak tevhid inancı, Âhiret gerçeği ve Allah'a kul olma bilinci, İslâm inancından uzaklaşmış kimselerin yanlış kanaatlerinin düzeltilmesi, ölümden sonra dirilişi inkâr etmenin doğru olmadığı, zamanı Kur'ân vahyi aracılığı ile değerlendirip hayatı onunla bereketlendirmek gerektiği mesajı işlenir.

Âyetlerin meâl ve tefsirlerine bakıldığı zaman bu bilgilerin varlığına ve kıyâmet sahnesinin canlandırılmasıyla karşılaşıyoruz. *“Böyleyken insan: “Ne yani, ben bir kere ölüp gittikten sonra topraktan çıkarılıp yeniden hayata mı döndürüleceğim?”* ¹⁶⁹der. Öleceğini bildiği halde öldükten sonra dirilmeyi hayal gören inkârcı insanın söyledikleri dile getirilir. O, öldükten sonra diri olarak yeniden hayata döndürüleceğine inanmaz; bu duruma itiraz eder. *“Peki, insan daha önce hiçbir şey değil iken bizim onu yarattığımızı aklına getirmiyor mu?”* ¹⁷⁰ Bu ayette, öldükten sonra dirilmeyi imkânsız sanan, faniliği görüp sonsuzluğu inkâr eden insana, ilk yaratılışı ve doğuşu hatırlatılır. Ölümden sonra dirilişin, ilk doğum olayından daha kolay ve daha çok akla yatkın olduğu vurgulanır. *“Rabbine andolsun ki, Biz onları şeytanlarla birlikte mutlaka toplayacağız; sonra da kesin olarak diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulundurup bekleteceğiz.”* ¹⁷¹ Âhiretin mutlaka gerçekleşeceği; Allah'ın, kendisine baş kaldıran asileri kendilerini azdıran şeytanlarla birlikte cehennemin çevresinde diz çökmüş vaziyette bekleteceği haber verilir. Âyet, son derece dehşet verici bir tabloyu gözler önüne sermektedir. *“Sonra her günahkâr topluluğa karşı en çok azgınlık edip dik başlılıkta ileri gidenleri, diğerlerinden ayırıp atacağız.”* ¹⁷² *“Çünkü Cehennem ateşine atılmayı daha çok kimin hak ettiğini en iyi biz biliriz.”* ¹⁷³ **Bu ayetlerde,** cehenneme kimlerin girmesi gerektiğini Allah'ın gayet iyi bildiği; oraya girenlerin Allah'a karşı kibirlenip dik başlılıkta ileri gidenler olduğu belirtilir. Âyetler, kasıtlı olarak günah işlemeyi ilke haline getiren, bununla yetinmeyip iradesi zayıf ve bilgisi kıt insanları yoldan çıkaran kimselerin, Âhirette hak ettikleri cezayı

¹⁶⁹ Meryem, 19 / 66.

¹⁷⁰ Meryem, 19 / 67.

¹⁷¹ Meryem, 19 / 68.

¹⁷² Meryem, 19 / 69.

¹⁷³ Meryem, 19 / 70.

alacaklarına, böylece orada ilahî adaletin kemaliyle tecelli edeceğine işaret etmektedir. “*Hem, sizden son yargı için cehennemin çevresindeki mahşer meydanına uğramayacak yoktur.*

Bu, Rabbinin kesin bir hükmüdür.” ¹⁷⁴ “*Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları cehennem azabından kurtaracağız; zalimleri de diz üstü çökmüş vaziyette orada bırakacağız.*” ¹⁷⁵ Bütün insanların cehenneme girecekleri veya onu görebilecek bir noktaya varacakları; ancak Allah'ın günahlardan sakınanları azaptan kurtaracağı, inkârcı zalimleri ise diz çökmüş vaziyette orada bırakacağı haber verilir. Âyetlerin anlamlarından çıkan sonuca göre bütün insanların cehenneme uğrayacağı, fakat günahlardan sakınanların kurtarılıp zalimlerin orada bırakılacağı anlaşılır.

Nitekim müfessirlerin ekseriyeti, iyi-kötü, inanmış inanmamış her insanın bu hitabın kapsamına girdiği, bu yüzden herkesin cehennemi müşâhede edeceği görüşündedir. “*Ne zaman ayetlerimiz onlara bütün açıklığı ile okunsa, inkâra şartlanmış olanlar, inananlara: “İki topluluktan hangisi konum olarak daha üstün ve toplum olarak daha iyidir?” diye sorup dururlar.”* ¹⁷⁶ Bu âyetle servet ve şöhretlerine güvenip kendilerini üstün gören inkârcıların yanlış düşünceleri ve hatalı davranışları ortaya konulur.

İslâm'ın ilk yıllarında, Hz. Peygamber'in öğretisine inanıp onun çevresinde toplananlar, genellikle fakir ve kimsesiz insanlardı. Mekke müşrikleri bu duruma bakarak kendilerinin onlardan daha değerli ve üstün olduklarını iddia ediyorlardı. Sonuç olarak bu âyet, fakirlik ve zayıflıkları nedeniyle müminleri ayıplayıp kendi zenginlikleriyle gururlanan ve fâni âlemin basit değerleriyle övünen zalim zihniyetin kısır ve dar görüşlü karakterini ortaya koyuyor. “*Oysa Biz onlardan önce, kendilerinden daha varlıklı ve gösterişli nice kuşakları helak ettik.*” ¹⁷⁷ Allah'ın bundan önce Kureyş zenginlerinden daha güçlü ve varlıklı kuşakları, inkâr ve şımarıklıkları yüzünden helâk ettiği dile getirilerek, Mekke müşriklerine böyle haksızlık ve şımarıklık yapmaya devam ettikleri takdirde, kendilerinin de benzer akıbete uğrayabilecekleri uyarısı yapılır. “*De ki! “Sapıklıktaki kim olursa olsun, Rahmân ona uzunca bir süre verebilir. Ama sonunda onlar, önceden uyarıldıkları azabı ya da son saatin gelip çattığını gördükleri zaman, kimin konumca daha kötü, ordu ve kuvvetçe daha zayıf olduğunu bilecekler!”* ¹⁷⁸ Allah'ın şu fâni dünyada haktan sapanlara belirli bir süre ve fırsat vereceği; ancak başlarına azap geldiğinde, mal ve imkânlarının onlara hiçbir yarar sağlamayacağı; işte o zaman kimin konumunun daha iyi, kimin ordusunun ve gücünün daha zayıf olduğunun açıkça ortaya çıkacağı haber verilir. “*Allah, doğru yolu bulup seçenlerin doğruluklarını artırır. Kalıcı erdemli işler*

¹⁷⁴ Meryem, 19 / 71.

¹⁷⁵ Meryem, 19 / 72.

¹⁷⁶ Meryem, 19 / 73.

¹⁷⁷ Meryem, 19 / 74.

¹⁷⁸ Meryem, 19 / 75.

ise, Rabbinin katında hem karşılık olarak daha değerli hem de sonuçları itibariyle daha iyi ve verimlidir.”¹⁷⁹ Hayatta başarıya ulaşmanın, vahyin evrensel kılavuzluğuna uymakla gerçekleşeceği, Kur’ân’ın bildirilerine uygun olarak yapılan işlerin ise, daha hayırlı ve kalıcı olduğu belirtilir. “Baksana ayetlerimizi inkârâ kalkışan ve: “Bana elbette mal, mülk ve evlât verilecektir.” diyen şu herifin haline!”¹⁸⁰ O, görülemeyeni görüp yeni bir görüş alanına mı erişti; yoksa Rahmân’la bir sözleşme mi yaptı?”¹⁸¹ “Hayır, asla öyle değil! Biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.”¹⁸² “Sözünü ettiği şeyleri hep elinden alacağız da o biz’e tek başına gelecek.”¹⁸³ Âhireti inkâr eden kimsenin, alaycı sözleri ve tutarsız tavırları kınanır. Ona, mesnetsiz sözleri neye dayanarak söylediği sorulur; her sözün tespit edildiği, bilgisiz ve belgesiz söz söylemenin, azabı artırmaktan başka bir işe yaramayacağı ve her sorumlu canın ilahî huzura tek başına çıkarılacağı hatırlatılır. Âyetler, belirtilen olay nedeniyle inmiş olsalar da aslında onlar, dinî bildirimleri bir kenara bırakıp sadece maddî değerler peşinde koşan ve bunu başarı sanan insan karakterini gözler önüne sermektedir. Anılan karaktere sahip olan insanlar, şayet bu dünyadan sonra hayat varsa, burada olduğu gibi öteki dünyada da çok mal ve evlat sahibi olacaklarını iddia ederek güya kendilerinin Allah katında daha makbul kimseler olduklarını söylemek isterler. “Çünkü böyleleri, kendileri için güç ve statü kaynağı olsunlar diye Allah’tan başka varlıkları tanrılar edinirler.”¹⁸⁴ “Ama bu tanrılar, onların ibadetlerini inkâr edecekler ve tapınanların karşısında yer alıp kendilerine düşman kesileceklerdir.”¹⁸⁵ İşte bu âyetler insana, zamanı Kur’an vahyi aracılığı ile değerlendirip yenilemek ve hayatı onunla bereketlendirmek gerektiği mesajını vermektedir. Surenin son bölümünü oluşturan bu ayetlerde ömrü sınırlı, nefesleri de sayılı olan insana, hayatının her döneminde Allah’ın bildirisine uyması gerektiği hatırlatılır. İnsan için tek kurtuluş yolunun, ilahî bildiriye anlayıp ona uymak olduğu belirtilir. Bu örneğini verdiğimiz manzaralar âhiretten ve cehennemliklerden bahseden âyetlerden bir grup olup bunun gibi Kur’ân’da pek çok ayet mevcuttur. Bu âyetleri başlıklar halinde vermeye çalışacağız:

1. Cehennem Tasviri: Allah ile kul arasındaki ilişkinin ulûhiyet açısından rahmete, kulluk açısından saygı ve hürmete dönüşen bir muhabbete dayanması esas alınmış olmakla birlikte eğitilmesi çok zor olan insanlar için azap, diğer dinlerde olduğu gibi İslam’da da bir müeyyide olarak kullanılmıştır.

¹⁷⁹ Meryem, 19 / 76.

¹⁸⁰ Meryem, 19 / 77.

¹⁸¹ Meryem, 19 / 78.

¹⁸² Meryem, 19 / 79.

¹⁸³ Meryem, 19 / 80.

¹⁸⁴ Meryem, 19 / 81.

¹⁸⁵ Meryem, 19 / 82.

Kur'ân-ı Kerim'de cehennem azabı çeşitli etkileriyle yakıcı olan ateşle tasvir edilmiştir. Azap âyetlerinin incelenmesinden anlaşılabacağı üzere ateş, maddî bir ateş olup yakıtı insanlar ve yanma özelliği bulunan taşlardan (yahut putlardan) ibârettir. Bu ateş; alevlenen, sönmeye yüz tuttukça tekrar tutuşturulan, vücudu saran, tahripkâr yakıcılığı ile bedeni pişirip parçalayan ve iç organlara kadar nüfuz eden bir ateştir.

Yüce Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerim'de cehennem ve cennet hayatını idraklerimize yaklaştırarak bütün ayrıntılarıyla bildirmektedir. Bu açıklamalar o derece canlıdır ki, bazen de ruhun etkileneceği şekilde tablolaştırılır ve seslendirilir.

İslam nizamına inanmayan ve bu Hak düzeni yaşamayanların atılacakları cehennem azabını ve bu azabın kalplere korku salan dehşetini ayetlerden inceleyelim:

Cehennem o azgınlara hepsinin buluşma yeridir. Onun yedi kapısı vardır. Her kapıdan onların girecekleri ayrılmış bir kısım vardır. "¹⁸⁶

Nâr, ateş demektir. Gözle algılanan alevli ateş anlamına gelir. Kur'ân'da 145 yerde geçer. Ateş, insan bedenine çok büyük acı ve ızdırap verdiği için âhirette kâfir, münafık ve âsilerin cezası ateşle verilecektir. Cehennem, âhirette suçlulara ceza olarak tutuşturulan ateşin ismidir. Cehennem en açık vasfı ateş olduğu için, bazen cehennem yerine ateş anlamına gelen "nâr" kullanılır. Cehennem, azap yurdu olan ateşin özel ismidir. Arapça "cehmân" kelimesinden alınmış olup, bu da "cehm" den türetilmiştir. Cehm, sert ve çirkin olmak; cehmân, dibi görünmez derin kuyu demektir.

"Zaten onlar kıyamet saatini de yalanladılar. O saatin geleceğini yalanlayanlara çılgın alevli bir ateş hazırlamışsınız. Bu ateş onlara uzak bir yerden gözükünce, onun kaynamasını ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlanarak, dar bir yerden atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isterler. 'Bir kere yok olmayı değil; birçok defa yok olmayı isteyin' denir.

De ki 'Bu mu iyidir, yoksa ebedî cennet mi daha iyidir?'"¹⁸⁷ Bilindiği gibi aslında canlı ve somut olmayan nesneleri, kavramları ve psikolojik durumları sanki canlı şeylermiş gibi tanımlayıp somutlaştırma anlamına gelen "teşhis" sanatı, edebi sanatlardan biridir. Kur'an'da sık sık rastlanan bu sanat, gözler önüne serilen somut tabloları ve sahneleri "veciz"liğin doruk noktasına yükseltirken aynı zamanda bu tablolara ve sahnelere "hayat" unsurunu katar. Âyetteki varlıklar şahsileştirilerek teşhis sanatı uygulanmıştır. ***"O (cehennem) ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer, insanın derisini kavurur."***¹⁸⁸

¹⁸⁶ Hicr, 15 / 43, 44.

¹⁸⁷ Furkân, 25 / 11, 15.

¹⁸⁸ Müddessir, 74 / 28, 29.

İnançsız insanların azabının kesintisiz; hem ruhi hem de bedeni olduğunu görmekteyiz. Bu manzara cehennemin dehşetini insan zihnine yerleştiren en önemli kesittir. **"İşte Rableri hakkında tartışmaya giren iki taraf: O'nu inkâr edenlere, ateşten elbiseler kesilmiştir. Başlarına da kaynar su dökülür de bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir. Orada, uğradıkları gamdan ne zaman çıkmak isteseler her defasında oraya geri gönderilirler. 'Yakıcı azabı tadın' denir."** ¹⁸⁹ İşte Allah hakkında çekişen tarafların kaçınılmaz sonu. Çekişen iki taraf(dünyadaki inançsızların ileri gelenleri ve onlara uyan yordakçıları)cehennem ortamındadırlar. Şu halde apaçık ayetlerle yetinmeyen, bir bilgiye, bir kılavuza, aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışmaya girenler bu vahim ve şiddetli son üzerinde düşünsünler.

"Allah, şüphesiz kâfirlere lânet etmiş ve onlara içinde sonsuz olarak temelli kalacakları çalgın alevli cehennemini hazırlamıştır. Onlar bir dost ve yardımcı bulamazlar. Yüzleri ateşte çevrildiği gün: 'Keşke Allah'a itaat etseydik, keşke Peygamber'e itaat etseydik!' derler. 'Rabbimiz! Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik. Fakat onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver, onları büyük bir lânete uğrat' derler." ¹⁹⁰ Allah kâfirleri rahmetinden uzaklaştırmıştır, onlar için kızgın ve alevli bir ateş hazırlamıştır. Bu ateş, tutuşturulmuş, hazır durumda bekletiliyor. Orada ebedi olarak kalacaklar.

Bunun ne kadar süreceğini Allah'tan başkası bilemez. Allah'ın bildiği ve dilediği zaman dolmadıkça bunun sonu da gelmez. Onlar her türlü yardımdan soyutlanmışlar ve bütün yardımcılarından yoksundurlar. Herhangi bir dostun veya yardımcının yardımıyla bu kızgın alevden kurtulma ümitleri de kalmamıştır, ateş onların etrafını sarmıştır. Sonra, dünyadayken kendilerini saptıran önderlerine ve büyüklerine karşı içlerinde intikam duygusu uyanıyor. Pişmanlığın, tevbenin işe yaramadığı bir sırada yalnızca Allah'a dönüp tevbe ediyorlar.

"Kitapları soldan verilenler; ne yazık o sol ashabına! İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar. Çünkü onlar, bundan önce dünyada nimet içinde bulunurlar iken, büyük günah işlemekte direnir dururlardı." ¹⁹¹ Defterleri sağdan verilenlerin "gölgeleri kesintisiz" ve "suları gürül gürül akışlı" iken buna karşılık defterleri soldan verilenler "Gözeneklerine işleyen, kavurucu bir rüzgâr önünde ve kaynar su içindedirler; Ne serinliği ve ne de okşayışı olmayan kara ve boğucu bir dumanın gölgesi altındadırlar." Burada da gölge var. Fakat bu gölge "kara ve boğucu bir dumanın gölgesi"dir. Buna gölge denmesi istihza amacı ile dir.

¹⁸⁹ Hâc, 22 /19, 22.

¹⁹⁰ Ahzab, 33 / 64, 68.

¹⁹¹ Vâkıa, 56 / 41, 45.

"Sonra siz ey sapıklar, yalanlayanlar! Doğrusu zakkum ağacından yiyeceksiniz, karınlarınızı onunla dolduracaksınız." ¹⁹² Zakkum ağacına ilişkin tek bilğimiz şudur: Yüce Allah, başka bir surede bu ağacın tomurcuklarının şeytanın başına benzediğini belirtiyor. Zakkum ağacının meyveleri şeytan başı gibi olmalarına rağmen inkârcılar "onunla karınlarını dolduracaklardır." Çünkü çok açtırlar, çektikleri sıkıntı dayanılır gibi değildir. Bu dikenli acı meyve inançsızları hemen suya doğru koşturuyor.

"Allah'ın Rasülü'ne muhalefet etmek için (cihaddan) geri kalanlar, (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; 'bu sıcakta sefere çıkmayın' dediler. De ki: 'Cehennem ateşi daha sıcaktır!' Keşke anlasalardı! Artık kazanmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!" ¹⁹³ Eğer onlar dünyanın sıcaklığından korkuyor ve gölgelerde sere serpe rahatlamayı tercih ediyorlarsa, peki bundan daha çok sıcak ve daha uzun süre devam edecek olan cehennem sıcaklığı karşısında ne yapacaklardır? Fakat bununla beraber gerçeği de ifade etmektedir. İnsanlar ya dünyanın sıcaklığında kısa bir sürede Allah yolunda cihad edecek ya da Allah'tan başka hiç kimsenin zaman boyutunu bilmediği cehennem ateşine atılacaktır.

"Kitabı solundan verilmiş olana gelince; o, 'keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de, Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana fayda sağlamadı. Saltanatım (gücüm ve belgelerim) da benden ayrılarak yok olup gitti. (Böyle kimse hakkında, görevli cehennem bekçilerine şu ilâhî buyrukla hitap edilir:) Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın; Sonra alevli ateşe atın onu! Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire sarın! Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi. Yoksulu doyurmaya (kendi yanaşmadığı gibi, başkalarını da) teşvik etmezdi. Bu sebeple, bugün burada onun herhangi bir candan dostu yoktur. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur." ¹⁹⁴ Kitabı sol tarafından verilenler; azabı göreceklerini anlamış bir psikolojiyle "keşke bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımı hiç görmemiş olsaydım! Keşke (ölüm işimi) bitirmiş olsaydı! Malım bana hiçbir fayda vermedi! Gücüm benden yok olup gitti" gibi pişmanlık ve geçmişten dolayı hayıflanma ifade eden sözler söylerler. Amel defterlerini sollarından alanlar kitaplarını okuduklarında sıkıntı ve hicap duyarak içlerini bir korku ve pişmanlık ateşi kaplar. Bir taraftan kapkara bir geçmişi okur, bir taraftan hatırlar yaptıklarını; sevap hanesinde bir şeyin olmadığını, öbür tarafta ise isyan, günah dolu amellerini görür. İnançsızlar o zaman bolluğun ve darlığın bir imtihan, gerçek hayatın ise Âhiret hayatı olduğunu

¹⁹² Vâkıa, 56 / 51, 53.

¹⁹³ Tevbe, 9 / 81, 82.

¹⁹⁴ Hâkka, 69 / 25, 37.

anlarlar. Dünya hayatını gerektirdiği gibi kullanamadıklarını, emanetlere ihanet ettiklerini hatırlarlar. Ama ne yazık ki, vakit çok geçmiştir. Bu ceza gününde hatırlamanın ve pişmanlık duymanın bir faydası yoktur. Sadece; ellerinden dünya hayatında, amel yurdunda, fırsatların geçmesine yanmaktan başka bir şey gelmez.

Cehennem azabını çekenler, hiçbir dostun ve hiçbir yardımcının olmadığını anlarlar da Allah'a yönelirler ve şöyle yalvarırlar:

"İnkâr edenlere cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız. Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızın yerine salih amel yapalım, diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı (peygamber) de gelmişti. Artık tadın (azabı)! Zalimlerin yardımcısı olmaz."¹⁹⁵

Belli ki, pişmanlıklarını, yanlış yolda olduklarını ve tutumlarını değiştirmeye kararlı olduklarını dile getiriyorlar. Ama iş isten geçtikten sonra bu talepleri dikkate alınmayacaktır. Bu son derece önemli ve çarpıcı mesajların ışığı altında herkesin kendinden ve kendine karşı sorumlu olduğu açıklanıyor, insanlar yollarını ve geleceklerini seçmek üzere serbest bırakılıyor; insanın öz tercihi ile yapacağı işlerden sorguya çekileceği, davranışlarının ve suçlarının tutsağı olduğu bildiriliyor. Günahkârların uzun ve ayrıntılı itirafları kendilerini "sakar" cehennemine sürükleyen çok sayıda günahı içeriyor. Onlar müminler karşısında başları eğik ve aşağılanmış bir pozisyonda bu suçlarını kendi dilleri ile itiraf ediyorlar.

Özetle cehennem ve oradaki hayat, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde tasvir ediliyor: **Suçlular cehenneme vardıklarında, cehennem onlara büyük kıvılcımlar saçar,¹⁹⁶ uzaktan gözüktüğünde onun kaynaması ve uğultusu işitilir,¹⁹⁷ inkârcılar için bir zindan olan cehennem,¹⁹⁸ ateşten örtü ve yataklarıyla,¹⁹⁹ cehennemlikleri her taraftan kuşatır.²⁰⁰ Yüzleri dağlayan ve yakan,²⁰¹ deriyi soyup kavuran,²⁰² yüreklere çöken,²⁰³ kızgın ateş dolu bir çukurdur.²⁰⁴ Yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem,²⁰⁵ kendisine atılanlardan bıkmayacaktır.²⁰⁶ İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan**

¹⁹⁵ Fâtır, 35 / 36, 37.

¹⁹⁶ Bkz. Mürselât, 77 / 32 - 33.

¹⁹⁷ Bkz. Furkân, 25 / 12.

¹⁹⁸ Bkz. İsrâ, 17 / 8.

¹⁹⁹ Bkz. A'râf, 7 / 40 - 41.

²⁰⁰ Bkz. Kehf, 18 / 29.

²⁰¹ Bkz. İbrâhim, 14 / 50; Mü'minun, 23 / 104.

²⁰² Bkz. Meâric, 70 / 16.

²⁰³ Bkz. Hümeze, 104 / 7.

²⁰⁴ Bkz. Kâria, 101 / 9 - 11.

²⁰⁵ Bkz. Tahrim, 66 / 6; Bakara, 2 / 24.

²⁰⁶ Bkz. Kâf, 50 / 33.

bir kara dumanın gölgesinde bulunacak cehennemliklerin,²⁰⁷ derileri, her yanı sıra, azabı tatmaları için başka derilerle değiştirilecektir.²⁰⁸

Onların yiyeceği zakkum ağacı,²⁰⁹ içecekleri kaynar su ve irindir.²¹⁰ Orada serinlik bulamadıkları gibi, içecek güzel bir şey de bulamayacaklardır.²¹¹

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, kâfir, münafık ve müşrikler cehennemde ebedî kalırlar. Tevbe etmeden günahkâr olarak ölen ve Allah'ın kendilerini affetmediği mü'minler ise, cehennemde ebedî kalmazlar. Kendilerine günahları kadar azap edilir. Sonra oradan kurtulup Cennet'e girerler ve orada ebedî kalırlar.

Kur'an'da cehennem için kullanılan başka kelime ve terkipler de mevcuttur. Beş âyette "azâbü'l-harîk" (yakıcı, ateş, yangın azabı) cehennem için kullanılır. Oniki âyette geçen "hamîm" (kaynar su) cehennemdeki azap türlerinden biri olmak üzere, bunun, cehennemliklere içirileceği ve başlarından aşağı döküleceği beyan edilir. "Semûm" : Temas ettiği şeyi zehir gibi etkileyip dokularına işleyen sıcak rüzgâr anlamındadır. Cehennem azabının türlerinden olmak üzere iki ayette geçer. Hapishane, derin çukur anlamındaki "Siccîn" kelimesinin cehennemin veya oradaki vadilerden birinin adı olduğu kabul edilir. Azıp sapmak anlamındaki "ğayy" kelimesi ile yazıklar olsun, vay haline! Anlamındaki "veyl" kelimesinin cehennemdeki bir kuyu, dağ veya vadinin adı olduğu da belirtilir.

2. Cehennem Ehl-ini Konu Alan Âyetler: Dünyada işlenen günahlara karşılık Âhirette uygulanacak cezanın yeri anlamındaki cehenneme sadece lâıyk olanlar girer. Rahmeti gazabını aşmış bulunan Allah, dilediğini hak ettiğinden fazla mükâfatlandırdığı halde²¹² kimseye hak ettiğinden fazla azap vermez. Cehenneme lâıyk olanlar kimlerdir? Yaratıkların en şerefli kılınan insan, Allah'ı tanımak gibi üstün bir yetenekle donatıldığına göre²¹³ kâinatın yaratıcı ve yöneticisini tanıyıp O'nu tâ'zime dönüşen bir sevgi ile sevmedikçe, yani masum yaratılış istikametinden ayrılıp inkârâ yöneldiği sürece cehennem ehlinden sayılmaya lâıyk olur. Uhrevî cezadan, yani cehennemden kurtulmanın yegâne çaresi olan imanı Allah ile kul arasında oluşan bir sevgi telakki eden Kur'an, Allah'tan kula yönelik sevginin gerçekleşebilme si için bütün semavî kitapları kucaklayan son ilahî mesajın tebliğcisi, geçmiş nebîlerin tasdikçisi, son peygamber Muhammed (s.a.s.)'e uymayı şart koşmuştur.²¹⁴

²⁰⁷ Bkz. Vâkıa, 56 / 42 - 44.

²⁰⁸ Bkz. Nisâ, 4 / 56.

²⁰⁹ Bkz. Sâffat, 37/ 64 - 66.

²¹⁰ Bkz. Vâkıa, 56 / 53 - 55; Nebe', 78 / 25.

²¹¹ Bkz. Nebe', 78 / 24.

²¹² Bkz. Bakara, 2 / 105.

²¹³ Bkz. Zâriyat, 51 / 56.

²¹⁴ Bkz. Âl-i İmran, 3 / 31.

Önceki peygamberlerin ümmetleri de dönemlerinde peygamberlerine samimiyetle uymuşlarsa ebedî cezadan kurtulmuşlardır.

Allah Teâlâ, kendilerinden ahit aldığı İsrailoğulları'na şöyle demiştir: *"Ben sizinle beraberim. Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve ihtiyacı olanlara faizsiz borç vererseniz günahlarınızı örter, sizi zemininden ırmaklar akan cennetlerime koyarım. Bundan sonra inkâr yolunu tutanınız iyi bilsin ki doğru yoldan sapmıştır."*²¹⁵ Ne varki bunu takip eden ayetlerde anlatıldığı üzere İsrailoğulları da, kendilerinden benzer ahit alınan hristiyanlar da ahitlerini bozmuşlar, Allah'tan "bir nur ve apaçık bir kitap" getiren son peygambere uymamışlar ve böylece Allah'ın rızasından uzaklaşmışlardır.²¹⁶ İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, mü'minlerde göze çarpacak davranış bozukluklarının yani günahların ebedî saadet açısından doğuracağı sakıncalar üzerinde durulmuştur. Hâricîler ve mu'tezile âlimleri, samimi bir tevbe ile telafi edilmeyen büyük günahları işleyenlerin, inkârcılar zümresine gireceğini ve ebedî olarak cehennemde kalacağını söylemişlerdir. İslam tarihinde daima büyük çoğunluğu oluşturan ehl-i sünnet âlimleri ise, irade zaafı ve benzeri faktörlerle işlenecek günahların kalpteki imanı yok etmeyeceğine kani olmuşlar ve açık inkâr dışında kalan günahları işleyenlerin, bir süre cehennemde cezalandırılırsalar bile eninde sonunda oradan çıkıp cennete gireceklerini kabul etmişlerdir.

Cehennem Ehli'nin çeşitli ayetlerde cehenneme gireceklerin simalarından tanınacakları, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanarak yüzleri üstü ateşe atılacakları, cehennemin kaynamaktan doğan uğultusunu duyacakları, hiddetli ve dehşetli görüntüsünü müşahade edecekleri anlatılır. Yine Kur'an'ın beyanlarına göre cehennemlikler kaynar sular, ateşten prangalar ve zincirler, ateşten elbiselerle cezalandırılacaktır. Kur'an'daki en açık ve etkili azap tasvirleri ise şöyledir:

"Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar için bu altın ve gümüşler cehennem ateşinde kızdırılacak, sahiplerinin alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacaktır."²¹⁷ Bir önceki ayette yahudiler ile hristiyanlar tarafından Yüce Allah'ın dışında ilah edinilmiş olan, gerek insanlar arası ilişkiler ve gerekse ibadetler konusundaki görüşlerine itaat edilen hahamlar ile rahiplerin rolünün açıklanmasına devam ediliyor.

Bu açıklamaya göre söz konusu hahamlar ve rahipler ilahlık taşıyorlar, onları yakınları ve dindaşları da hükümlerine itaat edilen ve sözleri tutulan ilahlar olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca bu din adamları düzmece yasalarının yaptırım gücünden yararlanarak halkın mallarını gayrı

²¹⁵ Mâide, 5 / 12.

²¹⁶ Bkz. Mâide, 5 / 13,16.

²¹⁷ Bkz. Tevbe, 9 / 34, 35.

meşru yöntemlerle yiyorlar ve insanların yüce Allah'ın yoluna girmelerine engel oluyorlar. Biriktirilen altınlar ve gümüşler ateşte kızdırılmış, kıpkırmızı kesilmişlerdir. İşte şimdi yüzler, alınlar dağlanıyor bu kor haline dönüşmüş altın ve gümüşlerle! Alınların ve yüzlerin dağlanması gerçekleştirilmiştir.

Cehennem ehli açlık ve susuzluk hissedecek, fakat yemek olarak kendilerine, karınlarında erimiş madenler gibi kaynayacak zakkum ağacı, darî' denilen zehirli nebat, içecek olarak da bağırsakları parçalayan kaynar su, kanla karışmış irin verilecektir. Açlık ve susuzluklarını hiçbir şeyle gideremeyecek ²¹⁸ cennet ehlinden su talepleri geri çevrilecektir. ²¹⁹ Yiyecek olarak hayvanların dahi yiyemediği bir nebat darî' ²²⁰ ve zakkum ağacı ²²¹ takdim edilecektir. Bu kâfir ve âsilerin kalacakları yer, bir hapishanedir ²²² bu hapishanenin, her biri muayyen bir gruba ayrılmış olmak üzere, yedi kapısı vardır. ²²³ Bu hapishanenin bekçileri, çok sert olan meleklerdir, ²²⁴ fakat bu yer altı hapishanesi de, bazıları diğerlerinden daha aşağıda olan birçok odalara bölünmüştür, ²²⁵ üzerlerine ise, kapıları kilitlenmiş ateş ²²⁶ salıverilecektir. Bu, kızgın ve yakıcı bir ateştir ²²⁷; Uzaktan bakıldığında homurtusu ve uğuldaması duyulan, ²²⁸ doymaz bir ateştir. ²²⁹ Lâvlar fışkırtan volkan gibi de kıvılcımlar saçmaktadır. ²³⁰

Günahkârlar ise kâh kısıkvrak ²³¹ olarak, kâh boyunlarında bukağular olduğu halde ²³² alınlarından ve ayaklarından tutulup ²³³ uzun zincirlere vurularak ²³⁴ yüz üstü sürüklenirler ²³⁵ ve yüz üstü ²³⁶ ateşe, hem de sıkışık bir yere ²³⁷ atılırlar; yakıcı bir ateşle ²³⁸ tutuşturulurlar. Artık cehennem için yakıt ve odun olmuşlardır. ²³⁹ Sıkıntı ve acıdan kendilerinden geçmiş olan suçlular, kaçmak istedikleri her seferde demirden kamçılarla, ²⁴⁰ dövülerek ateşin ta

²¹⁸ Bkz. Nebe', 78 / 24; A'lâ, 87 / 5.

²¹⁹ Bkz. Â'râf, 7 / 50.

²²⁰ Bkz. Gâşiye, 88 / 6.

²²¹ Bkz. Sâffat, 37 / 62, 66.

²²² Bkz. İsrâ, 17 / 8.

²²³ Bkz. Hicr, 15 / 44.

²²⁴ Bkz. Tahrîm, 66 / 6; Müddessir, 74 / 30, 31.

²²⁵ Bkz. Nisâ, 4 / 145.

²²⁶ Bkz. Beled, 90 / 20; İnşirâh, 94 / 8.

²²⁷ Bkz. Kâria, 101/1, 11.

²²⁸ Bkz. Furkân, 25 / 12.

²²⁹ Bkz. Kâf, 50 / 30.

²³⁰ Bkz. Mürselât, 77 / 32.

²³¹ Bkz. Furkân, 25 / 13; Fecr, 89 / 26.

²³² Bkz. Râ'd, 13 / 5; Nûr, 24 / 33.

²³³ Bkz. Rahmân, 55 / 41.

²³⁴ Bkz. Mü'min, 40 / 71; Hâkka, 69 / 32.

²³⁵ Bkz. İsrâ, 17/97; Furkân, 25 / 34.

²³⁶ Bkz. Neml, 27 / 90.

²³⁷ Bkz. Furkân, 25 / 13.

²³⁸ Bkz. Enfal, 8 / 50; Hâcc, 22 / 9.

²³⁹ Bkz. Bakara, 2 / 24; Cîn, 72 / 15.

ortasına itilirler. Ateşten bir döşeğe yatırılacak, yine ateşten örtülere bürünecekler²⁴¹ ve ateş tarafından tamamen kuşatılacaklardır.²⁴² Bu öylesine bir alev ki, hep yüzlerini yalayacak²⁴³ derilerini veya parmaklarını söküp alacak, istisnasız her yeri yakacak²⁴⁴ kasıp kavuracak²⁴⁵ kömüre çevirecektir.²⁴⁶ Onun nüfuzu bu kadarla da kalmayacak, ruhları ve gönülleri saracaktır.²⁴⁷ Cezanın hafifletilmesi²⁴⁸ veya bu işin artık bitirilmesi dileğiyle feryat edecekler,²⁴⁹ fakat bu boşuna olacak, bitmeyen bir azap içinde derileri yenilenecek,²⁵⁰ tekrar feci inilti ve solumalarla baş başa kalacaklardır. Derken kaynar suya sürülecekler,²⁵¹ kaynar su dökülecek tepelerinden,²⁵² derilerindeki gözeneklere nüfuz edecek yakıcı bir rüzgâr (semûm) ve sonsuz derecede kaynar bir su (hamîm) içindedirler. Üstlerinde ise bütün ümitleri çökertecek bir tarzda kesat olan²⁵³ karanın karası dumandan bir gölge²⁵⁴ ve cehennem ehli, devamlı tartışacak ve çekişecektir.

Dünyadayken şerli önderlerinin sözünü dinleyenler, onları kendilerini saptırmakla suçlayacak, önderleri ise kendilerini bütün suçlamalardan temize çıkarmaya çalışacaktır.²⁵⁵

3. Azap Ayetlerinin Toplu Listesi

a) Cehennem ve Cehennemlikler

Bakara, 24, 80-81, 126, 167, 206; Al-i İmrân, 10, 131, 185; Nisâ, 14, 56, 169; Mâide, 10, 72; En'âm, 27, 70, 128; Â'raf, 38, 41, 50, 179; Enfâl, 37; Tevbe, 17, 35, 63, 68, 73, 109; Yunus, 4-8; Hûd, 106-107, 119; Râ'd, 5, 18; Hicr, 43-44; İsrâ, 8, 18, 97; Kehf, 29, 100; Meryem, 86; Enbiya, 98, 100; Hâcc, 19, 22, 51, 72; Mü'minun, 104, 107-108, 112, 114; Furkân, 11, 14, 34, 65-66; Şuâra, 91, 103; Ankebut, 54-55, 68; Secde, 13-14, 20-21; Ahzab, 64-65; Fâtır, 36-37; Yâsin, 59, 67; Sâffat, 161, 163; Sâd, 55, 61; Zümer, 15, 17, 61, 72; Mü'min, 6, 46, 60, 71-72, 76; Fussilet, 19; Şûra, 45; Zuhurf, 74-75; Dûhan, 43, 50; Muhammed, 15; Kâf, 23, 29-30; Tûr, 13-14, 16; Rahmân, 35, 43-44; Vâkıa, 41, 56, 92, 95; Hadid, 15, 19; Mücâdele, 8; Haşr, 17;

²⁴⁰ Bkz. Hâcc, 22 / 21, 22; Secde, 32 / 20.

²⁴¹ Bkz. Â'râf, 7 / 41.

²⁴² Bkz. Kehf, 18 / 29; Ankebut, 29 / 54, 55; Zümer, 39 / 16.

²⁴³ Bkz. İbrâhim, 14 / 50; Mü'minun, 23 / 104.

²⁴⁴ Bkz. Meâric, 70 / 16.

²⁴⁵ Bkz. Müddessir, 74 / 28.

²⁴⁶ Bkz. Müddessir, 74 / 29.

²⁴⁷ Bkz. Hümeze, 104 / 7.

²⁴⁸ Bkz. Mü'minun, 23 / 107.

²⁴⁹ Bkz. Fâtır, 35 / 37.

²⁵⁰ Bkz. Nisâ, 4 / 56.

²⁵¹ Bkz. Mü'min, 40 / 71, 72; Rahmân, 55 / 48.

²⁵² Bkz. Hacc, 22 / 19, 20; Dûhan, 44 / 48.

²⁵³ Bkz. Vâkıa, 56 / 44.

²⁵⁴ Bkz. Vâkıa, 56 / 43.

²⁵⁵ Bkz. Sebe' 34 / 32, 33; Sâd, 38 / 64; Kâf, 50 / 27-28.

Tahrîm, 6; Mülk, 6, 11; Hâkka, 31, 32, 35, 37; Meâric, 15, 18; Müddessir, 26, 31, 35, 37, 48; Mürselat, 29, 34; Nebe', 21, 28, 30; Nâziat, 39; Tekvir, 12; Beyyine, 6; Kâria, 10-11; Hümeze, 4, 9.

b)Cehennemlikler

Cehennem, Kâfirler İçin Hazırlanmıştır: Al-i İmran, 13; Kehf, 29; Fâtır, 36; Sad, 55-56; Nebe', 21-23.

Cehennemde Kâfirlerin Sözleri: Fatır, 37, Mü'min, 47-52; Fussilet, 29; Zuhruf, 77-78; Mülk, 8-10.

Cehennemliklerin Cennetliklerle Konuşmaları: Â'raf, 44, 50, 51; Saffat, 50-59; Müddessir, 39-48.

Cehennemliklerin Özellikleri: Leyl, 15-16; Karia, 9-11; Hümeze, 4-9.

Cehennem, İnsanlar ve Cinlerle Dolacaktır: Hud, 119; Secde, 13.

Cehennemde Kafirlerin Durumu: İbrahim, 16-17; Kehf, 29; Mülk, 6-11.

Cehennemde Ölmek ve Dirilmek Yoktur: Tâha, 74; A'la, 12-13.

c) Cehennem Azabı ve Cehennemin Özellikleri

Cehennem Azabı Çetindir: Furkan, 66; Mülk, 7-8; Müddessir, 27-29, 32-37; Mürselat, 31-34; Karia, 9-11; Hümeze, 4-9.

Cehennemde Zakkum Ağacı: İsra, 60; Saffat, 62-67; Duhan, 43-46; Vakıa, 51 -54.

Cehennem Şarabı: Saffat, 67-68; Sad, 57-58; Vakıa, 42, 54-55; Nebe', 24-25; Ğaşiye,5.

Cehennem Ziyafeti: Vakıa, 51-56; Hakka, 36-37; Nebe', 24-25; Ğaşiye, 6-7.

Cehennem Zebanileri: Zümer, 71, 73; Duhan, 47-50; Tahrîm, 6; Mülk, 8; Müddessir, 30-31; Alak, 18.

Cehennem, Kafirleri Alacak Kadar Geniştir: Kaf, 30.

Cehennemin Yedi Kapısı Vardı: Hıcr, 44.

Cehennemin Yakıtı: Bakara, 24, Tahrîm, 6.

Cehennemle Cennet Karşılaştırması: Furkan, 15-16; Fatır, 21.

Allah'ın Cehennem Azabından Koruması İçin Dua: Bakara, 201; Al-i İmran, 16, 191-192; Furkan, 65.

d) Nâr (Ateş)

Bakara, 17, 266; Al-i İmran, 183; Nisa, 10; Maide, 64; A'raf, 12; Tevbe, 81, 109; Hud, 113; Ra'd, 17; Hicr, 27; Taha, 10; Enbiya, 69; Nur, 35; Neml, 7; Kasas, 29; Yasin, 8; Sad, 76; Mü'min, 41; Rahman, 15; Vakıa, 71; Hadid, 13; Büruc,5;Karia,9.

D. AZAPLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Azap ilâhi bir ceza olduğundan, bu cezanın bağlı olduğu suç ile ilişkisini konumuzu ilgilendiren boyutuyla ele almamız gerekmektedir.

Suç Allah'ın yasakladığı ve yapılmasında büyük sakıncalar bulunan günah olan eylemlerin tamamını içermektedir. Bu bağlamda dinin hertürlü emrine karşı gelmek suç olarak nitelendirilir.²⁵⁶ Bu anlamın Arapça karşılığı “u-ku-be (عقوبة)” kelimesidir. Tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukuku da suçu cezalandırır. Yapılan bir eylemin karşılığı anlamına gelen ceza ise her türlü maddi ve manevi yaptırımdır.

İslamda ceza hem dünyada hem Âhirette uygulanabilirliği olan bir kavramdır. Günümüz batı hukukunda ise ceza denildiğinde bunun sadece bu dünya için geçerli boyutu anlaşılır.

1. Suç ve Ceza Dengesi: Cezalar bütün dinlerin kutsal saydığı beş temel ilkeyi (dinin korunmasını hukuki kurallarla güvence altına aldığı) dikkate alır. Korunması gereken bu ilkeler: Din, can, mal, akıl, nesil'dir.²⁵⁷

Adalet açısından bakıldığında, cezanın, suç ve suçla ortaya çıkan sonuçlarla eşit olması, yani birbiriyle dengeli olması gerekir.²⁵⁸ Ceza da esas olan işlenen fiil ile verilen cezanın arasında mâkul bir dengenin olmasıdır. Bu mâkul dengeyi de tabi ki adalet sağlayacaktır. Zaten tüm hukuk sistemlerinin hedefi de suç ve ceza arasındaki dengeyi kurabilmektir. Bahsi geçen dengenin kurulması o kadar önemli bir hususturki bu olgu insanlığın varlığından beri olagelmiş ve evrensel bir hukuk kuralıdır. Toplumlar bu doktrinleri bu denge hedefini ne oranda sağlayabilirlerse o toplumlarda huzur ve hedefin maksimum noktaya ulaştığını görebiliriz. Bu dönemlere örnek olarak İslam ve Türk-İslam tarihinden çeşitli, örnekler verebiliriz; Asrı Sâadet, Hulefâ-i Raşidin, Emeviler ve Abbasilerin ilk dönemleri, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve nihayetinde Osmanlının kuruluş ve yükseliş dönemlerinin mahkeme sonuçları incelendiği zaman adaletin mükemmel seviyede uygulandığı ve bunun sonucunda toplumsal barışın ve adaletin sağlandığını görmekteyiz. Bu toplulukları mutluluk hedefine ulaştıran nedir diye baktığımız zaman bunun Kur'an ve sünnet veya her ikisinden sentezlenen hukuk kurallarının sağladığı suç ve ceza dengesi olduğunu müşahade ederiz.

²⁵⁶ Ebu Zehra, Muhammed, *el - Cerimetü ve'l - ukûbefi'l - Fıkhi'l - İslami* , (el-Cerime), Dâru'l – Fikri'l - A'rabi, s. 31.

²⁵⁷ Bkz. Ebu Zehra, *e'l - Ukûbe*, s. 34, 37, 58.

²⁵⁸ Bkz. Ebu Zehra, *e'l - Ukûbe*, s. 16.

Cenâbı Hâk ve onun elçisi insana en uygun yaşama kurallarını ayetlerinde ve sözlerinde uygulayarak ve vurgulayarak iki cihan da mutluluğun anahtarını insana sunmuştur. İnsan münasebetlerini düzenleyen bu kurallar yukarda bahsettiğimiz suç ve ceza arasındaki dengeyi sağlamış ve sarsılmaz temeller üzerine İslam Hukuku'nu bina etmişlerdir. Tabiki Yaratıcı yarattığı varlık için en uygun suç ve ceza sistemini koymuştur. Bu sistem insanın yaratılışına ve yaşamına uygulanabilecek olabilmesi açısından diğer insani hukuk kurallarından daha mükemmeldir. Bunun kadar doğal bir sonuç olamaz. İnsan; Yaratıcısının bu hukuki kurallarına kendi akli ve mantıksal birtakım ilmi değerlerden uzak gerekçelerle karşı çıkması güneşin balçıkla sıvanması çabasıdır ki bu uğraş beyhude bir uğraştır. İslamda ceza vermenin iki amacı vardır. Biri toplumu her türlü rezalet ve çirkinliklerden korumak, diğeride toplumun menfat ve maslahatlarını gözetmektir.²⁵⁹ Azap insanın davranışlarıyla kazandığı bir karşılıktır. Böyle bir sonuçla karşılaşmak insanın kendi tercihinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar haber verilen dünyevi azaplar geldikleri kişi ve toplumlar açısından bir yok oluş ise de aslında o kişi ve toplumlar için netice itibariyle rahmet özelliği taşımaktadır.²⁶⁰

İslam ceza hukuk sistemine göre suçun unsurları şu maddelerden oluşması gerekir:

1.Suç ceza tehdidiyle yasaklanmış olmalıdır. Cezası olmayan fiiller ceza hukuku bakımından suç sayılmaz.

2.Suçun var olması için yapmak veya yapmamak şeklinde bir fiil bulunmalıdır.

3.Fiilin faili kusurlu veya mesul (sorumlu) olması gerekir.²⁶¹

Bu saydığımız unsurlar doğrultusunda da acaba dünyevi azap neticesinde cezalandırılan toplumlar ve bireyler davranışlarındaki hangi niteliklerden dolayı cezalandırılmışlardır? Acaba suç ve ceza mekanizması adaletli şekilde tezahür etmişmi dir? Bu toplulukların davranışlarına (Allah'ı inkâr, Peygamberleri yalanlama, Homoseksüellik, Nifâk ve vb.) baktığımız zaman bunların bilfiil işlendiğini ve suçun sabit olduğunu görüyoruz. Bundan dolayı sorumlu (mesul) durumuna gelmişlerdir. Sorumlulukları neticesinde azap(ceza)tahakkuk etmiştir. Bu davranışlarda Allah'ın herhangi bir müdahalesi söz konusu değil bilakis kendi iradeleri ve istekleri doğrultusunda kasıtlı olarak yapmışlardır. Hukuken suç oluşmuş ve ceza tahakkuk etmiştir. Cezanın verilebilmesi için bazı şartlar şunlardır:

1.Ceza, suç yapılmadan önce bu suçu önleyici nitelikte olmalıdır.

2.Cezanın miktarı, toplumun menfatini karşılamalı, ne az ne de çok olmalıdır.

3.Toplumun menfatı suçlunun yok edilmesini gerektiriyorsa bu toplum için yapılmalıdır.

²⁵⁹ Bkz. Ebu Zehra, e'l - Ukûbe, s. 28.

²⁶⁰ Bkz. Ebu Zehra, e'l - Ukûbe, s. 11.

²⁶¹ Karaman, Hayrettin, *Mukâyeseli İslam Hukuku*, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991, I /148.

4.Toplumların ve bireylerin korunmasını sağlayan ceza, meşrudur.

5.Ceza intikam duygusuyla verilmez.²⁶²

İbni Teymiyye (728/1327) cezanın amacını şöyle açıklar: Cezalar, hem vaciplerin yerine getirilmesi ve hem de haramların yapılmamasını sağlamak, bunların yanında vaciplerin yapılması ve haramların işlenmemesine yardımcı olan her durum için meşru kılınmıştır.²⁶³

*“İnsanın yaptığı amelin karşılığı mutlaka görülür.”*²⁶⁴ Âyetinden de anlaşılacağı gibi insanın iyi davranışlar sonucu sevap kazandığı gibi kötü işler işlediğinde de günah kazandığı ve netice itibariyle cezalandırıldığı bir gerçektir. Bunun İslami anlamda karşılığı ilâhi cezadır.

Dünyada azap gören toplumların ortak özelliklerine baktığımız zaman; Allah’a karşı büyük günah işlemeleri ve ilahi adalet neticesinde azaba uğramış oldukları gerçeğidir. Bu davranışlar Kur’ân’da şöyle ifade edilmiştir. *“Onları günahları sebebiyle yok ettik.”*²⁶⁵

*“Bunlar günahları yüzünden suda boğuldular.”*²⁶⁶ *“Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen belde halkları (Lût kavmi) de günah işledi.”*²⁶⁷

Baktığımız zaman günahlar ilâhi gazabı ve öfkeyi üzerine çeken gerçeklerdir. Bu da azaba ve nimetlerin yok olmasına götürür.²⁶⁸ İslâm, insanın bir başkasının yaptığından, gücünün yetmediğinden sorumlu olmadığını kabul eder. Kişinin sorumlu olabilmesi için olgunluk yaşında ve aklının başında olmasını şart koşar. Kişi kendi hür iradesi ile isteyerek yaptığı işlerden sorumludur. Dileme ve tercih etme insana aittir. İşin varlık âlemine çıkması ise Allah'ın yaratması ile. İnsan o işin meydana gelmesine sebep olan irâde etme ve bunun sonucu olarak o amele meyletmekten sorumludur. İslâm, insanın suç işlemesiyle sonuna kadar kötü kalacağını kabul etmez. İnsanın günâhının affedilmesini başkalarının tasarrufuna bırakmaz. Kulun Allah'a tövbe etmesi, her yerde, her zaman mümkündür. *“Allah kullarının tövbelerini kabul eder ve yaptıkları günâhları bağışlar.”*²⁶⁹ Günâh düşünceden pratiğe geçmemişse cezası olmaz. Sorumluluk ve ceza açısından günâhlar kebâîr ve sağîre diye iki kısma ayrılır. Kebâîr (büyük günâhlar): Allah'ı tanımaya engel olan ve yapılması hâlinde şer’î ceza gereken veya Allahu Teâlâ'nın cehennem azabıyla tehdit ettiği günâhlardır.

Bir başka görüşe göre Allah'ın yasakladığı her şey büyük bir günâhtır. Büyük günâhların belli başlıları; Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, zina iftirasında bulunmak, zina etmek,

²⁶² Bkz. Karaman, Hayrettin, *Mukâyeseli İslam Hukuku*, I /152 – 153.

²⁶³ İbni Teymiyye, Takıyyuddin, Ebu'l – Abbas, Ahmed b. Abdulhalîm, (728/1327) , *Siyaset (es Siyâsetü's - Şer'îyye)*, (trc. Vecdi Akyüz) , Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s. 167.

²⁶⁴ Necm, 53 / 40.

²⁶⁵ En'âm, 6 / 6.

²⁶⁶ Nûh, 71 / 24.

²⁶⁷ Hâkka, 69 / 9.

²⁶⁸ Bkz. Kurtûbi, *el - Câmi*, VI / 392.

²⁶⁹ Şûra, 42 / 25.

islâmî cihaddan kaçmak, sihir yapmak, yetimin malını yemek, ana-babaya karşı gelmek, faiz yemek, hırsızlık yapmak, içki içmek, kumar oynamaktır. Bir müslüman hafife almadan, kalbinde iman olduğu halde büyük günâh işlerse, dinden çıkıp kâfir olmaz. Ehl-i sünnet, büyük günâh işleyen kimsenin kâfir olmayacağını, cehennemde ebedî kalmayacağını, tövbe etmeden ölürse dahî, Allah dilerse fazl-ı keremiyle onu affedeceğini, dilerse adâletiyle cehennemde ona azap edeceğini kabul eder. Kebâîrin (büyük günâhların) en büyüğü Allah'ı tanımamak, zatında, sıfatında ve fiillerinde O'na ortak koştur. Buna şirk denir. *"Allah kendisine şirk kovulmasını kesinlikle affetmez. Bunun dışındaki günâhları dilediği kimseler için affeder"* ²⁷⁰

Allah'ın rahmetinden ümidini keserek suç işlemeye devam etmek veya azabından emin olarak günâha aldırış etmeden tövbe etmemek caiz değildir. Mümin ne kadar günâh işlerse işlesin korku ve ümid arasında olmalı, Rabbinden yüz çevirmemelidir. *"Ey günâhta aşırı giderek nefislerine zulmetmiş kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; muhakkak ki Allah bütün günâhları bağışlar. Şüphe yok ki O, çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."* ²⁷¹ *"Fakat azabımın da pek acıklı bir azap olduğunu kullarıma haber ver."* ²⁷²

Mu'tezile büyük günâh işleyenin mümin olmaktan çıkacağını, iman ile küfür arasında (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) kalacağını; tövbe etmeden ölürse ebediyyen cehennemden çıkmayacağını iddia eder. Hâricîler daha da ileri giderek büyük günâh işleyen müminleri de küfür ile suçlamıştır. Bir mümin, kalbinde tasdik, dilinde ikrar olduğu halde günâh işler veya farzları yerine getirmede gevşeklik gösterir, fakat bu günâhların karşılığında cezayı da hak ettiğine inanıyorsa bu kişi günâhkâr mümindir. Allahu Teâlâ'nın böyle bir insanı küfürle vasıflaması, mecâzîdir. Yani nimeti inkâr, nankörlük manasındadır. Bir müslüman günâhı helâl kabul eder veya yapmadığı farzı inkâr ederse gerçek anlamıyla kâfir olur.

Sağire (küçük günâhlar);dünyada cezayı, Âhirette de azabı gerektirmeyen küçük suçlardır. Devamlı işlendiğinde küçük günâh küçük olmaktan çıkar. Tövbe edilip mağfiret istendiğinde inşaallah affedilir.

Âlimler "Günâhın küçüklüğüne büyüklüğüne bakma, kime karşı suç işlediğine bak" demişlerdir. Allah'ı tanımaya, kulluğa engel olan, Allah ile kulun arasına perde olan herşey günâhtır. Güç yettiğinde günâhlardan sakınıldığında Allah küçük günâhları affedecektir. *"Eğer size yasaklanmış şeylerin büyüklerinden kaçınırsanız, geri kalan günâhlarınızı örter ve sizi nimet ve ikramlarımızla dolu olan cennete koyarız."* ²⁷³ *"O kimseler ki ufak tefek kusurlar*

²⁷⁰ Nisâ, 4 / 48.

²⁷¹ Zümer, 39 / 53.

²⁷² Hicr, 15 / 50.

²⁷³ Nisâ, 4 / 31.

hariç, günâhın büyüklerinden ve çirkin söz ve davranışlardan kaçınırlar. Şüphesiz ki Rabbinin bağışlaması geniştir..." ²⁷⁴

Netice itibarıyla günah sonucu iki türlü ceza şekli ortaya çıkmaktadır ki; aşırı günah işleyen birey ve toplumların cezası yok olmak, bu kapsama girmeyip daha az günah işleyen birey ve toplumların cezası ise ellerinden nimetin alınmasıdır. Birincisine örnek olarak Semûd, Âd ve Lût kavminin yok edilmesi, ikinci cezaya örnek olarak nankörlükleri sebebiyle İsrâiloğulları'na'onlara maymunlaşma, domuzlaşma, zillet, yoksulluk, Beyt-i Makdise kırk yıl girme yasağı, kendi aralarında kin, nefret, lânetleme gibi cezalar ²⁷⁵ verilmiştir. Diğer taraftan "Kısasta sizin için hayat vardır " ²⁷⁶ âyeti birçok hukuk sisteminden farklı olarak İslam hukukuna "kısasa kısas" prensibini getirmiştir.

Kısas, Allah tarafından kulları arasında adaleti sağlamak için kanunlaştırılan bir hükümdür. Ve sünnetullah dediğimiz " Allah'ın temel kanunlarından " biridir. Nasıl ki başkasına karşı bir kötülükte bulunan, yaptığı kötülüğün karşılığı olarak cezalandırılmayı ve kısas aynı kötülüğün kendisine de yapılmasını hukuki olarak meşrulaştırıyorsa, cezalandırılan birey ve toplumların Allah'a karşı işlemiş oldukları işledikleri suçların cezalarında şahsidir. " *Hiç kimse, bir başkasının yükünü yüklenemez. İnsan için kendi çabası dışında bir şey yoktur.* " ²⁷⁷ İlâhi ferman gereği kişi yaptığıнын esiridir ve karşılığını görür. Ancak, bazı suçlar vardır ki bireylerin bu suçu işlemeleri sonucu, toplumların tamamını etkiler hâle dönüşürse, toplumun görevi bu kişileri ve işledikleri filleri ortadan kaldırıcı tedbirleri almaktır. Eğer toplum bu oluşuma engel olamazsa, kayıtsız kalırsa; bu dünyadaki cezasını "müşterek" olarak birlikte çekerler. "(Ey inananlar) bir de öyle bir fitneden sakının ki o(nun cezası) sadece zulmedenlere isabet etmekle kalmaz (bütün toplumu perişan eder). Biliniz ki Allah(c.c.) elbette cezası çok şiddetli olandır." ²⁷⁸ Dinin kötü ve çirkin olarak tanımladığı her türlü fiil, değer, iş, davranış ve anlayış müminler tarafından hoşgörülle karşılandığında, bu kötülükler sonucunda gelecek olan azap o toplumdaki herkesi iyi ve kötü ayırtetmeksizin içine alacaktır. ²⁷⁹ Çünkü bazı günahlar vardır ki zararı umuma şamil olur. Örneğin yasakların uygulanmaması, fitne, akide ve inanç konularında gevşeklik v.b.

Beyhâki'nin rivayet ettiği bir hadiste Allah rasülü şöyle buyurmaktadır: Yüce Allah Cebrail'e filan şehri halkıyla birlikte altüst etmesini emretti. Cebrail, fakat onların içinde bir an bile sana isyan etmeyen filan kulun var, bu nasıl olur? Dedi. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle

²⁷⁴ Necm, 53 / 32.

²⁷⁵ Bkz. Bakara, 2 / 61; Âraf, 7/ 166; Mâide, 5 /14, 26, 60, 64; İbrâhim, 14 / 6, 8; Buladı, Kerim, *Kur'ân'a Göre Nankörlük Kavramı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999 (Basılmamış doktora tezi) s. 407.

²⁷⁶ Bakara, 2 / 179.

²⁷⁷ Necm, 53 / 38, 39.

²⁷⁸ Enfâl, 8 / 25.

²⁷⁹ Bkz. Kurtûbi, *el - Câmi*, VIII/392.

buyurdu; onu da onlarla birlikte yerin dibine geçir. Çünkü benim haram saydığım şeyleri işleyenlere karşı kızgınlıktan dolayı onun yüzünün rengi bir an bile olsa değişmemiştir.²⁸⁰ Allah'ın ve Hz.Peygamber'in emirlerini yerine getirmeme eyleminin Allah'ın gazabını o toplum üzerine çektiğini, bu cezanın da tabi-i afetler şeklinde olabileceğini ve cezanın toplumsal bir yönü olması sebebiyle, suçlularla birlikte suçsuzları da içine alacağını belirtmekte fayda vardır. "Demek ki bir kimse sadece Allah'ın şeriatına karşı gelmemek ve pasif kalmakla kurtulamaz, aksine fazileti hâkim kılmak ve fenalığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü ortaya koymalıdır. Bu Kur'ân'ın diğer bölümleri ve hadislerle de desteklenmektedir. Çünkü toplumsal suçlarla ilgili olarak Yüce Allah'ın sünneti budur."²⁸¹ Dünyanın değişik bölgelerinde zaman zaman görülmekte olan, savaşların, kuraklık, kasırga, sel ve deprem gibi tabii afetlerin meydana geliş sebeplerinden biri de, o toplumdaki insanların orada yapılan din ve dünya konularıyla ilgili her tür zulme engel olmayıp seyirci kalmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (S.A.V) şöyle buyuruyor: "Bir toplum içerisinde bulunan bir adam orada günâhlar işler ve onlar da onun bu davranışını değiştirmeye güçleri yettiği halde onun davranışını değiştirmezlerse, o toplum yok olmadan önce dünyada, Allah tarafından cezaya çarptırılır."²⁸²

Sonuç olarak; Yüce Allah hiçbir şekilde kuluna zulmetmez, ilkesi doğrultusunda suç-ceza dengesi gayet güzel bir şekilde insan ve toplum fitratına göre belirlenmiştir. Şu âyetlerde görüşümüzü teyit etmektedir: "*Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Kulun yaptığı iş eğer bir kötülük ise, onun cezasını adaletle verir) iyilik olursa onu katlar, kendinden de büyük mükâfat verir.*"²⁸³ "*Hiç kimse bir başkasının yükünü yüklenemez.*"²⁸⁴

2. Azabın kat kat artırılması ve sebepleri

Kur'ân, azap kelimesini 'azîm-büyük', 'elîm-acıklı', 'eşeddü'l azab-azabın en şiddetlisi', 'mühîn-alçaltıcı', 'şedîd-şiddetli', 'harîk-yakıcı', 'mukîm-devam eden', 'saîr- çalgınca yanan ateş', 'ğalîz-ağır', 'z'ıf-kat-kat' gibi nitelik ve nicelik vasıflarıyla kullanmaktadır. Dikkat edilirse her sıfat azabın nitelik ve nicelik yönüne işaret ediyor ve onun korkunçluğuna çeşitli açılardan dikkat çekiyor.

²⁸⁰ Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. el- Hüseyin b. Ali b. Musa, (458 /1066) , *Şu'abu'l - İmân*, I-VIII, (tah. Muhammed es-Sa'îd Zağlûl), Dâru'l - Kütübî' l - İlmiyye, Beyrut, 1410, VI / 97.

²⁸¹ Mevdûdî, Ebu' l 'A' lâ, (1979) , *Tefhimu' l Kur'ân* (Kur'an-ın Anlam ı ve Tefsiri), I -VII, (trc. Muhammed Hân Kayani ve dğr.), İnsan yayınları, İstanbul, 1997, II / 108.

²⁸² Ebû Dâvud, Süleyman - b. Eş'as e l - Ezdi es - Sicistâni, (275 / 888), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Melâhîm, 17.

²⁸³ Nisâ, 4 / 40.

²⁸⁴ Necm, 53 / 38.

İnançsız şekilde ölen kişi ile büyük günah işleyerek ölen kişi bu azabı Allah'ın istediği kadar, bir anlamda ilâhî adaletin gereği kadar çekecektir. İslâm, azabı Allah'a kulluğun gereklerini yapmayan günahkâr ve inkârcılara uygun bir ceza olarak kabul ediyor ve bunu ilâhî adaletin bir gereği sayıyor. Burada konu gereği bazı kişi ve topluluklara azabın kat kat artırılarak verildiğini görmekteyiz. Kur'ân bunun sebeplerini şöyle açıklamıştır:

a) Birey ve toplulukların işledikleri suçların kendi dönemlerini ve kendilerinden sonraki dönemlerdeki nesilleri etkileyen nitelikteki suçlardan olursa azabın kat-kat artırıldığını görmekteyiz. Örneğin bu âyet *"Allah onlara 'Sizden önce gelip göçen cin ve insan toplulukları yanında cehenneme giriniz ' der. Her cehenneme giren topluluk yoldaşına lânet okur. Sonunda hepsi bir araya gelince sonrakiler, kendilerinden öncekiler için 'Ey Rabbimiz, bizi bunlar yoldan çıkardı, onun için bunlara bir kat daha fazla cehennem azabı çektir' derler. Allah da onlara 'Her birinizin azabı ikiye katlanmıştır, ama bilmiyorsunuz. ' "*²⁸⁵ şeklinde konuyu izah etmektedir.

Âyetlerden ortaya çıkan sonuç; tüm nesiller toplanacak ve tüm nesillerin hesabı bir anda görülecektir. Çünkü bir şahsın veya bir neslin yaptıkları sadece kendi şahısları veya kendi dönemleriyle sınırlı değildir.

Kişinin veya kişilerin yaptıkları onların ölümünden sonrada devam eder ve nesiller boyu iz bırakıp tesirleri devam eder. Bu yüzden onlar hakkında karar vermek için birbirlerine olan bu tesirleri ortaya dökülsün diye, birbirlerine şahitlik yapsınlar diye tüm nesiller bir araya toplanacaklardır. Ayrı ayrı her nesil için her kuşak için işledikleri günahlardan dolayı iki kat ceza vardır. Çünkü birinci ceza kendilerinin işlediklerinden ötürü, ikinci ceza da kendilerinden sonraki nesillerin kendilerini örnek alarak günah işlemiş olmalarından dolayıdır. Bundan dolayı öncekiler kendi yaptıkları günahlardan dolayı sorumlu olacakları gibi sonrakilere kötü örnek olmalarından dolayı da sorumlu olacaklardır. Onların bu serzenişleri karşısında Rabbimiz de buyurur ki: Hayır hayır sizin her birinize azabın iki katı vardır ama siz bilmiyorsunuz. Çünkü size göre onlar önderlerse siz de sizden sonrakilerin önderisiniz. Sizi öncekilerin ihmali saptırdıysa, siz de sizden sonrakileri saptırdınız.

b) Toplulukların ileri gelenlerinden Allah'ı inkâr edenler ve onların etkisinde kalan toplulukların işlemiş oldukları fiiller azabın katlanmasına sebep olmuştur. Açıklayacağımız ayet konuyu gayet güzel izah etmiştir. *"Onlar yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir; onların Allah'tan başka (yardım isteyecekleri) dostları da yoktur. Onların azabı kat-kat olacaktır. Çünkü onlar (gerçekleri) ne görebiliyorlar ne de kulak veriyorlardı. "*²⁸⁶ Hûd suresi

²⁸⁵ Â'raf, 7 / 3 8.

²⁸⁶ Hûd, 11/ 20.

âyetleri söz konusu kâfirlerin Allah yolundan caydırmak için ortaya koydukları çeşitli çaba ve taktikleri bildiriyor, onların bütün çalışmalarının körü körüne ve şuursuzca yapılmış işler olduğunu sergiliyor ve müminlere yılmamaları ve sabır göstermeleri öğütleniyor. Onlara çift katlı azap verilecek; zira kendilerinin yoldan sapması yetmiyormuş gibi başkalarını da saptırdılar ve gelecek kuşaklar için bir dalalet mirası bıraktılar. Konuyla alakalı diğer bir ayette *“İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız.”*²⁸⁷ Küfür bir bozgunculuktur. Başkasını küfre sokmak da ayrıca bir bozgunculuktur. Kendileri küfür cinayetini işlemekle kalmadılar, başkasını doğru yoldan saptırma cinayetini de işlediler. Böylece onların azabı da yaptıklarına uygun düşecek bir ceza olarak katlandı.

c) Büyük günah olarak nitelenen bazı fiillerin işlenmesi de azabın artırılmasının sebeplerinden biridir. *“Kıyâmet günü, azap ona kat kat artırılır ve içinde aşağılanmış olarak temelli kalır.”*²⁸⁸ Onlar sadece kat-kat arttırılmış bir azaba çarptırılmazlar. Bunun yanında horlanırlar. Bu ise daha şiddetli ve daha öldürücü bir azaptır. Burada şu iki anlam da mümkündür: 1) Onun cezası hiç bitmeyecek ve tekrarlanarak devam edecektir. 2) Küfür, şirk ve tanrıtanımazlık günahlarına ek olarak cinayet, zina ve diğer günahları da işlemiş olanlar, isyanları ve her bir günahları karşılığında tekrar tekrar cezalandırılacaklardır. Büyük-küçük tüm günahları için sorguya çekilecekler ve bunlardan hiç biri bağışlanmayacaktır. Sözgelimi her bir öldürme eylemi ve her bir zina eylemi için ayrı bir ceza söz konusu olacaktır.

d) Hz. Peygamberin eşlerinin ve onların şahsında diğer mü'minlerin günah işlememe konusunda uyarılarak dikkatleri çekilmiş, aksi takdirde işleyecek oldukları suçlardan dolayı azaplarının artacağı uyarısının yapılması sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır.”*²⁸⁹

Kuşkusuz bu, onların sahip bulundukları saygın yerin bir sonucudur. Çünkü onlar Hz. Peygamberin eşleridirler, mü'minlerin anneleridirler. Bu iki nitelik onlara ağır görevler yüklemektedir. Aynı zamanda onları kötülüğe yaklaşımdan da korumaktadır. Onlardan biri, herhangi bir cürüm veya suç işleyecek olursa, iki kat azabı hak edecektir. İşte bu varsayım onların bulundukları saygın yerin kendilerine büyük bir yükümlülük getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu uyarı, onların müminlerin anneleri olduklarının farkında olmaları gerektiği, bu

²⁸⁷ Nâhl, 16/ 88.

²⁸⁸ Furkân, 25/ 69.

²⁸⁹ Ahzâb, 33 / 30.

nedenle ahlakî sorumluluklarının büyük olduğu ve davranışlarının mükemmel ve saf olması gerektiği anlamına gelir.

e) Toplumdaki inançsız avam tabakanın cehenneme girmelerinin sebebi olarak dünyada kendilerine örnek aldıkları kişiler için Allah’a yalvararak onların azabının kendi azaplarından daha fazla olmasını istemeleri.” *Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov.*”²⁹⁰ Sonra, içlerinde dünyadayken kendilerini saptıran önderlerine ve büyüklerine karşı intikam duygusu uyanıyor. Pişmanlığın, tevbenin işe yaramadığı bir sırada yalnızca Allah'a dönüp tevbe ediyorlar. Diğer bir âyettede aynı yakarışı ve isteği görmekteyiz. “*Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını iki kat artır! derler.*”²⁹¹

Şimdi onlar bölük-bölük ateşe atılıyorlar. İşte onlar şimdi birbirlerine: “*İşte bu topluluk sizinle beraber gerçeğe karşı direnenlerdir.*” dediklerine cevapları ne oluyor? Cevapları öfke dolu, tepki dolu: “*Onlar rahat yüzü görmesin. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.*” Peki kendileriyle alay edilenler susuyorlar mı? Hayır! Onlar da cevap veriyorlar: “*Toplulukta bulunanlar ise; ‘Hayır asıl siz rahat yüzü görmeyin, bizi buraya getiren sizsiniz, ne kötü bir duraktır’ derler.*” Yani bu azaba düşmemize siz sebep oldunuz. Birden öfke, bunalım ve intikam dolu bir dua yükseliyor. “*Rabb'imiz! Bunu kim başımıza getirdiyse, ateşte onun azabını kat-kat artır derler.*”²⁹²

3. İnsan İrâdesi ve Sorumluluk

İrâde; dileme isteme ve seçme anlamlarında kullanılır. İrade bir davranışı tercih edip gerçekleştirme veya gerçekleştirilmeme yeteneğidir. Bu yeteneğe kelâm ilminde “ihtiyar”denilmektedir. “Kur’ân; insanoğlu her ne kadar özgür ve irade sahibi bir varlık olsa da, bu özgürlük karşılığında bazı konularda da sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu belirtmiştir.”²⁹³ Bu sorumluluğun sonucu olarak da insan gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı hesaba çekilecektir. Öncelikle şunu belirtmekte fayda var insan mutlak anlamda özgür ve irade sahibi bir varlıktır. Aksini, düşünürsek yani insan hür, özgür ve irade sahibi bir varlık değilse, insanın hesaba çekilmesi, cezalandırılması aklen ve dinen kabul edilemez bir durumdur. ” İnsanın hürriyetini inkâr ettiğimizde, insanın neden yaratılmış olduğunu anlamamız imkânsızlaşır.”²⁹⁴ ”Allah’ın insana ‘irade’denen nimeti rahmetinin bir ifadesidir.”²⁹⁵ İnsanın Allah tarafından serbest, irâde sahibi bir varlık olarak yaratıldığını gösteren pek çok ayet vardır;

²⁹⁰ Ahzâb, 33 / 68.

²⁹¹ Sâd, 38 / 61.

²⁹² Sâd, 38 / 55- 61.

²⁹³ Bkz. Ahzâb, 33/72.

²⁹⁴ Cebeci, *Lütfullah, Kur’ân-da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, s. 164.

²⁹⁵ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I / 53; Ayrıca bkz. Cebeci, *Kur’ân’da Şer Problemi*, s. 167.

”Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”²⁹⁶ “*Kim Salih amel işlerse, onun mükâfatı kendinedir. Kim kötü amel işlerse, onun zararı yine kendinedir.*”²⁹⁷ “*Hiç kimse bir başkasının yükünü yüklenemez. İnsan için kendi çabası dışında bir şey yoktur.*”²⁹⁸ Bu âyetlerden çıkan ortak sonuca göre; dünyaya ilâhi teklifi kabul edip gereğince yaşamaya gönüllü bir kabullenişle ‘evet’deyip demeyeceği noktasında sınanmak için gönderilmiş bulunan²⁹⁹ insan, elbette bir tercihte bulunacaktır. İlâhi hitaba muhatap kılınmış olması, insanın ayrıcalıklı özelliğini dikkatimize sunar. ‘Hitab’ın tabiatında ‘teklif’ teklifin tabiatında ‘kûlfet’ vardır. Yani var ediliş gayesine uygun davranmayı seçen insan, yaratıcısına ve diğer varlıklara karşı birtakım ödevlerle görevlendirilmiş bulunduğunu kabul etmiş ve bunun gereğini yerine getirmeye söz vermiş olmaktadır. ‘Muhatap’ varlık, ‘mükellef’ varlıktır. Ve insanın değeri buradan kaynaklanmaktadır. Mükellef insanın, yaratıcısından başlayarak diğer varlıkların ve hatta kendi nefsinin kendisi üzerindeki haklarını koruyup gözeticeğini, bunun getireceği kûlfeti gönüllü olarak yükleneceğini deklare etmesi anlamına gelmektedir. Bu deklarenin sonucu olarak “*insan için kendi çabası dışında bir şey yoktur*”³⁰⁰ yani kişi yaptığı davranışın sonucuna katlanmak gereğindedir. İnsan, yaratılışı gereği mutlaka irâde sahibidir ve bu irâdesiyle hayrı ve şerri seçer. Kur’ân’da yer alan bazı ayetler insanın geleceğinin yine kendi eylemleriyle belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bir kavmin kendisini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmeyeceği şeklindeki ayette vurgulanan birey ve toplumun değişiminde asıl olan şeyin, yine insan irâdesi ve fiiliyle gerçekleşeceği hususudur. Herşeyin sadece Allah’ın irâdesi çerçevesinde meydana gelip, insan iradesinin her hangi bir fonksiyonun söz konusu olmadığını ortaya atan cebriye ‘nin görüşünü kabul etmek yukardaki açıklamalar doğrultusunda mümkün değildir. Bu anlayış insan irade ve hürriyetini hiçe sayan ve insanın yaşadığı dünyanın şekillenmesine herhangi bir katkısının olamayacağını ortaya koyan noksan bir görüştür.

“İnsanların inkâr ve isyana düşebilecekleri bir ortamda yaratılmaları ve farklı zihni kabiliyetler taşımaları esasına dayanan itirazlarda son derece temelsizdir. Zira insanların tamamına yakını bazı ferdi farklılıklara rağmen iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek sağduyuya, yükümlülük ve sorumluluk şuuruna, irâde ve yapma gücüne sahiptirler. Ayrıca kişi peygamberlerin irşadına mazhar olmamış ise azaba da maruz kalmayacaktır.”³⁰¹ İnsanın yaratılışının başlangıcından beri özgür irâde insanın ayrılmaz bir parçasıdır ki insanların atası olarak Hz.Adem’in ve Hz.Havvanın cennette işledikleri günahla ilgili ayette (“*Her ikisi:*

²⁹⁶ Kehf, 18 / 29.

²⁹⁷ Câsiye, 45 / 15.

²⁹⁸ Necm, 53 / 38, 39.

²⁹⁹ Bkz. Bakara, 2 / 155, Kehf, 18 / 7.

³⁰⁰ Necm, 53 / 39.

³⁰¹ Bkz. Âlusi, *Rûhu’l - Meânî*, XV / 39, 41.

Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, dediler,” ³⁰²) bizzat bu kötü fiilin kendi arzularıyla işlediklerinin taraflarından itiraf edildiğini görmekteyiz.

Allah Teâlâ, çeşitli nimetlerin yanı sıra insana, özgürce karar verme ve tercih yapma imkânını bağışlamıştır. İnsanın sahip olduğu bu ayrıcalık, onun akıllı ve zeki yaratılmış olmasıyla ilgilidir. Çünkü insan, Allah Teâlâ tarafından muhatap kabul edilmek bakımından «**eşref-i mahlukât**» olma üstünlüğü ile ödüllendirilmiştir.³⁰³ Ona bu payenin verilmesi ise şu üç önemli nedenle sıkı bağlantılıdır:

- 1- İnsan iyiyi kötüden ayırt edebilme melekesine sahiptir.
- 2- Bu özelliğinden dolayı ona, emir ve yasaklar olarak birçok emanetler yüklenmiştir.
- 3- Bu emanetlerden sorumludur.

Çünkü bu emanetlerin her biri, aslında birer ölçü ve yasadır. İnsan bu ölçü ve yasalara göre yaşamını düzenlemek zorundadır. Nitekim hayatında bunlara ne derece uyduğu hakkında bir gün hesap verecektir. Elbette ki bu önemli üç nokta, onun özgürce düşünüp karar verme ve özgürce davranma imkânına sahip olmasını gerektirmektedir.

İşte bu yüzden Allah Teâlâ (külli irâdesinin kapsamında) ona cüz’î bir irâde serbestisi vermiştir. Yani bütünsel irâde Allah Teâlâ’nındır. Ancak buna bağlı olarak insan kendi seçimini özgürce yapar. İnsan diler, Allah Teâlâ da yaratır. İnsanın, gelişmiş canlılar arasında sahip bulunduğu en büyük özelliği budur; akıllı olmak ve buna bağlı olarak özgür bir iradeye sahip bulunmaktır. Halbuki hayvanlarda tercih yoktur. Onlar davranışlarını içgüdüsel olarak yaparlar. Örneğin otlamakta olan bir hayvan, açlığın onu ne gibi sorunlarla karşılayacağını bilemez, bu konuda düşünemez, muhakeme yapamaz. Fakat açlık içgüdüleriyle otlar. Buna karşın insan ise tercihini kullanarak (bilinçli) davranışlarda bulunur. Nitekim oruç tutarak bilinçli şekilde aç kılır. Kararlarını düşünerek, karşılaştırarak, muhakeme yaparak ve planlayarak alır ve uygular. İntihar etmek isterken bile bu adımları izler. İnsanın davranışları genellikle bilinçli ve aşamalıdır. Önce düşünür, sonra muhakeme yapar, sonra tercihe dayanan bir karar verir, ondan sonra uygular. Bunlar ise mükemmel bir irâdenin varlığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda insan, bir şeyin gerçek olup olmadığına karar vermek, yani inanıp inanmamak konusunda da yine derin derin düşünür, muhakeme yapar ve içinden kesin hükmünü verir, ya da ikna olamaz kuşku içinde kalır veya reddeder. Öyle ise imân edip etmemek de bir tercih konusudur ve irâdeyle sıkı bir ilişkisi vardır.

Eğer sanıldığı gibi insan, kaderin rüzgârı karşısında bir ot gibi olsaydı, yani tabir caizse Allah Teâlâ eğer onu robot gibi yaratmış olsaydı her şeyden önce kendisine isyan edecek

³⁰² Âraf, 7 / 23.

³⁰³ Bkz. İsrâ, 17 / 70.

şekilde ona irâde özgürlüğünü vermezdi. Bilakis onu bütün emirlerine harfîyyen baş eğen mü'min olarak yaratırdı. Buna da gücü yeterdi Nitekim şöyle buyurmaktadır: *"Allah dileseydi O'na ortak koşmayacaklardı ..."* ³⁰⁴ *"Eğer Rabb'in dileseydi yeryüzündekilerin tümü kesinlikle inanacaklardı. O halde sen mi halkı zorluyorsun ta ki mü'min olsunlar!"* ³⁰⁵ *"Eğer Rabb'in dileseydi (bütün) insanları bir tek ümmet yapardı, ama sürekli çatışıp duracaklardır."* ³⁰⁶ Evet, Allah Teâlâ insanları zorlamamış, onları irâdelerinde muhayyer bırakmıştır. Bu sebeptendir ki onları elçileri aracılığıyla inanmaya davet etmiştir. *"De ki: "Ey insanlar! Ben sizin tümünüze, göklerin ve yerin sahibi olan, kendisinden başka ilâh bulunmayan, yaşatan öldüren Allah'ın elçisiyim. Gelin Allah'a ve O'nun okuma yazma bilmeyen elçisine inanın ki zaten O da Alah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. O'na uyun ki hidâyete eresiniz."* ³⁰⁷ Bütün bunlar insanın, düşüncesinde, kararlarında, hareket ve davranışlarında, Yüce Allah tarafından ne kadar özgür bir irâdeyle serbest bırakılmış olduğunu, bununla beraber ona ne denli sorumluluklar yüklendiğini kanıtlamaktadır.

Burada hatırlatılması gereken çok önemli bir nokta vardır: Kitap ve sünnete bağlı Müslümanlar (yani Matüridiler, Eş'arîler ve selefîler) bu noktada **Kaderiye** ve **Cebriye** mezheplerinden ayrılmaktadırlar. **Ehl-i Sünnet** dünyası, -kişi irâdesinde özgür olmakla birlikte - onun, tüm düşünce, hareket ve davranışlarının Allah tarafından yaratıldığına inanmaktadır. Burada yeri gelmişken hayır ve şer konusuna değinmeden geçemeyiz; insanın sorumluluğu ve özgür irâdesi dikkate alındığında kelimelerin en önemli problemlerinden biri hayır ve şer problemi olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan merkezli olarak olaya baktığımızda insanoğlu hem iyiliği hem de kötülüğü işleyecek kapasitede yaratılmıştır. Zaten, insanı melekten daha değerli hale getiren fark da bu mükellefiyet özelliğidir. İnsan bu fark sayesinde de iyilik ve kötülük arasındaki bu mücadeleyi kazandığı veya kaybettiği için cenneti veya cehennemi kazanmaktadır. Hayır; iyi faydalı, güzel, insanların sevdiği ve hoşuna giden davranış demektir. Şer; ise dinin kötü kabul ettiği davranış olarak ifade edilir. İtikâdımıza göre Yüce Allah her şeyin yaratıcısıdır.

Dolayısıyla hayrı da şerri de yaratandır. Ancak insan, akıllı ve irâde sahibi bir varlıktır. Akılla iyiyi, kötüyü hayrı ve şerri bilir; davranışlarını buna göre şekillendirir. Özgür irâdesiyle bunlardan birine yönelebilir. Burada insan kendi tercihini özgür iradesiyle gerçekleştirdiği için yaptıklarından sorumludur. İyiliğin de kötülüğün de sonucunu görecektir.

Şu deyişi de konumuza ilgili olduğu için burada zikredebiliriz:

³⁰⁴ Â'raf, 7 / 158.

³⁰⁵ Yunus, 10 / 99.

³⁰⁶ Yunus, 10 / 99.

³⁰⁷ Â'raf, 7 / / 158.

*“Kula bela gelmez Hak yazmayınca,
Hakta bela yazmaz kul azmayınca,
Hak kulundan intikamını kul ile alır,
Din, irfan bilmeyen, bunu kul etti sanır,
Bârî emri olmayınca sanki yaprak kıpranır.”*³⁰⁸

*“Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.”*³⁰⁹ Çıkan sonuçlara baktığımız zaman toplumların ve bireylerin dünyevi ve uhrevi azaba uğramaları kendi davranışlarının doğal sonucu veya sebep-sonuç ilişkisi diyebiliriz. Burada hiçbir surette cebriyet (zorlama) yoktur. Elmalılı Hamdi Yazırın ifadesiyle; ” insan olarak irademiz olmasaydı, duyduğumuza gidemez, bildiğimizi işleyemez, arzuladıklarımızın yanına varamazdık, bütün hareketlerimiz de bir taş veya topaç gibi yuvarlanır durur veya bir ot gibi biter, yiter giderdik, ahlata armut, idris ağacına kiraz, limona portakal, Amerikan çubuğuna çavuş üzümü aşılazamazdık; tarlamıza ekin ekemez, ekmeğimizi pişiremez, rızıklarımızı, elbisemizi ve diğer ihtiyaçlarımızı sanatlar ve ustalıklar (meslekler) vasıtası ile elde edemezdik; göklere çıkmaya özenemez, cennetlere girmeye çare bulamazdık; hayvan gelir, hayvan giderdik.”³¹⁰

Sonuç olarak; İnsan mutlak irade ve özgürlüğe sahip bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu irâdenin sonucu olarak yaptığı fiillerden sorumludur ve âhirette bu sorumluluğundan dolayı hesaba çekilecektir.

³⁰⁸ *Halk Şiirlerinden ve Deyişlerinden Seçmeler*, s. 68, Ümran Yayınları, İstanbul, 1979.

³⁰⁹ Şûrâ, 42 / 30.

³¹⁰ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I/52.

İKİNCİ BÖLÜM

AZAP SEBEBLERİ

İTİKÂDÎ VE AMELÎ SEBEPLER

Bir kavram olarak ‘azap’, Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelenlere dünyada veya âhirette vereceği ceza, sıkıntı ve eziyet demektir.

Bilindiği gibi mükâfat (ödül), yapılan güzel bir amelin, ceza da yapılan kötü bir amelin, yani suçun karşılığıdır. Bu gerçek insanlar arasında böyle olduğu gibi Yüce Allah’ın katında da böyledir. Bir çocuğu eğitmek üzere, onun güzel davranışlarını ya sözle, ya hediye vererek, ya da istediğini yerine getirerek ödüllendiririz. Bu ödüllendirme, çocuğun yaptığı güzel davranışın karşılığıdır, aynı zamanda onu ve diğer çocukları o davranışı yapmaya teşviktir. Bir başkası suç olabilecek bir davranış yaptığı zaman da onu o yanlıştan kurtarmak için ona uygun, çocuğun anlayabileceği bir ceza veririz. Bu eğitimde bir yöntemdir. Burada suç ve ceza dengesini itinayla sağlamak önemli bir husustur. Toplumsal hayatta da durum böyledir. Güzel davranışta bulunanlar bu davranışlarının ödülünü farklı şekillerde alırlar. Suç işleyenler ise kamusal otorite tarafından cezalandırılmak suretiyle hatalarının ve suçlarının karşılığını görürler. Özellikle suç işleyenlere ceza verilmemesi, kısa ve uzun vadede büyük toplumsal zararlara yol açar, toplumun huzurunu bozar, adaletsizliğin artmasına sebep olur, dinin mukaddes saydığı unsurların (din, akıl, can, mal, nesil) korunmasını zorlaştırır. Yüce Allah, insanı kendisine kulluk için yarattı.¹ O’na sayısız nimetler vererek, yeryüzündeki ve gökyüzündeki her varlığı hizmetine sundu, ona akıl ve aklı kullanma yeteneği verdi. Bütün bunlardan sonra gönderdiği kitaplarla ve görevlendirdiği elçilerle iyiyi ve kötüyü tarif etti. İnsana görevlerini hatırlatarak hangi davranışın güzel ve övücü, hatta ödül kazandırıcı olduğunu, hangi hareketin kötü, çirkin ve insanı cezaya düşürücü olduğunu açıkladı. İnsanın dünya hayatını düzene koyucu, ona mutluluk sağlayıcı, onun haklarını koruyucu hükümler, ilkeler, kanunlar gönderdi. Bütün bu hükümler, insana nasıl yaşayacağını ve nasıl kulluk yapacağını öğretir.

Yüce Allah aynı zamanda, kendi hükümlerine uyanlara vereceği sayısız mükâfatları müjdelemekle beraber, bunlara uymayıp da başka tanrılara ibadet edenleri, Allah’ın çizdiği sınırları tanımayıp haddi aşanları ve yaratılışa aykırı suç işleyenleri de uyarak onlara vereceği cezaları, karşılaştıkları azabın korkunçluğunu haber vererek, azabın dünyevi yüzünü bazı birey ve toplumlara göstermiştir.

¹ Bkz. Zâriyât, 51 / 56.

Acaba şeytana ve nefesine aldanıp da Allah'ın hükümlerine karşı gelenlere tevbe imkanı verilmesine rağmen; Allah'ı tanımamaya, O'nun nimetlerini yalan saymaya, O'nun hükümlerini dikkate almamaya, sınırı aşp azgınlık yapmaya devam edenlerin bu yaptıklarının karşılığı ne olacaktır?

Ceza, aslında karşılık demektir. Öyleyse iyi bir şey yapan da, kötü bir şey yapan da cezasını, yani yaptığıının karşılığını almalıdır. Yüce Allah kullarından dilediğine azap edebilir. Buna gücü yeter ve hiç kimse buna engel olamaz. Ancak Allah kullarına zulmetmeyip azabı yalnızca insanların inkâr ve isyanlarına karşılık olarak verecektir. Bu azap ne bilinen bir işkencedir, ne Allah'ın intikam arzusudur, ne de adaletsiz bir karardır. Allah'ın azabı yalnızca suçluların vazgeçmedikleri, tevbe edip pişmanlık duymadıkları isyanlarına karşılıktır. Ya da dünyada iken aşırı suç işleyenlerin, azgınlık yapıp yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranların hak ettikleridir. Aynı zamanda sonradan gelen nesillere önemli bir ders ve uyarıdır. Kur'ân'ın haber verdiğine göre; Allah'ın hükümlerini tanımayanlar, peygamberleri alaya alanlar, zulüm ve haksızlık yapanlar, aşırı günah işleyenler azabı hak ederler. Aşağıda sıralayacağımız azap sebeplerinin tümünün, dini ve ahlâki nedenlere dayandığını tespit edebiliriz. Elmalılı bu konuda şöyle demiştir: Bireysel ve toplumsal azabın nedeninin isyankârlık ve nankörlük olduğunu vurgulayarak ' bütün düşüş ve yok olma sebepleri, Hakk'ın emrini dinlememeye, Allah'ın rehber olarak gönderdiği elçilerin kıymetini bilmemeye ve sonuçta şükürün yerine nankörlüğü koymaya bağlıdır.' ² Bu verilen bilgiler ışığında azap sebeplerini itikâdi ve ameli nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür.

A. İTİKÂDİ SEBEBLER

İtikâd, inanç, gönülden bağlanma, kat'i kanaat, yakîn gibi sözlük anlamları ihtiva etmektedir. Terim olarak anlamı belli bir düşüncenin, dinin ya da felsefî ekolün prensipleri, inanç esasları olarak tanımlayabiliriz. Dini hükümler iki kısma ayrılır; aslî; (itikadi) olanlar ve fer'î (amelî) olanlar. Birinci kısım dini hükümler ve inanç esasları ile ilgilidir.

Bu kavram dinî inanışları anlatan, inançların ilkelerini konu alan akâid kavramıyla eşanlamlıdır. İtikâd terimi sonraki dönemlerde akâid ile eşanlamlı olarak kullanıldığı için bütün inanç sistemlerini ifade eder. Her ne kadar günümüzde teorik çerçeve içerisinde disiplin hâline gelmiş mezhepleri anlatmak için (özellikle kelâmî) mezheplere atfen kullanılmakla birlikte itikâd daha geniş anlamları ihtiva eder. En geniş anlamıyla itikâd; kişinin Allah, insan ve kâinat hakkındaki düşüncelerini kapsayan, olaylara bakış tarzını etkileyen bir kavramdır. Bu anlamda

² Elmalılı, *Hak Dini*, IV / 78.

insanın, inanç ilkeleri dikkate alındığında bireysel ve toplumsal olarak tarihin belirli dönemlerinde bu esasları inkâr ettiğini, dinlerin etki alanını daralttığı gerçeğine şahit olmaktayız. İşte inkâra götüren itikâdi sebepler aşağıda başlıklar halinde incelenecektir.

1. Küfür

“Ke-fe-ra” kökünün temel anlamı örtmek ve kapatmaktır.³ Arap dilinde, herhangi bir şeyin doğruluğunu kabul etmemek, inkâr etmek anlamına gelmektedir. Diğer bir anlamı ise nankörlüktür.⁴ Yani, yapılan bir iyiliği inkâr etmek, iyiliği yapan kimseye karşı teşekkür etmeyip nankörce davranmaktır. Bu anlama gelen ‘küfür’ kelimesini de Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle kullanmıştır:

” O kadınlar iyiliği inkâr ederler (nankörlük ederler) ”⁵ bu sözü efendimiz (S.A.V) eşlerinin iyiliklerini inkâr eden hanımlar için kullanmıştır. Ayrıca “kâfir” yağmur, nehir ve kimsenin uğramadığı yer anlamına da gelmektedir.⁶

Kur’ân-ı Kerim’de küfür kelimesi türevleriyle birlikte pek çok yerde geçmektedir. Ayrıca ”cahd”, bilerek inkâr etmek; “işrak”, ortak koşmak; “tekzib”, yalanlamak; “inkâr”, kabul etmemek, reddetmek kavramları da küfür manasında kullanılmıştır. Tuğyan (azmak), zulüm, ism (günah işlemek), fışk kavramları da kâfirleri nitelemek için kullanılmıştır. İşte ortaya çıkan bu sonuçlara göre, bir hakikati gizlemeye, kabul etmemeye, bir iyiliği veya nimeti inkâr etmeye bunun kıymetini bilmemeye de “küfür” denir. ” Kefere ” fiili ise daha çok nimete karşı nankörlük edenler anlamındadır.

Aynı kökten gelen ”kefâret” de günahı örten şey demektir.⁷ Yine “tekfir” de aynı anlamdadır.⁸ Mübalağalı kipi olan ”kefûr”, nimete çok nankörlük eden anlamını ihtiva etmektedir.⁹ Netice itibariyle “küfür” kavramı iki ana başlık altında açıklanabilir. a) İnkâr anlamına gelen küfür. b) Nankörlük anlamına gelen küfür.

a) İnkâr Anlamına Gelen Küfür

³ Cevher, *es-Sihâh*, II / 807; İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 931; İsfahâni, *el-Müfredât*, s. 653; İbn Manzûr, *Lisân*, V / 144; İzitsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Âhlâki Kavramlar*, s. 165.

⁴ Cevheri, *es-Sihâh*, II / 807; İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 931; İbn Manzûr, *Lisân*, V / 144.

⁵ Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256 / 870) , *el - Câmi i’u’s - Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992 , (İman, 21).

⁶ İbni Mânzur, *Lisân’ül Arab*, V / 147.

⁷ Mâide, 5 / 189.

⁸ Zümer, 39 / 135.

⁹ İsrâ, 17 / 27.

Küfrün bu çeşidi dört kısma ayrılır:¹⁰ 1) Küfr-i inkârî: Allah'ın varlığını hem kalp hem de dil ile inkâr edip, varlığını hiçbir şekilde kabul etmemektir.

2) Küfr-i cuhud: Allah'ın varlığını kalbiyle kabul etmesine rağmen, diliyle inkâr etmek. Şeytanın küfrü bu tür bir küfürdür

3) Küfr-i nifâk: Allah'ın varlığını diliyle kabul etmesine rağmen, kalbiyle inkâr etmek.

4) Küfr-i inâdi: Allah'ı kalben tanımasına rağmen, inat, haset veya isyan sebebiyle bir türlü Allah'a boyun eğmemek ve O'na itaat etmemek. Ebu Cehil'in küfrü buna örnektir.

Allah'ı, O'nun âyetlerinin veya hükümlerinin gereklerini örten, nedenleri görüp ötesini göremeyen, duyularının ulaşmadığı şeyleri yok sayan, evrenin yaratılışını, meydana gelen olayları raslantı, zorunluluk gibi bir takım hayali etkenlere bağlayan veya Allah'ın âyetlerinin birini, bir kaçını veya tamamını tanımamaya yönelen insanlar küfür içindedirler. Bu nitelikteki insanlar için uyarı, korkutma hiçbir etki yapacak değildir: *"Gerçek şu ki, kâfir olanları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve Âhirette) büyük bir azap vardır."*¹¹ *"And olsun, elçilerimiz onlara açık deliller getirmişlerdir. Fakat önceden yalanladıklarından ötürü inanmaya yanaşmadılar. Allah, kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürler."*¹² *"And olsun ki, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık; onların kalpleri vardır ama anlamazlar; gözleri vardır ama görmezler; kulakları vardır ama işitmezler. İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha sapıktırlar. İşte bunlar gafillerdir."*¹³

*"Allah katında canlıların en kötüsü, akl etmeyen (düşünmeyen) sağırlar ve dilsizlerdir."*¹⁴ Âyetlerin anlamlarına baktığımız zaman bu fiili irtikâp eden bireylerin hiçbir şekilde Allah'a inanma mutluluğuna erişemeyecekleri ortaya çıkmaktadır. Küfür kavramının inkâr anlamında kullanıldığına örnek pek çok ayet vardır. *"Gerçek şu ki kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. İman etmezler."*¹⁵ *"İman ettikten sonra kâfir olan bir kavme Allah nasıl yol gösterir."*¹⁶ Örneklerde de görüldüğü gibi küfür, inkâr kişinin her türlü malumata karşı kendini kapatması, tüm çözümlere karşılık vermemesidir.

Küfür ve küfrün türevleri kabul edilen kavramlar kişilerin ve toplumların azap görmelerinin sebebidir. Bu yüzden onlar hakkında ezelde verilen karar, Yüce Allah'ın ezeli ilminde bu tip kimseler hakkında kazasının ve hükmünün yerini bulduğu şeklinde değerlendirilir. Elmalıhı,"

¹⁰ İbn Mânzur, *Lisan ü'l Arab*, V / 144; Bkz. Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 176.

¹¹ Bakara, 2 / 6, 7.

¹² Â'râf, 7/101.

¹³ Â'râf, 7/179.

¹⁴ Enfâl, 8 / 22.

¹⁵ Bakara, 2 / 16.

¹⁶ Âli İmran, 3 / 86.

Nimet ne kadar büyük, ne kadar olağan üstü ise küfür ve inkârın azabı da o ölçüde eşsiz ve o nimetin zevâli de o ölçüde acı olur,”¹⁷ diyerek küfürün ilâhi kanuna göre büyük bir azabın gereği olduğunu belirtmiştir. Küfrün azap sebebi olduğunu gösteren diğer bir delil de ” *Bunlardan önce helâk (azap) ettiğimiz hiçbir belde inanmamıştı, şimdi bunlar mı inanacaklar*”¹⁸; diğer bir ayette: “ *Hatta o kâfirler sana geldiklerinde; bu Kur’ân eskilerin masallarından başka bir şey değildir, diyerek seninle tartışırlar. Onlar hem insanları peygambere yaklaşımdan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helak ederler*”¹⁹ denilmektedir. Helâk edilen Mekkeli müşriklerle ilgili bu âyette, kâfirlerle azap sebebiyle helâk olan toplumlar arasındaki ilişkinin ortaya konulduğu görülmektedir.

Örneklerde görüldüğü gibi küfürün sonucu olarak insanın her türlü aydınlığa, izaha, ilgiye ve bilgiye kendi varlığını kapatarak, yaratıcısına asi olarak azabı hak edişi söz konusudur. İnsanın Yaratıcı’yı reddi olarak küfür, daha sonraki aşamalarda çeşitli şekillerde küstahça ve düşüncesizce ortaya koyduğu eylemlerle daha net ortaya çıkar. Bu bağlamda kâfir, kendini Yaratıcı’ya muhtaç görmeyerek, tamamıyla hür ve bağımsız olduğu iddiasında bulunur.²⁰ Küfr’ün Kur’ân’da diğer bir karşılığı zulmettir. Karanlık anlamında bu kelime çoğu yerde cem’i (çoğul) olarak kullanılmıştır. Kur’ân’da “zulumat ve nûr”²¹ formatı birkaç âyetin dışında “gece ve gündüz” manası yerine “küfür ve iman” anlamında kullanılmıştır. Küfr’ün diğer bir şekli de Mekkeli müşriklerin inkâr şeklidir. Onların inkâr edip küfre düşmelerinin sebepleri; kibirlerinden, egemenliklerinin sona ereceği korkusundan, Hz.Peygambere uyduklarında istedikleri gibi iktidar olamayacakları endişesinden kaynaklanan bir ruh halinin ortaya çıkardığı küfür tezahürüdür. Burada ibret alınması gereken husus; insanın kendi menfaati söz konusu olduğunda, gelecek ve makam kaygısını da eklediğimizde doğru bildiği veya doğru gördüğü konuda dahi kendini gerçeklere karşı kayıtsız bırakması ibret verici bir olaydır. Bu anlamda küfür kavramı insanın bilincini kapatan, örten bir unsurdur. Küfür kavramının temel anlamlarından biri de örtmek veya kapatarak olayı inkâr etmektir. Peygamber dönemi küfür’ün niteliği bu şekilde tezahür etmiş ve bu fiili irtikâp eden fertler azabı hak etmiş, kimi dünyevi azapla cezalandırılmış, kimi de uhrevi azapla cezalandırılacaktır.

b) Nankörlük Anlamına Gelen Küfür

¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, III / 367.

¹⁸ Enbiya, 21 / 6.

¹⁹ En’âm, 6 / 25, 26.

²⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, s. 166.

²¹ Suyûti , (911/1506) , *el-İtkân fi Ulûmi’l - Kur’an*, I-II, (tah. Mustafa Dîb el-Bûğa), Dâru İbni Kesîr, Dimaşk, 1993, I/ 456, Suyûti sadece En’âm, 6 / 1. Ayette bu kelimelerin “gece ve gündüz” anlamına, diğer yerlerde ise “küfür ve iman” anlamına geldiğini söyler.

Kur’ân’a göre, küfrün en belirgin şekli insanın nimetleri inkârı, yani nankörlüğüdür. Allah; insanların yaratıcısı, onları rızıklandıran, onlara sayısız nimet veren, yaşatan... bir İlah ve Rabb’dır. En küçük bir iyilikte bulunana teşekkür edildiği gibi, sayısız nimetleri bizim hizmetimize sunan Allah'a da şükretmek gerekir. “*Beni zikredin, ben de sizi anayım; bana şükür edin; küfr (nankörlük) etmeyin.*”²² âyeti gereğince Allah'a şükretmek, sahip olunan nimetlerin yalnızca O’ndan olduğunu kalpten kabul etmek, bu kabulü de gerek sözlü, gerek fiilî amellerle göstermektir. Fakat insan, unutkan ve haksızlığa eğilimli, aynı zamanda iyilikleri kendinden, kötülükleri başkasından bilen bir niteliğe sahip olduğundan iki durumda sahip olduğu nimetlerin Allah’tan olduğu gerçeğini gizlemeğe kalkışır. Bu iki nankörlük şeklinden biri ve en çok görüleni; aşırı nimetler, zenginlik, mal, evlat ve refah içinde yüzmek; diğeri ise darlık ve sıkıntı içinde bulunmadır. Bunlardan birincisi şükretmemenin en önemli nedenidir ve bu sebep nedeniyle, maddi anlamda zengin olup inanmayan birey ve toplumlar, zenginliklerinin ve içinde bulundukları refah durumunun sona ermeyeceği, bunun kendi kazançları olup akıl ve becerilerinden kaynaklandığını zannederler. Hâlbuki Cenâbı Hak; “*İnsanlar (küfr üzerinde) tek bir ümmet olmayacak olsalardı Rahman’ı küfr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdivenler yapardık. Ve evlerine kapılar ve üzerlerine yaslanacakları koltuklar, kanapeler ve nice süsler. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise Rabbi’nin katında müttakiler içindir*”²³ şeklinde buyurarak dünya hayatının bahsi geçen insanların zannettiği gibi kalıcı olmadığını belirtmiştir. Âyette, altın ve gümüş gibi metalar büyük nimetler olarak nitelenmekte ve onlara hayranlık duyulduğu belirtilmektedir. Oysa bunlar, Allah indinde bir değer ifade etmezler. Nitekim insanlar, küfre meyilli bir zihniyet taşımamış olsalardı, biz onlara altın ve gümüşten yapılmış evler verirdik. Ancak bunlara sahip olmak, insanın şerefli ve temiz bir ruh taşıdığının göstergesi değildir. Çünkü bu gibi metalara (altın, gümüş) sahip olan insanların yapısında tüm dünyayı ve insanlığı olumsuz anlamda etkileyecek duygu, düşünce ve fiillere yönelme söz konusudur. Buna rağmen insanoğlu, bunlara sahip olmayı, kişiye saygı duyulması gereken bir parametre olarak kabul eder.

Nankörlükle ilgili konuyu daha iyi açıklayacak diğeri bir ayet; “*Kârun, Musa’nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki, onun anahtarlarını taşımak güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona demişti ki: ‘Şımarma, Allah şımaranları sevmez...’ ‘Bu, bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi’ dedi.*”²⁴ Bu

²² Bakara, 2 / 152.

²³ Zuhruf, 43 / 33, 35.

²⁴ Kasas, 28 / 76, 78, 81.

hâdis, Kârûn kıssasında yer alan sahnelerin ilkiydi. Bu sahnede azgınlık, uyarılara tepeden bakma, bozgunculukta ısrarlı olma, mal ile övünme ve insanı şükretmekten alıkoyan nankörlük olguları ön plana çıkıyor. Ardından, Karun'un onca şatafatıyla, göz kamaştırıcı süsleriyle kavminin karşısına çıktığı ikinci sahne geliyor. Kavminden bazılarının nefsi onun şatafatına kayıyor, süslerinin cazibesine kapılıyor, arzuyla seyreder, Kârûn gibi kendilerinin de büyük bir servete sahip olmalarını istiyorlardı. Kârûn'un, yoksulların imrenerek baktıkları büyük ve onurlu bir konumda olduğunu, bu dünyadan iyi bir nasip aldığını sanıyorlardı. Bu sırada kavminden diğer grubun kalplerinde iman duygusu uyanıyor ve malın çekiciliğine, Kârûn'un göz kamaştırıcı süslerine karşı bu imana dayanıp onur duyup, büyük bir güven ve kararlılık içinde Kârûn'un şatafatına kapılan, göz kamaştırıcı süsleri karşısında kendilerinden geçen kardeşlerini uyarıyorlardı. Böylece içlerinde bir grup, dünya hayatının çekiciliği karşısında, kendinden geçiyor, bu güzelliklerin büyümesine kapılıyor, bu görüntüye aldanarak Allah'a nankörlük yapıyorlar. Bir diğer grup ise, iman değeri ile Allah katındaki kalıcı güzellikleri tercih ederek Allah'a olan şükran borçlarını yerine getirmiş oluyorlardı.

İnsan, bazen darlık ve sıkıntı anında da küfürde bulunur: *"İnsana Kendimiz'den bir rahmet tattırsak onunla sevinir. Ellerin önüne sürdüğünden dolayı kendilerine bir kötülük dokunsa, muhakkak insan çok küfredici (olur)."*²⁵ İşte, gerek sıkıntı ve darlık, gerekse bolluk ve ferah anında tiksindirici bir istigna ve şımarıklıkla insan Allah'a karşı nankörleşir. Demekki, küfrün temelinde, aynı şirkte olduğu gibi bir bakıma nefse tapınma, bencillik ve istigna vardır ve küfr Allah'ı hakkıyla tanımamak, O'nun verdiği nimetlerin O'ndan olduğu gerçeğini sözle, davranışla ve kalben örtmek, gizlemektir. Sözelimi, insan fizikî yapısını beğenir ve 'şükredeyim diye Allah beni güzel yarattı' demez; 'ne kadar güzelim!' der ve insanlar karşısında güzelliğiyle övünür. Sahip olduğu yetenek ve becerilerin bütünüyle Allah'tan olduğunu unuttur, insanların içine çıkıp 'şunu şöyle yaptım, şu kadar kabiliyetliyim' der; fakat 'Allah, bana bu beceri ve yetenekleri vermiş, o halde bunları verene teşekkür etmek için O'nun yolunda kullanayım' diye düşünmez. Çok mala sahiptir, güzel bir evde oturmaktadır, güzel giysiler içindedir; Hz.Süleyman gibi *"Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir"*²⁶ demesi ve bunun bilinciyle hareket etmesi gerekirken, Kârûn gibi 'bu bana bilgimden dolayı verildi' der, hele bir de güç ve kuvveti varsa insanlar üzerinde zorba kesilir.

²⁵ Suarâ, 26 / 48.

²⁶ Neml, 27 / 40.

Nankörlük anlamına gelen diğer bir kavram da “ke-ne-de” kökünden türeyen “kenûd” kelimesidir. Bu nimeti inkâr etmek, herhangi bir gerçeği itiraf etmeye yanaşmamaktır. Nitekim *”Gerçekten insan Rabbinin nimetlerine karşı pek nankördür. (kenûd) Doğrusu buna kendisi de şahittir”*²⁷ âyetinde de nankörlük anlamında kullanılmıştır. Kur’ân’da küfür kavramının nankörlük anlamında kullanıldığına dair bunun gibi pek çok ayet vardır: *” Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük.”*²⁸ Rabbiniz: *”Şükrederseniz and olsun ki, size karşılığını artıracam; nankörlük ederseniz bilin ki azabım pek şiddetlidir.”*²⁹ Diye bildirmiştir.

Ayet ve açıklamalar bize; insanın nimetler karşısındaki tutumunu, yaratılış özelliğinin dışına çıkarak, nankörce ve hoyratça davrandığını göstermektedir. Bu da küfrün diğer bir şeklidir. Küfür’ün ihtiva ettiği her iki anlam da dikkate alındığında dünyevi ve uhrevi azap nedeni olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

2. Şirk Ve Putperestlik

“Şe-ri-ke” kökü, temel anlamı iki şey arasında benzerlik kurma nedeniyle, bir şeyin tek başına yalnız bir şekilde olamaması halini anlatır. Bu açıdan şirk, infirâd (tek olma, tek başına var olma)ın zıttıdır.³⁰ Aynı kökten türeyen “şirket”,bir şeyin iki kişi arasında ortak olması nedeniyle tek başına hiçbirinin olmaması durumu için kullanılır. Bu ortaklıktaki taraflara ise “şerik” denir. Şirk ortak olmak, hissesi bulunmak demektir. ”İşrak“ kelimesi kullanılarak “ filan Allah’a ortak koştu ” dendiğinde, küfrün en büyüğü ortaya çıkar.³¹ Şirkin en büyük günah olması sebebiyle Allah Teâlâ, bunun asla affedilmeyecek bir suç olduğunu belirtmiştir: *”Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğini bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur.”*³² Buna ilaveten Lokman, oğluna öğüt vererek: *” Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür ”*³³ demiştir.

Müşrik, Allah’a ortak koşan, Allah’tan başka ilahların varlığına inanıp, Allah’ın yanında onlara da tapmak suretiyle yaratıkları tanrılıkta Allah’a ortak yapan kimsedir.

²⁷ Âdiyat, 100 / 6, 7.

²⁸ İnsân, 76 / 3.

²⁹ İbrâhîm, 14 / 7.

³⁰ İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 557.

³¹ İsfehâni, *el - Müfredât*, s. 381.

³² Nisâ, 4 / 48.

³³ Lokmân, 31 /13.

Kur'ân, müşrik tabiri ile ilahi bir kitaba sahip olmayan, Allah'a inanmakla beraber başka ilahlara da tapan kimseleri kastetmektedir.³⁴ Kur'ân'da tüm âyetlerde olmasa da genel olarak şirk, çok tanrıcılık (=politeizm) anlamına gelmektedir. İmam Maturidi Allah'a inanıp kalben inkâr etmeyi de şirk olarak nitelemiştir.³⁵ İki veya daha çok ilâh edinmek, herhangi bir varlığı ma'bud (ibadet edilen) olarak bilmek, Allah'ın yaratıcı, kadim, bâkî... gibi sıfatlarını başka varlıklara vermek şirktir.

Kısaca şirk, Allah'ın ilâhlık vasıflarını Allah'tan başkasına vermektir. Şirk; tevhidin temeli olan "lâ ilâhe illâllah" gerçeğinin dışına çıkmak, Allah'tan başka ilâh(lar) olduğunu inanç, söz veya eylemle iddia etmek, Allah'ın dışında ibâdet edilecek, duâ edilecek, gerçek anlamda güç ve kudret sahibi olduğunu kabul etmektir.

İlk olarak Nuh (a.s.) döneminde başlayan şirk gerçeği, vahyin mücadele ettiği en önemli olumsuz davranışlardan biridir. Diğer adı putperestliktir. Şirk küfürdür, müşrik aynı zamanda kâfirdir. Şirk kavramı, insanların uydurdukları dinleri tanımlama açısından son derece önemli kavramlardan biridir. İnsanlar tarih boyunca sınırlı sayıdaki inançsızlar dışında ya 'şirk' üzerinde ya da 'Tevhid' üzerinde olmuşlardır. İslâm kültüründe şirk kelimesi sözlük anlamından hareketle çok daha özel bir mânâ kazanmıştır. Tevhid dinine aykırı olarak inanılan dinleri ve Allah'tan başka ilâh kabul edenlerin kafa yapılarını, aynı zamanda onların yaptıkları yanlış işi değerlendirmek üzere kullanılan bir kavramdır. Şirk kavramının mana itibariyle küfr kavramıyla birlikteliği vardır. Aslında şirk de bir inkârdır; Hak'tan gelen gerçeğin üzerini örtmektir. Ancak 'küfr' kelimesi 'şirk'e göre biraz daha kapsamlıdır. 'Küfr' kavramı bütün inkârcıların eylemini ifade ederken; 'şirk' Allah'ı kabul ediyor görünürken O'na ortak koşmayı, birden fazla ilâh edinmeyi, bir şeye Allah'ın özelliklerini vermeyi anlatmaktadır.

Kısaca 'şirk' tevhid dini dışında kalan bütün ilâh anlayışlarını, tüm bâtil inançları içeren anahtar bir kavramdır. İnsanın, fitratından gelen inanma ve ibadet etme ihtiyacını yanlış bir şekilde gidermesidir. Kur'ân, şirk üzerinde ısrarla durmakta, çünkü tarih boyunca dinsiz toplumlardan çok şirk koşan toplumlarla, ateist insanlardan çok müşrik insanlarla karşılaştığını belirtmiştir. İnsanlar, tevhid'ten uzaklaştıkça, din adına çok çeşitli yalanlar, hurâfeler uydurmuş, kendi kafalarından sahte tanrılar icat etmiş; sonra da onlara yine kendi anlayışları doğrultusunda ibâdet etmişlerdir. Şirk olayı, Allah'ın dışındaki herhangi bir varlığı, bir kişiyi, bir gücü veya beşerî ideolojiyi Allah gibi değerlendirme, Allah yerine koymanın mantığıdır.

³⁴ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I - XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988 - 1991, I / 381.

³⁵ Bebek, Adil, *Matûridi' de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 98.

Kur'ân câhiliyye araplarının putlara tapınmasını şirk olarak nitelendirdiği gibi ³⁶ O'na çocuk isnat etmeyi ve yaratıkların ilâh sayılmasını da şirk olarak nitelemektedir.³⁷ Bu yanlışlık, kulların Allah'a ait ilâhlığı ve rabliği yeterince anlamamalarından kaynaklanmaktadır.

Kur'ân bu konuda şöyle diyor: "*Allah'ı gereği gibi takdir edemediler.*" ³⁸ Kur'ân'da birçok âyetlerde açıkça görüldüğü gibi, Allah, ibâdetin sadece kendisine yapılmasını emrediyor.

Şirkle ilgili önemli hususlardan biri de şirk, Allah'ın asla affetmediği bir günahdır. Bütün zararlarından daha önemli olan, şirkin insanı ebedî cehennemlik yapmasıdır. Allah, şirk inancı ile huzuru ilâhiyeye gelenleri asla affetmeyecektir. "*Sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki eğer şirk koşarsan, şüphesiz bütün amellerin boşa gider ve hüsrâna uğrayanlardan olursun.*" ³⁹ "*Allah, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse büyük bir günah ile iftira etmiş olur. Kim Allah'a şirk koşarsa büsbütün sapmıştır.*" ⁴⁰ Ateşin yakıtını yok ettiği gibi şirk de insanın manevî dünyasını yok ederek onun azap görmesinin en önemli sebebidir.

Şirkin pratikte ortaya çıkış şekli, putperestlik şeklinde olmuştur. Azap gören topluluklara baktığımızda, başta Nuh kavmi olmak üzere, Âd ⁴¹ ve Semûd ⁴² kavimlerinin de putperestliklerinden dolayı azap gördüklerini tespit edebiliriz. Kur'ân'da bu konuyla ilgili âyetler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Müşrikler, Putlardan Fayda Görmeyecekler: 2/Bakara, 166; 6/En'âm, 22-24, 94; 7/A'râf, 37, 53, 194-198; 10/Yûnus, 28; 25/Furkan, 17-19; 26/Şuarâ, 96-103; 38/Sâd, 59-60; 45/Câsiye, 10.

Müşrikler, Azabı Görünce Tekrar Dünyaya Dönmek İsteyecekler: 2/Bakara, 167; 6/En'âm, 27-28; 7/A'râf, 53; 23/Mü'minûn, 99-100, 107-108; 26/Şuarâ, 94-102; 32/Secde, 12; 35/Fâtır, 37; 39/Zümer, 56-59.

Kıyâmet Günü Müşriklerin Durumu: 3/Âl-i İmrân, 151; 4/Nisâ, 120-121; 6/En'âm, 22-24, 30; 9/Tevbe, 17; 10/Yûnus, 28-30; 11/Hûd, 20, 22; 12/Yûsuf, 107; 13/Ra'd, 34; 15/Hicr, 95-96; 16/Nâhl, 86-87; 18/Kehf, 52-53; 23/Mü'minûn, 99-108, 112-115; 25/Furkan, 11-14; 26/Şuarâ, 91-103; 28/Kasas, 62-67, 74; 29/Ankebût, 54-55; 30/Rûm, 12-13; 34/Sebe', 31-33; 37/Saffât, 19-34, 38-39; 38/Sâd, 55-64; 39/Zümer, 15-16, 60; 40/Mü'min, 71-76, 84-85;

³⁶ Necm, 53 / 19, 23.

³⁷ En'âm, 6 / 100; Â'raf, 7 / 191, 192.

³⁸ Hacc, 22 / 74.

³⁹ Zümer, 39 / 65.

⁴⁰ Nisâ, 4 / 48, 116.

⁴¹ Â'raf, 7 / 65, 70.

⁴² İbrâhim, 14 / 9, 10.

41/Fussilet, 6, 47; 43/Zuhurf, 36-39; 50/Kaf, 22-30; 68/Kalem,42-43; 70/Meâric, 42-44; 73/Müzzemmil, 11-13; 98/Beyyine, 6.

3. Nifak

“Nifak” kelimesi lügatta iki yüzlülük demektir. Türkçede bu sözcük genellikle “Münafıklık” şeklinde ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Terim anlamı ise: Mü'min olmadığı halde bir kimsenin, inanmış gibi gözükmesidir. Dolayısıyla nifak, daha çok imânî konuda kullanılmaktadır. Nitekim bu terim, İslam literatüründe hemen her zaman, gerçek anlamda iman etmedikleri halde iman etmiş gibi geçinen kimseler hakkında kullanılmıştır.

Nifakın Kısımları

İman ve küfrün dereceleri, çeşitleri olduğu gibi, nifakın da kendine göre kısımları vardır. Bunlar, itikâdî ve amelî olmak üzere iki ana grupta toplanır.

a) İtikâdî (İnançla İlgili) Nifak: Bu duruma göre münafık denince: İslam toplumu içinde can ve mal emniyetini sağlamak; evlenme, boşanma, miras, ganimet gibi müslümanların sahip olduğu her türlü nimetlerden istifade edebilmek veya birtakım gizli yollar ve entrikalarla İslam toplumunu içten yıkmak için, asıl niyetini ustaca gizleyip kalben inanmadığı halde müslümanlara karşı kendisini inanmış gösteren kimse anlaşılmalıdır. Bu türlü nifak; doğrudan doğruya küfür olduğu için sahibini ebedî azaba götürür.⁴³ Hem de cehennemde en şiddetli azaba uğrayacak grup bunlardır.

b) Amelî (Davranışlarla İlgili) Nifak: İmana aykırı olmayarak, sadece amelle ilgili olan nifakın bu çeşidi, küfür değildir; fakat büyük günahdır. Bir kimsenin, müslüman olduğu halde, imanla ilgili olmamak şartıyla yalan, emanete hıyanetlik, sözde durmama, hile ve riya gibi bazı münafık alâmetlerini üzerinde taşıdığı olur.

Zira bu çeşit nifak alâmetlerinden tamamen korunmak, hayli güçtür. O yüzden, bazan farkında olmadığı halde bir mü'minde münafıkların sıfatlarından bulunabilir. Çünkü bazı nifak alâmetlerinin İslam'la bir arada bulunması mümkündür. Nifak, kalpte, inançta olursa küfür; amelde olursa suçtur, günahdır. Amelle ilgili nifak vasıfları insanı küfre götürmez. Bu bakımdan bir insanın, inanç yönünden nifakı apaçık olmadıkça; ihmal, tembellik ve ihtiras gibi birtakım nefsânî zaafılar yüzünden ortaya çıkan kusurları sebebiyle münafıklığına hükmedilmez. Çünkü genel anlamda münafık sözü, meselenin iman – küfür yönünü ifade eder. Hadis-i şerifte belirtilen (bazı rivayetlerde üç; bazı rivayetlerde dört) vasıf aynı anda bir kişide tümüyle bulunsa dahi, imanla ilgili olmadıkça, o kimseye münafık denmemelidir. Nifak ve münafıklar hakkında Kur'ân-ı Kerim, çok önemli bilgiler vermektedir. Kur'ân-ı Kerim'in altmışüçüncü

⁴³ Bkz. Nisâ, 4 /145.

sûresi, “El-Munâfikûn” (yani münafıklar) adını taşımaktadır. İslâm toplumunu felç eden ve mü'minlerin amansız düşmanı olan münafıkların vasıfları iyi bilinmelidir. Kur'ân-ı Kerim'de münafıkların pek çok özelliklerinden bahsedilir. Bu özellikler şunlardır:

1-Münafıklar hasta yürekli insanlardır. Her şeyden kuşku duyarlar. İman gönüllerine tam olarak yerleşmemiştir.⁴⁴

2- Onlar önce inanırlar, sonra inkâr eder, sonra inanır ve sonra yine inkâr ederler ve kalpleri iyice katılaşırlar. Bu insanlar zayıf karakterlidirler. Sebatları yoktur.⁴⁵

3- Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa onlar, kendilerini aldatırlar.⁴⁶

4- Onlar, İslâm düşmanlarından yana olurlar.⁴⁷

5- Fasıklarından dolayı sadakaları kabul edilmez.⁴⁸

6- Peygamberi incitirler.⁴⁹

7- Sözlerine inandırmak için yemin ederler.⁵⁰

8- İyiliğe engel olurlar.⁵¹

9- Huzuru bozarlar.⁵²

10- Cimridirler ve sözlerinden cayarlar.⁵³

11- Yoksul insanları küçük görürler.⁵⁴

12- Korkaktırlar ve savaştan kaçarlardı.⁵⁵

13- Rahatlarına düşkündürler.⁵⁶

14- Bölücülük yaparlardı.⁵⁷

Şurası muhakkaktır ki; nifak kalbe ait bir hastalıktır ve münafık akâid açısından kâfirdir. Ancak kalben iman etmediği halde, diliyle kelime-i şehadeti ikrar ettiği için, dünyevî hükümler açısından müslümanların tâbi olduğu hukuka tâbidirler. Münafıkların vasıfları ve nifak âlametleri kesin nasslarla sabittir. Ancak herhangi bir şahsın münafık olduğunu söylemek mümkün değildir. Resûl-i Ekrem (sav)'in münafıkları bilmesi ve sır kâtibi Hz. Huzeyfe'ye söylemesi, vahiyle ilgili bir hâdisedir. Nitekim Hz. Huzeyfe (ra): "Nifak, ancak Nebi (sav)

⁴⁴ Bkz. Müddessir, 74/31; Hac, 22 / 53.

⁴⁵ Bkz. Nisâ, 4/137, 138.

⁴⁶ Bkz. Bakara, 2 / 9

⁴⁷ Bkz. Mâide, 5 / 51, 53.

⁴⁸ Bkz. Tevbe, 9 / 53, 55.

⁴⁹ Bkz. Ahzab, 33 / 57, 58

⁵⁰ Bkz. Tevbe, 9 / 56, 57

⁵¹ Bkz. Tevbe, 9 / 6, 70.

⁵² Bkz. Ahzab, 33 / 60, 62.

⁵³ Bkz. Tevbe, 9 / 75, 78.

⁵⁴ Bkz. Tevbe, 9 / 79.

⁵⁵ Bkz. Tevbe, 9 / 8, 84.

⁵⁶ Bkz. Ankebut, 29 / 10, 13.

⁵⁷ Bkz. Tevbe, 9 / 107, 110.

zamanında mevcut (belirli) idi. Bugün ise (vahiy kesildiği için) nifak, imandan sonra küfürdür." diyerek bu inceliğe işaret etmiştir.

Özetle nifak birey ve toplumun içini kemiren manevi bir rahatsızlık olup, insanın dünya ve âhiret saadetini fesada uğratan bir etkidir.

4. Kizb (Yalanlama)

Küfrün en açık şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah'ı, Peygamberi ve peygamberin getirdiği ilahi haberleri yalanlayıp reddetme davranışıyla ortaya çıkar.⁵⁸

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

"İnkâr eden kimseler ve ayetlerimizi yalan sayanlar cehennemlik olanlardır, onlar orada temelli kalacaklardır." ⁵⁹ Şeklindeki ayetlerde önce küfür, ardından kizb zikredilerek küfrün ortaya çıkış sebeplerinden en önemlisi kizb olduğu anlatılmak istenmiştir. "Ke-ze-be" kökünün Kur'ân'da 182 kez tekrar edilmesi,⁶⁰ bu anlamda önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

Kur'ân'da küfür kavramından daha fazla yer almıştır. Ayrıca kizb, (كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ) "Onlar Rablerinin ayetlerini yalanladılar. Biz de onları günahlarından dolayı helâk ettik" ⁶¹ âyetinde görüldüğü gibi, adeta azap sebebi olan tüm günahları içine alan genel bir kavramdır. Azaba uğrayan toplumların müşterek suçlarından biri de Peygamberlerini, o peygamberlerin tebliğini, dinini, onları kulluğuna davet ettiği Allah'ı kabul etmeyip yalanlamaları ve inkâr etmeleri olmuştur." *Hepsi peygamberleri yalanladı da azabımı hak ettiler.*" ⁶² Bunun gibi benzer âyetlerde de kizb ve benzeri davranışların azap sebebi olduğunu görmekteyiz.

Nuh,⁶³ Âd,⁶⁴ Semûd,⁶⁵ Lût ⁶⁶ ve Şuayb⁶⁷ kavimlerinin, Ashab-ı Ress,⁶⁸ Ashab-ı Hicr⁶⁹ gibi toplumların ve Firavun⁷⁰ gibi zorbaların ortak azap sebepleri kizbdır.

⁵⁸ İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, s. 166.

⁵⁹ Bakara, 2 / 39; Ayrıca bkz. Âli İmrân, 3 / 10; Mâide, 5 / 86; Müminûn, 23 / 33; Rûm, 30 / 10; Hadîd, 57 / 19; Teğabün, 64 / 10.

⁶⁰ Abdülbâki, Muhammed, Fuad, (1968) , *el - Mû'cemu'l - Mufehres li - Elfazı'l - Kur'ân'ı - Kerim*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, "ke-ze-be" mad.

⁶¹ Enfâl, 8 / 54.

⁶² Sâd, 38 / 14.

⁶³ Şuarâ, 26 / 105, Kâf, 50 / 12; Kamer, 54 / 9.

⁶⁴ Şuarâ, 26 / 123; Kamer, 54 / 18.

⁶⁵ Şuarâ, 26 / 14; Kâf, 50 / 12; Hâkka, 69 / 4; Şems, 91 / 11.

⁶⁶ Şuarâ, 26 / 160.

⁶⁷ Şuarâ, 26 / 176; Â'raf, 7 / 92.

⁶⁸ Kâf, 50 / 12.

⁶⁹ Hicr, 15 / 80.

⁷⁰ Sâd, 38 / 12.

H.z.Peygamber'in muhatabı olan müşrikler ve diğer inkârcılar sebebiyle kizb fiili çoğu kez gündeme gelmiştir. Mâun sûresinde öncelikli olarak sûrede bahsi geçen müşrik vasıflı kişinin kizb özelliği açıklanmakta, kizb fiilinin diğer yansımaları ise devam eden âyetlerde beyân edilmektedir. Nitekim " yetimi itip kakması, yoksulu doyurmaya teşvik etmemesi, gösteriş yapması ve hayra engel olması ⁷¹ gibi davranışlar kizbin insanda meydana getirdiği yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Allah'la Mücâdele

Kur'ân-ı Kerîm insanların dünya ve âhiret mutluluğu için uymakla zorunlu bulunduğu bir takım emir ve yasaklamalar getirerek örnek toplum modeli çizer. Bu modelde insana düşen görev ise emrolunduğu gibi yaşaması, Kur'ân ve Sünnet'ten ayrılmaması, Allah'a itaat sınırlarının dışına çıkmaması ve O'na isyankâr bir kul olmamasıdır. Allah'ın emirlerini dinlememe hali ilk insan ve ilk Peygamber H.z. Âdem'le başlamıştır. Bütün peygamberlerin tek gayesi bu emir ve yasaklar çerçevesinde insana daha yaşanabilir bir hayat modeli çizmek olmuştur. Nitekim Yüce Allah'ı *"Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra da meleklerle: "Âdem'e secde edin!" dedik, hepsi secde ettiler, yalnız İblis etmedi, o secde edenlerden olmadı (isyankârlardan oldu)." ⁷² Görüldüğü gibi Allah'a karşı ilk olarak şeytan isyan bayrağını açmış, bununla daha sonra Allah'ın meclisinden kovulmakla cezalandırılmıştır. O da Allah'tan dünya hayatı boyunca kendisine âsilerden arkadaş edinmek için izin almıştır. "(Allah) buyurdu: "Haydi sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun ki onlardan (insanlardan) sana kim uyar (bana asi olup isyan eder) ise (bilin ki) sizin hepinizden (derleyip) cehennemi dolduracağım (azdıran sizler de, size uyup yoldan çıkan insanlar da cehenneme gireceksiniz)" ⁷³ buyurmuştur.*

Allah ile mücadele, azaba götüren en önemli sebeplerin başında sayabileceğimiz bir eylemdir. Bu eylem Kur'ân'da değişik kavramlarla açıklanmıştır. Bunlar arasında mücâdele, müşâkka, mûhâcce, muhâdde ve muharebe kavramlarını sayabiliriz.

a) Mücâdele: Mücâdele ve cidal, şiddetli münakaşa ve çekişme yoluyla yapılan karşılıklı görüşme anlamında kullanılmaktadır. Kelime, temelinde sağlamlaştırma anlamını da ihtiva etmektedir. Mücâdele kavramı karşımızdaki hasımla olduğu zaman, aradaki düşmanlığı daha da sağlamlaştıran bir mana ifade eder. ⁷⁴ Cidâl iki türlüdür. Biri "hakkı yerleştirmek", diğeri ise

⁷¹ Mâun, 107 /1-7.

⁷² Â'raf, 7 /13.

⁷³ Â'raf, 7 /18.

⁷⁴ İbn Fâris, *Mû'cem*, s. 205; İsfahânî, *el - Müfredât*, s. 125.

“batılı yerleştirmek” için yapılır. Hakkı yerleştirmek için yapılan cidâl peygamberlerin sanatıdır. *”Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.”*⁷⁵ Âyetindeki mücâdele, bu anlamdadır.

Kâfirlerin Allah’ın âyetleriyle, Peygamberleriyle ve hak ile yaptıkları mücâdele ise, batılı hâkim kılma mücadelesidir ki, bu tür mücadele Kur’ân’da çok şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir.⁷⁶ İnançsız insanların yapısı bu anlamda Allah’la mücâdeleye uygundur. Çünkü Allah’la ve O’nun âyetleriyle, vahyiyle, diniyle, kitabıyla sadece kâfirler mücadele eder. *”Allah’ın âyetleri üzerinde, inkâr edenlerden başkası mücâdele etmez.”*⁷⁷ Kâfirler, Allah’ı, Peygamberi, dini ve gerçeklerini yalanlamaları, Peygamberlerinin tebliğini engellemeye çalışmaları gibi fiilleri Kur’ân’da mücadele olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda mücadeleyi Nuh kavminin peygamberleriyle olan mücadelesinde görmek de mümkündür. *”Onlardan önce, Nuh milleti, ardından, peygamberlere karşı gelen topluluklar da peygamberlerini yalanlamış; her ümmet, peygamberini cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı batılla gidermek için mücâdele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları üzerine yakaladım. Cezalandırmam nasıl mı?”*⁷⁸ Âyetinde de ifade edildiği gibi bir mücâdele söz konusudur. Kur’ân Mekkeli müşriklerin Peygamberle ve Allah’ın âyetleriyle ilgili olarak söyledikleri ileri geri laflarla ve bu yoldaki mücadelelerine şu şekilde atıfta bulunmaktadır:

*”Onlardan seni dinleyenler vardır, Kurân’ı anlarlar diye kalblerine örtüler kulaklarına da ağırlık koyduk. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile, yine de ona inanmazlar, nihayet sana geldiklerinde de seninle çekişirler. İnkâr edenler, ”Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir” derler.”*⁷⁹ Kur’ân’da bu ve benzeri şekilde hakka karşı yapılan mücadeleleri konu edinen çok sayıda ayeti kerime vardır.⁸⁰ Böyle bir tutum içine girenlerin sonu da, eylemleriyle paralellik oluşturacak şekilde şiddetli olmuştur.

b) Müşâkka: Şâkke fiilinin mastarı olan müşâkka, muhalefet etmek, düşmanlık yapmak, husumette bulunmak⁸¹ anlamına gelmektedir.

Kur’ân’da kâfirlerin Allah ve Peygamberine karşı gelip düşmanlık etmeleri⁸² zıt gitmeye çalışmaları⁸³ uzaklaşma ve muaraza⁸⁴ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bedir’de öldürülen

⁷⁵ Nâhl, 16 / 125.

⁷⁶ Râzi, Fahreddin, Muhammed b. Ömer b. e l - Hüseyin b. el - Hasan b. Ali et - Temimi el - Bekri, (606 / 1209), **et-Tefsir’u l - Kebir**, (Mefâtihu’l – Gayb), Dârû’l - Kutübi’l - İlmiyye, Beyrut, 1990, XXVII, 26 – 27.

⁷⁷ Mü’min, 40 / 4.

⁷⁸ Mü’min, 40 / 5.

⁷⁹ En’am, 6 / 25.

⁸⁰ Abdülbâki, *el - Mû’cemu’l - Mufehres*, “ce - de - le” md.

⁸¹ Cevheri, *es - Sihah*, IV, 1503.

⁸² Enfâl, 8 / 13; Elmalılı, *Hak Dini*, IV / 209.

⁸³ Elmalılı, *Hak Dini*, IV / 209.

⁸⁴ Esed, Muhammed, (1992) *Kur’ân Mesajı - Meâl Tefsiri*, (trc. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk), İşaret

Mekke Müşriklerinin ⁸⁵ ve vatanlarından sürülen Nadiroğulları'nın ⁸⁶ başlarına gelen bu felaketlerinin sebebinin müşâkka eylemi yani Allah' la çatışmaya girmeleri olduğu, Kur'ân'da vurgulanmış bir konudur.

c) Muhâcce: ” Ha-ce-ce ” kökünün mübalağalı kullanım şekli hâcce fiilinin mastarı olan muhâcce, hasımların her birinin diğerinin delilini çürüterek ona galip gelmesi şeklindeki mücadeleye denir.⁸⁷ Karşı tarafın delilini ortadan kaldırmak için her tür tartışma, münakaşa ve çekişme, hâcce fiili çerçevesinde ortaya konan birer eylem biçimidir.⁸⁸ Vahyin her türlü şirki reddetme şeklindeki temel prensibi, kâfirlerin inkâr etmeleri ve bu konularda Peygamberle mücadeleye girişmeleri hâcce kelimesiyle gündeme getirilmiştir. Azap gören toplumlar içinde Nemrut'un ve inkârcı adamlarının Hz.İbrahimle Allah hakkında tartışmaya girmesi Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ *“Allah kendisine mülk verdi diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi?”* ⁸⁹ ” Milleti onunla tartışmaya girdi. ”Beni doğru yola erdirmişken, Allah hakkında benimle mi tartışıyorsunuz?” ⁹⁰ Nemrut, Hz.İbrahim ile Allah hakkında tartışırken, aslında Allah'ın varlığını inkâr etmemekteydi. Nemrut'un reddettiği şey, Allah'ın ilahlıkta ve Rablikte tek ve yegâne güç olduğu hususuydu. O, kâinatta ve yeryüzünde tasarruf hakkına sahip olan zatın sadece Allah olmasını bir türlü kabul edemediğinden bunu inkâr ediyordu. Nitekim cahiliyye döneminde peygamberimizin muhalifleri de Allah'ı inkâr etmiyorlardı. Fakat Allah'a ortak koşuyorlardı. Nemrut da onlar gibi ‘sonsuz güç ve kudretin Allah'a ait olduğu’ prensibini inkâr etmekteydi.⁹¹

d) Muhâdde: Allah ve Rasülüyle mücadeleye girişme eylemi için Kur'ân'da kullanılan fiillerden biri de “ hâdde ”dir. Mazi ve Muzari kalıpları kullanılan bu kelimenin mastarı muhâddedir. Müşâkka kavramı ile aynı anlama geldiği söylenilebilir. Allah ve Rasülüne karşı yarışa kalkışmaktır.⁹² Özü itibariyle “ engelleme ” anlamı içeren bir kavramdır. Bu şekilde mücadele edenler aslında Allah'ın varlığının insanlar tarafından kabulünü ve Vahye inanan insan kitlelerinin oluşumunu önlemeye yönelik bir mücadele şeklidir. Bu engelleme hem sözlü

Yayınları, İstanbul, 1997, s. 323, 16. Dipnot.

⁸⁵ Enfâl, 8 / 13.

⁸⁶ Haşr, 59 / 4.

⁸⁷ İbn Fâris, *Mû'cem*, s. 250; İsfehâni, *el - Müfredât*, s. 155.

⁸⁸ Bakara, 2/139; Âli İmran, 3 / 20, 64, 65, 66, Şûrâ, 42 / 16.

⁸⁹ Bakara, 2/258.

⁹⁰ En'âm, 6 / 80.

⁹¹ Kutub, Seyyid, *fi Zilâli'l - Kur'ân*, I / 297.

⁹² Elmalılı, *Hak Dini*, VII / 472.

hem de güç kullanma şeklinde ortaya çıkan bir davranıştır. Dolayısıyla muhâdde, vahye karşı yapılan en şiddetli mücadele şekillerinden birini oluşturmaktadır.⁹³

e) Muharebe: Bir şeyi zorla, güç kullanarak elde etmek ⁹⁴ anlamındaki “ ha-re-be” kökünden türeyen muhârebe, Allah’a ve Rasûlüne açıkca cephe alanların eylemlerini ortaya koyan kavramlardan biridir. Allah ve Peygamberden almak istedikleri şeyleri zor kullanma dâhil, her tür yola başvurarak elde etme yolunu tercih edenlerden oluşmaktadır. Allah ve Rasûlüne savaş açmakla aynı kategoriye konmuş ve bu bağlamda her ikisine de aynı cezanın verileceği vurgusu yapılmıştır. ⁹⁵ Peygamber döneminde Hristiyan rahip Ebu Âmirin Allah ve Rasûlüne başlattığı mücadele, Kur’ân’da muhârebe kavramıyla dile getirilmiştir.⁹⁶ Ancak Allah kendine ve Rasûlüne açık bir muhârebeye girişen bu hainin cezasını vermekte gecikmemiştir. Onu helak ederek, diğer azılı vahiy düşmanları gibi tarih sahnesinden silmiştir.

6. Fısk

“ Fe-se-ka ” kökü lügatte çıkmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle Allah tealaya itaat etmekten dışarı çıkmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Daha ayrıntılı açıklama yapmak gerekirse; Yoldan çıkma, doğru yoldan sapma, iyilik ve güzellikten çıkma, günaha batma, kötülüğe iyice dalma anlamlarına gelir. Büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda devam etmek suretiyle Allah’a itaat etmekten çıkmaya da fısk denir. Bu tür davranışları gerçekleştirene de fâsık denir. Kur’ân’daki kullanımından yola çıkarak fısk; vahiy tarafından temizliği ve iyiliği belirlenmiş şeylerden uzak kalmak veya dinin çizdiği sınırlardan dışarı çıkmak şeklinde tanımlanabilir. Fısk, fitratın bozulması ve yaratılıştan sapma olarak anlaşılabilir. Fısk ve fâsık kelimeleri Kur’ân-ı Kerim’de toplam elli dört yerde geçer.

Kur’ân, bazı yerlerde fıskı iman; fâsığı da mü’min karşıtı bir anlamda kullanmaktadır.⁹⁸ Bazı yerlerde ise dinin emirlerine itaat etmenin karşıtı olarak geçer.⁹⁹ Fısk ve çoğulu füsuk kelimesinin geçtiği yedi ayette müslümanların muhatap alındığı görülür. Bu ayetlerde büyük günahların işlenmesinin, dinin emir ve yasaklarına aykırı davranılmasının kastedildiği görülür. Hulasa “fâsık”terim olarak **"haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mü'min veya kâfir"** diye tanımlanabilir.

⁹³ Tevbe, 9 / 63; Mücâdele, 58 / 5, 20, 22.

⁹⁴ İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 258; İsfahâni, *el – Müfredât*, s. 160.

⁹⁵ Mâide, 5 / 33.

⁹⁶ Tevbe, 9 / 107.

⁹⁷ İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 836; Elmalılı, *Hak Dini*, I / 245.

⁹⁸ Âl-i İmrân, 3 / 110; Secde, 32 / 18.

⁹⁹ Bakara, 2 / 197; Nur, 24 / 4; Hucurât, 49 / 7, 11.

Bazı ayetlerde yahudiler, hıristiyanlar, müşrikler ve münafıklardan söz edilirken çoğunun fâsık olduğu bildirilir.¹⁰⁰ Fısk ve fâsık terimlerinin tarifleriyle kapsamaları konusunda bazı farklı görüşler benimsemelerine rağmen hemen bütün Ehl-i sünnet âlimleri, Ehl-i kible den olan fâsığın mü'min olduğu noktasında ittifak etmişlerdir.

Bizim buradaki amacımız, fısk ve fasık kavramlarının hangi anlamları ihtiva etmesinden ziyade bu davranışın dünya ve âhiretteki neticelerini açıklamaktır. Kur'ân, toplumların ahlâki çözülmeye ve toplumsal çöküşe uğramasında, fısk niteliği taşıyan davranışlarının etkisini açıkça belirtir. Bu davranışlardan söz eden pek çok âyet Kur'ân'da mevcuttur. *"Allah, fâsıkları hidayete (doğruya) erdirtmez" yargısıyla biter. "Allah'tan sakının, dinleyin. Allah fâsık kimseleri hidayete (doğruya) erdirtmez."*¹⁰¹ *"De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler, sizce Allah'tan, Peygamberinden ve Allah yolunda cihattan daha sevgili ise, Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsık kimseleri hidayete (doğru yola) erdirtmez."*¹⁰² *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allah, işlediklerinizin) birçoğunu da affeder."*¹⁰³

Yani, Ey insanlar! Başınıza gelen bütün hastalık, felaket, deprem gibi musibetler, acılar, dertler, stres, bunalım ve benzeri hoş olmayan durumlar, kazandığınız günahlar sebebiyledir. Fakat buna rağmen Allah, rahmetinden dolayı günahlarınızın çoğunun cezasını peşinen vermez. Fıska bulaşmış olanlara, gökten azap inecektir: *"Zulmedenler, kendilerine söylenmiş olan sözü başka sözle değıştirdiler. Biz de zâlimlere, fışkları (yoldan çıkmaları) sebebiyle gökten azap indirdik."*¹⁰⁴ Yine Lût kavminin fıskı, ayetleri yalanlayanların fıskı, İsrailoğullarının fıskı, onların azap görmesinin sebebidir.¹⁰⁵ Helâk edilen kavimlerin ortak özelliğı, davranışlarının fısk kavramında birleşmesidir. *"Peygamberlerden azim sahibi olanlar gibi sen de sabret. İnkârcılar için acele etme. Onlar kendilerine söz verileni gördükleri gün, dünyada sadece gündüzün bir müddeti eğlendiklerini sanırlar. Bu bir bildiridir. Fâsıklardan (yoldan çıkanlardan) başkası helak edilir mi hiç!"*¹⁰⁶ *"Bir şehri (toplumu) yok etmek istediğimiz zaman, şımarık varlıklılarına (mütreflere) yola gelmelerini emrederiz. Ama onlar fısk işlerler yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hak eder. Biz de onu yerle bir ederiz."*¹⁰⁷ *"Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten*

¹⁰⁰ Bakara, 2 / 99; Âl-i İmran, 3 / 110; Mâide, 5 / 47, 59.

¹⁰¹ Mâide, 5 / 108.

¹⁰² Tevbe, 9 / 24.

¹⁰³ Şura, 42 / 30.

¹⁰⁴ Bakara, 2 / 59.

¹⁰⁵ Bkz. Ankebut, 29 / 33, 35; En'âm, 6 / 49; Â'râf, 7 / 165; Haşr, 59 / 5.

¹⁰⁶ Ahkaf, 46 / 35.

¹⁰⁷ İsrâ, 17 / 16.

üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.”

¹⁰⁸ Demek ki fık, sadece ölüm sonrası sıkıntılar getiren bir sapma değil; dünya hayatında da felaketlere yol açan sosyal bir yaradır. Fık davranışlarına bulaşanların varacağı yer cehennemdir.” İman eden kimse, fâsık (yoldan çıkmış) kimseye benzer mi? Bunlar bir olmazlar. İman edip salih amel işleyenlere, yaptıklarına karşılık, varacakları cennet konakları vardır. Ama fâsık olanların (yoldan çıkmışların) varacağı yer ateştir. Oradan çıkmak isteyenlerinin her defasında geri çevrilirler ve onlara 'yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın' denir.” ¹⁰⁹ İnkârcılar, büyüklenme ve fıkın cezasını görecekler: "İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün, onlara dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdürdünüz. Ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve fıkın (yoldan çıkmanızın) karşılığında, alçaltıcı bir azap göreceksiniz.” ¹¹⁰

B. AMELİ SEBEBLER

Amel; İş, vazife, hareket, idare, daire, işlemek, yapmak, davranış, etki, ibadet, hayırlı iş anlamlarına gelmektedir. Daha ziyade canlıların bir maksatla yaptıkları işe amel denir. Yapılan işte bir gaye ve maksat yoksa buna fiil denir, amel denmez.

Çoğulu "a'mâl" gelir. Amel, iyi (sâlih) ve kötü (seyyi') amel olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan yeryüzüne, nasıl davranışlar göstereceği, iyi ve kötü amellerden neler yapacağı belli olsun diye gönderilmiştir. Âyetlerde; "Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur" ¹¹¹ "Şüphesiz ki, sizi biraz korku, açlık, mal, can ve ürün eksikliğiyle imtihan edeceğiz. (Ey Muhammed) sabredenleri müjdele." ¹¹² "Her can ölümü tadacaktır. Biz, sizi denemek için hayır ve şerle imtihan ederiz. Siz ancak bize döndürüleceksiniz." ¹¹³ Şeklinde buyrulur.

Allah'ın yasakladığı işlere de kötü amel denir. Allâh'u Teâlâ insana irade-i cüz'iyeye vererek, iyi ile kötü, hayır ile şer arasında ona belli ölçüde serbestlik tanımıştır. İnsan kendi isteği ile tercihini yapar. Bu yüzden de yaptığı işlerden sorumlu olur. Dünyadaki amellerinin sonucuna göre de Âhirette karşılık görür.

Verilen bilgiler doğrultusunda birey ve toplumlar aşağıda başlıklar halinde işleyeceğimiz ameli sebepler nedeniyle dünyevi ve uhrevi azaba mâhkum olacaklardır.

¹⁰⁸ En'âm, 6/6.

¹⁰⁹ Secde, 32 / 18, 20.

¹¹⁰ Ahkaf, 46 / 35.

¹¹¹ Mülk, 67/2.

¹¹² Bakara, 2 / 155.

¹¹³ Enbiya, 21 / 35.

1. Zulüm

Zulmün temel anlamı, bir şeyi haksızlık yaparak konulması gereken yere koymamak ve hakka tecavüz etmektir.¹¹⁴ Zulm'ün Kur'ân'da üç anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

a) Karanlık anlamında, nûr'un (ışığın) karşıtı olarak kullanılır.

Örnek olarak: *"Hamd, gökleri ve yerleri yaratan, zulumâtı (karanlıkları) ve nûr'u (ışığı) var kılan Allah'a âittir."*¹¹⁵ "... Sizi annelerinizin karnında, üç zulumât (karanlıklar) içinde bir yaratılıştan sonra (bir başka) yaratılışa (dönüştürüp) yaratmaktadır..."¹¹⁶ âyetlerini verebiliriz.

b) Küfür, şirk, isyan ve fisk anlamında kullanılır. *"Bizim âyetlerimizi yalan sayanlar karanlıklar içerisinde sağırdırlar, dilsizdirler..."*¹¹⁷ *"Elif Lâmi Râ. Bu bir kitaptır ki, Rabbinin izniyle insanları zulumâtta (karanlıklardan) Nûra (İslâm'ın aydınlığına), O güçlü ve hamde lâyık olanın yoluna çıkarman için sana indirdik."*¹¹⁸ *"Hani Lokman, oğluna öğüt vererek demişti ki: 'Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Hiç şüphesiz ki şirk, gerçekten büyük bir zulümdür."*¹¹⁹ Ayetlerde ki "zulüm" kavramı şirk, isyan ve fisk kavramlarıyla anlam itibariyle ilintilidir.

c) Haksız yere İnsanlara karşı yapılan haksızlıklar ve baskılar anlamında kullanılır ki konunun ağırlık noktası bu tür zulümdür. *Haksız yere adam öldürmek,*¹²⁰ *hırsızlık yapmak,*¹²¹ *Allah'ın koyduğu sınırları aşmak, böylece insanların hakkına tecavüz etmek,*¹²² *başkasının malını almak,*¹²³ *ilâhlık taslamak veya halkına baskı ve işkence etmek,*¹²⁴ *başkasının hakkını fâiz yoluyla elinden almak,*¹²⁵ *mü'minlere baskı ve şiddet uygulamak, onları yaşadıkları yerden sürüp çıkarmak,*¹²⁶ *müstaz'af (toplumda söz hakkı olmayan) kimselerin hakkını yiyip onlara baskı uygulamak*¹²⁷ gibi zulüm örneklerini vermek mümkündür.

Kur'ân, ısrarlı bir şekilde ve sık sık Allah'ın kullarına zulmetmediğini, asla zulmetmeyeceğini, kullarına hiçbir şekilde haksızlık yapmayacağını haber veriyor. İnsanların dünyada karşılaştıkları geniş çaplı cezalar, sıkıntılar, zorluklar ve huzursuzluklar kendi yaptıkları yüzündendir. Zulüm, varlık düzeninde bozulmaya yol açan bir faaliyettir. Bu

¹¹⁴ İbn Fâris, *Mû'cem*, s. 641; İsfahâni, *el - Müfredât*, s. 471.

¹¹⁵ En'âm, 6 / 1.

¹¹⁶ Zümer, 39 / 6; En'am, 6 / 59, 63; Bakara, 2 / 19; Ra'd, 13 / 16; Nûr, 24 / 40.

¹¹⁷ En'am, 6 / 39.

¹¹⁸ İbrahim, 14 / 1, 2.

¹¹⁹ Lokmân, 31 / 13. Ayr. Bkz: Bakara, 2 / 59, 165; Âl-i İmrân, 3 / 117, 135; Nisâ, 4/168; Â'râf, 7 / 103, 162, 165; Hûd, 11 / 67, 94; Zâriyât, 51 / 59.

¹²⁰ Bkz. Mâide, 5 / 27 – 29.

¹²¹ Bkz. Yusuf, 12 / 75.

¹²² Bkz. Talak, 65 / 1.

¹²³ Bkz. Sâd, 38 / 24.

¹²⁴ Bkz. Â'râf, 7 / 103.

¹²⁵ Bkz. Bakara, 2 / 279.

¹²⁶ Bkz. Hacc, 22 / 39.

¹²⁷ Bkz. Nisâ, 4 / 75.

bozulmayı da insan yapmaktadır. Toplum ve kâinat dengesini, zulüm bozmaktadır. Allah'ın emanetini yüklenen insan, bunun gereğini yerine getirmediği için zâlim ve cahildir.¹²⁸ Hâlbuki o emanet, dengeleri kuran, insana doğru yolu gösteren, insanın uyması gereken ilâhî kurallardır. İnsan, o emaneti yerine getirmediği için, önünü aydınlatan nûr'u ve emin (güvenilir) olma özelliğini kaybeder. Böylece karanlığa yol açtığı ve hakkı yerine getirmediği için zâlim, emanetin gereğini ve kıymetini bilmediği için de cezasını çekecektir.

Genel Olarak Zulüm Üç Kısımdır:

a) İnsanın Allah'a Karşı İşlediği Zulüm: Bu, insanların Allah'a şirk koşmaları veya küfür içinde, inkârcı olmalarıdır. Nitekim Kur'ân'ın birçok âyetinde zulüm, kâfirlerin bir özelliği olarak geçmektedir. Kur'ân birçok yerde kâfirlere ve müşriklere zâlim demektir. *"İman edip de imanlarına zulüm karıştırmayanlar (var ya), işte emniyet (güvenlik) onlar içindir ve onlar hidayete ermişlerdir."*¹²⁹ Allah'ı inkâr ederek ilâhlık dâvâsına kalkışanların bu tavrı da bir zulümdür. Çünkü onlar böylelikle Allah'ın ilâhlık hakkına tecavüz etmektedirler.¹³⁰ Bunun tipik örneği Firavun'un yaptıklarıdır.¹³¹ Peygamberlerini dinlemeyen, onların getirdiği âyetleri yalan sayanların bu hareketi bir zulümdür.¹³² Bu gibi inkârcı zâlimler hak ettikleri cezaya daha dünyada iken kavuşurlar.¹³³ Kendi hevâlarına uyup da Allah'ın vahyine itaat etmeyenler de zulüm içerisindeyler.¹³⁴ Allah'ı bırakıp başka putlara (ilâhlara) ibadet edenler de zulmetmiş olurlar.¹³⁵ Allah'a iftira etmek, O'nun adına din uydurmak da zulümdür.¹³⁶

b) İnsanlar Arasındaki Zulüm:

İnsanların diğer insanlara, içinde yaşadıkları topluma ve tabiata, diğer canlılara karşı işledikleri suçlar, haksızlıklar ve tecavüzlerdir. Bu, bir anlamda kişi ve kamu haklarının ihlâlidir. Bu ihlâli ister kişi yapsın, ister bir topluluk, isterse siyasî otoriteler yapsın; hepsi zulümdür. İnsan hakları ihlâlleri, tabiatın acımasızca tahribi, hayvanların, ormanların, yeşil alanların ve yeraltı zenginliklerinin yağmalanması birer zulümdür. Kişinin mahkemede, iş yerinde, başka yerlerde hakkını alamaması zulümdür.

Bütün işkence şekilleri, inançlara saldırılar, inançları yaşamanın önündeki engeller, kişilerin kimliğini ifade etmelerine engel olma, ırk ve bölge ayrımcılığı, sınıf kavgaları, dilleri ve

¹²⁸ Bkz. Ahzab, 33 / 72.

¹²⁹ Bkz. En'âm, 6 / 82.

¹³⁰ Bkz. Enbiya, 21 / 29.

¹³¹ Bkz. A'râf, 7 / 103.

¹³² Bkz. Hûd, 11 / 37.

¹³³ Bkz. Hûd, 11 / 67; İsra, 17 / 59.

¹³⁴ Bkz. Rûm, 30 / 29.

¹³⁵ Bkz. Sâffat, 37 / 22.

¹³⁶ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 94.

kültürleri yasaklamak, ırk, dil ve renk gibi farklı dünyevî ve maddî unsurları yükseklik veya aşağılık sebebi saymalar birer zulümdür. Yine, adam öldürmek, hırsızlık yapmak, gasp, soygun, baskı ve şiddet; zulümden başka bir şey değildir.

c) İnsanın Kendi Kendine Zulmü

İnsanın kendi kendine zulmü, ya şirk'e veya küfr'e bulaşarak olur, ya da inandığı halde Allah'a isyan ederek, yani günah işleyerek olur. Nitekim Hz. Âdem ve eşi, cennetten, orada yaptıkları hata sebebiyle çıkınca şöyle duâ ettiler: *"Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik, eğer bizi bağışlamazsan ve rahmet etmezsen, gerçekten zarara uğrayanlardan oluruz."*¹³⁷ Mü'minler, nefislerine zulmettikleri veya bir çirkin iş (fâhiş) işledikleri zaman hemen Allah'ı hatırlayıp, bağışlanma isterler. Buradaki nefse zulmetmek, günah işlemek anlamındadır.¹³⁸ Kendilerine kitap gönderilen insanların kimi nefsine zulmeder, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçer.¹³⁹ Mü'min olduğu halde günah işlemek, hata etmek veya isyanda bulunmak suretiyle nefsine zulmedenler, Allah'ı Ğâfur (bağışlayıcı) ve Rahim (rahmet sahibi) olarak bulurlar.¹⁴⁰

Zulme uygulanacak Cezaya gelince hakkın (doğrunun) ve adâletin ölçülerini koyan Allah, zâlimleri cezalandırmak suretiyle adâleti gerçekleştirmiş olur. Çünkü O, Âdil-i mutlaktır. Zulmün cezası esas olarak âhirette verilecektir. Çünkü bu dünya, ödül ve ceza yeri değil; imtihan yeridir. Hesap ve mahkeme âhirette görülecek, hak edenlere cezaları orada verilecektir. Ancak, bazı azgın zâlimlerin cezası dünyada vermeye başlanmıştır. Çünkü cezası en çabuk ve hatta daha dünyada iken verilen suçlardan biri ve en önemlisi, zulüm; özellikle başkalarına yapılan zulümdür. Zulmün bazıları affedilebildiği gibi, bazıları da kesinlikle azabı, hem de ebedî azabı gerektirir. Zulmün affi ise, tevbeye bağlıdır. Zâlimlerin tevbesini kabul, Allah'a kalmıştır.¹⁴¹ Allah, insanların zulümlerine rağmen onları bağışlayabilir. Cezalandırması da çetindir.¹⁴² Zulmedenler, âhirette, yeryüzündeki herşeyi, azabın fidyesi olarak vermeye râzıdır.

Ama artık onların hiçbir fidyesi kabul edilmez.¹⁴³ Allah, zâlimleri sevmediği¹⁴⁴ gibi, onlardan intikamını alır.¹⁴⁵ *"...Biz ahâlisi Zâlim olanlardan başkasını helâk edici değiliz."*¹⁴⁶ Bu dünyada helâke uğrayan Nûh kavmi, suda boğulmayla,¹⁴⁷ Âd kavmi, korkunç sesli azgın

¹³⁷ Bkz. Â'râf, 7 / 23.

¹³⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 135; Ayr. Bkz. Nisâ, 4 / 64, 110.

¹³⁹ Bkz. Fâtır, 35 / 32.

¹⁴⁰ Bkz. Nisâ, 4 / 110.

¹⁴¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 128.

¹⁴² Bkz. Ra'd, 13 / 6.

¹⁴³ Bkz. Yûnus, 10 / 54; Zümer, 39 / 47.

¹⁴⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 40, 57.

¹⁴⁵ Bkz. Hicr, 15 / 78, 79.

¹⁴⁶ Bkz. Kasas, 28 / 59.

¹⁴⁷ Bkz. Mü'minûn, 23 / 28.

kasırgaya tutulmakla,¹⁴⁸ Lût kavmi üstlerinden taş yağmasıyla,¹⁴⁹ Medyen halkı depremle,¹⁵⁰ Eyke'liler buluttan ateş yağmasıyla,¹⁵¹ Firavun ve adamları suda boğulmakla,¹⁵² helâk olmayı hak etmişlerdir. Yoksa "Rabbin hiç kimseye zulmetmez." ¹⁵³ Zulmün cezası olarak uygulanan azap türleri şunlardır:

a) Allah, Bazen Bir Zâlimi Diğer Bir Zâlimin Üzerine Musallat Ederek Cezalandırır: Allah'ın zulüm ve zâlimler hakkındaki bir sünneti (kanunu) da, bireyleri birbirine zulmeden bir toplumun başına, yaptıklarının bir cezası olarak, zâlim bir yöneticiyi ve yönetimi musallat etmesidir. *"İşte kazandıkları günahlarından ötürü zâlimlerden bir kısmını diğer bir kısmının peşine böyle takarız."* ¹⁵⁴ Dolayısıyla Allah, zulmün cezası olarak, zâlimi zâlime musallat kılar, o da onları zillet ve felâkete götürür.

"Bu, zâlimler için bir tehdittir. Eğer zulmünden vaz geçmezse, Allah ona diğer bir zâlimi musallat eder. "De ki: 'Allah'ın azabı size ansızın veya açıkça gelirse, zâlimlerden başkası mı yok olur!" ¹⁵⁵

b) Zâlimler Allah'ın Azabından Kurtulmazlar: Allah'ın zulüm ve zâlimler hakkındaki sünnetinden birisi de, onların, âhirette kurtulmayacakları gibi, dünyada da iflâh olmamalarıdır. *"De ki: 'Ey kavmim, gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın, ben de yapacağımı yapıyorum. Yakında dünya yurdunun sonunun kimin olduğunu bileceksiniz. Muhakkak ki zulmedenler, kurtuluş yüzü görmezler!"* ¹⁵⁶

c) Bazı Kavimler Kendi Zulümleriyle Helâk Olmuştur: Zulüm ve zâlim konusundaki sünnetullahın biri de toplumların kendi zulümleriyle helâk olmalarıdır. Bu kanunun izahı açısından Kur'an'da pek çok âyet bulunmaktadır:

" Böylece (hiç bir fert kalmamak üzere) zulmeden toplumun kökü kesildi." ¹⁵⁷
" Zâlimlerden başkası mı helâk olur!" ¹⁵⁸ "...Zulmettiklerinden dolayı nice toplumları helâk ettik, (onları helâk etmeseydik bile) iman edecek değillerdi. İşte biz suçlu kavimleri böyle

¹⁴⁸ Bkz. Mü'minûn, 23 / 41.

¹⁴⁹ Bkz. Hûd, 11 / 82.

¹⁵⁰ Bkz. Â'râf, 7 / 91.

¹⁵¹ Bkz. Şuarâ, 26 / 189.

¹⁵² Bkz. Â'râf, 7 / 136.

¹⁵³ Bkz. Kehf, 18 / 49.

¹⁵⁴ Bkz. Enâm, 6 / 129.

¹⁵⁵ Enâm, 6 / 47.

¹⁵⁶ Enâm, 6 / 135.

¹⁵⁷ Enâm, 6 / 45.

¹⁵⁸ Enâm, 6 / 47.

cezalandırırız." ¹⁵⁹ " (Halkı) zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da başka nice topluluklar vücuda getirdik." ¹⁶⁰

2. Bozgunculuk (Fesad Çıkartmak, İfsad Etmek)

Fesâd, salâh'ın zıttı olup, bir şeyin az ya da çok normal durumdan çıkması, istikametten sapması, salâh durumunun değişikliğe uğraması, fesâd ve bozgunculuk tohumu ekmek, gibi anlamlara gelmektedir. ¹⁶¹ Fesâd kavramı Kur'ân'da genellikle, fiil olarak " bozgunculuk yaptı ", isim olarak " bozgunculuk " ve " bozgunculuk yapanlar " formatlarında yer alır. Kur'ân yeryüzünde fesâd çıkaranları, Allah ve Rasûlüne savaş açmış kimselerle aynı kategoriye koyarak, dünya ve Âhirette uygulanacak çetin bir azaptan söz etmektedir. *"Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek veya yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara âhirette büyük azap vardır."* ¹⁶² Kur'ân'da bu fiili işleyen kişiler; yeryüzünde ortalığı fesâda boğmak, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak, ¹⁶³ halkın şerefliilerini alçaltmak, ¹⁶⁴ kan dökmek, ¹⁶⁵ halkı değişik gruplara ayırarak, zayıf ve güçsüz hale getirmek, ¹⁶⁶ homoseksüellik yapmak, yol kesmek ve meclislerde çirkin fiiller işlemek, ¹⁶⁷ Allah'a isyan etmek, ¹⁶⁸ zulmetmek ve kibirlenmek ¹⁶⁹ gibi ifsad niteliği taşıyan davranışları âyetlerde yer almıştır. Bu fiiller; daha önce de bilgi verdiğimiz, korunması gereken dinin mukaddes kabul ettiği (nefsin, malın, dinin, neslin ve aklın muhafaza altına alınması) ilkeleri aşındırarak toplumda kapanması güç yaralar açmıştır.

Fesâd içerikli eylemler neticesinde; Nuh kavmi cezalandırılmıştır." *Böylece birçoğunu saptırdılar....* " ¹⁷⁰ Âyetinde bu topluluğun ifsad hareketine girdiği belirtilmektedir. Salih a.s. Semûd kavmine yaptığı uyarılara baktığımız zaman onları bu fiilleri işlememeleri konusunda uyardığını görmekteyiz. *"..... yer yüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın."* ¹⁷¹ Şuayb peygamberin kavmi de bozgunculuklarından dolayı azap görmüştür. *" Allah'a inananları yolundan alıkoyup ve o yolun eğriliğini dileyerek tehdit edip her yolda pusu kurup*

¹⁵⁹ Yûnus, 10 / 14.

¹⁶⁰ Enbiyâ, 21 / 11.

¹⁶¹ İsfahâni, *el - Müfredât*, s. 571

¹⁶² Mâide, 5 / 33.

¹⁶³ Bkz. Bakara, 2 / 205.

¹⁶⁴ Bkz. Neml, 27 / 34.

¹⁶⁵ Bkz. Bakara, 2 / 30.

¹⁶⁶ Bkz. Kasas, 28 / 4.

¹⁶⁷ Bkz. Ankebut, 29 / 28 - 29.

¹⁶⁸ Bkz. Yunus, 10 / 91.

¹⁶⁹ Bkz. Neml, 27 / 14.

¹⁷⁰ Nuh, 71 / 24.

¹⁷¹ Â'râf, 7 / 74.

oturmayın. Az iken, Allah'ın sizi çoğalttığını hatırlayın; bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bakın." ¹⁷² Lût kavminin yok olmasına neden olan; homoseksüellik yapmak, yol kesmek ve meclislerde çirkin fiiller işlemek gibi fesâd hareketleri olduğunu görmekteyiz. ¹⁷³ Birey olarak Firavun, en büyük ifsatçılardan biri olduğu belirtilir. ¹⁷⁴ Yine Karun karşımıza ifsatçı birey olarak çıkmaktadır. ¹⁷⁵

Özetle Fesatçılara verilen cezalar Kur'an'da çeşitli vesilelerle anlatılmış ve bunlardan ibret alınması biz kullara tavsiye edilmiştir. *"Allah, kimin muslih(düzelten), kimin de müfsid (bozguncu) olduğunu bilir."* ¹⁷⁶ *"Allah, fesadı sevmez."* ¹⁷⁷

Allah, ahidini bozanlara, bağları gözetmeyenlere ve fesad çıkaranlara lânet eder, yardım ve inayetini keser. ¹⁷⁸ *"İnsanların kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde (çölde, kırdan ve şehirde) fesat çıkar. Böylece, onlar yaptıklarının bir kısım karşılığını daha dünya hayatında görürler."* ¹⁷⁹ Pek çok toplum, fesad çıkarmaları yüzünden dünyevî bela görmüş ve helak olmuştur. Allah, Â'raf suresinde peşpeşe Semud, Medyen halklarının bozgunculukları dolayısıyla başlarına gelen felaketleri anlatır. ¹⁸⁰ İsrailoğulları da, yaptıkları fesadların karşılığını dünyevî felaketler halinde görmüşlerdir. ¹⁸¹ Kur'an, fesad-helak ilişkisi çerçevesinde, geçmişte bozguncuların uğradığı sona dikkat çeker ve fesatçıların uğradığı sonun incelenmesini ister.

Bu incelemeden amaç, bu konu üzerinde düşünülmesi ve aynı sonuçlarla karşılaşılması için davranışların gözden geçirilmesidir. İnkârcılık yapıp Allah yolundan alıkoyanlara, fesadlarına karşılık, azap üstüne azap verilir. ¹⁸² Yeryüzünü fesada veren veya fesadı başka türlü izale edilemeyen kimselerin cezaları, öldürülmeye varacak kadar ağırdır. Bu konudaki ayrıntılar fıkıh kitaplarında uzun uzun belirtilmiştir. *"Allah ve Rasûlü'yle savaşanların (örneğin faiz alıp verenler gibi ¹⁸³) ve yeryüzünde fesada koşanların cezası, öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya o yerden nefyedilmeleri (sürülmeleri, hapsedilmeleri) dir. "* ¹⁸⁴ *"Allah ve Rasûlü'yle savaşanlar"* ifadesi ile başka insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik bilinçli davranışlarının yanı sıra, Allah'ın koyduğu ve

¹⁷² Bkz. A'râf, 7 / 86.

¹⁷³ Bkz. Ankebut, 29 / 28 - 29.

¹⁷⁴ Bkz. Yunus, 10 / 91; Kasas, 28 / 4.

¹⁷⁵ Bkz. Kasas, 28 / 77.

¹⁷⁶ Bakara, 2 / 220.

¹⁷⁷ Bakara, 2 / 205.

¹⁷⁸ Bkz. Ra'd, 13 / 25.

¹⁷⁹ Rûm, 30 / 41.

¹⁸⁰ Bkz. Â'râf, 7 / 85 - 94.

¹⁸¹ Bkz. İsrâ, 17 / 4 - 7.

¹⁸² Bkz. Nâhl, 16 / 88.

¹⁸³ Bkz. Bakara, 2 / 279.

¹⁸⁴ Bkz. Mâide, 5 / 33.

bütün elçilerinin açıkladığı ahlakî ilkelere düşmanca bir muhalefet edilmesi anlatılmaktadır. "Eli ve ayağını kesmek" deyimini, birinin gücünü yok etmek olarak da anlaşılabilir.

3. Günahlara Dalma

Allah'ın buyruklarına aykırı düşen, dinen suç sayılan davranışlar, İslâm kurallarının ve temiz insan fitratının yapılmamasını emrettiği hususlar Arapça'da günah olarak isimlendirir. Kur'ân'da günah kavramı; İsm, zenb, isyan, cürm kelimeleriyle de ifade edilmiştir.

İsm, günahın tam karşılık anlamıdır. Zenb (cürm), insanın Allah'ın rızasını kazanmasını engelleyen; isyan, Allah'a itaat etmemek demektir. Günah işlemek, kısmen insanın fitratında vardır. Aslında insan İslâm fitratı üzerine dünyaya gelir. Ancak daha sonradan yetiştirme ortamına ve aldığı eğitime göre başka dinlere de inanabilir, müslüman da olabilir. İnsan, beşer olarak yaratılmıştır. Hak olanı da seçme, batıl olanı da seçme hürriyeti vardır. İnsanın sorumlu olabilmesi için özgür olması gerekiyor. İnsanın itaat etme, Allah'a kulluk yapma görevi olduğu gibi, itaat etmeme, günah işleme hürriyeti de vardır. İyinin ve kötünün anlaşılması için, her ikisinin de ortada imkân dâhilinde olması gerekir. İyi ve güzel, bazen kendilerinin karşıtı olan kötü ve çirkinle tanınabilir. Günahların kişisel, toplumsal, psikolojik, sosyolojik ve hatta çevreyle ilgili zararları vardır. Günah işleme anlayışı; insanı çevreleyen her yerde kargaşaya, huzursuzluğa, felaketlere sebep olur.

Günahlar, ilâhî bereketi azaltır, insandaki iyi duyguları köreltir, çirkinlikleri artırır, hakları ihlal eder, rezilliklere ve yıkımlara sebep olur, iman etmiş kalpleri karartır. Günahlar, insanları korkuya, şüpheciliğe, dengesizliğe, doymazlığa, utanmazlığa sürükler.

Kur'ân'da günah kavramının geçtiği sayısız ayet mevcuttur. Burada konunun anlaşılması için birkaç ayet zikredilebilir; “Hayır! Her kim bir **kötülük** eder de onun **kötülüğü** kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte o kimseler cehennemliktir. Onlar orada devamlı kalırlar.”¹⁸⁵ “Eğer yasakladığımız büyük **günahlardan** (kebâirden) kaçınırsanız, sizin küçük **günahlarınızı** örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.”¹⁸⁶ “...Birr (her türlü iyilik) ve takvâ (Allah'tan hakkıyla sakınma) hususunda yardımlaşın, **ism (günah)** ve haddi aşma (düşmanlık) hususunda yardımlaşmayın...”¹⁸⁷ “Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet onlara Kıyâmet ansızın gelip çattınca, onlar: **Günahlarını** sırtlarına yüklenerek diyecekler ki: ‘Hayatta iyi amelleri terk etmemizden dolayı eyvâh bize! Yüklenip taşıdıkları şey ne kötü yüküdür.’”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Bakara, 2 / 81.

¹⁸⁶ Nisâ, 4 / 31.

¹⁸⁷ Mâide, 5 / 2.

¹⁸⁸ En'âm, 6 / 31.

Günahlar ve Günahkârlarla İlgili Sünnetullah (Allah'ın Değişmez Yasaları)

a) Kim Günah ve Kötülük Yaparsa Cezâsını Bulur: Günahların işlenmesi neticesinde uygulanacak cezâ sünnetullah gereği olup bütün yaratıklar için geçerlidir. Tolerans sözkonusu değildir. Allah bu genel kuralı açıklarken:

*“ Ne sizin kuruntularınız, ne de Ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük (günah) işlerse onun cezâsını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz”*¹⁸⁹ buyurmaktadır. Âyetin lafzı genel olduğundan kâfir ve mü'min herkes kötü ameliyle(günahıyla) cezâ görecektir.

b) Kötülüğün Cezâsı Yapılan Kötülükle Orantılıdır: Bir günah işleyen sadece onun kadar cezâ görür: Cezâ, günahın miktarına göredir. *“Kim bir kötülük(günah) işlerse, onun kadar cezâ görür. Kim de kadın veya erkek mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa onlar, kendilerine hesapsız rızık verilmek üzere, cennete girerler.”*¹⁹⁰

Günah ve kötülüğün miktarına, yani hak ettiği cezânın üzerine yapılan artış, çirkindir, haddi aşmadır, zulümdür. Zulüm ise câiz değildir. Allah kullarına zerre kadar zulmetmez.¹⁹¹ Fakat hak ettiği iyilik(hasene) üzerine yapılan artış, övgüye lâyık bir davranıştır. Zira bu, bir lütuf ve ihsandır.

c) Kötülüğe (Günaha) Rızâ Göstermek Toplumun Genelinin Cezâsını Gerektiren Bir Günahdır: Allah şöyle buyurmaktadır: *“ Öyle bir fitneden (günahtan) sakının ki, aranızdan yalnız zulüm(haksızlık) edenlere erişmekle kalmaz. Bilin ki Allah'ın azâbı çetindir.”*¹⁹² Bu âyetteki “fitne”nin mânâsı, kötülüklerin toplumda kabul görüp reddedilmemesidir.

d) Günahlar, Sahibini Helâke Sürükler: Allah Teâlâ buyuruyor ki: *“Görmediler mi, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar gönderip evlerinin altlarından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların peşinden başka nesiller yarattık.”*¹⁹³ Bu âyetten açıkça anlaşılmaktadır ki, helâk olanları, Allah, işledikleri günahları sebebiyle helâk etmiştir. Bu haberde, genel ve sürekli bir kuralın ifadesi vardır: Günahlar, sahibini helâke sürüklerken, Allah günahkârları günahları sebebiyle helâk etmektedir.

¹⁸⁹ Nisâ, 4 / 123.

¹⁹⁰ Mü'min, 40 / 40.

¹⁹¹ Bkz. Nisâ, 4 / 40.

¹⁹² Enfâl, 8 / 25.

¹⁹³ En'âm, 6 / 6.

e) Günahlar, Musibetlerin Sebebidir: “ *Başınıza gelen belalar, musibetler kazandığınız günahlar yüzündendir.* ” ¹⁹⁴ Yani, ey insanlar! Başınıza gelen bütün hastalık ve diğer felâketler gibi musibetler, acılar, dertler, kıtlık, deprem ve benzeri nâhoş durumlar, işlediğiniz günahlar sebebiyledir. Fakat (Allah) günahlarınızın çoğunun cezâsını peşinen vermez (belki âhirette de bir kısmını affeder)..

Günaha Uygulanacak Cezâ Türleri

a) Günahkâr Kavimlerin Dünyadayken Cezalandırılması: Cenâb-ı Hak mânevî ve psikolojik türden bir ceza biçimini, hissî ve bedenî olmakla beraber âhiret hayatına bırakarak, günahkâr toplulukları dünyevi çizgide, mânidar olan cezalarla cezalandırmaktadır. Günahkâr kavimlerin dünyadaki cezalandırma yöntemlerinin çeşitleriyle ilgili olarak Kur'ân'da şu bilgilere yer veriliyor:

Allah'ın yakalamasından,¹⁹⁵ intikam almasından¹⁹⁶ bahsedilmekte, Ankebut suresindeki âyette de günahkâr kavimlerin nasıl cezalandırıldıklarından bir bölüm sunulmaktadır: Taş yağdıran bir kasırgaya tutulma (hâsıb), korkunç gürültüye (sayha) yakalanmak, yere batırılmak (hasf), suda boğulmak (ğarak) gibi...¹⁹⁷ Azap ve eş anlamlı kavramlar başlıklı konu incelenecek olursa cezalandırma çeşitlerini daha iyi anlayabiliriz.

Bütün bu cezâ örneklerinde dikkati çeken şey şudur: Cezalandırma fiili, Allah'ın emrindeki tabiat güçleri tarafından ifâ edilmektedir. Böylece bu dünyanın günahkâr insanları, tanıdığı oldukları tabiat unsurları ile çarpıtılmakta, onların günahkârlıklarına bu güçlerin de gizli bir başkaldırısı bizlere sezdirilmektedir. Bu anlatımların yanı sıra, oldukça çarpıcı bazı bilgilere de rastlanmaktadır. Meselâ peygamberleri yalanlayan ümmetlerin peşpeşe helâk edilmelerinden ve dillerde eğlenilmek için dolaşan masallara çevrilmekten bahsedilir.¹⁹⁸ Aynı şekilde günahkâr ümmetlerin masallara çevrilişinin ifâ edilmesinin devamında Sebe' kavmiyle ilgili şu ifâdeye rastlıyoruz: “... *Biz onları paramparça ettik!*” ¹⁹⁹ Âyet-i kerimede, tefrîk kelimesi yerine, bitişik olan bir şeyi parçalamaya tahsis edilmiş olan “temzîk” kelimesinin kullanılması, durumun önemini göstermek maksadıyladır. Öte yandan bize, oraklarla biçilmiş ekinlerle, henüz tütmede olan sönmüş ateşleri hatırlatarak, günahkâr toplulukların uğratıldığı bir ceza türünü işaret

¹⁹⁴ Şûrâ, 42 / 30.

¹⁹⁵ Bkz. Enfâl, 8 / 52; Hûd, 11 / 102.

¹⁹⁶ Bkz. Â'râf, 7 / 136; Rûm, 30 / 47; Zuhuruf, 43 / 55.

¹⁹⁷ Bkz. Ankebût, 29 / 40.

¹⁹⁸ Bkz. Mü'minûn, 23 / 44.

¹⁹⁹ Bkz. Sebe' , 19 / 34.

eder.²⁰⁰ Bakara suresinin, altmışbeşinci âyetinde yahûdi milletine verilen ürkütücü cezâdan bahs olunmaktadır ki bu da onların maymuna çevrilerek cezalandırılmalarıdır.²⁰¹

b) Âhirette Cezâlandırma: Kur'ân-ı Kerim, günahkârların Âhiretteki cezalarıyla ilgili olarak, "ahlâkî cezalar" ve "fizik cezalar" olmak üzere iki kategoride ele alınabilir: Mü'minlerin ağzından Allah şöyle buyurur: *"Ey Rabbimiz, gerçekten Sen kimi ateşe sokarsan, şüphesiz onu hor ve perişan edersin..."*²⁰²

1. Ahlâkî Cezalar: Ahlâkî yönden mahrûmiyet sebebi olan cezalar şunlardır: Kişilerin Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeleri,²⁰³ Allah'ın onları affetmemesi,²⁰⁴ Allah'ı görmekten mahrum olmaları,²⁰⁵ kıyâmet gününde Allah'ın onlara bakmaması ve onları tezkiye etmemesi,²⁰⁶ orada nasiplerinin olmaması,²⁰⁷ o gün unutulmaları,²⁰⁸ dostsuz ve yardımsız bırakılmaları,²⁰⁹ özür beyan edememeleri,²¹⁰ şeklinde ifade edilen cezalar uygulanacaktır.

2. Fiziki Cezalar: Son hüküm gününden sonra suçluların katlanacakları fiziki cezalar temel ihtiyaçlardan mahrum kılınmak tarzındadır. Meselâ aç ve susuz olanlar ne açlıklarını ne de susuzluklarını herhangi bir şeyle gideremezler.²¹¹

Cennet ehline olan su talepleri geri çevrilir,²¹² yiyecek olarak hayvanların dahi yiyemediği bir bitki,²¹³ ya da zakkum ağacı²¹⁴ veyahut da yenildiğinde boğazda duran, ne yenilip ne de dışarı atılabilen bir yiyecek²¹⁵ sunulur. İçecek olarak da erimiş maden tortusu gibi, yüzleri kavuracak kadar da kaynar²¹⁶ ve bağırsakları parçalayan,²¹⁷ bir su; irin,²¹⁸ irinle beraber kaynar su²¹⁹ ve yutulmaya çalışılıp da boğazdan geçmeyen irinli su²²⁰ takdim edilir... Günahkârlar

²⁰⁰ Bkz. Enbiyâ, 21 / 15.

²⁰¹ Bkz. Bakara, 2 / 65.

²⁰² Âli İmrân, 3 / 192.

²⁰³ Bkz. Ankebût, 29 / 23.

²⁰⁴ Bkz. Nisâ, 4 / 137, 168; Muhammed, 47 / 34.

²⁰⁵ Bkz. Muttaffifin, 83 / 15.

²⁰⁶ Bkz. Bakara, 2 / 174.

²⁰⁷ Bkz. Bakara, 2 / 102; Âli İmrân, 3 / 77, 176; Şûrâ, 42 / 20.

²⁰⁸ Bkz. Â'râf, 7 / 51; Câsiye, 45 / 34.

²⁰⁹ Bkz. Şûrâ, 42 / 8.

²¹⁰ Bkz. Mürselât, 77 / 35, 36.

²¹¹ Bkz. Nebe', 78 / 24; A'lâ, 87 / 5.

²¹² Bkz. Â'râf, 7 / 50.

²¹³ Bkz. Gâşiye, 88 / 6.

²¹⁴ Bkz. Sâffât, 37 / 62 – 66.

²¹⁵ Bkz. Müzzemmil, 73 / 13.

²¹⁶ Bkz. Sâffât, 37 / 67.

²¹⁷ Bkz. Muhammed, 47 / 15.

²¹⁸ Bkz. Hakka, 69 / 36.

²¹⁹ Bkz. Nebe', 78 / 36.

²²⁰ Bkz. İbrâhim, 14 / 16, 17.

ise kısıkırak,²²¹ boyunlarında bukağılar olduğu halde,²²² cehenneme atılırlar. Kur'ân-ı Kerim'in âhiret azâbıyla ilgili olarak sunduğu bu sahneler, inanmayan insanlar için söz konusudur.

Allah'a inanmış olanlar için bu türden acılar söz konusu edilmemiş, cehenneme girmeleri halinde bile, orası geçici bir arınma yeri olacak, daha sonra esas yerleri olan cennete gireceklerdir. Allah, iman etmeyen kulları için dünyada maddî ve dünyevî cezalar takdir ederken, ateş türünden bir ceza sözkonusu değildir.

Âhiret hayatında ise, özellikle ateşin odaklık ettiği fiziki ceza söz konusudur. Dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus da, ateşin zikredilmediği yerlerde bile, oradaki azabın vâsıtası yine ateşle ilgilidir. Meselâ, inanmayanlar için kaynar su, ateşte pişerek olgunlaşan deriler gibi cezalandırma şekillerini örnek olarak verilebilir.

4. Haddi Aşmak, Müsrif Davranmak

Bu konu “ tuğyan ”, “ israf ” ve “ i'tidâ ” kavramları açıklanarak izah edilebilir. Tuğyan; Haddi aşma, zulüm, azgınlık, sapıklık; isyan, küfür gibi anlamlara gelmektedir. “ Tuğyan ” kelimesi “ tağâ ” (azdı, taşıtı, zulmetti) fiilinin masdarı olarak Kur'ân'da dokuz yerde geçer. Ayrıca haddi aşıp azgınlık yapan kişi ve topluluklar manasında (taği) altı yerde; insanları yoldan çıkaran, azdıran “ şeytan ”, “ put ” ve “kâhin” anlamında (Tağut) sekiz yerde geçer. Masdar ve diğer türevleriyle birlikte bu kelime Kur'ân'da toplam otuzdokuz yerde zikredilir. Kur'ân'da Allah müminlerin dostu ve yardımcısı, “ Tağut ” da kâfirlerin dostu ve yardımcısı olarak gösterilmiş; “ müminlerin Allah yolunda savaştıkları ” kâfirlerin ise, “ tağut yolunda savaştıkları” şeklinde ifade edilmiştir: *“Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, inkâr edenlerin ise dostları azgın putlar (tağut) dır. Onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada temelli kalacaklardır.”* ²²³

Kur'ân-ı Kerim'de Âd,²²⁴ Semûd ²²⁵ ve Nuh ²²⁶ kavmi gibi azgın toplulukların, Allah'ın emriyle yine azgın, köpürüp kuduran tufan; her şeyi yerinden söküp atan “dondurucu rüzgâr ve korkunç ses (sayha) ile helâk edildikleri anlatılmaktadır. Böylece sanki onlara, amelleri cinsinden bir ceza verilmiştir. Haddi aşip isyan eden, kendinden başka güç tanımayan insana Allah'ın emrine boyun eğen tabi-î hâdiseler (tufan, fırtına, zelzele vb.) yoluyla haddi bildirilmiştir.

²²¹ Bkz. Furkân, 25 /13; Fecr, 89 / 26.

²²² Bkz. Râ'd, 13 / 5; Nûr, 24 / 33; Mü'min, 40/71; İnsân, 76 / 4.

²²³ Bakara, 2 / 257.

²²⁴ Bkz. Necm, 53 / 52; Fecr, 89 /12.

²²⁵ Bkz. Hâkka, 69 / 5.

²²⁶ Bkz. Necm, 53 / 52.

Konumuzu ilgilendiren ikinci kavram israf ise insanın sahip olduğu nimetleri gereksiz ve aşırı tüketmesi demektir. Bu tür bir davranış, İslâm tarafından uygun görülmemiş ve insanoğlunun yeme, içme ve harcama konusunda belirli bir denge içerisinde kalması istenmiştir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde bu hususa işaret etmiştir: *"Elini bağlı olarak boynuna asma. Onu büsbütün de açıp saçma. Sonra kınanmış pişman bir halde oturup kalırsın."*²²⁷ Burada "boynuna asma" tâbirinden cimrilik etmenin kast edildiği belirtilmektedir. "Açıp saçma" tâbirinden kastın ise, israf olduğu belirtilmektedir. Bu iki husus da birbirinin zıttı olan fakat tasvip edilmeyen alışkanlıklardır. İkisinde de hem kişiye hem de topluma sayısız zararlar bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm bu tür sapmış ve haddi aşmış toplumların isyan içerisinde bulunduklarından söz etmektedir. *"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşlere, besili atlara, hayvanlara ve ekinlere karşı duyuları aşırı istek, insanlara süslü gösterildi. Oysa bunlar, sadece dünya hayatının geçici malıdır. Varılacak güzel yer ise Allah'ın katındadır."*²²⁸ *"Biz herhangi bir ülkeye bir uyarıcı göndermişsek, oranın zengin ve şımarık ileri gelenleri, mutlaka; 'Biz, sizin getirdiklerinizi inkâr ediyoruz' demişlerdir."*²²⁹ Her türlü müsrif ve müsriflik Allah tarafından sevilmez.²³⁰ *"İsraf eden ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız."*²³¹

Diğer bir cezalandırma şeklide müsriflerin helâk edileceği ifadesidir. *"Sonra Biz onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik, kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık; müsrifleri de helâk ettik."*²³² Yine Lût kavminin homoseksüellik gibi cinsel tatminde, kadınlarla giderilmesi gerekirken ihtiyaçlarını, hemcinsleri olan insanlarla gidermeye çalışmaları da israf kavramı içinde mütaala edilerek, azap sebeplerinden biri olarak ifade edilir; *"Lût'u da gönderdik, milletine 'Dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp erkeklere yaklaşıyorsunuz, doğrusu çok müsrif bir milletsiniz' dedi."*²³³ Helâk edilen Firavunda müsrif birey olarak nitelendirilip yaptığı ölçsüz davranışlardan dolayı helâk edilip yok edildiği yine israf kavramıyla açıklanmıştır.²³⁴

Haddi aşma kavramının diğer bir ifade şeklide "i'tidâ" kavramıdır. İ'tidâ her şeyde haddi aşmak anlamına gelmektedir. Özellikle İsrailoğullarına verilen ceza sebeplerinden biri olarak ifade edilir. Bir âyette İsrailoğullarının lanetlenme sebebi,²³⁵ başka bir yerde üzerlerine aşağılık

²²⁷ İsrâ, 17 / 29.

²²⁸ Âl-i İmrân, 3 / 14.

²²⁹ Sebe, 34 / 34.

²³⁰ Bkz. En'âm, 6 / 141; Â'raf, 7 / 31.

²³¹ Tâha, 20 / 127.

²³² Enbiya, 21 / 9.

²³³ Â'râf, 7 / 80, 81.

²³⁴ Bkz. Yunus, 10 / 83.

²³⁵ Bkz. Mâide, 5 / 78.

ve yoksulluk damgasının vurulma nedeni,²³⁶ bir diğer âyette Allah'ın hışmına uğramaları ve miskinliğe mâhkum edilmelerinin gerekçesi²³⁷ olarak i'tidâ kavramı kullanılmıştır.

5. Beyinsizlerin Eylemleri

Toplamları yok eden sebeplerden biri de kendini bilmez, başıboş bazı kimselerin davranışları da azap sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de hem kâfir, hem münâfık, hem de müslümanlar için kullanılan sefih kavramı, aynı kökten gelen türevleriyle birlikte tam on âyette kullanılmaktadır. Bu üç sınıf için aynı manada kullanılmasına rağmen, farklı mahiyet arz etmektedir. Şöyle ki: Kâfirler ve münâfıklar için İslâm'ı kabul etmemelerinden dolayı sefih denilirken; İnsanlar için akli zayıf bunak ve akli bazı şeylere ermeyen çocuklar ve ihtiyarlar hakkında kullanılır. Kur'ân-ı Kerime göre, rızkın vericisinin Allah olduğunu akıllarına getirmeden, rızk ve diğer endişelerle çocuklarını öldürenler de akıl, zekâ ve imandan yoksun, doğru düşünmeyen sefihlerdir: " *Bilgisizlik yüzünden beyinsiz (sefih)ce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allaha iftira ederek haram kılanlar şüphesiz hüsrana uğramışlardır. Muhakkak ki onlar dalalete düşmüşler ve hidayete erici de değillerdir.*"²³⁸ Âyetiyle konu izah edilmiştir.

Allah'ın kendilerine vermiş olduğu kitabı tahrif edip, Rasûlün geleceği hakkında bilginin kendilerinde olduğu halde inanmamak için bahane arayan, kıblenin değişmesini bir koz olarak kullanıp Allah'ın işine karışan yahudiler de Kur'ân-ı Kerime göre beyinsizdirler. " *İnsanlardan bazı sefihler onları üzerinde bulundukları kiblede çeviren nedir?" diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğruya iletir.*"²³⁹ Allah Teâlâ kâfirleri, münâfıkları sefih olarak bildirirken, kâfirlerin ve münâfıkların kendilerine gönderilen rasûllere "sefih" dediklerini bize haber verir: " *(Hud) kavminden kâfir olan mele' (ileri gelenler) dediler ki: Biz seni bir sefahat (beyinsizlik) içinde görüyoruz ve biz seni yalancılardan sanıyoruz. (sayıyoruz) "Ey kavmim, bende sefahat (beyinsizlik) yok. Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir Rasulüm" dedi.*"²⁴⁰ Diğer taraftan cinler son gelen elçi vasıtasıyla gerçeği öğrenip ona iman edince, kendilerini aldatan şeytanları beyinsiz olarak nitelemişlerdir:

" *Meğer bizim sefihler (beyinsiz, iblis veya cinlerin kâfirleri) Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyorlarmış.*"²⁴¹ Ayrıca onlar sefihlerin ahmaklıkları yüzünden belâya uğramamak

²³⁶ Bkz. Bakara, 2 / 61.

²³⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 112.

²³⁸ En'âm, 6 / 140.

²³⁹ Bakara, 2 / 142.

²⁴⁰ Â'raf, 7 / 66, 67.

²⁴¹ Cin, 73 / 4.

için Hz. Mûsâ (a.s.) gibi duâ ederler: " *Ya Rabbi, içimizdeki süfehâ (sefihler) yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu, senin imtihanından başka bir şey değildir.*" ²⁴²

İsrâiloğullarının, kendilerine verilen onca nimete rağmen, putperest bir eğilim içine girmeleri, hak yoldan sapmaları, Hz.Musa'nın Allah'la konuşmasına şahit olmalarına rağmen, Allah'ı görmeden inanmayacaklarını söylemeleri gibi beyinsiz ve başıboş hareketleri nedeniyle nerdeyse tamamen yok olacaktı.

6. Allah Yolunda Harcama Yapmayı Ve Cihadı Terk Etmek

Müslümanların helâka uğramalarının en önemli sebeplerinden biri de Allah yolunda maldan infak etmeyi ve bedenle cihat etmeyi terketmektir. İnfâk; Allah yolunda harcama yapma, birini besleme, geçimlik (nafaka) verip geçindirme anlamlarına gelir. İnfâk, kapsamı geniş bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerim, mü'minleri tanıtırken; onları 'Allah yolunda infak edenler (harcayanlar)' olarak tanıtıyor. İnfâk edenleri sürekli övüyor, ödülleri büyük olduğunu belirtiyor. Yüce Allah varlıklı müslümanlara, Allah yolunda harcama yapmalarını (infak etmelerini) emrediyor. Bu Allah yolunda harcama yapmak; infâk etmenin, gerekli yerlere yardımda bulunmanın ta kendisidir. "Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın." ²⁴³ İnfâk'ın en güzeli kişinin çok sevdiği maldan yaptığı harcamadır. Kişinin malı ve dünyalığa meyli fazladır. Onları çok sever, daha çok olmasını da ister. Sırf Yüce Allah'tan sevabını umarak, insanlara iyilik etmenin mutluluğunu yaşayarak o sevdiği maldan bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermek, çok önemli ve övgüye değer bir fazilettir: "Sevdiğiniz şeylerden Allah (cc) yolunda harcayınca kadar Cennete ve iyiliğin en güzeline (birr'e) ulaşamazsınız." ²⁴⁴ Kişi sevdiği şeylerden az olsun çok olsun, muhtaçlara verdiği zaman bu âyetle müjdelenen 'iyiliğin en güzel' derecesine, yani 'birr'e' ulaşmış olur. Bir toplumda zenginlerin ve fakirlerin bulunması doğaldır. Doğal olmayan, bunların birbirlerinin haklarını gözetmemesi ve sosyo ekonomik açıdan bir bakıma sünnetullah denilebilecek bu durumun toplumda gerilim ve gerginlik sebebi olmasıdır. Bunun için de hem zengin ve fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, yani zenginin daha zengin; fakirin daha fakir olmasının engellenmesi, hem de bu yüzden gerçekleşmesi muhtemel olan bu duygusal gerilimin önlenmesi gerekir. Kur'ân'da cennet ehli muttakiler tanıtılırken "...Mallarında muhtaç ve mahrumların hakkı vardır." ²⁴⁵ buyrulur.

²⁴² Â'raf, 7 / 155.

²⁴³ Bakara, 2 / 267.

²⁴⁴ Âl-i İmrân, 3 / 92.

²⁴⁵ Zâriyat, 51 / 19.

İslam toplumunun vazgeçilmez iki dinamiği; infâk ve cihad kavramıdır ki bu unsurlar islam toplumunun ekonomik ve askeri alanda pasiflikten uzak durması gereğini ortaya koymaktadır. İnfâk toplumun içindeki sosyo-ekonomik farklılıkların aşırı derecede artmasını önleyen bir unsurdur. Toplumdaki ekonomik barış islamdaki infâk şekilleri olan zekat, sadaka ve yardımlaşma aracılığıyla sağlanmaktadır. Eğer bu araçlar zayıflarsa artık o toplum içten içe yok olmaya yüz tutar ki bu toplumları yok eden maddi bir dinamiktir.

Cihad, Yüce Allah tarafından kullarına verilmiş olan bedenî, malî ve zihnî kuvvetleri Allah yolunda kullanmak, o yolda feda etmektir. İnsanın maddî-manevî bütün varlığını Allah yolunda ortaya koyarak mücadele etmesi "cihad"dır. İslâm'da cihad farzdır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor: *"Hoşunuza gitmese de düşmanla savaşmak üzerinize farz kılındı."*²⁴⁶ *Herhangi bir fitne kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın."*²⁴⁷ *"Allah'a ve âhiret gününe inanmayan kişilerle savaşınız."*²⁴⁸ *"Sizinle toptan savaşmışları gibi siz de müşriklerle savaşınız."*²⁴⁹

Cihâdın gayesi, yeryüzünden fitneyi kaldırmak ve hakkı yüceltmektir. İslâm'da savaş, intikam, öldürme yağma, baskı ve zulüm yapmak için değil, bunları ortadan kaldırmak için yapılır. İslâm, savaş, ekonomik, sosyal ve siyasal hegemonya aracı olmaktan kurtararak insanî hedeflerin gerçekleşmesinde, gerektiği zaman başvurulacak bir metod olarak kabul eder. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da şudur: Harpler dünyalık amaçlar uğrunda yapılırken, İslâm'ın cihadı Allah rızâsı için yapılır ve özünde âhirete âit boyut vardır. Bir toplumda umumi olarak cihat anlayışı zayıflamaya başlarsa o toplum askeri anlamda, ilmi anlamda zayıflar.

Bireyi ve toplumları ayakta tutan cihat duygusu kayıp olursa, o ülkenin yok olmasının en önemli sebeplerinden biri gerçekleşmiş olur.

7. Yetim Hakkı Yeme

Erginlik çağına girdiği halde, rüştünü ortaya koyamamış çocuğa ve kocası ölmüş olan kadına da yetim denildiği olur. İslâm dini, yetimlere iyi davranılmasını, onların mallarının korunmasına son derece önem vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in 21 yerinde doğrudan veya dolaylı olarak yetimlerin gözetilmesi emredilmektedir.

Bu âyetlerden birisinde şöyle buyrulmaktadır: *"Gerçek, yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemişi olurlar. Onlar çılgın bir ateşe*

²⁴⁶ Bakara, 2 / 216.

²⁴⁷ Bakara, 2 / 193.

²⁴⁸ Tevbe, 9 / 29.

²⁴⁹ Tevbe, 9 / 36.

gireceklerdir." ²⁵⁰ Bu âyetteki yetim malı yemekten maksat; onların mallarına sahip çıkmak, haklarını yemekdir. Yetim, kendi malını idâre edemeyeceği için, onun mallarını vasîsi idare eder. Onun şahsî işlerini ise velisi yürütür. Vasî, yetimin malından, maddî zararı kesin olan harcamalarda bulunamaz. Yetimler reşit olarak erginlik çağına ererlerse malları kendilerine teslim edilir. Şayet erginlik çağına geldiklerinde kendilerinde mallarını güzelce idare edebilme yeteneği görülmezse, 25 yaşına varıncaya kadar kendilerine malları teslim edilmez. Bu yaştan sonra artık kendi mallarını idare ederler. İslâm'a göre, yetim malı yemek kesinlikle haramdır ve büyük günahlardan birisidir. Bu konuda açık ifadeleri bulunan birçok âyet vardır. İşte bunlardan bazıları şunlardır. Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyuruyor: *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar, çılgın aleve atılacaklardır."* ²⁵¹ *"Yetimin malına yaklaşmayın, yalnız erginlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde (yaklaşabilir, onu uygun tarzda sarfedebilirsiniz); ölçü ve tartıyı tam adâletle yapın..."* ²⁵² Demek ki, yetim malı yemek, insanları ve toplumları mahvedici büyük günahlardan birisidir. Akıl ve mantık ölçüsünde düşünüldüğü takdirde de, yetim malı yemenin ne kadar kötü olduğu açık bir şekilde anlaşılabılır. Anası-babası ölmüş, küçük yaşta ve bakıma muhtaç bir vaziyette kalmış, henüz kendisine miras kalan malı çekip-çeviremeyecek durumda ve çaresiz bir yetimin malını yiyenlerin âhirette büyük cezaya çarptırılacakları âyetlerde açıklanmıştır.

İslâm dîni, yetim malı yemek bir tarafa, aksine yetimlerin ve mallarının korunmasını emretmektedir. Bu konuda da Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Sakın öksüzü ezme, dilenciye azarlama..."* ²⁵³

8. Ölçü Ve Tartıda Hile

İnsanları azaba sürükleyen sebeplerden birisi de ölçü ve tartı ile meydana gelen hiledir. Terazi, metre, hak ve hukukun hassas olduğu aletlerdir. Bir toplumda sosyal adaletin sağlanabilmesi, karşılıklı hakların korunabilmesi için her şeyden önce ölçü ve tartının doğru ve düzgün olması gerekir. Bunu temin etmek için iki şart vardır. Biri bizzat ölçeği tam yapmak; eksik fazla veya yanlış alet kullanmamaktır. İkincisi de, tam ve doğru alıp tartmaktır. Ölçme ve tartmanın doğru olması, bir hak, adâlet anlayışı, din ve vicdan meselesidir. Ölçüyü ölçeği ve tartıyı doğrultacak olanlar bunlardır. Vicdanlardan hak ve adâlet fikrini kaldırdığınız zaman, doğru aletle ölçerken bile yanlışlık yapmaktan insanoğlu çekinmeyebilir. İnsanlar başkalarının

²⁵⁰ Nisâ, 4 / 10.

²⁵¹ Nisâ, 4 / 10.

²⁵² En'âm, 6 / 152.

²⁵³ Duhâ, 93 / 9 - 10.

haklarını kendi haklarıyla bir tutarak ölçü ve tartıda doğru ve dürüst olma duygusundan yoksun oldukları sürece; alırken fazla, verirken eksik yapmaktan kurtulmaları mümkün değildir. Bunun için önce vicdanları düzeltmek, sonra da ölçü ve tartı aletlerini ıslah etmek gerekir. Bu da vicdanlara Allah korkusu ve âhiret inancını yerleştirmekle olur. Ölçü ve tartıda hile yapmak, doğru dürüst hareket etmemek büyük günahdır. Bu konunun ayrıntılı şekilde işlendiği Muttaffin suresinin konusu âhiret ile ilgilidir. Ancak ilk altı âyette, Mekke toplumunda, alışverişte haksızlık ve sahtekârlık çok yaygın olduğu için, özellikle bu konu üzerinde durulmuştur. ‘Vay haline o kimselerin ki; alırlarken tam alırlar, verirlerken eksik verirler,’ sözüyle dikkat çekilmek istenmiştir.

Toplum içinde sayısız kötülükler olmasına rağmen Cenab-ı Allah, bu kötülüğün öbür dünyaya inanmamanın ve âhiretten gafletin bir sonucu olduğunu beyan ediyor. Eğer bir toplum, en küçüğünden en büyüğüne kadar âhiret gününde hesaba çekileceğine inanmıyorsa, kötülüğün giderilmesi ve dürüst olunması mümkün değildir. Bir kimse ne kadar dürüst olmaya çalışırsa çalışsın ticaretini yaptığı şeyin meblağı büyüdüğünde, pekâlâ bu dürüstlükten vazgeçebilir. Çünkü dürüstlük onun için müstakil bir değer değil sadece bir prensiptir.

Ancak bir kimse, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa işte o zaman o kimse dürüstlüğü müstakil bir değer olarak kabul ettiği gibi, doğruluğu da üstüne bir görev olarak telakki eder. Bu kimse dürüst davrandığı zaman çıkarını ve zararını düşünmez. Zira onun dürüstlük anlayışı daha üst değerlere, yani Allah'a ve âhiret günü inancına dayanır. Dolayısıyla Yüce Allah insanları olabilecek hatalara, bu hatalar sebebiyle insanı azaba götüren unsurlara dikkat çekmiştir. “*Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline!*”, “*Hayır! (Ölçü ve tartıda hile yapılmaz), doğrusu yapanların yazısı siccindedir*”.²⁵⁴ Siccin azabı ifade eder. Çeşitli manaları olmakla birlikte, ölçü ve tartıda hile yapanlar fâcir olur. Fâcirlerin ise yeri siccindir. Âyette Yüce Allah şöyle buyurur: “*Onlar, insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar. Tarttıkları zamansa eksik yaparlar.*”²⁵⁵ Bu şekilde insanlara haksızlık etmek; onların sırtından geçinmek, onları sömürmek, alırken fazla, verirken noksan vermek demektir. Bu ise dünyada saadeti yok ederek, Âhirette de Cehenneme sürükleyerek azaba götürür. Dikkatli bir şekilde incelendiği zaman İslam, bu prensipleri ortaya koyarak ölçü ve tartıda ki hassasiyeti ile sömürünün önüne set çekmiş olur.

9. Şımarıklık

²⁵⁴ Muttaffin, 83 /1, 7.

²⁵⁵ Muttaffin, 83/2, 3.

“Biz refah içinde şıarmış nice memleketi yok etmişizdir.”²⁵⁶
وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِثْلَهُ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا – Ayette yer alan “ be-ta-ra ” kökü, arap dilinde yarmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda sevinmede haddi aşmak anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁷ “ Be-ta-ra ” kökü, aşırı derecede coşmak²⁵⁸ nimete karşı haddi aşmak, nimete nankörlük etmek gibi anlamları da ihtiva etmektedir. Biz bu davranışların tamamını Türk dilinde şımarıklık kavramıyla açıklıyoruz. Allah’ın verdiği nimetlere nankörlük etmek, şımarıklıkla karşılık vermek gibi davranışları nedeniyle cezalandırılan toplumlara örnek olarak Sebt Toplumunu²⁵⁹ verebiliriz.

10. Kibir

Kibir; büyüklük taslamak, ululuk iddia etmek ve kendini başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak anlamına gelmektedir.

” Ke-bu-ra ” kökünden ‘kibr’ ,’istikbâr’, ’tekebbur’ gibi kavramlar türetilmiştir. Kibir kavramı; bir kişinin Allah’a ihtiyacı olmadığı zannına kapılarak kendini müstağni görmesi haline dönüşürse kibir fiilide istikbar haline dönüşmüş olur. Örnek olarak Firavun, Nemrut ve Kârun’u bu bilgiyi doğrulayan isimler olarak görebiliriz. Aslında bu davranış şekli Şeytanın Hz.Adem’e secde etmesini engellemiştir. Cenab-ı Allah bunu Kur’ân-ı Kerim’de şöyle anlatmaktadır: “ (Hz. Âdem’e) secde etmekten yalnızca İblis kaçındı. Kibirlendi ve kâfirlerden oldu.”²⁶⁰ Küfür ve inkârın en önemli sebebi kibirdir. Bunu Hz. Âdem (a.s)’ın kıssasında görmek mümkündür. Nitekim şeytan’ın kibrinden dolayı isyanından sonra, inkâr ve isyan edenlerin çoğu kibir nedeniyle isyan etmişlerdir. Hz. Musa’nın apaçık delilleri karşısında Firavun inkâr etmişti. “ Sonra da Musa’yı ve Harun’u, firavun ve topluluğuna mucizelerimizle gönderdik. Fakat onlar, kibirlendiler ve suçlu bir kavim oldular ”²⁶¹ Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde inkâr eden zengin ve ileri gelen insanlar kibir neticesinde inkâr etmişlerdir. Bu durum Kur’ân-ı Kerim’de şöyle anlatılmaktadır: “ En sonunda da sırt çevirdi. Büyüklük tasladı ve şöyle dedi: “ Bu eskilerden kalan bir sihirden başka bir şey değildir.”²⁶² Zenginlik, ululuk ve makam sahibi olmakla kibrin yakın alakası, Allah Teâlâ’nın hitabında görülmektedir.”

²⁵⁶ Kasas, 28/58.

²⁵⁷ İbn Fâris, *Mû’cem*, s. 140.

²⁵⁸ İbn Mânzur, *Lisan ü’l Arab*, IV / 69.

²⁵⁹ Seb’e, 34/18.

²⁶⁰ Bakara, 2 / 34.

²⁶¹ Yûnus, 10 / 75.

²⁶² Müddesir, 74 / 23, 24.

Kibirlendin mi, yoksa kendini yüce mi zannettin? “²⁶³ Kibir inkârda önemli bir rol oynadığından Allah Teâlâ Kur’ân’da kibirden ve bu kelimenin türevleri olan istikbâr, müstekbir ve kibriya’dan sık sık bahsetmektedir.

En büyük kibir, hakkı kabul etmekten yüz çevirmek, Allah’a ibadeti kendine yakıştırmamaktır. Allah’a karşı kibir göstermek küfürdür. Çünkü böyle biri Allah’a itaat etmemekte ve O’nun emrini reddetmektedir. Allah’ın emrini alaylı bir şekilde reddeden kimse kâfir olur. Allah’ın âyetlerine karşı çıkışın temelinde yatan sebep gerçekten ‘istikbar’ duygusudur. Aynı duygu; Allah önünde ibadet etmekten de hoşlanmaz. Diğer insanları küçümsemek, onlara tepeden bakmak, onlara hakaret etmek ve onları çeşitli tuzaklarla kullanmak niyetinin arkasında da istikbâr anlayışı vardır.

İnsanlara kötülük yapmak için başvuru olan çeşitli hile ve kurnazlıkların arkasında istikbâr vardır.”²⁶⁴ Kullara yakışan, Rablerinin huzurunda ‘kul’ olarak haddini bilmek, bulunduğu konumu doğru tespit etmektir. Allah’ı tek rab olarak bilip verdiği nimetlere şükretmektir.

Yukarda değindiğimiz kibir ve benzeri davranışların neticesi itibariyle ilgili birey ve toplumların dünyada ve âhirette azap görmesi için ahlâki sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur’ân’da müstekbirlerin azap göreceğini belirten birçok ayet vardır. Dünyada Allah’a ve O’nun âyetlerine karşı istikbar edenler için alçaltıcı bir azap vardır.²⁶⁵ Allah’ın âyetlerine karşı istikbar edenlere göğün kapıları açılmayacak, onlar deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar Cennet’e giremeyecektir. Onlar için Cehennem’de ateşten yataklar hazırlanmıştır.²⁶⁶ Allah’a karşı ibadet etmeye istikbar duygusu yüzünden yanaşmayanların sonları da cehennem olacaktır.²⁶⁷ Kibirle ilgili bilinmesi gereken bazı hususlar şunlardır:

a) Müstekbirlere Uygulanan Dünyevî Azap: Çöküşe uğrayan toplumların başta gelen özellikleri istikbâr ve ona bağlı olarak peygamberlere karşı çıkıştır.

Büyüklenerek kendilerini yücelten, hem Allah’a, hem de küçük gördükleri insanlara karşı kibirlenerek kendilerini öne çıkaran toplumlar, büyüklenmeyle birlikte getirdikleri aşırı sosyal farklılaşma ve çözülme, haktan sapma, şımarma, zulüm, baskı ve işkence, ekonomik gücü tekelleştirme ve nihayet kendilerini bunlardan vazgeçirmek için gelen peygamberi ve Allah’tan getirdiği âyetleri alaya alıp tahkir etme gibi olumsuz davranışları yüzünden azaba uğramışlardır ve ortadan kaldırılmışlardır.

²⁶³ Sâd, 38 / 75.

²⁶⁴ Bkz. Fâtır, 35 / 43; Lokman, 31 / 7; Münâfıkûn, 63 / 5.

²⁶⁵ Bkz. Ahkaf, 46 / 20; Mü’min, 40 / 60.

²⁶⁶ Bkz. Â’râf, 7 / 40, 41.

²⁶⁷ Bkz. Mü’min, 40 / 60.

Âd kavmi, büyülenerek Allah'ın âyetlerini yalanladığı için, dondurucu kasırga azabına uğradı.²⁶⁸ Semûd kavmini, müstebirliğin sonucu olarak bir sarsıntı tuttu, oldukları yerde diz üstü çöktüler.²⁶⁹ Hz. Şuayb'ı ve iman edenleri tehdit eden Medyen halkının bu müstebirliği yüzünden bir sarsıntı tuttu, oldukları yerde diz üstü çöktüler; sanki hiç yaşamamış gibi oldular, izleri bile kalmadı.²⁷⁰ Müstebirlerin en önemli sembol tipi olan Firavun ve ona uyanlar, bu suçun karşılığını su baskını, çekirge, haşarât ve kurbağa istilâsına uğrayarak gördüler.²⁷¹

b) Müstebirlere Uygulanacak Uhrevî Azap ve Cehennem: Şeytanî bir dürtü olan istikbâr, insanı kötü eylemlere sürükleyerek, biraz önce belirtilen dünyevî azap ve sıkıntılardan ayrı olarak, âhiret hayatını da zindana çevirmektedir. İman edenlere ödülleri, Allah'a kulluktan çekenlere ve büyüklük taslayanlara cezaları verilecektir: *“Mesih de, Allah'a yakın melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve istikbâr eder, (büyüklük taslarsa) bilsin ki O, hepsini huzuruna toplayacaktır. İman edip sâlih amel işleyenlere ecirlerini tam olarak verecek ve onlara lütfundan daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çeviren ve müstebirlik yapanlara, (büyüklük taslayanlara gelince) onlara elem (acı) verici şekilde azap edecektir. Onlar, kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulurlar. (Kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak bir kimse bulamazlar)”*²⁷² Büyüklük taslamış şımarık zenginlerin feryadı, Âhirette onlara hiçbir yarar sağlamaz: *“Sonunda, refah ve bolluk içinde şımarık varlıklarını azapla yakaladığımız zaman feryat ederler. Onlara şöyle deriz: ‘Bugün boşuna feryât edip sızlanmayın. Zira bizden yardım göremeyeceksiniz. Çünkü âyetlerimiz size okunurdu da siz, buna karşı müstebirce kibirlenip büyülenerek arkanızı döner, geceleyin hezeyanlar savurur, ağzınıza geleni söylerdiniz.”*²⁷³ *“İnkâr edenler, ateşe arz olundukları gün, onlara şöyle denir: ‘Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan herşeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Ama bugün, yeryüzünde haksız yere istikbâr edip büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azap göreceksiniz.”*²⁷⁴ Bu âyetlere baktığımız zaman müstebirlerin âhirette elim bir azapla karşılaşacağı görülmektedir.

c) Kibir gösteren Sembol Tipler: Kur'an'da, özellikle şeytan²⁷⁵ Firavun ve yardımcıları Karun, Hâman²⁷⁶, 'mele' (ileri gelenler/etkili ve yetkili çevreler),²⁷⁷ İsrailoğulları,²⁷⁸ kâfirler,

²⁶⁸ Bkz. Fussilet, 41/ 15, 16.

²⁶⁹ Bkz. Â'râf, 7 / 77-79.

²⁷⁰ Bkz. Â'râf, 7 / 91- 93.

²⁷¹ Bkz. Â'râf, 7 /132 - 137.

²⁷² Nisâ, 4 /173.

²⁷³ Mü'min'un, 23/ 64-67.

²⁷⁴ Ahkaf, 46/ 20.

²⁷⁵ Bkz. Bakara, 2 /34; Â'râf, 7 / 11; Sâd, 38 / 71-75.

²⁷⁶ Bkz. Mü'min'un, 23, 45 - 48; Â'râf, 7 / 132 - 133; Yunus, 10/7 - 93; Kasas, 28 / 39 - 42;

müşrikler ²⁷⁹ ve münafıklar ²⁸⁰ kibir yapanların sembol tipleri olarak öne çıkarılır. *"Karun, Firavun ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde istikbârda bulunmuşlardı. (büyüklük taslamışlardı) Oysa (azabımızı aşıp) geçebilecek değillerdi."* ²⁸¹

11. Haset

Kıskanmak, çekememek, başkasında olan sağlık, zenginlik ve benzeri nimetlerden dolayı rahatsız olarak o kişiden nimetin gitmesini istemek anlamlarına gelmektedir. Kalpte bulunan ve insanı kötülöklere sürükleyen en önemli ve gayri ahlâkî özelliklerden, hastalıklardan birisidir. Haset, çirkin huyların en zararlılarından. Herkeste bulunmakla birlikte dereceleri farklıdır. Kimi insanda haset duygusu bir an için gelip gider; kiminde ise iyice yerleşir, bütün benliğe hâkim olur ve gittikçe artar. İşte asıl üzerinde durulması gereken ve tehlikeli olan haset sonuncusudur. İmam Gazâlî'ye göre haset ancak bir nimete karşı olur. Allah bir kimseye bir nimet bağışladığı zaman diğer insanda ona karşı iki türlü hal belirir. Birincisi, o nimeti çok görerek onun elinden gitmesini istemektir; buna haset denir. Hasedin tezâhürü de insanın elindeki varlığı, nimeti çok görmek ve yok olması halinde sevinmektir. İkinci hal ise ne varlığa sevinmek, ne de yok olmasını istemektir. Buna karşılık o insanda bulunan nimetin kendisinde de bulunmasını istemektir. Buna da gıpta denilir. Haset, yani başkasının elinde bulunan bir nimetten hoşlanmayarak onun yok olmasını istemek haramdır. Ancak bir fâcir veya kâfırda bulunup fitne uyandıran, insanlar arası ilişkilerin bozulmasına, herkese eziyet edilmesine neden olan nimetin ortadan kalkmasını istemek, bundan hoşnut olmamak haram ve günâh değildir. Çünkü onun yok olmasını istemek bir nimeti çekemeyerek yok olmasını istemek değil; bir fitne ve zulüm aracının ortadan kalkmasını istemek demektir.

Hasedin haram olmasının sebebi Allah'ın kullar arasında yaptığı taksim ve takdire razı olmamayı, teslimiyet göstermemeyi ifade etmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'de ifade ettiği gibi kâfirlerin özelliklerinden birisi olarak sayılmasıdır: *"Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır," size bir kötülük dokunsa, ondan ötürü sevinirler."* ²⁸² Ehl-i kitabın içlerindeki hasetlerin kendilerini nasıl bir yola sürüklediği de şöyle anlatılmaktadır: *"Kitap sahiplerinin çoğu, gerçek kendilerine belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetten ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek*

Ankebut, 29 / 39.

²⁷⁷ Bkz.Sâffat, 37/ 35, 36; Â'râf, 7 / 74 - 79, 88 - 93.

²⁷⁸ Bkz.Bakara, 2 / 87 - 88.

²⁷⁹ Bkz.Mü'min, 40 / 56; Fussilet, 41 / 38; Müddessir, 74 / 11 - 26.

²⁸⁰ Bkz.Münâfikun, 63 / 5-6.

²⁸¹ Ankebût, 29 / 39.

²⁸² Âl-i İmrân, 3 / 120.

isterler."²⁸³ Kendilerine kitap ve ilim geldikten sonra insanların birbirlerine düşmelerinin sebebi de haset olarak ifade edilmiştir: *"Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece azalarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar (azabın ertelenmesi hakkında) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hüküm verilir (işleri bitirilir)di."*²⁸⁴

Hased eden, Allah'ın yaptığı taksim ve takdire rıza göstermiyor, onun iradesine karşı geliyor demektir. O'nun bizce gizli olan hükümleri ile mülkünde gerçekleştirdiği adalete kızmak, onu çirkin bulmak anlamına gelmektedir. Bu ise, kişinin tevhidin özüne ters düşmesinden, dolayısıyla imanının zedelenmesinden başka bir şey değildir. Hased eden kimsenin içinde sürekli bir ateş yanar. Bu ateş onu yakar, yavaş yavaş eritir.

Öyleyse insanın âhirette Allah'ın gazabına çarpılmak istemesinden, azaba uğramak için çalışmasından daha akıl dışı ne olabilir

12. İftira

İftira; olmayan bir şeyi olmuş gibi anlatmak veya nakletmek demektir. Hayatta insanoğlunun çeşitli arzu ve beklentileri vardır. Bu beklentilerine bazen erişemeyebilir. Bu bakımdan iftira, bir kimseyi veya bir şeyi elde etmek veya o şeyi başkalarından kıskanıp, zarar verme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Her durumda, dünya için önemli olan bir nesneye karşı olan zaafın neticesinde iftira yapılır. İftira son derece kötü ve tahrip edici bir hâdisedir. Hem iftirayı yapan ve hem de kendisine iftira edilen kimse için oldukça rahatsız edici bir tutumdur.

İftira sonucunda insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağları zayıflar; dayanışma gücü ortadan kalkar ve insanlar birbirine güven duymaz olurlar. Bu güvensizlik, bir toplumun sosyal hayatını tamamen felce uğratan yıkıcı bir etki yapar. İftira, toplumda adâletin tam olarak etkisini kaybettiği zamanlarda yaygınlaşabilen bir sosyal ve ahlâkî hastalıktır. İslâm'da iftira konusu, üzerinde oldukça fazla durulan bir konu olmaktadır. Çok sayıda âyet-i kerime, iftiranın özelliğinden ve onun Allah'ın nezdinde sevilmeyen ve hatta yerilen bir davranış olduğundan bahsetmektedir. İftiranın en ağırı namus üzerine atılan iftiradır. Bunu, Hz. Âîşe ile ilgili olarak "İfk" olayında görmekteyiz. Münâfıkların reisi Abdullah b. Ubey ve arkadaşları bu olayı fırsat bilerek Hz. Âîşe'ye zina iftirasında bulundular. Gıybet, başkası hakkında ileri geri konuşmak, başkalarına memnun olmayacakları şekilde anmak ise de iftira; gerçekliği olmayan kötü şeyleri başkaları hakkında uydurup söylemektir, hatta bunu yaymaktır. İftira huyunun sebebi, insanlarda yükselme ve daha fazla dünyalık toplama arzusudur yahut kıskançlıktır. Başkalarının

²⁸³ Bakara, 2 / 109.

²⁸⁴ Şûrâ, 42 / 14.

sahip olduğu nimetlere ulaşamayanlar, o nimet sahiplerini iftira ile bühtan (hakkında yanlış değerlendirme) ile zayıflatmaya, ellerindekini almaya çalışırlar. Kur'ân-ı Kerim'de iftira kavramı, daha çok, "Allah hakkında yalan uydurma, O'nun birliği, yetkinliği ve aşkınlığı ile bağdaşmayan iddiâlar ileri sürme" mânâsında yer almaktadır.²⁸⁵ Bu âyetlerin birinde, Allah'ın, kendisine şirk(ortak koşma) dışında, dilediği kimselerin bütün günahlarını bağışlayacağı ifâde edildikten sonra, " *Allah'a şirk(ortak koşan) kimse yanlış bir inanç uydurup büyük bir günah işlemiş olur*" ²⁸⁶ denilmektedir. Diğer âyetlerde ise putperestlerin, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in tertip ettiği iddiâları,²⁸⁷ yine onların, putların tanrı olduğu inancını uydurmaları ²⁸⁸ ve Allah'a isnat ederek kendi kafalarından hükümler koymaları ²⁸⁹ iftirâ kavramıyla ifâde edilmektedir. Âyetlerde "ifk" kelimesi, yalan, iftirâ ²⁹⁰ "bühtân" da iftirâ, asılsız iddiâ ²⁹¹ mânâsında kullanılmıştır.

13. Çekiştirmek

Bir kimsenin arkasından hoşlanmayacağı bir söz söylemek, çekiştirmek; meydanda olmama, kaybolma hâli diyerek tanımlayabiliriz. Bu kavramın diğer bir ismi de gıybettir ki halk tarafından kullanılan kelimedir. Bir kimsenin arkasından hoşuna gitmeyecek şeyleri söylemek, başka bir deyimle, kendimize söylendiği zaman hoşlanmayacağımız bir şeyi, din kardeşimiz hakkında arkasından konuşmamız anlamına gelir. Halk arasında dedikodu, gıybet ile aynı anlamda kullanılır. Gıybet, insan veya insanla ilgili birtakım konular üzerinde olur. Kişinin bedeni, nesebi, ahlâkı, işi, dini, dünyası, elbisesi, evi, bineği... dedikodu konusu olabilir. Kur'ân gıybeti yasaklamıştır: "*Bir kısmınız diğerlerinin gıybetini yapmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi?*" ²⁹²

Yüce Allah, çekiştirenler hakkında: "cehennem onlara yeter" ²⁹³ diye buyurarak onların davranışlarının azaba sebep olduğunu açıklamıştır. Zira bu davranış, toplumun ahlâki yapısını sekteye uğratan, dünya hayatını çekilmez bir hale sokan bir davranıştır. İnsanları diliyle çekiştirmek, kaş ve gözle işaretler yapıp alay etmek fesat sayılmıştır.²⁹⁴ Çekiştirme fiiline yakın diğer bir kavram 'Hümeze' kavramıdır. Hümeze: İnceden inceye veya geriden geriye hafife

²⁸⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 94; En'âm, 6 / 21, 93, 144.

²⁸⁶ Bkz. Nisâ, 4 / 48.

²⁸⁷ Bkz. Yûnus, 10 / 38; Hûd, 11 / 13, 35.

²⁸⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3 / 24, En'âm, 6 / 24; Â'râf, 7 / 53.

²⁸⁹ Bkz. En'âm, 6 / 138, 140.

²⁹⁰ Bkz. Nûr, 24 / 11, 12; Furkân, 25 / 4; Sebe', 34 / 43.

²⁹¹ Bkz. Nisâ, 4 / 20, 112, 156; Nûr, 24 / 16.

²⁹² Hucurât, 49 / 12.

²⁹³ Bkz. Mücâdele, 58/8.

²⁹⁴ Bkz. Hümeze, 104/1.

alarak, birilerinin namus ve haysiyeti ile oynamak, incitmek, gıybet etmek, ayıplamak, kınamak, insanları kışkırtmak, koğuculuk yapmaktır.

Alaya almak,²⁹⁵ zan, gıybet ²⁹⁶ çekiştirmenin farklı tezahürleridir. Bütün bu davranışlar, toplumu içinden kemiren, birbirine düşüren hastalıklardır. İslâm toplumu, birbirinden emin birbirine saygılı, gerek yüzüne gerekse gıyabına, birbirini koruyan saygın ve saygılı bireylerden oluşur. İslâm'dan uzaklaşan bir toplum ise dağınık, şahsiyetten uzak, işine gelen taraftan konuşan, dünya menfaati için birinin yanında diğerinin aleyhinde veryansın eden şahsiyetlerden oluşur. Bu durumda hem toplum manevi bir azapla hem de âhirette gönüllere işleyen yakıcı bir azap olarak nitelenen²⁹⁷ 'Hutame' ²⁹⁸ azabıyla cezalandırılır.

14. Cinsel Sapıklıklar

Yüce Allah insanoğlunu yeryüzüne gönderdiği günden itibaren onu kılavuzsuz bırakmamış, görevlendirdiği peygamber ve onlara indirdiği kitaplarla insanlara uyarıda bulunmuştur. İnsanların gerçekleri görüp idrâk etmesi ve peygamberlerin kendi katından olduğunu ispat etmesi için de mucizelerle desteklemiştir. Allah, uyarıcı olarak görevlendirdiği elçilerine iman etmeyen ve mucizeleri eğlence konusu yapan toplumları da azaba uğratarak yok etmiştir. Bu azap sebeplerinden en önemlisi şehvet düşkünlüğünden kaynaklanan davranışlardır. Örneğin Lût kavminin helâk sebebi; onların homoseksüellik gibi (erkeğin erkekle cinsel ihtiyacını gidermesi) insan fitratına aykırı ilişki biçimlerinden dolayı çetin bir şekilde dünyevi azaba uğratarak kendilerini mahvetmişlerdir. Nitekim Kur'ân'da bu konuyla ilgili ayetlere baktığımızda Lût kavminin azap sebebinin bu davranış olduğunu görmekteyiz. *"Lût'u da gönderdik, milletine "Dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp erkeklere yaklaşıyorsunuz, doğrusu çok aşırı giden bir milletsiniz."* ²⁹⁹ Halbulki İslâm, insan fitratındaki 'şehvet' dürtüsünü inkâr etmemekte, ancak, onun sınırlanmasını ve kontrol altında tutulmasını istemektedir. İnsana düşen, şehvetini Allah'ın koyduğu sınırlar içerisinde kullanıp dünya hayatını devam ettirmek ve âhiret yurdunun mutluluğunu elde etmek üzere dünyalıklardan yararlanmaktır. Diğer aşırı şehvetler gibi, cinsel şehvet de insanın denendiği bir alandır. Cinsel şehvetlerini (arzularını) kontrol altına almayıp İslâm'ın haram dediği yollara gidenler, nesilleri, toplumu ve iffeti bozarlar. Kur'ân, şehvetlerine (ölçsüz isteklerine) uyanları kınamaktadır: *" Allah, tevbelerinizi kabul etmek ister;*

²⁹⁵ Bkz. Hucurât, 49/11.

²⁹⁶ Bkz. Hucurât, 49/12.

²⁹⁷ Bkz. Hümeze, 104/5.

²⁹⁸ Bkz. Hümeze, 104/4.

²⁹⁹ Â'râf, 7 / 81, 82.

*şehvetlerinin (aşırı isteklerinin) peşinden gidenler ise, sizin büyük bir sapma ile sapmanızı isterler."*³⁰⁰

Özetle İslam her konuda olduğu gibi cinsel ihtiyaçların fitrata uygun bir şekilde karşılanmasını tavsiye etmiş, aksi durumda birey ve toplum kendi sonunu kendi hazırlamış olur. Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi Lût kavminin helâkı konusunda verilecektir.

³⁰⁰ Nisâ, 4 / 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AZAB SAFHALARI
DÜNYA, KABİR, ÂHİRET AZABI SAFHALARI VE ÂHİRET HAYATIYLA İLGİLİ
BAZI KAVRAMLAR

İslâm'da azap ilâhî adaletin gerçekleştirilmesi için uygulanan bir karşılıktır. Dünya hayatında uygulanan ceza ve azaplar hukukî müeyyidelerdir. Bu yaptırımlar toplum içinde işlenebilecek kötülük ve suçların önlenmesi o dönemde insanlara ve gelecek nesillere ibret teşkil etmesi içindir. Ebedî âhiret azabı ise; Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını inkâr edip, Kur'an'ın hükümlerinin uygulanabilir olmadığını söyleyen birey veya toplumlara uygulanacaktır. Yüce Allah'a hiç bir şekilde şirk koşmayıp, Allah'ın bütün emir ve yasaklarının hak olduğuna iman eden, yegâne din ve nizamın islam olduğunu kabullenip, bütün emir ve yasaklarının yeryüzünde uygulanması gerektiği inancında olan kimselere ebedî azap uygulanmayacaktır. Ancak bazen insanın fitratından kaynaklanan sebeplerden dolayı günah işleyen kimseler, bu günahlarının karşılığı olan cezayı çektikten sonra, ebedî azaba çarptırılmayıp netice itibariyle Allah'ın bir lûtfu olarak Cennete konulacaklardır. Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *Âllah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları dilediği kimse için affeder.*"¹ Buna göre küfrün dışında kalan diğer günahlar Cenâb-ı Allah'ın irâdesine kalmış bir husustur. O isterse bağışlar isterse azap eder.

Kur'an'ın haber verdiğine göre; Allah'ın hükümlerini tanımayanlar, peygamberleri alaya alanlar, inkârcılar, zulüm ve haksızlık yapanlar, İslâma girdikten sonra dönenler, (mürtedler) aşırı günah işleyenler azabı çekecek birey ve topluluklardır. Yüce Allah azabının nasıl gerçekleşeceğini, boyutlarının nasıl olacağını, şeklini yalnızca kendisi bilir. Kur'an, geçmişte azabı hak eden topluluklara uygulanan cezaların bir kısmını gelecek nesillere ibret olması sebebiyle anlatmıştır. Âhirette uygulanacak azap ifade edilirken, azap yeri olan cehennem'den çeşitli sahneler sunulup, insanların çekeceği eziyet, azap ve elem verici hususlar belirtilip, onların anlayabileceği sözcükler kullanılmıştır. Ancak yine de azabın mahiyetinin, tam olarak ne olacağını Yüce Allah bilir. Kur'an'ın ifadesine göre suçlulara üç yerde azap uygulanacaktır:

Dünyevi azap, (dünyada uygulanmış azap), kabirde uygulanacak azap ve uhrevi azap (âhirette uygulanacak azap) gibi üç safhada azabın gerçekleşeceğini görmekteyiz.

A. DÜNYEVİ AZAP (DÜNYADA AZAP GÖREN TOPLUMLAR)

¹ Nisâ, 4 / 48.

Yüce Allah eski devirlerde imandan uzaklaşan, gönderdiği peygamberlere itaat etmeyen, Allah'a isyan eden kavimleri helâk etmiş, onları dünyada cezalandırarak sonraki nesillere ibret yapmıştır. Nuh (a.s.)'ın kavminin sular altında kalması, sadece kendisiyle birlikte bir gemiye binen insanların ve hayvanların kurtulması, Âd ve Semûd kavminin başına gelen felâketler, Nemrud'un ve Firavun'un helâk oluşu, erkeklerin kadınları bırakarak birbirlerine yaklaştığı Lût kavminin yere batırılması dünyadaki azaba örnek verilebilir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de ibret için zikredilen kıssalardır.

Dünyevî azabın eziyet, sıkıntı, fakirlik vb şekillerde imtihan amacıyla karşılaşılan türleri de vardır. Bu imtihanların gayesi insanın sabır ve tahammül gücünün ölçülmesi, buna karşılık günahlarının affedilmesi, ya da manevî derecesinin yükselmesidir. Bir âyette şöyle buyrulur: "*Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenleri müjdele.*"² Buna göre, dünyadaki bazı sıkıntı ve ızdıraplar âhirette sevaba, dünya hayatının sonraki yıllarında refaha dönüşebilmektedir. Münkirler için dünya ve âhiret'te uygulanacak azap aleyhlerinedir. Kur'ân-ı Kerîm'de; "*Onlar için dünyada rezillik ve aşağılık âhirette de elem verici bir azap ve cehennem ateşi vardır.*"³ buyrulmaktadır. Yüce Allah, peygamberleri yalanlayıp Allah'ın hükümlerini tanımayan, hatta Yüce Yaratıcıya meydan okuyan bazı kişi ve kavimleri çeşitli cezalarla cezalandırmıştır. Bunlardan Nuh (a.s.)'ın kavmi suda boğularak, kimisi yağmur felaketine uğrayarak, kimisi de üzerine taş yağdırılarak cezalandırılmıştır. Haddi aşan birçok birey ve topluluklar felaketlerle, sıkıntılarla, ellerindeki imkanları kaybetmekle cezalandırılmıştır. Hatta inkârcıların bir takım dünya nimetlerine, zenginlik ve saltanata sahip olmaları onlar için bir üstünlük ve kurtuluş değil, aksine bir azap sebebi olduğu inkâr edilemez.

Dünya malı, bazılarının nefsine zevk verir, ama ruhu için azap ve sıkıntı kaynağı olabilir. Gerçek mutluluk Allah'a itaat etmekle ve malı Allah rızası için harcamakla elde edilir.

Tarihte cezalandırılmış topluluklar ve bu cezalandırmaya neden olan sebepler incelendiği zaman dünyevi azap daha iyi anlaşılacaktır.

1. Nuh Kavmi Ve Tûfân

Hemen her kültürde yer aldığını gördüğümüz Nûh Tûfânı, Kurân'da anlatılan kıssalar arasında, üzerinde en çok durulanlardan biridir. Hz. Nûh'un gönderildiği kavmin uyarılara ve öğütlere kulak asmaması, gösterdikleri tepkiler ve olayın meydana gelişi birçok âyette detaylarıyla anlatılır. "*And olsun, Biz Nûh'u kendi kavmine gönderdik, o da içlerinde elli yılı*

² Bakara, 2 / 155.

³ Bakara, 2 / 114; Hac, 22 / 9.

eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulmetmekte devam ederlerken tûfân kendilerini yakalayiverdi.” ⁴

Hz. Nûh, Allah'ın âyetlerinden uzaklaşarak O'na ortaklar koştan kavmini, sadece Allah'a kulluk etmeleri ve sapkınlıklarından vazgeçmeleri konusunda uyarmak amacıyla gönderilmişti. Hz. Nûh, kavmine Allah'ın dinine uymaları konusunda defalarca öğüt verdiği ve onları Allah'ın azâbına karşı birçok kez uyardığı halde, onlar Hz. Nûh'u yalanladılar ve şirk koştırmaya devam ettiler. Mü'minûn Sûresi'nde, Nûh Kavmi'nde gelişen olaylar şöyle anlatılıyor: *“Andolsun, Biz Nûh'u kendi kavmine (elçi olarak) gönderdik. Böylece kavmine dedi ki: 'Ey Kavmim, Allah'a kulluk edin. O'nun dışında sizin başka ilâhınız yoktur, yine de sakınmayacak mısınız? Bunun üzerine, kavminden inkâra sapsmış önde gelenler dediler ki: 'Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir. Size karşı üstünlük elde etmek istiyor. Eğer Allah (öne sürdüklerini) dilemiş olsaydı, muhakkak melekler indirirdi. Hem biz geçmiş atalarımızdan da bunu işitmiş değiliz.' O, kendisinde delilik bulunan bir adamdan başkası değildir, onu belli bir süre gözetleyin. Rabbim dedi (Nûh a.s.) 'Beni yalanlamalarına karşılık, bana yardım et.’”* ⁵

Âyetlerde anlatıldığı gibi, kavminin önde gelenleri Hz. Nûh'u, onlara karşı üstünlük elde etmeye çalışmak, yani kişisel çıkarlar aramak gibi basit bir suçlamayla karalamaya çalıştılar ve ona "deli" damgası vurarak, onu gözetlemeye, baskı altında tutmaya karar verdiler. Bunun üzerine Allah Hz. Nûh'a, inkâr edip zulmedenlerin suda boğularak cezalandırılacağını ve iman edenlerin kurtarılacağını haber verdi.

Sözü edilen azap vakti geldiğinde, yerden sular ve coşkun kaynaklar fışkırdı ve bunlar şiddetli yağmurlarla birleşerek dev boyutlu bir taşkına neden oldu. Allah, Hz. Nûh'a *“Onun içine her ikişer çift ile içlerinden aleyhlerine söz geçmiş onları dışında olan aileni de alıp koy”* ⁶ emrini verdi ve Hz. Nûh'un gemisine binmiş olanlar dışında - Hz. Nûh'un, yakında bulunan bir dağa sığınarak kurtulacağını sanan "oğlu" da dâhil olmak üzere - tüm kavim suda boğuldu. Tûfân sonucunda sular çekilip, âyetin ifâdesiyle "iş bitiverince" de gemi, Kurân'da bildirildiğine göre, Cûdi'ye, - yani yüksekçe bir yere - oturdu. Yapılan arkeolojik, jeolojik ve tarihî çalışmalar olayın Kurân'da anlatıldığı şekilde meydana geldiğini göstermektedir. Eski çağlarda yaşamış birçok uygarlığa ait tabletlerde ve elde edilen birçok tarihi belgede, tûfân olayı, kişi ve yer isimleri farklılık gösterse de, çok büyük benzerliklerle anlatılmış ve "sapkın bir kavmin başına gelenler" bir ibret kaynağı olarak çağdaşlarına sunulmuştur.

⁴ Ankebût, 29 / 14.

⁵ Mü'minûn, 23 / 23 – 26.

⁶ Mü'minûn, 23 / 27.

Tûfân olayı, Tevrat ve İncil'in dışında, Sümer, Asur-Babil kayıtlarında, Yunan efsanelerinde, Hindistan'da Satapatha, Brahmana ve Mahabharata destanlarında, İngiltere'nin Galler yöresinde anlatılan bazı efsanelerde, İskandinav Edna efsanelerinde, Litvanya efsanelerinde ve hatta Çin kaynaklı öykülerde birbirine çok benzer şekillerde anlatılır. Birbirinden ve Tûfân bölgesinden hem coğrafi hem kültürel olarak bu kadar uzak kültürlerde, Tûfân'la ilgili bu denli detaylı ve birbiriyle uyumlu bilgi nasıl yerleşmiş olabilir? Sorunun cevabı açıktır: Eski dönemlerde birbirleriyle ilişki kurmuş olmaları imkânsız olan bu toplumların yazıtlarında aynı olaydan bahsedilmesi, aslında bu insanların aynı İlâhî kaynaktan bilgi aldıklarını gösteren açık bir kanıt durumundadır. Görünen şu ki, tarihin en büyük cezalandırma ve tabiat olaylarından biri olan Tûfân, farklı uygarlıklara gönderilen birçok peygamberler tarafından ibret için anlatılmış ve bu şekilde Tûfân'la ilgili bilgiler çeşitli kültürlerle yerleşmiştir. Bununla birlikte, Tûfân olayı ve Nûh Kıssası birçok kültür ve dini kaynaklarda anlatılmasına rağmen, kaynakların tahrif edilmesi veya yanlış aktarma sebebiyle birçok değişikliğe uğramış, aslından uzaklaştırılmıştır. Yapılan araştırmalardan, temelde aynı olayı anlatan ancak aralarında birtakım farklılıklar da bulunan Tûfân anlatımları içinde, eldeki bilimsel bulgulara uygun yegâne anlatımın Kurân'daki olduğunu görüyoruz.

2. Ashâb-ı Re's

Kuyu halkı, kuyu etrafında yaşayan halk, anlamında kullanılan Kur'ânî bir tabirdir. Kur'ân-ı Kerîm'de " *Ve Ad, Semûd ve Ashâbu'r-Ress ve bunların dışında kalan birçok kavimleri (helâk ettik)* " ⁷ şeklinde geçen Ashâbu'r-Ress, Allah'ın vahdaniyetini tasdik etmeye davet edildikleri hâlde bu ilâhî davet ve mesaja kulak vermediklerinden dolayı helâk edilen topluluklar arasında sayılmaktadır. " *Onlardan başka Nuh kavmi, Ashâbu'r-Ress ve Semûd (kavmi peygamberlerini) yalanlamıştı.* " ⁸ Diye Kur'ân'da anlatılan, peygamberlerini yalanlayan bu zalim kavimlerden biri olan Ashâbu'r-ress, örülmemiş kuyu halkı anlamına gelmektedir. Bu halkın Yemâme'de, Azerbaycan'da veya Antakya'da olduğu söylenmişse de bütün bunların tahminden ibaret olduğu muhakkaktır. Böyle bir kuyu etrafında yaşayan bu kavim kendilerine bir peygamber gelip onlara Allah'ın dinini öğretmeye çalışması üzerine, ona karşı gelerek peygamberlerini kuyuya atıp üzerini kapattıkları için bu ismi almıştır. Bunların Semûd kavmi veya bu kavmin devamı yahut Ashâbu'l-Uhdûd oldukları hakkında tahminler yürütülmüşse de bütün bunlar da birer tahminden ibâret kalmıştır.

⁷ Furkân, 25/38.

⁸ Kâf, 50 / 12.

3. Âd Kavmi Ve Azabı

Kurân'da, Âd Kavmi'nin helâk edilme şeklinin "kulakları patlatan bir kasırğa" vasıtasıyla gerçekleştirildiği söylenmektedir. Âyetlerde bu kasırğanın yedi gece ve sekiz gün sürdüğünden ve Âd Kavmi insanlarını tümünden yok ettiğinden bahsedilir: “ *Âd (kavmi) de yalanladı. Şu halde Benim azâbım ve uyarmam nasılmış? Biz, o uğursuz (felâket yüklü ve) sürekli bir günde üzerlerine 'kulakları patlatan bir kasırğa' gönderdik. İnsanları söküp atıyordu; sanki onlar, kökünden sökülüp-kopmuş hurma kütükleriymiş gibi.* ”⁹ “ *Âd (halkın)a gelince; onlar da, uğultu yüklü, azgın bir kasırğa ile helâk edildiler. (Allah) Onu, yedi gece ve sekiz gün, aralık vermeksizin üzerlerine Musallat etti. Öyleki, o kavmin, orada sanki içi kof hurma kütükleriymiş gibi çarpılıp yere yıkıldığını görürsün.* ”¹⁰ Daha önceden uyarılmış olan kavim, hiçbir uyarıya kulak asmamış ve elçisini sürekli yalanlamıştı. Hatta öylesine bir gaflet içindeydilerki, azabın kendilerine gelmekte olduğunu gördüklerinde bile bunu kavrayamamış ve inkâra devam etmişlerdi: “ *Derken, onu (azâbı) vaadilerine doğru yönelerek gelen bir bulut şeklinde gördükleri zaman, 'Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur' dediler. Hayır, o, kendisi için acele ettiğiniz şeydir. Bir rüzgâr; onda acı bir azap vardır.* ”¹¹

Âyette, kavmin kendisine azap getirecek olan bulutu gördüğü, ancak bunun gerçekte ne olduğunu anlayamadıkları ve bir yağmur bulutu sandıkları belirtilmektedir. Bu durum, kavme gelen azâbın ne şekilde olduğu konusunda önemli bir gösterge sayılabilir. Çünkü çöl kumunu kaldırarak ilerlemekte olan bir kasırğa da uzaktan bir yağmur bulutuna benzer. Âd Kavmi insanlarının da bu görüntüye aldanmış ve azâbı fark etmemiş olmaları mümkündür. Nitekim Âd Kavmi'nin kalıntısı olduğu düşünülen "Kumların Atlantisi Ubar" da, metrelerce kalınlıktaki bir kum tabakasının altından çıkarılmıştır. Anlaşılan Kur'ân'ın ifâdesiyle "yedi gün ve sekiz gece" süren kasırğa, şehrin üzerine tonlarca kum yığmış ve kavmin insanlarını diri diri toprağa gömmüştür. Ubar'da yapılan kazılar da aynı gerçeği gösterir. Âd Kavmi'nin bir kum fırtınası ile toprağa gömüldüğünü gösteren en önemli delil ise, Kurân'da Âd Kavmi'nin yerini belirtmek için kullanılan "ahkaf" kelimesidir. Ahkaf Sûresi'nin 21. âyetinde geçen ifâde şöyledir: “ *Âd'ın kardeşini hatırla; onun önünden ve ardından nice uyarıcılar gelip geçmişti; hani o, Ahkaf'taki kavmini: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azâbından korkarım' diye uyarıp korkutmuştu.* ”¹² Ahkaf Arapça'da "kum tepeleri" demektir ve "kum tepesi" anlamına gelen "hikf" kelimesinin çoğuludur. Bu ise Âd Kavmi'nin "kum

⁹ Kamer, 54 / 18 - 20.

¹⁰ Hâkka, 69 / 6, 7.

¹¹ Ahkâf, 46 / 24.

¹² Ahkâf, 46 / 21.

tepeleri"yle dolu bir bölgede yaşadığını gösterir ki, bir kum fırtınası ile toprağa gömülmüş olmasının bundan daha mantıklı bir zemini olamaz. Bir yoruma göre, Ahkaf "kum tepeleri" anlamından çıkarak doğrudan bir bölgenin, güney Yemen'de Âd Kavmi'nin yaşadığı bölgenin adı haline gelmiştir. Ama bu da kelimenin kökeninin kum tepeleri olduğu gerçeğini değiştirmez, sadece kelimenin bu bölgedeki yoğun kum tepeleri nedeniyle yöreye has hale geldiğini gösterir. Verimli topraklar üzerinde tarım yaparak yaşayan ve kendisine barajlar ve su kanalları yapan Âd Kavmi'ne "insanları içi boş hurma kütükleri gibi söküp atan" kum fırtınasıyla beraber gelen helâk, tüm kavmi kısa sürede yok etmiş olmalıdır. Kavmin tüm verimli ekili tarlaları, su kanalları, barajları kumlarla kaplanmış, tüm şehir ve içindekiler diri diri kuma gömülmüşlerdir.

Kavim helâk edildikten sonra da zamanla genişleyen çöl, bu kavimden hiçbir iz bırakmayacak şekilde üzerlerini örtmüştür. Sonuç olarak şöyle söylenebilir ki, tarihsel ve arkeolojik bulgular, Kurân'da bahsi geçen Âd Kavmi'nin ve İrem şehrinin varlığını ve Kurân'da anlatıldığı biçimde cezalandırıldıklarını ispatlamaktadır.

Yapılan araştırmalarla bu kavmin kalıntıları kumların içinden çıkarılmıştır. İnsana düşen, kumların içine gömülmüş olan bu kalıntılara bakarak Kurân'da çok defa üzerinde durulan şekilde ibret almaktır. Allah Kurân'da, Âd Kavmi'nin kibirlenme nedeniyle doğru yoldan saptığını bildirir ve "yeryüzünde haksız yere büyülenerek, ' kuvvet bakımından bizden daha üstünü kimmiş? ' “ dediklerini haber verir. Âyetin devamında ise şöyle denir: *"Onlar, gerçekten kendilerini yaratan Allah'ı görmediler mi? O, kuvvet bakımından kendilerinden daha üstündür..."*¹³

4. Semûd Kavmi Ve Azabı

Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen ve kendilerine uyarıcı olarak Salih (a.s)'ın gönderildiği, Hicaz ile Suriye arasında Vadil-Kurâ'da yaşamış eski bir Arap kabilesidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu toplumun ismi yirmi altı yerde geçmekte olup, ayrıca Salih (a.s)' dan bahseden âyetler de onun kavmi olan Semûd kavmi ile ilgilidir. Bu kavmin Kur'ân-ı Kerim'de zikredilişinin sebebi, peygamberlerini yalanlayıp inkârlarına devam etmelerinden dolayı helâk edilişlerinin bir ibret vasıtası kılınmış olmasıdır. Semûd kavminin başına gelenler Kur'ân-ı Kerim'de ondan önceki Âd kavminin başına gelenlerle birlikte zikredilmektedir. Semûd kavmi, Âd kavminden sonra Allah Teâlâ'ya isyan edip küfre sapmış ve kendilerine tapındıkları putlar edinmişlerdi. Onları uyarmak ve ortağı bulunmayan tek Rab olan Allah Teâlâ'ya ibâdet etmeye yöneltmek için Salih (a.s) görevlendirildi. Salih (a.s)'a kavminin mustazaflarından(statü olarak zayıf olanlar) az bir topluluk iman etmişti. Dünyevî makam ve zenginliklerinden dolayı kendilerinin diğer

¹³ Fussilet, 41 / 15.

insanlardan üstün olduklarını zanneden Semûd kavminin ileri gelenleri hor gördükleri (mustazaf) kimselere, . . .“ *Siz gerçekten Salih'in Rabbi tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da; "Doğrusu biz, onunla gönderilene iman ediyoruz "* ¹⁴ *dediler. Büyüklük taslayanlar, " Biz, doğrusu sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz "* ¹⁴ *dediler. Salih (a.s), Semûd kavmini tevhide davet etmeye devam etti. Salih (a.s)'ın onları imana davet edip uyarma ve korkutmaya ısrarla devam etmesi üzerine, ona şöyle dediler: " Ey Salih; bayramımızı kutlayacağımız zaman sen de bizimle gel (Semud kavminin putlarını alıp şehir dışına çıkarak kutladıkları bir bayramları vardı). Bize bir âyet (davanı ispatlayacak bir şey) göster. Sen ilâhına duada bulun; biz de ilâhlarımıza duada bulunalım. Eğer senin ilâhın duana icabet ederse sana uyarız. Yok bizim ilâhlarımız bize icabet ederse bize tabi olursun". Bu isteklerini kabul eden Salih (a.s) bayramda onlarla birlikte gitti. Putperestler, putlarından istekte bulundular. Ancak bir karşılık bulamadılar. Bunun üzerine kavmin reisi, Salih (a.s)'a; Ey Salih; bize şu kayadan bir deve çıkar. Eğer bunu yaparsan seni doğrulayacağız" dediler. Salih (a.s), onlardan, Allah Teâlâ kendileri için böyle bir deveyi bu kayadan çıkartırsa iman edeceklerine dair söz vermelerini ve yemin etmelerini istedi. Onlar, bu konuda yemin edip söz verdikten sonra, Salih (a.s), namaza durdu ve Allah'a dua etti. Bunun üzerine kaya yarıldı ve içinden onlara istediği gibi gebe, karnı aç bir deve çıktı. Bu olay üzerine, onlar daha önce vermiş oldukları sözden cayarak iman etmediler. Salih (a.s) onlara; " ... Ey kavmim; Allah'a ibadet edin. Sizin için O'ndan başka ilah yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir mucize gelmiştir. İşte, Allah'ın şu dişi devesi size bir mucizedir. Bırakın onu Allah'ın arzında otlasın. Ona bir kötülük yapmayın. Sonra can yakıcı bir azaba uğrarsınız. Hatırlayın; Allah sizi Âd kavminden sonra halifeler yaptı. Ve sizi yeryüzüne yerleştirdi. Orada, ovalarda köşkler yapıyor, dağları yontup evler yapıyorsunuz. Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Yeryüzünde bozguncular olarak fesad çıkarmayın." ¹⁵ Allah Teâlâ, hayvanların sulandığı kuyunun suyunun mucize deve ile diğerleri arasında nöbetleşe kullanılacağını bildirmişti: " Onlara, suyun aralarında taksim olduğunu haber ver. Her biri su nöbetinde hazır bulunsun. " ¹⁶ Salih (a.s) kavmine " İşte şu devedir. Su içme hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir " ¹⁷ dedi. Deve onların arasında bir süre kaldı. Bu süre içerisinde, bir gün kuyunun suyunu deve içiyor, bir gün de onlar kuyunun suyundan istifade ediyorlardı.*

Semûd kavmi devenin su içtiği günlerde onun sütünü sağıyor ve kaplarını dolduruyorlardı. Semûd kavminin ileri gelenleri Salih (a.s)'ın davetine duydukları düşmanlık ve kinleri artınca,

¹⁴ Â'raf, 7 / 75 - 76.

¹⁵ Â'raf, 7 / 73, 74.

¹⁶ Kamer, 54 / 28.

¹⁷ Şuarâ, 26 / 155.

deveyi öldürmeyi planladılar. Allah Teâlâ bu durumu Salih (a.s)'a bildirdi. Salih (a.s), gördükleri mucizeye rağmen iman etmekten kaçınan kavmine eğer böyle bir iş yaparlarsa helâk edilecekleri uyarısında bulundu. Ancak onlar, onun bütün uyarılarına kulak tıkayarak deveyi kestiler: " *Fakat O'nu yalanladılar. Ve derken deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları yüzünden onları kırıp geçirerek yerle bir etti.*" ¹⁸ Allah Teâlâ, Semûd kavmini, görmüş oldukları mucizeye rağmen iman etmemelerinden dolayı hemen cezalandırmamış ve onlara mühlet vermişti. Ancak Salih (a.s) onlara; eğer kendi isteklerinden dolayı mucize olarak Allah tarafından gönderilen deveye bir zarar vermeye kalkarlarsa affedilmeyecekleri ve korkunç bir şekilde helâk edileceklerini onlara bildirmişti. İnkârlarında direten ve deveyi öldürerek haddi aşan Semûd kavmi için kurtuluş yolu kalmamıştı. Salih (a.s), yaptıklarını görünce ağlamış ve onlara; " *Yurdunuzda üç gün daha kalın...*" ¹⁹ diyerek gelecek azabı haber vermişti. Deveyi kestikleri günün akşamı dokuz kişilik bir grup ²⁰ Salih (a.s)'ı öldürmeye karar verdiler. Onlar şöyle diyorlardı: ' Eğer söylediği doğru ise biz ondan önce davranalım. Yok, yalancılardan ise onu da devesinin yanına gönderelim.' Allah Teâlâ bu olayı şu şekilde haber vermektedir: " *Aralarında Allah'a yemin ederek, Şöyle konuştular; Salih'i ve ailesini bir gece baskısıyla öldürelim, sonra da akrabasına yakınlarınızın öldürülmesinden haberimiz yok; şüphesiz bizler, doğru kimseleriz diyelim. Onlar bir tuzak kurdular. Biz de onlar farkına varmadan, tuzaklarını alt üst ediverdik. Tuzaklarının akıbeti nasıl oldu bir bak. Biz onları da kavimlerini de toptan helâk ettik. İşte zulümleri yüzünden, harap olmuş, bomboş evleri, şüphesiz ki bunda, bilen bir kavim için, büyük bir ibret vardır. İman edip, Allah'dan korkanları kurtardık.*" ²¹ Küfrün mantığı, her zaman ve her yerde bütün dünya tarihi boyunca aynı olmuştur.

Dünya hayatını tercih eden ve dünyada kurdukları düzenlerini bozmak istemeyen yöneticiler ve onlara tâbi olan halk kitlesi her zaman peygamberleri ve onların yolundan giden mü'minleri yalanlamışlardır. Fakat kâfirlerin sonu'da her zaman Semûd ve benzeri kavimlerin başına gelen felâket olmuştur.

5. Nemrût Kavmi Ve Azabı

Hazreti İbrahim'in yaşadığı dönemde ülkenin hükümdarının veya makamının ismi şeklinde ifade edilen kavramdır. Bunun böyle biliniyor olmasına, üstelik yer olarak kimilerince Şanlıurfa, kimilerince Ninova'nın zikredilmesine karşın, devletin bulunduğu coğrafya kesin olmadığı gibi, ülkenin hükümdarının "Nemrut" olduğuna ilişkin bilgiler de "rivayet"ler

¹⁸ Şems, 91 / 14.

¹⁹ Hûd, 11/65.

²⁰ Bkz. Neml, 27 / 48.

²¹ Neml, 27 / 49 - 83.

halindedir. Çoğu "İsrailiyyat" kökenli efsanevî rivayetleri bir yana bıraktığımızda, "Nemrût"a ilişkin bilgilerimiz azdır. Ve bu bilgiler tek sağlam kaynak olan Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalardan ibarettir. Gerçekten de, Kur'ân-ı Kerim'de, Hazreti İbrahim ile ilgili kıssalardan birinde, kendisine "mülk" verilmiş bir kimsenin Hazreti İbrahim ile olan tartışması şu şekilde aktarılır: "*Allah kendisine mülk verdi diye (şımararak) İbrahim ile Rabbi üzerine tartışanı görmedin mi? İbrahim, "Rabbim öldüren ve diriltendir" demişti de, o, ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. İbrahim, "Allah, güneşi doğudan getirir; haydi sen de batıdan getir" deyince, o inkârcı dondu kaldı. Allah, zulmeden kimseleri doğru yola erdirmez."*²² Bu âyette görüldüğü üzere, Nemrut ya da bir başka isim geçmemektedir. Hadis-i Şeriflerde de böyle bir isme rastlanmaz. Kimliği ve tarihsel kişiliği ne olursa olsun, kesin olan bir şey vardır. O da, yaygın bir biçimde "Nemrut" diye anılan bir hükümdarın Hazreti İbrahim'e karşı çıktığı ve onu ateşe atarak yok etmek istediğidir. Bu; isim bir yana bırakılırsa, olay Kur'ân-ı Kerim'in haberleri ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de Hazreti İbrahim ile Nemrut'un mücâdelesine ilişkin ayetlerin sayısı doksanbiri bulur. Üstelik bunlardan bir bölümü de oldukça uzun metinlerdir. Bu bakımdan, Nemrut'u tanıtmak için bu âyetleri ve onlardan derlenen gerçek bilgileri teker teker sıralamak mümkün olmayacağından, konunun "icmâlen" aktarılması daha uygundur. O dönemin inanç dünyasına göz atıldığında Nemrut'un toplumunda putlara tapılmaktadır.²³ Onların (Putların) yiyip içtiğine,²⁴ konuştuğuna²⁵ inanılmakta; onlardan rızık beklenmekte, şifa umulmakta; yaratanın onlar olduğu sanıldıktan başka, ölüm de onlarda görülmekte ve kendilerinden bağışlanma dileğinde bulunmaktadır.²⁶ Toplumda Âhiret inancı yoktur,²⁷ gök cisimleri de, putlardan daha üstün bir konumda, ama kendi aralarında hiyerarşik bir düzene oturtulmuş olarak tapınılan tanrılar arasında yer almaktadır ve bunların en büyüğü Güneş'tir.²⁸ Halk, alabildiğine dindar olsa gerek ki, hem çok sayıda put edinmiş bulunmakta,²⁹ hem putların bakımını üstlenmekte,³⁰ hem de onları inanmayan kimselere karşı canla başla savunup, üstünlüklerini vurgulamaya çabalamaktadırlar.³¹ Geleneklerle şartlanmışlıklarından ötürü, insanlar, gözleriyle gördükleri gerçekleri bile kabullenemez, bir an için sezer gibi olduklarında da hemen geleneğin ağır

²² Bakara, 2 / 258.

²³ Bkz. Enâm, 6 / 74; Meryem, 19 / 42, 48; Enbiya, 21 / 52, 57, 66; Şuarâ, 26 / 70, 71; Ankebût, 29 / 17, 25; Sâffat, 37 / 85, 86, 95.

²⁴ Bkz. Sâffat, 37 / 91.

²⁵ Bkz. Saffat, 37 / 92.

²⁶ Bkz. Şuarâ, 26 / 78 – 82.

²⁷ Bkz. Ankebût, 29 / 19, 20.

²⁸ Bkz. Enâm, 6 / 74 - 79.

²⁹ Bkz. Enbiya, 21 / 58.

³⁰ Bkz. Sâffat, 37 / 91.

³¹ Bkz. Bakara, 2 / 258; En'âm, 6 / 76 - 80; Enbiya, 21/55, 59, 60; Ankebut, 29 / 24; Sâffat, 37 / 97.

basmasıyla eski inançlarına yönelmekten başka bir şey yapamaz durumdadırlar.³² Bunda, elbette, geleneklerle şartlandırma biçimindeki eğitim kadar, korkunun da payı vardır. Böylece, toplumda kendi inançlarından başka hiç bir şeyi ciddiye almayan ya da inançlarına uymayan şeyleri gayr-ı ciddi bularak hafif gören, dini bir yapı oluşmuştur.³³ Hz.İbrâhîm’le mücadele eden hükümdarın adı, Kur’ân’da yer almamaktadır. Bu kimsenin, tefsirci ve tarihçilerin çoğunluğuna göre Nemrut b. Ken’ân b. Kuş veya Nemrut b. Fâlih b. ‘Âbir adındaki dönemin Babil hükümdarı olduğu kabul edilmektedir. İlk defa insanları çarmıha geren, el ve ayaklarını kesen kimsenin de Nemrut olduğu söylenmektedir.³⁴ Kendince göğe daha yakın olmak ve gök ehli ile savaşmak için çok yüksek bir saray inşa ettirdiği rivayetlerde görülmektedir. Tarihçiler bu yapıta kule adını vermişlerdir. Nemrut bu yapıyla, Tanrıya dünyanın tek süper gücünün kendisi olduğunu ispatlamak istemiştir. Bir tür güç gösterisi olarak kabul edilebilir. Kur’ân’da bu konuyla ilgili ayette peygamberleri aleyhine hileler kuran ve bu sebeple yaşadıkları evleri başlarına geçirilerek helâk edilen kimselerin Nemrut ve avanesi olduğu rivayet edilmektedir. Âyet şöyledir: “ *Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da bunun üzerine Allah, binalarını temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü. Azap, onlara fark etmedikleri yerden geldi.* “³⁵ Âyette yer alan “ *onlardan öncekiler* ” ifadesinin, Nemrut ve onun düşüncesinde kimseler olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Nemrut ve adamlarının bir süre sonra bu kule niteliğindeki saray içerisinde Allah tarafından helâk edildiler. Bu saray, deprem veya bir rüzgârın etkisiyle temellerinden sökülmiş, tavanları da başlarına düşerek bu büyük kütleler altında ezilmişlerdir.³⁶ Başka bir rivayette, Nemrut’un tüm ordusunu bir araya topladığı bir anda, üzerlerine büyük bir sivrisinek ordusu gönderildi. Allah’ın üzerlerine ceza olarak gönderdiği bu sinekler Nemrut’un ordusunda bulunan herkesi bir anda yiyip bitirdi.

Nemrut’da bu sineklerden biriyle cezalandırıldı.³⁷ Diğer bir rivayete göre, sineğin biri Nemrut’un burnuna girerek çok uzun bir süre orada kalmış ve bu süre içerisinde büyük bir acı ve azap çekmesine neden olmuş ve helâk olmuştur.³⁸ Özetle ifade edecek olursak Nemrut ve onun zihniyetine sahip insanlar tarih sahnesinde yok olmaya mâhkumdur. Çünkü Tevhit inancı Hz.Adem’den günümüze kadar canlı bir şekilde mevcudiyetini devam ettirmiştir. Bu realite karşısında inançlarını gözden geçirmeyenler karşılarında Cenabı Hakkı bulmuşlar ve Nemrut gibiler helâk olmuşlardır.

³² Bkz. Enbiya, 21 / 58 - 65.

³³ Bkz. Enbiya, 21 / 55.

³⁴ Kurtubî, *el - Câmi*, III / 284.

³⁵ Nâhl, 16 / 26.

³⁶ Kurtubî, *el - Câmi*, X / 97; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, II / 602.

³⁷ Kurtubî, *el - Câmi*, III / 284.

³⁸ Kurtubî, *el - Câmi*, III / 284.

6. Lût Kavmi Ve Azabı

Lût Peygamber, İbrâhim peygamberle aynı dönemde yaşamıştır. Hz. Lût, Hz. İbrâhim'e komşu kavimlerden birine elçi olarak gönderilmişti. Bu kavim, Kurân'da belirtildiğine göre, o güne kadar dünya üzerinde görülmemiş bir sapıklığı, eşcinselliği yaşam tarzı haline getirmişlerdir. Hz. Lût, onlara bu sapıklıktan vazgeçmelerini söylediğinde ve onlara Allah'ın İlâhî tebliğini getirdiğinde onu yalanladılar, peygamberliğini inkâr ettiler ve sapıklıklarına devam ettiler. Bunun sonucunda da kavim, korkunç bir felâketle helâk edildi. “ *Lût kavmi de uyarıları yalanladı. Biz de onların üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Yalnız Lût ailesini (bu azâbtan ayrı tuttuk;) onları seher vakti kurtardık; Tarafımızdan bir nimet olarak. İşte Biz, şükredenleri böyle ödüllendiririz. Oysa andolsun zorlu yakalamamıza karşı onları uyarmıştı. Fakat onlar bu uyarıları kuşkuyla karşılayıp-yalanlamakta diretiler.*” ³⁹ Kurân'da, Hz. Lût'un kavmine yaptığı uyarı ve onların cevabı şöyle anlatılır: “ *Lût (kavmi) de, gönderilen (elçi)leri yalanladı. Hani onlara kardeşleri Lût: 'Sakınmaz mısınız?' demişti. 'Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir. Siz insanlardan (cinsel arzuyla) erkeklere mi gidiyorsunuz? Rabbinizin sizler için yaratmış bulunduğu eşlerinizi bırakıyorsunuz. Hayır, siz sınırı çiğneyen bir kavimsiniz.'* Dediler ki: 'Ey Lût, eğer (bu söylediklerine) bir son vermeyecek olursan, gerçekten (buradan) sürülüp çıkarılanlardan olacaksın. ' Dedi ki: 'Gerçekten ben, sizin bu yaptığınıza öfke ile karşı olanlardanım.'” ⁴⁰

Kendilerini doğru yola davetine karşılık kavminin Hz. Lût'a karşı cevabı onu tehdit etmek olmuştu. Lût Kavmi, kendilerine doğru yolu göstermesinden dolayı Hz. Lût'a karşı öfke duyuyor, onu ve onunla birlikte iman edenleri sürgün etmek istiyorlardı. Başka âyetlerde olay şöyle anlatılır: “ *Hani Lût da kavmine şöyle demişti: 'Sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsız çirkinliği mi yapıyorsunuz? Gerçekten siz Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu siz, ölçüyü aşan (azgın) bir kavimsiniz. 'Kavminin cevabı: 'Yurdunuzdan sürüp çıkarın bunları, çünkü bunlar çokça temizlenen insanlarmış!'* demekten başka olmadı.” ⁴¹ Hz. Lût, kavmini apaçık bir doğruya çağırıyor ve anlaşılır bir şekilde uyarıyordu. Ancak kavim hiçbir uyarıyı dinlemiyor ve Hz. Lût'u inkâr etmeye ve onun haber vermekte olduğu azâbı yalanlamaya devam ediyordu. “ *(Lût da; hani kavmine demişti: 'Siz*

³⁹ Kamer, 53 / 33 - 36.

⁴⁰ Şuarâ, 26 / 160 - 168.

⁴¹ Â'raf, 7 / 80 - 82.

gerçekten, sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı 'çirkin bir utanmazlığı' yapıyorsunuz. Siz, (yine de) erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve bir araya gelişlerinizde çirkinlikler yapacak mısınız?' Bunun üzerine kavminin cevabı yalnızca: 'Eğer doğru söylüyor isen, bize Allah'ın azâbını getir!' demek oldu."⁴² Kavminden bu cevabı alan Hz. Lût, Allah'tan yardım istedi: Dedi ki: "Rabbim, fesat çıkaran (bu) kavme karşı bana yardım et."⁴³;

"Rabbim, beni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar."⁴⁴ Hz. Lût'un isteği üzerine Allah, erkek kılığına girmiş iki melek gönderdi. Bu melekler, Hz. Lût'a gelmeden önce Hz. İbrâhim'e gitmişlerdi. Hz. İbrâhim'e yaşlı karısının bir çocuk doğuracağı müjdesini veren elçiler asıl gönderiliş sebeplerini de açıkladılar: Azgın Lût Kavmi, helâk edilecekti. " (İbrâhim) dedi ki: 'Şu halde sizin asıl isteğiniz nedir, ey elçiler?' 'Doğrusu biz, suçlu/günahkâr bir kavme gönderildik' dediler. 'Üzerlerine çamurdan (iyice sertleşip kaskatı kesilmiş) taşlar yağdırmak için. (Ki bu taşların her biri,) Rabbinin katında ölçüyü taşıranlar için (herkese ayrı ayrı) işaretlenmiştir."⁴⁵ "Ancak Lût ailesi hariçtir; biz onların tümünü muhakkak kurtaracağız. Ama karısını (kurtaracaklarımız) dışında tuttuk, o, geride kalanlardandır."⁴⁶

Elçilikle görevlendirilmiş melekler Hz. İbrâhim'in yanından çıktıktan sonra Hz. Lût'a geldiler.

Elçileri tanımayan Hz. Lût önce endişeye kapıldı, ancak onlarla konuştuktan sonra yatıştı: "Elçilerimiz Lût'a geldiği zaman, onlardan dolayı kaygılandı, göğsünü bir sıkıntı bastı ve: "Bu, zorlu bir gün "⁴⁷ dedi. (Lût) Dedi ki: "Sizler gerçekten tanınmamış bir topluluksunuz." "Hayır" dediler. "Biz sana, onların hakkında kuşkuyla kapıldıkları şeyle geldik. Sana gerçeği getirdik, biz şüphesiz doğru söyleyenleriz. Hemen aileni gecenin bir bölümünde yola çıkar, sen de onların ardından git ve sizden hiç kimse arkasına bakmasın; emrolunduğunuz yere gidin." Ve onlara şu emri verdik: "Sabaha çıkarlarken onların arkası mutlaka kesilecektir."⁴⁸ Bu sırada kavim, Hz. Lût'un konuklarının geldiğini haber almıştı. Bu konuklara da sapıkça bir eğilimle yaklaşmaktan çekinmediler. Evin etrafını çevirdiler. Konuklarına mahcup olmaktan endişelenen Hz. Lût, kavme şöyle seslendi: "Lût onlara 'Bunlar benim konuğumdur, beni utandırıp dillere düşürmeyin' dedi." Allah'tan korkup sakının ve beni küçük düşürmeyin."⁴⁹ Kavminin cevabı ise, Hz. Lût'a çıkışmak oldu: "Dediler ki: 'Biz seni 'herkes(in işin)e

⁴² Ankebût, 29 / 28 - 29.

⁴³ Ankebût, 29 / 28 - 29.

⁴⁴ Suarâ, 26 / 169.

⁴⁵ Zâriyat, 51 / 31 - 34.

⁴⁶ Hicr, 15 / 59 - 60.

⁴⁷ Hûd, 11 / 77.

⁴⁸ Hicr, 15 / 62 - 66.

⁴⁹ Hicr, 15 / 68, 69.

karışmaktan' alıkoymamış mıydık? " ⁵⁰ Elindeki tüm imkânları kullanan Hz. Lût, misafirlerine ve kendisine bir kötülük yapılacağı endişesiyle şöyle dedi: " *Size yetecek gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınabilseydim.* " ⁵¹ Misafirleri ise, Hz. Lût'a Allah'ın elçileri olduklarını hatırlatarak şöyle dediler: " (Elçiler) Dediler ki: 'Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kesin olarak ulaşamazlar. Gecenin bir parçasında ailenle birlikte yürü (yola çık). Sakın, hiçbiriniz dönüp arkasına bakmasın; fakat senin eşin başka. Çünkü onlara isabet edecek olan, ona da isâbet edecektir. Onlara vaad olunan (azâb) sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi? " ⁵² Şehir halkının azgınlığının son noktaya varmasıyla beraber Allah, meleklerin yardımıyla Hz. Lût'u kurtardı. Sabah vakti de, kavmin üzerine Hz. Lût'un uyardığı azap gönderildi: " *Andolsun onlar, onun konuklarından da murâd almak için baskı yaptılar. Biz de onların gözlerini silip kör ettik. İşte azâbımı ve uyarmamı tadın. "Andolsun onları bir sabah vakti erkenden, üzerlerinde kararını kılmış bir azâb yakalayıp bastırır.* " ⁵³ Âyetlerde, kavmin helâki şöyle tarif ediliyor: " *Derken, tan yerinin ağarma vaktine girdiklerinde onları (o korkunç ve dayanılmaz) çılgılık yakalayıverdi. Anında (yurtlarının) üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık. Elbette bunda 'derin bir kavrayışa sahip olanlar' için gerçekten âyetler vardır. O (şehir de) gerçekten bir yol üstünde (hâlâ) durmaktadır.* " ⁵⁴ " Böylece emrimiz geldiği zaman, üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık; Rabbinin katında 'belli bir biçime sokulmuş, damgalanmış' olarak. Bunlar zalimlerden uzak değildir. " ⁵⁵ " Sonra geride kalanları yerle bir ettik. Ve üzerlerine bir yağmur yağdırdık; uyarılıp-korkutulanların yağmuru ne kötü. Gerçekten, bunda bir âyet vardır, ama onların çoğu iman etmiş değildirler. Ve şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, merhametlidir. " ⁵⁶ Kavim helâk olurken içlerinden Hz. Lût ve sayıları ancak "bir ev halkı" kadar olan iman edenler kurtarıldı. Hz. Lût'un karısı iman etmemişti ve o da helâk edildi: " *Bunun üzerine biz, karısı dışında onu ve ailesini kurtardık; o (karısı) ise (helâke uğrayanlar arasında) geride kalanlardandı. Ve onların üzerine bir (azâb) sağanağı yağdırdık. Suçlu-günahkârların uğradıkları sona bir bak işte.* " ⁵⁷

Böylece Hz. Lût karısı dışındaki ailesiyle ve kendisine inananlarla beraber kurtarıldı. Sapık kavim ise, yerle bir oldu. Kur'ân'da azabından bu kadar fazla bahsi geçen başka bir topluluk yoktur. Bunun nedeni yaratılışa aykırı çirkin davranışlarıdır.

⁵⁰ Hicr, 15 / 70.

⁵¹ Hûd, 11 / 80.

⁵² Hûd, 11 / 81.

⁵³ Kamer, 54 / 37, 38.

⁵⁴ Hicr, 15 / 73 - 76.

⁵⁵ Hûd, 11 / 82, 83.

⁵⁶ Şuara, 26 / 172, 173.

⁵⁷ Âraf, 7 / 83, 84.

7. Şuayb Kavmi (Medyen Ve Eyke Halkı) Azapları

Medyen, Ürdün'ün doğu taraflarında Hicaz yolu bölgesinde Ma'ân topraklarında meskün olan bir Arap kabilesidir. Bunlar Hz.İbrahim'in soyundan gelirler. Hz.Şuayb ve Medyenliler ile Eykelilerin kıssası Kur'ân-ı Kerim'de Hz.Nûh, Hûd, Salih ve Lût'tan sonra beşinci kıssa olarak anlatılır. Eyke, yumuşak ağaç bitiren bataklık demek olup, Medyen'e doğru deniz sahilinde bir mevkinin adıdır. Burada oturan bir topluluk vardı. Ancak Şuayb (a.s.) o topluluktan olmamasına rağmen onlara elçi gönderildi.

Kur'ân-ı Kerim'de Medyen kelimesi on yerde geçer. Yüce Allah Medyen halkına kardeşleri Şuaybı gönderdi.⁵⁸ Hz. Şuayb onlara Allah'a kulluk etmeleri, Âhirete inanmaları ve bozgunculuk yapmamaları,⁵⁹ ölçüye-tartıya dikkat etmeleri, inananları yoldan çıkarmamaları, helâl kâra kanaat etmelerini bildirdi. Özetle Medyen ve Eykelilerin helak edilme sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz: 1. Şirk koşma, 2. Ölçü ve tartıda hile, 3. Bozgunculuk yapmak, 4. Eşkiyalık, 5. Peygambere karşı gelmek,

6. Âhiret gününe inanmamaları. Kavminin ileri gelenleri Şuayb (a.s.)' a, daha önce yumuşak huylu ve akıllı bir insan iken kendilerini niçin babalarının taptığı şeylerden vazgeçirmeye çalışıp mallarına diledikleri gibi tasarruftan alıkoymak istediğini sordular. Hz. Şuayb, kendisinin Rabbi tarafından görevlendirildiğini, onlara teklif ettiği şeyleri, kendisinin de yapmadığını, böylelikle onların hallerini düzeltmeye çalıştığını ifade etti. Medyen halkı, bu söylediklerini anlayamadıklarını ileri sürüp küçümser sözler sarf ederek onu tehdit ettiler, onun kendilerinden bir üstünlüğü bulunmadığını ileri sürdüler. Hz. Şuayb onlara; " *Allah'tan daha mı üstünsünüz ki onu unuttunuz* " deyip onları Rabbine havale etti ve başlarına gelecek felaketi beklemelerini de ilave etti. Bunun üzerine onu ve inananları ya şehri terk etmeleri veya dinlerine dönmeleri yolunda uyardı. İnananlar bunlara kulak asmadılar. " *Rabbimiz gerçeği açığa çıkarır*" diye beklediler. İnanmayanlar, onlara eğer Şuayb'e uyarlarsa ziyana uğrayacaklarını söylediklerinde o korkunç ses ve sarsıntı geldi. Medyenliler sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular, diz üstü çöke kaldılar. Hz. Şuayb ve inananlar yüce Allah'ın rahmetiyle kurtuldular." ⁶⁰ Hz. Şuayb, " *Ey kavmim dedi ben size Rabbi'min gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim.*" ⁶¹ Hz. Şuayb, onları Nuh, Salih ve Lût kavimlerinin başına gelenlerle uyardıysa da Medyen halkı dinlemedi.⁶² Peygamberleri açık deliller getirdiği halde Âd ve Semûd kavimleri, Nuh, İbrahim ve Lût kavimlerinin başına gelenler Medyen halkını da

⁵⁸ Bkz. Â'râf, 7 / 85; Hûd, 11 / 84; Ankebût, 29 / 36.

⁵⁹ Bkz. Ankebût, 29 / 36.

⁶⁰ Bkz. Â'râf, 7 / 85, 93; Hûd, 11 / 84 - 95.

⁶¹ Bkz. Â'râf, 7 / 93.

⁶² Bkz. Hûd, 11 / 89.

yakalamış, şehirleri başları üstünde ters dönmüştü.⁶³ Yüce Allah'ın Âd ve Semûd'u nasıl helâk ettiği vaktiyle oturdukları yerlerden bellidir. Kârun, Firavun ve Hâmân da helâk edilmiştir.

Medyen halkı da ⁶⁴ aynı şekilde azaba uğramıştır. Medyen halkını ve diğerlerini helâk eden korkunç ses, onları ansızın yakalamıştı. Eyke, aslında Medyen'in diğer adıdır. Eyke adlı bir ağaca taptıklarından dolayı bu ad verilmiştir. Eykelilerle Medyenliler aynı vasıflarla nitelendirilmiştir. Medyenlilerin helak eden azap Racfe (yere batırma, deprem); Eykelileri yok eden azap ise Zille günü (Gölge günü) azabıdır.⁶⁵ Yüce Allah Eykelilerin azabını takdir edince, bunlara yedi gün yedi gece şiddetli bir sıcaklık vermiş, nefesleri tıkanıyormuş gibi oldular, evlerinin içine sokularak sahraya fırladılar.

Derken bulut, güneşe gölge olmuş. Bir serinlik, bir lezzet duyar gibi olmuşlar. Sevinçle birbirlerine seslenerek bulutun altında toplanmışlar. İşte o sırada o gölgelik Allah tarafından bir ateş halinde üzerlerine inmiş, hepsini yerle bir etmiştir.

8. İsrâiloğulları Ve Uğradıkları Azap Şekilleri

İsrâil, Hz. Yâkub'un lâkabıdır. Bilindiği gibi Hz. Yâkub, Hz. İbrâhim'in Hz. İshak'tan olma torunudur. İsrâiloğulları, Hz. Yakub'un 12 oğlunun neslinden gelenlerin tümüne verilen ortak addır. Hz. Yakub'un büyük atası Hz. İbrahim, Sümer'deki Ur şehrinden gelmiş ve milattan yaklaşık 2200, Hz. Musa'dan da 1000 yıl önce Filistin'e yerleşmiştir. İsrâiloğullarından Mısır'a ilk yerleşen Hz. Yusuf'tur. Kardeşlerinin kıskançlık ve ihaneti sebebiyle Hz. Yusuf'un esaretle başlayıp Mısır hükümetinde yetkili olana kadar varan serüveni sonucunda, Filistin'de çıkan bir kıtlık nedeniyle 70 kişilik bir kabileyle Mısır'a gelip yerleştiler. İsrâiloğulları, ataları Hz. İbrahim'den beri tevhid akidesine inanan bir neslin torunuydular. Tümü peygamber çocuğu olan 12 kardeşten nesilleri devam eden bu topluluğu Hz. Yusuf Mısır'a yerleştirdiğinde tek Allah'a iman ediyorlardı. Ataları Hz. İbrahim, İshak ve Yakub'un inancını sürdürmüşlerdi. Kur'ân'a göre, ölüm döşegindeki babalarına, tevhidden ayrılmayacaklarına dair söz vermişlerdi.

Yakup (İsrâil) peygamberin oğullarından Hz. Yusuf'un Mısır'da söz sahibi olup, babası ve kardeşlerini Mısır'a yerleştirmesinden sonra İsrâiloğulları Mısır'da hâkim duruma gelmişlerdi. Ancak zamanla adaleti ihlâl etmeleri, Firavunların yeniden işbaşına geçmeleriyle sonuçlanmış ve İsrâiloğulları Mısır'da efendi durumundan köle durumuna düşmüşlerdi. Allah, İsrâiloğullarına tarih boyunca birçok peygamber göndererek onları yalnız Allah'a kulluk etmeye, ataları İbrahim'in "Hanif" yoluna döndürmeye çalışmıştır. Fakat İsrailoğulları, peygamberlerini yalanlamaktan, yalnız bırakmaktan ve hatta öldürmekten geri durmamışlardır. Kur'ân'ın

⁶³ Bkz. Tevbe, 9 / 70; Hac, 22 / 42.

⁶⁴ Bkz. Ankebût, 29 / 36, 40.

⁶⁵ Bkz. Şuara, 26 / 189.

anlatımıyla " onlara ne zaman bir peygamber, hoşlarına gitmeyen bir şey getirse büyüklük taslamışlar, kimini yalanlamışlar, kimini de öldürmüşlerdir. " ⁶⁶ İsrâiloğulları, son peygamber Hz. Muhammed'in rasûl olarak gönderildiği günlerde de aynı minval üzere yaşamaya devam ediyorlardı. Onlardan pek azı hariç adları devamlı fesad, isyan ve azgınlıkla beraber anılmıştır. İsrâiloğulları'nın azabı hak ediş sebeplerini incelenecek olursak onların azgın bir topluluk olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

a. İsrâiloğulları'nın Azabı Hak Etme Nedenleri

Allah Teâlâ insanoğlunu yeryüzüne gönderdiği günden beri onu kılavuzsuz bırakmamış, görevlendirdiği peygamber ve onlara indirdiği kitaplarla insanlara uyarıda bulunmuştur. İnsanların gerçekleri görüp idrâk etmesi ve peygamberlerin kendi katından olduğunu ispat etmesi için de mucizelerle desteklemiştir. Allah, uyarıcı olarak görevlendirdiği elçilerine iman etmeyen ve mucizeleri eğlence konusu yapan toplumları da cezalandırmıştır. Bu anlamda kendine en fazla peygamber ve uyarıcı gönderilen millet isrâiloğullarıdır. Bu onların mükemmel bir ümmet olmalarından değil, aksine kâinatın (en fazla nimetleri kendilerine sunulmasına rağmen) en azgın ve yola gelmez toplum oluşlarındanadır.

Bu anlatılan gerçekler ışığında İsrâiloğullarının görmüş olduğu azap nedenleri şunlardır:

(1). Buzağıya Tapınma ⁶⁷

İsrâiloğulları, Allah'ın âyetlerini, Allah'ın büyük kudretini, Firavun ve ordusunu helak ettiğini, kendilerini ise kurtuluşa ve selamete ulaştırdığını gördükten sonra, son derece büyük bir cehalet, sapıklık ve nimeti inkâr içine girdiler. Heykellere tapan Mısırlılardan etkilenerek Hz. Musa'dan, putlardan bir ilâh edinmesini istediler. Onların, örnek aldıkları topluluk Kenaniler'dir. Onların, sığır suretinde bir takım putlara taptıklarını görerek eski inanç şekillerine özlem duymuşlardır. " Onlar şöyle dediler: Ey Musa! Bize de onların ilahları gibi, ibadet edip tapacağımız bir put yap. " ⁶⁸

Bu istekleri, onların maden, ya da taştan ilah yapma hususunda Mısır'dan etkilendiklerini gösterir. Hz. Musa, büyük bir mucizeyi gördükten sonra onların böyle bir istekte bulunmalarını hayretle karşılayarak cevaben şöyle demiştir: " Şu heykellere tapanların inandıkları batıl din, yok olmaya mâhkumdur ve ibadet diye işledikleri amelleri de boşa çıkar. " ⁶⁹ Devamında Hz. Musa onlara şöyle dedi: " Göklerin ve yerin yaratıcısı, bu nimetleri size veren Allah'tan başkasını mı sizin için mabut olarak isteyeyim. Allah'ın kendilerini Firavun'un esaretinden,

⁶⁶ Bakara, 2 / 87; Mâide, 5 / 70.

⁶⁷ Bkz. Bakara, 2 / 54, 93; Tâha, 20 / 84, 100; Âraf, 7 / 88, 138 - 141.

⁶⁸ Âraf 7 / 138.

⁶⁹ Bkz. Âraf, 7 / 139.

*zillet ve şerefe, mülk ve saltanata kavuşturduğunu, düşmanlarından intikam aldığını, onlara ise iyi muamele ettiğini hatırlattı.”*⁷⁰

Hız. Musa (a.s.) Rabbiyle münâcatta bulunmak için Tur dağına gitmesinden sonra İsrâiloğulları, Kiptilerden ödünç olarak aldıkları metalleri ve Allah'ın Firavun'u helâkenden sonra ellerinde kalan, altın ve gümüş gibi ziynet eşyasını Samiri'ye verdiler. Sâmiri İsrâiloğulları'nın önde gelen şahsiyetlerinden biriydi. Onlara verdikleri bu eşyalardan bir buzağı heykeli yaptı. Sâmiri'nin yaptığı bu buzağıyı tanrı edindiler.⁷¹ Hız. Harun kavmi arasında fitne çıkar korkusuyla bu tapınma olayına müdahale etmedi. Hız.Musa tûr dağından gelince kavminin bu durumunu görüp, hayretler içinde kalmış üzülmüştür. İsrâiloğullarının kendilerine yakın zaman dilimi içinde bu kadar nimet veren Rablerini bırakarak bir heykele tapınmaları azap görmelerinin en önemli sebeplerinden biridir. Put'u (buzağıyı) yapan Sâmiri'ye ve putlara tapanlara uygulanan azabı azap bölümünde inceleyeceğiz.

(2). Nankörlük

İsrâiloğullarının azap görmelerinin en önemli etkenlerinden biri de nankörlüktür; küfür konusunu incelerken bu davranışın çeşitli şekilleriyle bir nevi küfür olduğunu belirtmiştik. İsrâiloğullarının nankörlüklerini şu şekilde sınıflandırabilir:

(a). Firavun'un Zulmüne ve İşkencelerinden Kurtarılmasına Rağmen Nankörlük Yapmaları:

Bundan önceki bölümlerde İsrail oğulları'nın Mısır'dan çıktıktan sonra Hız. Musa'dan kendilerine put yapmasını istediklerini belirtmiştik. Tevhit inancını zedeleyen bu mantıksız ve temelsiz isteklerine rağmen; kendilerine işkence yapan, ikinci sınıf vatandaş sayan, erkek evlatlarını öldürüp kızları sağ bırakan Firavun'un elinden kurtaran Yüce Rablerine karşı nankörlük etmişlerdir.⁷²

(b). Bıldırcın ve Kudret Helvasına Karşı Nankörlük:

İsrâiloğulları'nın bir başka nankörlüğü ise kendilerine çöl ortamında verilen gölgelik, kudret helvası ve bıldırcın etidir.⁷³ Ancak İsrâiloğulları Hız. Musa'ya giderek tek çeşit yemeğe dayanamayacaklarını, soğan sarımsak, salatalık gibi çeşitli yiyecekler istediler. Hız. Musa ise onlara size verilen güzel nimetlerin daha aşağısını mı istiyorsunuz dedi.⁷⁴ Allah Teâlâ bu nankörlüklerine karşı zillet, meskenet ve gazabını indirdi. Bu azap şekillerini bir sonraki başlıkta açıklanacaktır.

⁷⁰ Bkz. Â'raf, 7 / 140 - 141.

⁷¹ Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrul Münîr*, XV / 30 Cüz, Bilimevi Yay, 2003 , (V/73 -74).

⁷² Bkz. Bakara, 2/249, 250.

⁷³ Bkz. Bakara, 2/57.

⁷⁴ Bkz. Bakara, 2,/61.

(c). Hz.Musa'nın Kayadan Su Çıkarmasına Karşı Nankörlük Yapmaları:

İsrâiloğulları çölde susuz kalmışlar ve Hz. Musa'dan su istemişlerdi. Hz. Musa onlara su aramış ama bulamamıştı. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya taşa vurmasını emretti. Netice itibariyle her kabile için (12 kol) bir kaynak fışkırdı. Ama onlar bu nimete karşılık yeryüzünde bozgunculuk yaparak nankörlük yapmışlardır.⁷⁵

(3). Sözlerinde durmamaları

İsrâiloğulları'nın en karakteristik özelliklerinden biri olup, bu sebepten dolayı pek çok kez azaba müstehak olduklarını müşahade etmekteyiz. Bakara süresinin almişüçüncü ayetinde Allah Teâlâ İsrâiloğulları'ndan sağlam bir söz aldığını ve Tûr dağına üstlerine diktiğini ve böylece sözlerinde sıkı durmaları ve saygılı olmalarını istedi. Ama onlar sözlerinde durmadılar. Eğer Allah'ın lütfu olmasaydı zarara uğrayanlardan olurlardı.⁷⁶ Yine Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'ndan, Allah'tan başkasına tapmayacaklarına, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edeceklerine, insanlara güzel söz söyleyeceklerine, namaz kılacaklarına ve zekâtı vereceklerine, birbirlerinin kanını dökmeyeceklerine, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına dair söz aldı. Fakat onlar buna rağmen birbirlerini öldürdüler ve birbirlerini yurtlarından çıkardılar. Düşmanlık ettiler.⁷⁷ Yine Mâide suresi'nin onikinci ayetinde onlardan, namaz kılmaları, zekât vermeleri, elçilere inanmaları, onlara destek olmaları ve Allah'a karşı güzel bir borç (karz-ı hasen) vermeleri hususunda söz alındı.

Buna karşılık Allah Teâlâ onların kötülüklerini örtecekti ve onları cennetlere sokacaktı. Allah Teâlâ verdikleri sözleri tutmamalarından dolayı onları lanetledi ve gönüllerini katılaştırdı.⁷⁸

(4). Elçilerini Yalanlamaları ve Öldürmeleri

Peygamberlerin getirdiği gerçeklere sırt çevirip onların doğru olmadığını, gerçekten Allah katından gelmediğini iddia edip uyarıcıları sapıklıkla itham ederek atalarının yolunda yürümeye devam etmeleri, toplumların azaba koşmalarının en önemli sebeplerinden biridir.⁷⁹ Nitekim İsrâiloğulları kendilerine gelen peygamberlerin çoğuna eziyetler ederek, peygamberlerin; onların hoşlanmadıkları emir ve hükümleri getirmeleri sebebiyle kimini büyüklük taslayıp yalanlamışlar, kimini de öldürmüşlerdir.⁸⁰

(5). Cihad'a Karşı Çıkma Ve Alay

⁷⁵ Bkz. Bakara, 2/60 - 61; Â'raf 7/100.

⁷⁶ Bkz. Bakara, 2 / 63, 64, 92.

⁷⁷ Bkz. Bakara, 2 / 83 - 86.

⁷⁸ Bkz. Mâide, 5 / 12, 13.

⁷⁹ Bkz. Â'raf, 7/ 97.

⁸⁰ Bkz. Bakara, 2 / 84, 9; Mâide, 5 / 70.

“ Hz. Musa kavmine şöyle demiştir; Ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini düşünün. İçinizden peygamberler yetiştirdi ve sizi melikler yaptı. Milletlerden hiç birine vermediğini size verdi. Ey kavmim! Allah'ın size verdiği kutsal toprağa girin. Ardınıza dönmeyin, yoksa kaybedenlerden olursunuz. Onlarda şöyle dediler; Ey Musa! Orada zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça biz asla oraya girmeyiz dediler.”⁸¹ Böylece İsrâiloğulları cihad emrine karşı korkaklık ettiler hatta daha ileri giderek, biz onlar oldukça oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın, diyerek dalga geçtiler. Hz.Musa rabbine dua etti ve Rabbinden kavmiyle arasını ayırmasını istedi. Sonuçta bu dua neticesinde yeryüzünde perişan bir halde kaldılar.

(6). Sebt (Cumartesi) Yasağını Çiğnemeleri:

Cumartesi anlamına gelen Sebt günü, çalışmaları ve özellikle balık avlamaları kendilerine yasaklanmış bir Yahudi kavmi için kullanılan Kur'ânî bir tabirdir. "Cumartesi tatiline saygı duymaları emredilmişken bunda görüş ayrılığına düşen Yahudilere (tatil yapmaları) farz kılındı.⁸² Yahudiler, kendilerine bunun farz kılınmasına rağmen kulak asmayıp sınırı çiğneyerek hadlerini aştılar.⁸³ Bundan dolayı da lânete uğratıldılar.⁸⁴ Yahudiler Allah'ın emir ve yasaklarına uymayıp kendi hevâ ve heveslerine tabi olduklarından dünyada cezalandırıldılar ve âhirette de cezalandırılacaklardır. Bu son gerek çağdaşları oldukları insanlar ve gerekse daha sonra gelecek nesiller için büyük bir ibret kılındı."... Cumartesi günü haddi aşanları bilmişinizdir. Bunun üzerine onlara hor ve hakir maymunlar olun demiştik. Biz bunu orada bulunup görenlere bir ibret, muttakîlere de bir öğüt kıldık."⁸⁵ Bu Kur'ânî ifadelerden anlaşıldığına göre Yahudiler Allah'ın emir ve yasaklarına uymadıkları ve verdikleri sözde durmadıkları için kötü bir cezaya çarptırılarak maymunlara dönüştürüldüler. Bu dönüşümde gerçek maymun suretine mi sokuldular, yoksa maymun kılıklılar hâline mi getirildiler şeklinde bir görüş ayrılığı sözkonusudur. Ancak müfessirlerin büyük bir çoğunluğu Yahudiler'in dış görünüşleri itibariyle maymuna dönüştürüldüklerini ifade ederken, bazıları da bunların temsilen veya karakter itibariyle dönüşüme tabi olduklarını ifade etmişlerdir.

b. İsrâiloğulları'na Uygulanan Azap şekilleri

İsrailoğullarına uygulanan azaplar çeşitli bireysel ve toplumsal cezalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

(1). Sâmiri'ye Uygulanan Azap Şekli

Sâmirî, Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkan yahudilerin, Hz. Musa Tur dağında iken, altından bir buzağı yapıp ona tapmalarına sebep olan kişidir. Samiri'nin böğüren bir buzağı

⁸¹ Bkz. Mâide, 5/ 20, 21, 22.

⁸² Bkz. Nâhl, 16 /124.

⁸³ Bkz. Â'raf, 7/ 163.

⁸⁴ Bkz. Nisâ, 4 / 47.

⁸⁵ Bkz.Bakara, 2 / 65, 66.

yapıp, tanrı diye taptırması, insanları etkilemesi istidrac'tan başka bir şey değildir. (İstidrac, inançsız ve azgın kişilerin sapıklıklarını arttırmak için Allah tarafından verilen birtakım olağanüstü hallere denir.) Rivayete göre, Hz. Musa'nın *"artık hayatın boyunca sen 'bana dokunmayın!' diyeceksin"* şeklindeki bedduasından sonra Samiri, hakikaten, ağır bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış ve ömrü boyunca insanlardan uzak durmak zorunda kalmıştır.

(2). Maymuna Çevrilme (Mesh)

“ Mesh ”: Şeklin bozulması, cismin kendi aslî şeklinden çıkması, kılık değiştirmek, hilkat garibesi anlamlarına gelir. “ Mesh ” bir sûreti, kendisinden daha kötü ve çirkin bir şekle çevirme veya o şekle girme demektir. Bir insan şeklinin değiştirilip hayvan şekline konulmasına “ mesh ” denir. Türkçeye “başkalaşım” diye tercüme edebileceğimiz mesh'e, batı dillerinde “ memamorfoz ” (metamorphose) denilir. Mesh, yalnız mânevî veya hem sûret (görünüş olarak), hem de sîret (mânevî durum, hal ve hareketler, ahlâk ve karakter) olmak üzere iki türdür. Mânevî mesh, ahlâk ve karakterlerdeki düşüklükle sonuçlanan psikolojik değişme; hakiki ve tam mesh de ahlâkî çöküntü ile birlikte hayatî ve şekil (beden) değişikliğini de doğuran dönüşümdür. Tam ve gerçek değişime uğrayanlarda üreme olmaz. Geçmiş ümmetlerde, özellikle İsrâiloğullarında mesh vuku bulmuştur. Hristiyanlarda da, Hz. İsa'nın sofrâ mûcizesi konusunda inkârcıların meshe uğradıkları rivâyet edilir. Hz. Muhammed ümmetinden, peygamberimiz'in âlemlere rahmet olarak gönderildiği için tam meshin kaldırıldığı hadis rivâyetleriyle belirtilir. İsrâiloğullarından Allah'a isyanda ısrar eden ve Allah'la alay eder gibi yasakları hevâları istikametinde te'vil edenlerin, Allah'ın lânet ve gazabının bir sonucu olarak mesh cezasına çarptırıldıkları Kur'ân'da açıklanır. Bu insanların ibâdet ve istirahat günleri olan cumartesi gününün kutsiyet ve yasağını çiğnediklerinden, içlerinden bazılarının ısrarlı öğütlerini de kibirlerinden dolayı dinlemeyip bile bile isyanda bulunmaya devam ettiklerinden dolayı böylesine dehşetli bir cezaya çarptırıldıklarını Kur'ân haber vermektedir. “ *Kendilerine hatırlatılanı onlar unuttunca, kötülükten men edenleri kurtarmış, zulmedenleri ise, işledikleri fiske yüzünden, şiddetli bir azap ile yakalamıştık. Men olundukları şeyden vazgeçmeyince, Biz de onlara 'aşağılık maymunlar olun' demiştik.*”⁸⁶ “ *Allah katında bundan daha feci bir cezâyı haber vereyim mi? Allah, kimlere lânet edip onlardan maymunlar, domuzlar ve tâğutun kulları (köleleri) yapmışsa, işte bunlar, mevki bakımından en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış kimselerdir.*”⁸⁷

(3). Zillet, Meskenet, Gadap

⁸⁶ Â'râf, 7/ 165, 166.

⁸⁷ Mâide, 5/ 60.

Zillet, zelillik, horluk ve hakirlik demektir. Meskenet, fakirlik ve boyun eğmektir. Bu kelime, sükûn kelimesinden alınmıştır. Bu mana da fakirliğinden dolayı az hareket eden kimseye miskin denir. Allah'ın verdiği su nimeti, bildircin eti, kudret helvası, gölgelenme gibi nimetlerine karşılık yaptıkları nankörlük sebebiyle Allah onları bu azaplarla cezalandırmıştır. Allah onları, yersiz, yurtsuz muhtaç olarak yeryüzünde dolaştırmış, üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası vurularak, hakaret altında ağır vergilere, fakirlik ve yoksulluğa mâhkum kalarak cezalandırıldılar. Bu gerçek Kur'ân'da şöyle açıklanmıştır: " *Ey Musa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin*" demiştiniz de, hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır" demişti. Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi; bu, karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı." ⁸⁸

(4). Deprem (Recfe)

Hz. Musa'nın seçip beraberinde götürdüğü yetmiş kişi Hz. Musa'nın Allah'la konuştuğu şeyleri duymalarına rağmen, Allah'ı görmeden sana inanmayız, demeleri üzerine sâikâ ve recfe cezasına çarptırılarak oracıkta öldürülmüşlerdir. " *Musa, tayin ettiğimiz müddette milletinden yetmiş kişi seçti; onları sarsıntı tutunca dedi ki: "Rabbim! Dileseydin daha önce beni ve onları yok ederdin, aramızdaki beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi yok eder misin? Bu, Senin imtihanından başka birşey değildir, bununla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin; bizim dostumuz Sensin; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayanların en iyisisin.*" ⁸⁹ Recfe (dağın sarsması) ile helak oldukları zaman Hz. Musa, Allah'ın emrine teslim olmuş bir şekilde yalvarıp yakararak dedi ki; Ey Rabbim! Bundan önce helak etmek isteseydin elbette helâk etmeye kadirdin. Şüphesiz biz senin kullarınız. Senin emir ve hâkimiyetinin altındayız şeklinde münacat etmiştir.

" *Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde diz üstü çöktüler.*" ⁹⁰ İki yerde muzari şeklinde " *Kıyametin koptuğu gün, yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar, yumuşak kum yığını haline gelir.*" ⁹¹ Ve bir yerde râcife şeklinde ismi fail formatında " *O gün bir sarsıntı sarsar.*" ⁹² kullanılmıştır. Bu tür bir cezalandırma şeklini Semûd, Medyen halklarının cezalandırılmasında da uygulandığını görmekteyiz.

⁸⁸ Bakara, 2 / 61.

⁸⁹ Â'raf, 7 / 155

⁹⁰ Â'raf, 7/ 78, 91, 155; Ankebût, 29 / 37.

⁹¹ Müzzemmil, 73 /14; Nâziât, 79 / 6

⁹² Nâziât, 79/6.

(5). Yıldırım (Sâika)

Aslında ses anlamına gelen bir kavramdır, bu ses yıldırım şeklinde tezahür ettiği için bu kavramla açıklanmıştır. Kur'ân'da ölüm; “ *Sura üflenince, Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar, yerde olanlar hepsi düşüp ölür.* ” ⁹³ Onları sâika yakaladı (öldüler)” ⁹⁴ ateş (yıldırım); ”O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.” ⁹⁵ azap; ” Eğer yüz çevirirlerse onlara de ki: ” *İşte sizi ve Semûd'un başına gelen yıldırıma (yok edici azap) benzer bir azap ile uyardım.* ” ⁹⁶ gibi üç ayrı anlamda kullanılır. İsrâiloğulları Allah'a inanmak için Hz. Musa'dan Allah Teâlâ'yı apaçık göstermesini yoksa ona inanmayacaklarını söyledi. Allah'ta onları bu talepleri sebebiyle yıldırımla cezalandırmıştır. ⁹⁷

9. Ashâb-ı Karye Ve Azabı

Köy veya şehir halkı anlamında Kur'ânî bir kavramdır. Karye, insanların toplandığı küçük köy anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık geçen bu kelime şehir' anlamında kullanılmaktadır. Yâsin suresinde geçen "Ashâbu'l-Karye" tabiriyle Antakya'da yaşamış bir topluluk anlatılmak istenmiştir. Allah'u Teâlâ bu şehir halkına önce iki, sonra üç elçi göndermiştir. Onlar kendilerinin Allah'u Teâlâ tarafından gönderilen elçiler olduğunu söylediklerinde oranın halkı:

” *Hayır, siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz* ” ⁹⁸ deyip, onları yalanladılar. Hatta onların, beldelerine uğursuzluk getirdiğini, çekip gitmezlerse taşa tutacaklarını söyleyerek tehdit ettiler. Karşılıklı süren bu konuşmalar sırasında bir kişi şehrin öbür ucundan koşarak yanlarına geldi ve karye halkına bu elçilere inanmalarını söyledi. Gerçekleri çok mantıklı sözlerle dile getiren bu zatı o azgın kâfirler hemen öldürdüler. Kendilerine iman etmemekte direndikleri bu üç elçi oradan uzaklaşır uzaklaşmaz onları kuvvetli bir ses, bir haykırma yakaladı. Bu sesle yok olup gittiler. Yâsin suresi onüçüncü ayeti ve devamında anlatılan bu olayda söz konusu olan elçilerin Hz. İsa (a.s.)'nın havarîlerinden olduğu rivayet edilir. Ancak buradaki olayın gerçekten vukû bulmuş bir olay olarak değil Kur'ânî bir üslup ile imana daveti dile getiren bir temsil olduğu hususuna da itiraz eden bu müfessirler, belli bir şehrin kastedilmediğini ileri sürerler. Burada ilk önce gönderilen iki elçiden maksadın Hz. Musa ile Hz. İsa (a.s.), üçüncüsünün ise Hz. Muhammed olduğunu belirtirler. Durum ne olursa olsun buradaki olayla, imana davet ve Allah'ın dinine bağlanmanın anlamı dile getirilmiştir.

10. Seb'e 'liler Ve Arîm Seli

⁹³ Zümer, 39 / 68.

⁹⁴ Bakara, 2 / 55; Nisâ, 4 / 153.

⁹⁵ Râ'd, 13 / 13.

⁹⁶ Fussilet, 41 / 13.

⁹⁷ Bkz. Bakara, 2 / 55.

⁹⁸ Yâsîn, 36 / 15.

Seb'e, Yemen bölgesinde yaşayan bir kavmin adıdır. Seb'eliler, çok verimli topraklara sahiptiler ve bu sayede de medeniyetlerini oldukça geliştirme imkanı bulmuşlardı. Yüksek bir yaşam seviyesine sahip olan bu topluluk, göz kamaştırıcı güzellikte baş ve bahçelere sahipti. Yağmur suları, inşa edilen su seddinde toplanmakta ve kanallar vasıtasıyla ekili araziler mükemmel bir şekilde sulanmaktaydı. İki dağ arasında inşa edilen bu set, meşhur ve tarihi Ma'rib seddidir. Allah Teâlâ, Sebelileri çeşitli nimetlerle rızıklandırmış ve onlara peygamberler göndermiştir. Sebe'liler Allah Teâlâ tarafından çeşitli rızıklarla rızıklandırılmış olarak bolluk ve refah içerisinde yaşıyorlardı: "... Onlara; *"Rabbinizin rızıklârından yeyin de O'na şükredin. İşte hoş bir memleket ve bağışlayan bir Rab"*⁹⁹ denilmişti.

Ayrıca onlara ülkelerini mamur hale getirmeleri için imkânlar verilmişti. Seb'eliler, birbirinden bakıldığında görülen güzel şehirlerde yaşamakta ve şehirler arasında hiç bir zorlukla karşılaşmadan rahatlıkla dolaşmaktaydılar. Ancak onlar bu nimetlere şükredecekleri yerde, nankörlük edip yüz çevirdiler:

*"Fakat onlar yüz çevirdiler. Bunun üzerine biz de onların üstüne "Ârîm" selini gönderdik. Onların bahçelerini acı meyveli, ulgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nankörlüklerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz, hiç nankörlerden başkasını cezalandırır mıyız?"*¹⁰⁰ Seb'elilerin nankörlük edip, sapıtmalarının sebebi, şeytanın kalplerine soktuğu şüpheyi onlara tasdik ettirmesiydi.

Allah Teâlâ, şeytanın hiç bir yaptırım gücüne sahip olmadığını, sadece vesvese verebildiğini ve bunun, gerçekten iman edenler üzerinde bir tesirinin söz konusu olmadığını bildirmektedir: *"Gerçekte İblis, onlara zannını tasdik ettirdi. Mü'minlerden bir grup hariç, onlar İblis'e uydular. Halbuki İblis'in onların üzerinde hiç bir nüfuzu yoktu. Ancak biz, Ahiret gününe iman edenle, ondan şüphe edenî ortaya çıkarmak için ona vesvese verme fırsatı verdik. Senin Rabbin her şeyi koruyandır."*¹⁰¹ Özetle Seb'elilerin helâk edilme nedeni şunlardır: 1- İnkâr 2- Nimete karşı nankörlük 3- Nefislerine zulm 4- Âhireti inkâr.

Seb'elilerin âzabı Arîm selidir. Âyette bildirildiği gibi, Arîm seli bütün ülkeyi yerle bir etti. Kur'ân'da Sebe' Kavmi'ne gönderilen azaptan "Seyl-ül Arîm" yani "Arîm seli" olarak bahsedilmektedir. Kurân'da geçen bu ifâde, aynı zamanda bu selin meydana geliş şeklini göstermektedir. Zira "Arîm" kelimesinin anlamı, baraj ya da settir. "Seyl-ül Arîm" kelimesi de, setin yıkılması sonucunda meydana gelen bir seli anlatmaktadır.

⁹⁹ Seb'e, 34 / 15.

¹⁰⁰ Seb'e, 34 / 15.

¹⁰¹ Seb'e, 34 / 20, 21.

11. Ashâb-ı Cennet (Bahçe Sahipleri) Ve Azabı

Malları ve mülkleriyle şımaran insanları nasıl bir sonucun beklediği Kalem sûresinin sonuna doğru anlatılan kıssa ile canlandırılıyor. " Biz vaktiyle "bahçe sahiblerine" belâ verdiğimiz gibi, bunlara da belâ verdik. Hani onlar; Sabah olurken (kimse görmeden) onu devşireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar daha uykudayken Rablerinin katında kuşatıcı bir âfet bahçeyi sarı verdi de bahçe kapkara kesildi. Onlar, sabah olurken "Madem devşireceksiniz, hadi erkenden gidin!" diye birbirine seslendiler. Derken, "Aman bu gün yanımıza hiç bir yoksul sokulmasın!" diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular. "Evet, yoksullara yardıma" güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek gayesiyle erkenden yola düştüler. Fakat bahçeyi gördüklerinde, "Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız!.. dediler. Yanlış yere gelmediklerini anlayınca da şöyle dediler; biz mahrum bırakılmışız." ¹⁰² Mekke müşrikleri kendi bahçelerini tahrip olmuş bir halde görünce "herhalde biz yolumuzu şaşırdık ve yanlış bir yere geldik " ¹⁰³ dediler. Biraz düşündükten sonra bunun gerçekten kendi bahçeleri olduğunu fark ederek hayıflandılar."Değil, bizi mahrum bırakılmışız" dediler. Özetle muhteris kardeşlere babalarından miras kalan cennet timsali bir bahçenin kadir ve kıymetini bilmemeleri ve bu nimeti kendilerine ihsan eden Allah'a karşı nankörce bir tavır sergilemeleri sebebiyle, onların ellerinden alınarak nimetten mahrum bırakılmalarıyla ilgilidir. Mahrumiyetten kasıt gönderilen kuşatıcı bir afetin bahçeyi sararak bahçeyi kapkara hale getirmesidir.

12. Ashâb-ı Uhdud Ve Azabı

İslâm'dan önce, Allah'a inananları, ateşli hendeklere atarak cezalandıran kâfir bir topluluğun ismidir. Ashâb-ı Uhdûd'un kimler olduğu ve ne zaman nerede yaşadığı hakkında çok değişik rivayetler ve her bir rivayetin uzunca birer hikâyesi vardır. Bu rivayetlere göre olay; Yemen, Necrân, Irak, Şam, Habeş, Mecûsî veya Yahûdî kralları tarafından meydana getirilmiştir. Bu rivayetlerden herhangi birinin doğruluğu kesin değildir. Zaten Kur'ân da bu olayı; yer, zaman ve faillerini belirtmeden zikretmektedir. Allah'a inanmayan kâfir bir beldenin kralı, Allah'a inananları dinlerinden çevirerek kendi inanç sistemine inanmaları için müminlere eziyet etmek amacıyla uzunlamasına derin hendekler, kanallar (Uhdûd) kazdırır, bu hendeklerin içine büyük ateşler yaktırarak, Allah'a inanmaktan başka hiçbir günahı olmayan müminleri ateşe atmak suretiyle cezalandırırdı. Allah'a imanda ısrar edenler ateşe atılır, küfre dönenler ateşten kurtarılırdı. Herşeye rağmen müminler imanından dönmez ve ateşe atılmayı göze alırlardı.

¹⁰² Kalem, 68 / 17.

¹⁰³ Kalem, 68 / 26.

Müminleri ateşe atan bu zalimler, hendeğin etrafına oturmuş olarak yaptıkları bu zulmü zevkle seyrederdiler. Nihayetinde Cenâb-ı Allah o kâfirleri, aynı ateşle veya başka bir yolla cezalandırmıştır. Çeşitli rivayetlerin bildirdiğine göre, binlerce mümin bu hendeklere atılmış, fakat Allahu Teâlâ müminlerin ruhunu, ateşe düşmeden önce kabzetmek suretiyle onları, ateşin azabından kurtarmıştır. Bu hadisenin zamanı kesin olarak bilinmemekle beraber, İslâm'a yakın bir zamanda, büyük bir ihtimalle de Hz. İsa'dan sonra olmuş, Mekke müşrikleri ve müslümanlar tarafından da bilinmekte idi. Bu hâdiseyi Kur'ân'da anlatmak suretiyle Cenâb-ı Allah, Mekke'de çeşitli eza ve cefaya uğrayan müslümanların mutlaka bundan kurtulacaklarını ve müslümanlara eziyet eden Mekkeli müşriklerin, Ashab-ı Uhdûd gibi cezalandırılacağını dolaylı bir şekilde açıklamaktadır. Şüphesiz ki bu ayetler, sadece o zamanın insanlarına hitap etmemekte, geçmişte olduğu gibi gelecekte de imana, dine ve inananlara yapılacak kötülük ve zulümlerin mutlaka Allah'u Teâlâ tarafından cezalandırılacağını ifade etmektedir. Bu durum, Kur'ân kıssalarının en önemli özelliklerindendir.

Hâdis, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle dile getirilmektedir: *"Hazırladıkları hendekleri, tutuşturulmuş ateşle doldurarak çevresinde oturup, inanmış kimselere, dinlerinden dönmeleri için yaptıkları işkenceleri seyredenlerin canı çıksın. Bu inkârcıların inananlara kızmaları; onların sadece, göklerin ve yerin hükümrânlığı kendisinin bulunan, övülmeye lâyık ve güçlü olan Allah'a inanmış olmalarındandır. Allah her şeye şahittir. Fakat, inanmış erkek ve kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar, eğer tövbe etmezlerse, onlara Cehennem azabı vardır. Yakıcı olan azap da onlarıdır. Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara, içlerinden ırmaklar akan Cennetler vardır. Bu, büyük bir kurtuluştur. Doğrusu Rabbi'nin yakalaması amansızdır..."*¹⁰⁴ Ashab-ı Uhdûd'un daha sonra öldürüldüklerini; manevi ölüm anlamına alındığında ise, onların lanetlenmiş, Allah'ın kahrına uğramış ve ilâhi rahmetten kovulmak suretiyle başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılmış bir topluluk olduklarını açıkça göstermektedir.¹⁰⁵

13. Tübbâ' Kavmi Ve Azabı

Tübbâ' kelimesi bir kavmin adı değil, Güney Arabistan'ı uzun yıllar yönetmiş ve M.S.

4. yüzyılda Habeşliler tarafından devrilmiş olan güçlü Himyer krallarının ünvanıdır. Sebenin bir boyu olarak kabul edilen bu kavim, Kurân'da, yeniden dirilme ve Âhiret gerçeğini inkâr eden bir toplum olarak ifade edilmiştir. " Kur'ân'da, Dûhan ve Kâf¹⁰⁶ sûrelerinde gündeme

¹⁰⁴ Burûc, 84 / 4 -12.

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak dini Kur'ân Dili*, IX /97.

¹⁰⁶ Bkz. Dûhan, 44 / 37; Kâf, 50 /14.

getirilmiş bir topluluktur. Tübba'nın topluluk veya bir şahsın ismi mi olduğu konusunda çeşitli rivayetler mevcut ise de şahıs ismi olduğu daha ağır basmaktadır. Hz. Âişe r.a. Tübba'nın hakkında şöyle buyurmuştur: Tübba'ya sövmeyin çünkü o salih bir kimse idi. Allah Teâlâ kavmini tenkit ettiği halde onu tenkit etmemiştir.¹⁰⁷ Bir görüşe göre Tübba' önceleri ateşe tapan bir kişi iken daha sonraları Müslüman olmuş ve halkını da davet etmiştir. Halkı da bu gerçeği inkâr ederek helâk olmuştur. Bu topluluğun en önemli özelliği ise Mekke Müşriklerine en yakın topluluk olmalarıdır. Mekkeli Müşriklere kendilerinden güç ve sayı olarak daha fazla olan Tübba' kavminin yok oluşları hatırlatılarak, onların kolayca yok edilebilecekleri ayette vurgulanmıştır. Tübba' kavminin nasıl azap gördüğü Kur'ân'da zikredilmemiştir. Başka kaynaklarda şöyle bir nakil meşhurdur: Tübba' halkını davet ettiği zaman katı bir direnişle karşılaşır. O dönemde Yemende bir dağın tepesinde yanmakta olan bir ateş vardı. Anlaşmazlığa düştükleri konularda ateşin yanına giderler ve ateşin onları yakıp yakmamasına göre haklı ve haksızı tespit ederlerdi. Suçlu yanar, suçsuz ise ateşten etkilenmezdi. Tübba'nın bu davetine karşı inkârcı halk ateşin hakemliğine başvurulmasını teklif etti. Tübba' tereddütsüz bu teklifi kabul ederek ateşin yanına gittiler. Ateş kaynağından yayılarak, inkârcıları ve putlarını yakıp kül etmiş, mü'minlere ise herhangi bir zarar vermemiştir.¹⁰⁸

14. Ashâb-ı Fîl Ve Azabı

Komutanlığını Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin yaptığı ve Kâbe'yi yıkmak niyetiyle harekete geçip de, Mekke yakınında Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiği bir kuş sürüsünün attığı taşlarla helâk olan ordu olarak bilinen bir topluluktur. Ebrehe, Kâbe'yi yıkmaya karar vererek büyük bir orduyla Mekke'ye doğru harekete geçti. Orduya heybet vermek üzere Habeşistan'dan bir getirtmişti. Fil, ordunun önünde azametle yürüyordu. Bu filden dolayı bu olaya "Fil Olayı", bu seneye de "Fil Senesi" adı verilmiştir. Ebrehe, ordusuyla birlikte süratle Mekke üzerine ilerlerken, onun maksadını öğrenen Araplar telâşa kapılmışlar, Mukaddes Beyt'lerinin yıkılmasına mani olmak üzere mukavemet hareketlerine teşebbüs etmişlerse de Ebrehe'nin muazzam ordusu karşısında yenilip, dağılmışlardı. Zaten Arap kabileleri siyasî bir organizasyondan mahrum olup dağınık bir vaziyetteydiler ve henüz bir birlik sağlayamamışlardı. Böylece Ebrehe, küçük bir takım direnişleri kolaylıkla bertaraf ederek Mekke yakınlarına kadar geldi. Mekke reisi olarak Abdülmuttalib b. Hâşim, bir heyetle Ebrehe'ye müracaat edip de onun Kâbe'yi yıkma hususunda kesin kararlı olduğunu görünce,

¹⁰⁷ Zemâhşeri, *el - Keşşaf*, IV/279, 280.

¹⁰⁸ Suyûti, Celaeddin, Abdurrahman, b. Ebû Bekr, (911 / 1505), *ed - Durru'l - Mensûr fi 't-Tefsiri bi'l Me'sûr*, I - VIII, Dâru 'l - Fikr, Beyrut, 1993, (VII / 415).

çaresiz Mekke'ye geri döndü. Bu arada bizzat kendi gözleriyle Ebrehe ordusunun haşmetini görmüş, kendi mukavemetlerinin hiç bir fayda sağlamayacağını, işi Kâbe'nin sahibi olan Allah'a bırakmaktan başka çarelerinin olmadığını anlamıştı. Bu sebeple halka bir zarar gelmemesi için Mekkeliler'in derhal şehri boşaltıp dağlara çekilmelerini emretti. Kendisi de Kâbe önünde Cenâb-ı Hakk'a yaptığı duadan sonra oradan ayrıldı. Ertesi sabah Ebrehe, ordusuna hareket emrini verdi. Kısa bir mesafe katedildikten sonra Mekke'ye ve Kâbe'ye hücum edilecekti. Ancak ordunun hareketinden az zaman sonra gökte görülen bir kuş sürüsü, ordunun tam üzerine geldiği zaman taşıdıkları taş parçalarını Ebrehe'nin askerleri üzerine bırakmaya başladılar. Her kuş, biri gagasında, ikisi ayaklarında olmak üzere üç taş taşıyordu ve rivayetlere göre mercimekten biraz büyük, nohut tanesinden biraz küçük olan ve pişmiş topraktan oluşan bu taşlar, mutlaka bir askere isabet ediyor, taşın isabet ettiği yerde de derhal bir yara açılıyordu ki kısa sürede derinleşen ve iltihaplanan bu yara, askerlerin tamamen kırılıp telef olmasına sebep teşkil etmişti. Ebrehe ordusunun bir kısmı bizzat olay yerinde cansız düşmüş, bir kısmı geri kaçarken Yemen yolunda can vermişti. Bizzat Ebrehe de yara almış bir vaziyette San'â'ya dönebilmişse de orada ölmüştü. Böylece Cenâb-ı Hak sonsuz güç ve kudretiyle, kısa bir süre sonra, içerisinde âlemlere rahmet olarak gönderilecek âhir zaman peygamberinin doğacağı şehri ve Mukaddes Beyt'i Kâbe'yi düşman taarruzundan korumuş oluyordu. Kur'ân bu tarihi hâdiseyi Fi'l sûresin de daha sonraki nesillerin ibret alması için mükemmel şekilde ifade etmiştir.” *Fil sahiplerine Rabbinin ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine, sert taşlar atan sürülerle kuşlar (Ebabil) gönderdi. Sonunda onları, yenilmiş ekin gibi yaptı.*” ¹⁰⁹

15. Firavun Ve Yandaşlarına Uygulanan Azap

Hız. Musa, Medyen'den dönerken risâletle görevlendirildi. ¹¹⁰ Doğrudan Firavun'a gidecek, ¹¹¹ Allah'ın ayetlerini tebliğ edecek, ¹¹² ondan İsrâiloğullarını serbest bırakmasını, onlara baskı ve işkence yapmamasını isteyecekti. ¹¹³ Firavun, azgın bir zorba ¹¹⁴ ve büyüklük taslayan ¹¹⁵ bir hükümdar olmakla beraber kavmi de zâlimler topluluğu ¹¹⁶ hâline gelmişti. Hız. Musa, bütün ayetleri, delilleri ortaya koymasına rağmen Firavun, büyük bir inatla bu uyarılara karşı çıktı. Bu andan itibaren Hız. Musa ile Firavun arasında başlayan büyük mücâdele Kur'ân'da ayrıntılı

¹⁰⁹ Fi'l, 105 / 5.

¹¹⁰ Bkz. Tâha, 20 / 11 – 14.

¹¹¹ Bkz. Tâha, 20 / 20, 24.

¹¹² Bkz. Tâha, 20 / 42.

¹¹³ Bkz. Tâha, 20 / 47.

¹¹⁴ Bkz. Dûhân, 44 / 31.

¹¹⁵ Bkz. Ankebût, 29 / 39.

¹¹⁶ Bkz. Şuarâ, 26 / 10.

biçimde gözler önüne serilir. Kur'ân'ı izleyerek bu mücâdeleyi ana hatlarıyla şöyle tesbit edebiliriz:

Firavun, ilâhî mesajla kendisine gelen Hz.Musa ve Harun'u önce iddialarından vazgeçmemeleri ve kendisinden başka bir ilah tanımaları durumunda hapse atacağını söyleyerek ¹¹⁷ sindirmeye çalıştı. Başaramayınca, saraydaki pozisyonunu hatırlatarak ¹¹⁸ minnet altında bırakmayı denedi. Bu da tutmayınca, "Rabbiniz kimdir?" ¹¹⁹ Ve " Önceki nesillerin durumu nedir? " ¹²⁰ gibi sorularla sınamaya, tartışma yoluyla susturma yoluna başvurdu; Hz.Musa'nın deli olduğunu iddia ederek sözlerini geçersiz kılmaya çalıştı.¹²¹ Bunda da başarılı olamayınca, çaresiz, Hz. Musa'dan, getirdiğini iddia ettiği ayetleri (mucize) göstermesini istedi.¹²² Firavun'un, çevresinin ve halkının ilâhî mesajı kabul etmeyecekleri, zulüm ve işkencelerinin sona ermeyeceği kesinlik kazanınca Hz. Musa'ya İsrailoğullarını bir gece Mısır'dan çıkarması emri verildi.¹²³ Durumu öğrenen Firavun hemen harekete geçerek büyük bir ordu topladı.¹²⁴ Amacı, İsrâiloğullarını bütünüyle yok etmektir. Ama Firavun ve ordusu, Hz. Musa ve İsrâiloğullarına yol vermek için yarılan Kızıldeniz'in yeniden birleşen suları içinde yok olup gitti.¹²⁵ Böylece Allah, Firavun ve halkını tapınırcasına sevdikleri şeylerden; çeşmelerden, bahçelerden, hazinelerden, o güzel yerlerden çıkardı ve bunları İsrâiloğullarına miras yaptı.¹²⁶ Firavun, Kızıldeniz'in suları arasında artık her şeyin bittiğini, boğulacağını anlayınca, " Gerçekten İsrailoğullarının inandığından başka ilah olmadığına inandım; ben de müslümanlardanım" dedi ama iş işten geçmişti. " şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştur" denildi. Cesedi, gelecek nesillere ibret olması için denizden kurtarılarak bir tepeye atıldı." ¹²⁷

B. KABİR AZABI

İnsan yaptığı hal ve davranışlarından sorumlu olacağı, sorguya çekileceği ilk safha kabir safhasıdır. Kabir, ölen kimsenin toprağa gömüldüğü yerdir. Çoğulu "kubûr" dur.

¹¹⁷ Bkz. Şuarâ, 26 / 29.

¹¹⁸ Bkz. Şuarâ, 26 / 18.

¹¹⁹ Bkz. Tâha, 20 / 49.

¹²⁰ Bkz. Tâha, 20 / 51.

¹²¹ Bkz. Şuarâ, 26 / 27.

¹²² Bkz. Şuarâ, 26 / 31.

¹²³ Bkz. Şuarâ, 26 / 52.

¹²⁴ Bkz. Şuarâ, 26 / 53.

¹²⁵ Bkz. Şuarâ, 26 / 60 - 66.

¹²⁶ Bkz. Şuarâ, 26 / 57 - 59.

¹²⁷ Yunus, 10 / 90 - 92.

İnsan, ruh ve bedenden meydana gelen bir canlı olup, ruhun yaratılışı bedenın yaratılışından öncedir. Buna göre insan hayatının devreleri dörde ayrılabilir. Birincisi yaratıldığı zamandan bedene ruh üfleninceye kadar geçen ruh devresidir. Kur'ân-ı Kerîm'de ruhların topluca yaratılmasından sonra Cenâb-ı Hakk'ın ilk uyarı ve tebliği şöyle ifade edilir: " *Hani Rabbin, Âdemoğullarından, onların sulblerinden zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş; ben sizin Rabbiniz değil miyim? demişti. Onlar da; evet rabbimizsin, şahit olduk, demişlerdi. İşte bu şahitlendirme, kıyamet günü; bizim bundan haberimiz yoktu dememeniz içindi* " ¹²⁸ İkinci safha, dünya hayatıdır. Doğumla başlar, ölümle sona erer. Dünya hayatının amacı, kimin nasıl fiil ve hareketlerde bulunacağını denemek, sonuçları tesbit etmektir. ¹²⁹ Üçüncü safha, kabir hayatı olup, ölümle başlar, kıyamet gününe kadar devam eder. Dördüncü safha ise, kıyametin kopmasıyla sonsuza kadar sürecek olan Âhiret hayatıdır. Âhiret azabı kabir azabıyla başlar. Kabir hayatı hemen dünya hayatının bitimiyle başladığına göre, insanoğluna azap uzak değildir. " *İnsan öldükten sonra kabre konulunca, Münker ve Nekir adında iki melek, kendisine gelerek; "Rabbin kimdir? Peygamberin kimdir? Dinin nedir?" diye sorarlar. İman ve güzel amel sahipleri bu gibi sorulara doğru cevap verirler. Bu gibi ölümlere cennet kapıları açılır ve Cennet kendilerine gösterilir. Kâfir veya münâfık olanlar ise bu sorulara doğru cevap veremezler. Onlara da Cehennem kapıları açılır, oradaki azap kendilerine gösterilir. Müminler nimet içerisinde, sıkıntısız ve huzurlu yaşarken, kâfir ve münâfıklar ise kabirde azap göreceklerdir.* " ¹³⁰ Çünkü ayet ve hadislerde azabın kabirde başlayacağı belirtilmiştir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: " *Firavun ve adamları sabah-akşam ateşe atılırlar. Kıyametin kopacağı gün de denilir ki; Firavun hanedanını ateşin en şiddetlisine sokun* " ¹³¹ buyrulur. Bu âyet Firavun ve adamlarının kıyamete kadar kabirlerinde azap göreceklerini belirten bir âyettir. Kur'ân'da şehitlerin kabir hayatıyla ilgili olarak şöyle buyrulur: " *Allah yolunda öldürülenleri, sakın ölümler sanmayın. Bilâkis onlar diridirler. Rableri katından rızıklandırılmaktadırlar* " ¹³² " *Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilâkis onlar diridirler. Fakat siz farkında değilsiniz.* " ¹³³

Peygamber efendimiz; " *Allah, iman edenlere bu dünya hayatında ve âhirette, o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder* " ¹³⁴ âyetinin kabir nimeti hakkında indiğini açıklamıştır. ¹³⁵ Kabir azabı ile ilgili hadis kitaplarında pek çok hadis-i şerif zikredilmektedir. Bunlardan bir kaç

¹²⁸ Â'raf, 7 / 172.

¹²⁹ Bkz. Mülk, 67/ 2; Bakara, 2 / 155.

¹³⁰ Bkz. ez - Zebîdî, *Tecrîdi Sarih*, terc. Kamil Miras, Ankara, 1985, IV / 496 vd .

¹³¹ Mü'min, 40 / 46.

¹³² Âli - İmrân, 3 / 16 9 .

¹³³ Bakara, 2 / 154

¹³⁴ İbrâhim, 14 / 17.

¹³⁵ *Buhâri*, Tefsir, Sûre, 14

şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.s) bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını gördü. Bu iki mezardaki ölülerden biri hayatında koğuculuk yapıyor, diğeri ise idrardan sakınmıyordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) yaş bir dal almış, ortadan ikiye bölmüş ve her bir parçayı iki kabre de birer birer dikmiştir. Bunu gören ashap, niye böyle yaptığını sorduklarında: " Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur " ¹³⁶ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber diğeri bir hadislerinde şöyle buyururlar: " Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçedir veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur. " ¹³⁷ Başka bir hadiste de şöyle buyurur: "Ölü mezara konulunca, birine Münker, diğeri Nekir adı verilen siyah mavi iki melek gelir; ölüye derler ki: "Şu Muhammed (s.a.s) denilen zat hakkında ne dersin? " O da şöyle cevap verir. "O, Allah'ın kulu ve Resuludur. Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed de O'nun kulu ve elçisidir. Bunun üzerine melekler; Biz senin böyle diyeceğini zaten bilmekte idik", derler. Sonra onun mezarını yetmiş arşın genişletirler. Daha sonra bu ölünün mezarı ışıklandırılır ve aydınlatılır. Daha sonra melekler ölüye: " Yat ve uyu " derler. O da; "Aileme gidin de durumu haber verin" der. Melekler ona; "Zifafa giren ve sadece en çok sevdiği kişi tarafından uyandırılan şahıs gibi mahşer gününe kadar sen uyumana devam et" derler. Eğer ölü münâfık olursa, melekler şöyle der: "Şu Muhammed (s.a.s) denilen zat hakkında ne dersin?" Münâfık da şöyle cevap verir: "Halkın Muhammed hakkında bir şeyler söylediklerini işitmiş, ben de onlar gibi konuşmuştum. Başka bir şey bilmiyorum. Melekler ona; "Böyle diyeceğini zaten biliyorduk" derler. Daha sonra yere "Bu adamı alabildiğine sıkıştır" diye seslenilir. Yerde sıkıştırmaya başlar. Öyle ki o kimse kemiklerini birbirine geçmiş gibi hisseder.

Mahşer gününe kadar bu sıkıntı devam eder. " ¹³⁸ ' Hâricilerin tamamı, bir kısım mutezile ve şia bilginleri istisna edilirse kelamcıların büyük çoğunluğu kabir hayatında azabın vuku bulacağı hususunda birleşirler.

Her ne kadar Ebu'l Hasen el- Eşari ve Ebu Ya'lâ Mu'tezilenin kabir azabını inkâr ettiğini naklederlarsede Mutezile kaynakları bu iddayı İbnü'r Râvendi'nin kendilerine yönelttiği bir itham olarak değerlendirip reddeder. İnkârcılar, gıybet etmek, koğuculuk yapmak, ibadetlerin gerektirdiği maddi temizliğe uymamak, mazlumlara yardımdan kaçınmak gibi günahlar işleyen mü'minlere uygulanacak olan kabir azabının kâfirler ve âsi mü'minler için devamlı, küçük günah işleyen müminler için ise geçici olduğu görüşünü benimseyenler olduğu gibi kıyametin kopmasından itibaren dirilişe kadar geçecek süre içinde bunun bütün insanlardan kaldırılacağını

¹³⁶ *Buhârî* Cenâiz, 82; *Müslim*, İmân, 34; *Ebü Dâvud*, Tahâret, 26.

¹³⁷ *Tirmizî*, Kıyâmet, 26.

¹³⁸ *Tirmizî*, Cenâiz, 70

söyleyenler de vardır. Bazı Mu'tezile alimlerinin bu azabın sadece ruhi olacağını ileri sürmelerine karşılık kelamcıların çoğuna göre hem ruhi hem bedeni olacaktır.¹³⁹

C. ÂHİRET AZABI

Âhiret, kelimesinin sözlük anlamı son, diğer, sonra gelen demektir. Âhiret, dünya hayatını takip eden, ölümsüz bir hayat, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir.

"Âhiret" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 115 kez geçmektedir. Bunun üç tanesi hariç 112'si ölümle başlayan ebedi hayatı amaçlamaktadır. Âhiret, ölümle başlayan berzah âlemini, kıyamet olayını, sıratı, cennet ve cehennem hayatını kapsayan geniş bir kavramdır. Âhirete inanmak, Allah'a, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere inanmak gibi imanın temel erkânındandır. Dolayısıyla Âhirete inanmayan insan imanın diğer rükünlerini de inkâr etmiş ve kâfir olmuş olur. Âhiret hayatı hem ruh hem de bedenle yaşanacağından, mümin sıfatını kazanabilmek için âhirete bu şekilde inanmak şarttır. Allah tarafından insanların bu dünyadayken yaptıkları iyilik ve kötülüklerden dolayı âhirette hesaba çekileceklerine dair dikkat çekilen günün adı "Din günü - Ceza günü" ile hemen hemen aynı anlama gelir. "Hesap günü"ne iman etmek İslâmiyetin inanç esaslarından birini teşkil eder. Bu günün hak olduğu, bir gün mutlaka gerçekleşeceği Kitap (Kur'ân)la sabittir. *"Allah herkesi kazandığının karşılığını vermek üzere (diriltecektir). Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir"*¹⁴⁰ buyrulmaktadır. Diğer bir âyette Hak Teâlâ şöyle buyurur: *"Elbette kendilerine peygamber gönderilenlere de gönderilmiş olan peygamberlere de soracağız. Ve onlara olup bitenleri tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Zaten biz onlardan uzak değiliz."*¹⁴¹ Âyetlerden açıkça ortaya çıkan, sorguya çekilmesi gereken herkesin, "Hesap günü", ifadesi alınacaktır. Kendilerine peygamber gönderilen her ümmete peygamberlere itaat edip etmedikleri sorulacaktır. Şu kadar var ki: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap edecek değiliz."*¹⁴² âyet-i celîlesi hükmünce, kendilerine "Rasûl" gönderilmeyenler bu hesap ve azaptan muaf olacaklardır. Diğer insanlar da dünyadaki amellerine göre hesaba çekileceklerdir: *"O gün insanlar, yaptıkları kendilerine gösterilmek için bölük bölük dönerler."*¹⁴³ "Hesap günü", kişi yaptıklarıyla yüzleştirdikten sonra, tartıya vurulmayan, cezası verilmeyen zerre miktarı hayır ve şerrin bırakılmadığı ince hesap anına geçilir. Artık o gün: *"Kim zerre miktarı bir hayır işlemişse, onu görecektir ve her kim de zerre miktarı kötülük işlemişse, onu görecektir."*¹⁴⁴ O dehşetli "hesap günü"nde Allah'ın mü'min kullarına korku yoktur, onlar mahzun da

¹³⁹ T.D.V. İslam Ansiklopedisi, IV / 304 - (Azab mad).

¹⁴⁰ İbrâhîm, 14 / 51.

¹⁴¹ Â'raf, 7 / 6.

¹⁴² İsrâ, 17 / 15.

¹⁴³ Zilzâl, 99 / 6.

¹⁴⁴ Zilzâl, 99 / 7- 8.

olmayacaklardır. Dünyada iken yaptıklarına karşılık Rablerinin kendilerine hazırladığı nimetlere sevinç içinde kavuşacaklardır. Cenâb-ı Hak bu niteliklere sahip mü'minler için şöyle buyurur: "*Şüphesiz iman edenlerle, Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiilerden Allah'a ve Âhiret gününe hakkıyla inanıp salih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi üzülmeyecekler de.*" ¹⁴⁵ Onlara: "*İşte bu, hesap günü için size söz verilenlerdir*" ¹⁴⁶ denilecek ve kolay bir hesaptan geçirileceklerdir." *Kitabı sağ tarafından verilen; alın kitabımı okuyun, doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı zaten bekliyordum, der.*"

¹⁴⁷ Bu âyetlerden çıkarılacak sonuç, dünyada iken Allah'a ve âhiret gününe iman ederek O'nun emirlerine uyan, yasakladıklarından sakınan ve salih amel işleyen mü'minler, kolay bir hesaptan sonra Allah'ın kendilerine mükâfat olarak hazırladığı nimetlere kavuşacaklardır. Ancak müslüman olduğu halde, mutlak sûrette cezayı hakedecek davranışlarda bulunan kimselerin hesabı zor olacaktır.

Günahkâr mü'minin durumu böyle olunca; inkârcıların ve başkalarına zulüm yapanların, daha büyük sıkıntılara düşeceklerinde şüphe yoktur. Onlar, "Hesap günü"nden söz eden âyetleri işittiklerinde alaylı bir şekilde: "*Dediler ki: Rabbimiz, hesap gününden önce (bize vadettiğin) hissemizi şimdiden ver.*" ¹⁴⁸ Müşrikler böyle söylemekle; "hesap gününe kadar beklemeye ne gerek var, o cezadan bizim payımıza düşeni şimdiden ver." diyerek alay etmek istiyorlardı. Cenab-ı Hak da: "*Şüphesiz onların dönüşü bizedir. Sonra onların hesaba çekilmesi de bize aittir*" ¹⁴⁹ buyurarak, hem Rasûlünü teselli etmiş, hem de onları tekrar uyarmıştır. Bu uyarılara kulak asmayıp sapık düşüncelerine devam edenler için de şöyle buyurmuştur: "*Doğrusu Allah yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarından dolayı çetin bir azap vardır.*" ¹⁵⁰ O dehşetli gün gelip de insanlar hesaba çekilmeye başlanınca pişmanlık duymanın hiçbir yararı olmayacaktır. "*Kimlerin tartısı ağır basarsa, işte asıl kurtuluşa erenler onlardır. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir, ebediyyen cehennemdedirler.*" ¹⁵¹ Âyetlerden de anlaşılacağı üzere yeniden diriliş, kalkış ve toplanışın ardından insânlara amel defterleri dağıtılacak, mizan kurularak sevap ve günahları tartılacak, hak edenler Cennet'e, müstahak olanlar geçici ya da süresiz olarak Cehennem'e gönderilecek; böylece sonsuz âhiret hayatı mutluluk ya da azapla başlayacaktır. İslâm'da azap ilâhî adaletin yerine gelmesi amacıyla uygulanan bir karşılıktır. Dünya hayatında uygulanan ceza ve azaplar

¹⁴⁵ Bakara, 2 / 62.

¹⁴⁶ Sâd, 38 / 53.

¹⁴⁷ Hâkka, 69 / 19, 20.

¹⁴⁸ Sâd, 38 / 16.

¹⁴⁹ Gâşiye, 88 / 25, 26.

¹⁵⁰ Sâd, 38 / 26.

¹⁵¹ Mü'minûn, 23 / 102, 103.

hukukî müeyyidelerdir. Bu da toplum içinde işlenebilecek kötülük ve suçların önlenmesi ve diğer insanlara ibret teşkil etmesi içindir. Allah ve Resulu ayet ve hadislerde, âhiret nimetlerini müjdeleme yanında dünyada emir ve yasaklara uymayanlara, haksızlık ve zulûm yapanlara, inkâr yoluna sapanlara, Allah'ın hükümlerine inanmayanlara azap edileceğini bildirmiştir. Bu bildiriden amaç insanları kötülüklerden ve inançsızlıktan kurtarmaktır. İslâm, azabı Allah'a kulluğun gereklerini yapmayan günahkâr ve inkârcılara uygun bir ceza olarak kabul edip bunu ilâhî adaletin bir gereği saymıştır. Yüce Allah tevbe edeni dilerse affeder. Ancak günahkâr bir kişi tevbeye tenezzül etmezse, hatta yaptığı hatayı kabul etmek bir yana, hatası ile kibirlenirse sonucuna katlanmak zorundadır. Rabbinin her türlü nimetini tattığı halde nimet sahibini korksuzca inkâr edenler, hatta O'nu ve O'ndan gelen ölçüleri hesaba katmayanlar hata içerisinde dirler. Alabildiğine suç, isyan, zulüm işleyenlere ve haddi aşır azgınlık yapanlara hak ettikleri cezayı vermek adaletin gereği olmaz mı?

Âhirette uygulanacak bazı merhalelerden sonra insan dünyadaki hareketlerinden dolayı hak ettiği cennet veya cehennem isimli iki mekândan birinde kendine yer bulacaktır. Mükâfatın verileceği yer cennet olmakla beraber, cezanın uygulanacağı yer cehennemdir. Kur'ân'da azap yurdu olarak vasıflandırılan Cehennem ve Cehennem ile ilgili konular aşağıda başlıklar halinde incelenecektir.

1. Kur'ân'da Cehennem Anlamına Gelen Diğer İsimler

Cehennem, azap yurdu olan ateşin özel ismidir. Bazı dilcilere göre, Cihinnâm veya cühünnam da denen Cehennem, dibi derin kuyu anlamına gelir. Bu ismin verilmesinin nedeni derince bir çukur şeklinde olmasındandır.¹⁵² Âhirette kâfir ve günahkâr kimselerin azap çekecekleri ceza yeri anlamlarına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de inanan ve güzel amel işleyen kimselere Cennet vadedildiği gibi; kâfir ve günahkâr kimseler de Cehenneme yönlendirilmiştir.”

¹⁵³ Kâfir, münâfık ve müşrikler Cehennemde ebedî kalırlar, orada ölmezler ve azapları hafifletilmez. Tövbe etmeden günahkâr olarak ölen ve Allah'ın kendilerini affetmediği mü'minler ise Cehennem'de ebedî kalmazlar. Kendilerine günahları kadar azap edilir. Sonra oradan kurtulup Cennet'e girerler ve orada ebedî kalırlar. Allah Cehennem'i diğer yaratılmışlardan önce yaratmıştır ve şu anda mevcuttur, yok olmayacaktır. Nitekim şu ayetler bu durumu gayet açık ifade eder: " Artık o ateşten sakının ki, onun tutuşturucu odun (kâfir) insanlarla taşlardır. O (ateş) kâfirler için hazırlanmıştır." ¹⁵⁴ " Kâfirler için hazırlanan ateşten

¹⁵² İbni Mânzur, *Lisân'ü l Arab*, XII, Cehennem mad.

¹⁵³ Bkz. Kehf, 18 / 107.

¹⁵⁴ Bakara, 2 /24.

korkun."¹⁵⁵ Ateş, insan bedenine ve ruhuna çok büyük acı ve ızdırap verdiği için Âhirette kâfir ve münâfıkların cezası ateşle verilecektir. Cehennem ve oradaki hayat, Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde tasvir edilir: Suçlular cehenneme vardıklarında, cehennem onlara büyük kıvılcımlar saçar,¹⁵⁶ uzaktan gözüktüğünde onun kaynaması ve uğultusu işitilir.¹⁵⁷

İnkârcılar için bir zindan olan cehennem,¹⁵⁸ ateşten örtü ve yataklarıyla,¹⁵⁹ cehennemlikleri her taraftan kuşatan,¹⁶⁰ yüzleri dağlayan ve yakan,¹⁶¹ deriyi soyup kavuran,¹⁶² yüreklere çöken,¹⁶³ kızgın ateş dolu bir çukurdur.¹⁶⁴ Yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem,¹⁶⁵ kendisine atılanlardan bıkmayacaktır.¹⁶⁶ İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan bir kara dumanın gölgesinde bulunacak cehennemliklerin¹⁶⁷ derileri, her yanı sıra, azabı tatmaları için başka derilerle değiştirilecektir.¹⁶⁸ Onların yiyeceği zakkum ağacı,¹⁶⁹ içecekleri kaynar su ve irindir.¹⁷⁰ Orada serinlik bulamadıkları gibi, içecek güzel bir şey de bulamayacaklardır.¹⁷¹ Bu şekilde tasviri yapılan cehennemin diğer isimleri şunlardır:

a) Nâr (Cehennem): Cehennem'in en açık vasfı ateş olduğu için bazen, cehennem yerine ateş manasında "nâr" kullanılır. Cehennem tabakalarından azabı en hafif olan en üst tabakadır. Sünnî âlimlere göre burası günahkâr mü'minlerin azap yeri olacak, bunların azabı sona erdikten sonra boş kalacaktır. Bu durumda cehennem, genel olarak âhiretteki azap yerinin bütünüdür; özel olarak da en üst tabakasının adı olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de 77 ayette geçmektedir. Cehennem için Kur'ân'da en çok "nâr (ateş)" ismi kullanılır. Cehennemin diğer isimleri ise şunlardır: Harîk (yangın), hutame (ezip yok eden), saîr (alevler), hâviye (uçurum, çukur), lezâ (hâlis ateş, beden iç organlarını söküp koparan), sakar (insanın derisini kavuran ateş), cahıym (yakıcı ateş), hamîm (kaynar su), semûm (sıcak rüzgâr), siccîn (hapisane, derin çukur), veyl (Vay haline!), ğayy (azap sapmak).

¹⁵⁵ Âli, İmrân, 3 / 131.

¹⁵⁶ Bkz. Mürselât, 77 / 32, 33.

¹⁵⁷ Bkz. Furkân, 25 / 12.

¹⁵⁸ Bkz. İsrâ, 17 / 8.

¹⁵⁹ Bkz. Âraf, 7 / 40, 41.

¹⁶⁰ Bkz. Kehf, 18 / 29.

¹⁶¹ Bkz. İbrahim, 14 / 50; Mü'minun, 23 / 104.

¹⁶² Bkz. Meâric, 70 / 16.

¹⁶³ Bkz. Hümeze, 104 / 7.

¹⁶⁴ Bkz. Kâriâ, 101 / 9 - 11.

¹⁶⁵ Bkz. Tahrîm, 66 / 6; Bakara, 2 / 24.

¹⁶⁶ Bkz. Kâf, 50 / 33.

¹⁶⁷ Bkz. Vâkıa, 56 / 42 - 44.

¹⁶⁸ Bkz. Nisâ, 4 / 56.

¹⁶⁹ Bkz. Sâffat, 37 / 64 - 66.

¹⁷⁰ Bkz. Vâkıa, 56 / 53 - 55; Neb'e, 78 / 25.

¹⁷¹ Bkz. Neb'e, 78 / 24.

b) Cahîm (yanan kızgın ateş) : " Kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş" anlamında olup 26 ayette ve bazı hadislerde geçer. Kur'ân'da daha çok cehennem yerine, birkaç ayette de "tutuşturulmuş yakıcı ateş" anlamında kullanılmıştır.

*" Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar Cahim'in yarânıdır. "*¹⁷²

c) Hutame (kalbleri saran ateş) : " Kırmak, ufalayıp tahrip etmek " anlamındaki hatm kökünden olup, " Allah'ın yüreklerle kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi " diye açıklanmıştır. " *Şüphesiz o, Hutame'ye (ateşe) atılacaktır. "*¹⁷³

Bu âyetin geçtiği Hümeze suresinin çeşitli tefsirlerdeki açıklamalarına baktığımızda tehdit, maddi ve manevi azabın tablosu ile ateşin somut ve soyut tablosunu canlandıran bir kıyâmet sahnesi karşımıza çıkmaktadır. Hümeze suresinde dili, gözleri ve kaşları ile hafife alan, insanları aşağılayan, haysiyetleri alay konusu yapan, mal toplayarak bu malın kendisini ölümsüzleştireceğini sanan insanı; herşeyi kırıp geçen "hutame"ye atılan, değersiz, insan şeklinde anlatılmıştır. Bu tabloda hutame o kişinin bedenini ve kibrini kırıp geçirmek suretiyle ortadan kaldırmaktadır. Bir sonraki âyette, bu "Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir." Şeklinde bir açıklama mevcuttur. Ateşin Allah'a bağlanması ve böyle nitelendirilmesi sahne üzerinde alışılmışın dışında korkutan, ürperten, titreten bir hava estirmektedir. Kelimelerin ses tonunda ve telaffuzunda bile bir sertlik hissedilmektedir.

"Addede. Kella Leyun be zenne. Tattaliu. Mümeddedeh" ifadelerin anlamlarında da değişik üsluplarla pekiştirme yer almaktadır. Peşpeşe gelen " Kuşkusuz kırıp geçiren cehenneme atılacaktır. O kırıp geçiren cehennemin ne olduğunu sen nereden bileceksin? O Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir." Cümleleri pekiştirme ve önemi vurgulama üsluplarıdır. Ayrıca ifadede tehdit de vardır. " Tırmanıp yüreklerin üstüne çıkan, Allah'ın tutuşturulmuş ateşi. Onların üzerine kapanır ki Vay haline oraya atılacakların " Bütün bunlarda anlatım ve duygu açısından bir ahenk vardır. Bu da dili, göz-kaş hareketleri ile alaya alan adamın çirkin eylemine uygun düşmektedir. Hutame kavramı bu surede cehennem ateşinin farklı bir tezahürü ve ismi olarak karşımıza çıkmaktadır.

d) Sakar(kırmızı ateş): " Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak " anlamında sakr kökünden isimdir. Dört ayette cehennem kelimesi yerine kullanılmış, bunlardan Müddessir¹⁷⁴ suresinde geçen bu kelimenin anlamı "yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran" şeklinde ifade edilmiştir. " *Hem ey Rasûlüm bilir misin, nedir o sakar (Cehennem). "*¹⁷⁵ Sonra "Sakar"ın bilinmezliği vurgulanarak bu

¹⁷² Mâide, 5/10.

¹⁷³ Hümeze, 104 /4.

¹⁷⁴ Bkz. Müddessir, 74 / 28, 29.

¹⁷⁵ Müddessir, 74 / 27.

tehdidin korkunçluğu anlatılıyor. Tehdit niteliğindeki bu cevaptan sonra sakar kavramının bazı nitelikleri sayılarak uyandırdığı dehşet ve korku imajı güçlendiriliyor.

Şöyle ki o (sakar) herşeyi silip süpüren, her şeyi yok eden, ardında hiçbir eser bırakmayan bir ateş mekânı olarak cehennemın diğer bir ismi olarak ifade edilir.

e) Lezâ (alevli ateş) : " Hâlis ateş" anlamına gelen kelime Kur'ân'da bir yerde geçmekte ve "bedenin iç organlarını söküp koparan" diye nitelendirilmektedir." *Hayır, (Allah onu azaptan kurtarmaz) Çünkü o Cehennem alevli bir ateştir.*" ¹⁷⁶ Âyetin tefsiri şöyledir: Burada sıkıntı ve dehşet içindeki insan portresi ortaya konulmaktadır. Ortamın sıkıntı ve dehşetinden şaşkına dönen insan sahnesi ifade edilmektedir. "Hayır! " Bu öyle bir sahnedir ki insanın, gerçekleşmesi imkânsız olan arzusunu söndürüyor. " Hayır! O alevlenen bir ateştir." Alevlenen ve yakan bir ateş, dehşeti ile insanı çıldırtan canlı bir kişiliği sahip bir varlıkmiş gibi korku ve azap atmosferine katkıda bulunuyor. Ateş daha önce doğru yola girmeye çağırdığı insanı yeniden davet eder. Fakat insanın bu daveti geri çevirmesi mümkün değildir.

Bu sure ve önceki "Hakka" ve "Kalem" surelerinde küfür, Allah'ın âyetlerini yalanlama ve Allah'ın emrine karşı gelmenin yanısıra ısrarla iyiliğe engel olmaktan, yoksulu doyurmaya teşvik etmemekten, mal yığıp stok yapmaktan söz edilmiştir. Bu ayetin geçtiği meâric suresi islam davetinin, Mekke ortamında küfür, yalanlama ve sapıklığın yanısıra cimrilik, mal hırsı ve açgözlülük unsurlarını da barındıran özel durumlarla karşılaştığını ortaya koymaktadır.

f) Hâviye (uçurum) : " Yukarıdan aşağıya düşmek " anlamındaki hüviy kökünden isim olan hâviye, " uçurum, derin çukur " manasına gelir. Kur'ân'da sadece bir yerde zikredilmiş ve âyetin devamında harareti yüksek ateş diye izah edilmiştir." *O, kızgın bir ateştir.*" ¹⁷⁷

Âyette geçen "ümmühü hâviye=anası hâviyedir " sözü iki şekilde anlaşılabilir. Biri, tartısı hafif gelenlerin cehenneme tepe taklak atılacakları manasına gelir. İkincisi; nasıl anne çocuk için bir sığınaksa, aynı şekilde "hâviye", tartıları hafif gelenler için olumsuz anlamda anne kucağı gibi bir sığınaktır. "Hâviye" kapalı bir ifade olmakla beraber bundan sonra gelen iki âyet onun ne olduğunu net bir şekilde izah etmektedir: " *Onun ne olduğunu bilir misin sen? Kızgın bir ateştir.*" ¹⁷⁸ Demek ki "hâviye" yalnızca bir çukur olmakla beraber aynı zamanda kor ateş ile dolu bir çukurdur. İşte, o tartısı hafif gelenlerin anası, varıp sığınacakları bir ana kucağıdır. Sûre, bu acı gerçekleri, zihinlere canlı bir tablo gibi nakşederek son bulmaktadır.

g) Saîr: (cılgin ateş) : " Tutuşturmak, alevlendirmek " anlamındaki sa'r kökünden sıfat olup, Kur'ân'da onyedinci âyette yer alır. Kur'ân'da çoğunlukla cehennemın bir adı olarak, bazen de

¹⁷⁶ Meâric, 70 / 15.

¹⁷⁷ Kâria, 101 / 9 - 11.

¹⁷⁸ Kâria, 101/ 9 - 11.

" tutuşturulmuş, alevli ateş " manasında kullanılmıştır. " *O şeytanlara (Âhirette) çılgın ateş azabı hazırladık.* " ¹⁷⁹ Ayrıca on beş âyette daha bu isimle geçmektedir. Mülk suresindeki âyetin öncesine ve sonrasına bakarsak konu daha iyi anlaşılır. Dünyadaki taşlanma cezası ve âhiretteki alevli ateş, adı geçen şeytanlar içindir. Belki de yüce Allah'ın dünya ve âhirette şeytanlar için hazırladığı bu azabın gündeme getirilişi daha önce göklerden söz edilmiş olmasından dolaydır. Sonrasında da kâfirlerden söz ediliyor. şeytanlarla kâfirler arasındaki ilgi ise açıktır. Gökleri süsleyen lambalardan söz edilirken bunların şeytanları kovalamak için alevli taşlar olarak kullanıldıkları gündeme getiriliyor. şeytanlar için âhirette hazırlanan ateşten söz edilirken de, şeytanların izleyicileri olan kâfirler için hazırlanan azap hatırlatılıyor: " *Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür.* " ¹⁸⁰ Sonra cehennemin bir sahnesi canlandırılıyor. Burada cehennem; kâfirleri dehşet verici bir öfkeyle, büyük bir kinle karşılıyor: " *Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu iştirler. Neredeyse cehennem öfkesinden atlayacak* " ¹⁸¹ Burada cehennem canlı bir varlık olarak sunulup, büyük bir öfkeyle köpüren, fokur fokur kaynayarak çıkardığı uğultulu sesleri işitilen, her yanı öfkeyle dolup taşan, kabaran öfkesinden dolayı çatlayacak hale gelen bir mekân olarak zikrediliyor. Âyetin orijinalinde geçen "suhk" ¹⁸² kelimesi uzaklık anlamına gelir ve onların dünyadayken inanmadıkları, gerçekleşeceğini doğrulamadıkları bir ortamda suçlarını itiraf ettikten sonra yüce Allah'ın kendi aleyhlerine yaptığı bir bedduadır. Allah'ın duası, isteği ise kesin karar ifade eder. şu halde onlar Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılacaklardır.

Bağışlanma umutları, azabın hafifletilmesi gibi bir beklentileri olmayacaktır. Onlar çılgın alevli ateşin vazgeçilmez unsurlarıdır. Fokur fokur kaynayan, hırılıtlı nefesleri duyulan cehennemdeki bu azap, bu çılgın alevli ateş gerçekten korkunç insanı iliklerine kadar titreten bir azaptır. Allah hiç kimseye haksızlık etmez.

Allah en iyisini bilir, ama öyle sanıyoruz ki, öz yaratılışına iman gerçeğini ve delilini yerleştirdiği halde Rabbini inkâr eden bir kişi her türlü iyilikten uzaklaşmış bir kişidir. şu halde insan cehennemin tutuşması için kullanılan bir taş parçası gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in akışı içinde bir kıyâmet sahnesinde azap ve nimet sayfalarının birlikte sunulması alışa geldiğimiz bir kuraldır.

Kur'ân'da cehennem için kullanılan başka kelime ve terkipler de mevcuttur.

¹⁷⁹ Mülk, 67 / 5.

¹⁸⁰ Mülk, 67 / 6.

¹⁸¹ Mülk, 67 / 7, 8.

¹⁸² Bkz. Mülk, 67 / 11

Azabu'l-Harik: Beş ayette " azâbü'l – harîk " (yakıcı, ateş, yangın azabı) cehennem için kullanılır.

Hamîm: Oniki âyette geçen " hamîm " (kaynar su) cehennemdeki azap türlerinden biri olmak üzere, bunun, cehennemliklere içirileceği ve başlarından aşağı döküleceği beyan edilir.

Semûm: Temas ettiği şeyi zehir gibi etkileyip dokularına işleyen sıcak rüzgâr anlamındadır. Cehennem azabının türlerinden olmak üzere iki âyette geçer.

Siccîn: Hapishane, derin çukur anlamındaki "Siccîn" kelimesinin cehennemin veya oradaki vadilerden birinin adı olduğu kabul edilir.

Gayy, Veyl: Azıp sapmak anlamındaki "ğayy" kelimesi ile yazıklar olsun, vay haline! Anlamında ki " veyl " kelimesinin cehennemdeki bir kuyu, dağ veya vadinin adı olduğu da belirtilir.

İslam âlimleri, cehennemin yedi kapılı oluşu üzerinde durmuşlardır. “ *Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.* “¹⁸³ Âyetindeki yedi kapıdan ve oraya girecek olanlardan kimlerin kastedildiği hususunda, bazı alimler, ayetlerin geçtiği yerlere bakarak şöyle bir sınıflandırma ortaya koymuşlardır. 1. Hâviye: Günahkâr müminler için. 2. Sakar: Yahudiler için. 3. Sâir: Hristiyanlar için. 4. Cahîm: Yıldızlara tapanlar için. 5. Lezâ: Ateşperestler için. 6. Hutame: Putperestler için. 7. Bunların dışındaki isimler: Münafıklar için. Hazırlanmış giriş kapılarıdır şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Elmalılı Ebussuud'dan nakille kapıların daha az veya daha çok değil de yedi oluşu, oraya girmeye sebep olan vasıtaların, yani beş duyu organıyla, şehvet ve gazap temayüllerinin toplam aynı sayıda olmasıyla ilgilidir. Elmalılı ise şöyle bir yorum yapmaktadır: İnsanın mükellefiyet organları beş duyu ile birlikte kalp ve tenasül uzvudur. Manevî anlamdaki kalp kapısı açık olursa kişi doğru yoldan yürüyerek cennete girer, aksi takdirde yedi organ, mükellefi yedi çeşit azaba sürükler.

Nitekim cennet ehlinden söz eden ayetlerde onların kalplerinde kin ve kötülüğün bulunmadığı ifade edilir.¹⁸⁴

2. Cehennem'deki Azap Şekilleri

Kur'ân-ı Kerim'de cehennem azabı çeşitli etkileriyle yakıcı olan ateşle tasvir edilmiştir. Azap ayetlerinin incelenmesinden anlaşılabacağı üzere ateş, maddî bir ateş olup yakıtı insanlar ve yanma özelliği bulunan taşlardan (yahut putlardan) ibârettir. Bu ateş; alevlenen, sönmeye yüz tuttukça tekrar tutuşturulan, vücudu saran, tahripkâr yakıcılığı ile bedeni pişirip parçalayan ve iç organlara kadar nüfuz eden bir ateştir.

¹⁸³ Hicr, 15 / 44

¹⁸⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, V / 212.

Mürselât suresi, otuziki ve otuzüçüncü âyetlerine göre cehennem ateşinin nitelik ve niceliklerine değinilirken develer ve saraylar kadar kıvılcım saçtığı belirtilir.¹⁸⁵ Diğer bir âyette cehennemin yakıcı ateşi gibi dondurucu soğuğu da bir azap türü olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁶ Çeşitli âyetlerde cehenneme gireceklerin simalarından tanınacakları, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanarak yüzleri üstü ateşe atılacakları, cehennemin kaynamaktan doğan uğultusunu duyacakları, hiddetli ve dehşetli görüntüsünü müşâhede edecekleri anlatılır. Yine Kur'ân'ın beyanlarına göre cehennemlikler kaynar sular, ateşten prangalar ve zincirler, ateşten elbiselerle cezalandırılacaktır. Kur'ân'daki en açık ve etkili azap tasviri ise şöyledir: Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar için bu altın ve gümüşler cehennem ateşinde kızdırılacak, sahiplerinin alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacaktır.¹⁸⁷

Cehennem ehli açlık ve susuzluk hissedecek, fakat yemek olarak kendilerine, karınlarında erimiş madenler gibi kaynayacak zakkum ağacı, darî' denilen zehirli nebat, içecek olarak da bağırsakları parçalayan kaynar su, kanla karışmış irin verilecektir. *Cehennem ehli, açlık ve susuzluklarını hiçbir şeyle gideremeyecek,¹⁸⁸ cennet ehlinde su talepleri geri çevrilecektir.¹⁸⁹ Yiyecek olarak hayvanların dahi yiyemediği bir nebat darî'¹⁹⁰ ve zakkum ağacı¹⁹¹ takdim edilecektir. Bu kâfir ve âsilerin kalacakları yer, bir hapishane şeklindedir,¹⁹² bu mekânın, her biri muayyen bir gruba ayrılmış olmak üzere, yedi kapısı vardır,¹⁹³ buranın bekçileri, çok sert olan meleklerdir,¹⁹⁴ fakat bu yer altı hapishanesi de, birçok odalara bölünmüştür,¹⁹⁵ üzerlerine ise, kapıları kilitlenmiş ateş salıverilecektir.¹⁹⁶ Bu, kızgın ve yakıcı bir ateştir;¹⁹⁷ uzaktan bakıldığında homurtusu ve uğuldaması duyulan,¹⁹⁸ doymaz bir ateştir.¹⁹⁹ Lâvlar fışkırtan volkan gibi de kıvılcımlar saçmaktadır.²⁰⁰ Günahkârlar ise kâh kısıvrak olarak,²⁰¹ kâh boyunlarında bukağılar olduğu halde,²⁰² alınlarından ve ayaklarından tutulup,²⁰³ uzun zincirlere vurularak,²⁰⁴*

¹⁸⁵ Bkz. Mürselât, 77 / 32, 33.

¹⁸⁶ Bkz. İnsân, 76 / 13.

¹⁸⁷ Bkz. Tevbe, 9 / 34, 35.

¹⁸⁸ Bkz. Neb'e', 78 / 24; A'lâ, 87 / 5.

¹⁸⁹ Bkz. Â'raf, 7 / 50.

¹⁹⁰ Bkz. Gâşiye, 88 / 6.

¹⁹¹ Bkz. Sâffat, 37 / 62 - 66.

¹⁹² Bkz. İsrâ, 17 / 8.

¹⁹³ Bkz. Hicr, 15 / 44.

¹⁹⁴ Bkz. Tahrîm, 66 / 6; Müddessir, 74 / 30 - 31.

¹⁹⁵ Bkz. Nisâ, 4 / 145.

¹⁹⁶ Bkz. Beled, 90 / 20; İnşirâh, 94 / 8.

¹⁹⁷ Bkz. Kâria, 101 / 1 - 11.

¹⁹⁸ Bkz. Furkân, 25 / 12.

¹⁹⁹ Bkz. Kâf, 50 / 30.

²⁰⁰ Bkz. Mürselât, 77 / 32.

²⁰¹ Bkz. Furkân, 25 / 13; Fecr, 89 / 26.

²⁰² Bkz. Ra'd, 13 / 5; Nûr, 24 / 33.

²⁰³ Bkz. Rahmân, 55 / 41.

yüz üstü sürüklenirler²⁰⁵ ve yüz üstü ateşe,²⁰⁶ hem de sıkışık bir yere²⁰⁷ atılırlar; yakıcı bir ateşle²⁰⁸ tutuşturulurlar. Artık cehennem için yakıt ve odun olmuşlardır.²⁰⁹ Sıkıntı ve acıdan kendilerinden geçmiş olan suçlular, kaçmak istedikleri her seferde demirden kamçılarla²¹⁰ dövülerek ateşin ortasına itilirler. Ateşten bir döşeğe yatırılacak, yine ateşten örtülere bürünecekler²¹¹ ve ateş tarafından tamamen kuşatılacaklardır.²¹² Bu öylesine bir alev ki, hep yüzlerini yalayacak,²¹³ derilerini veya parmaklarını söküp alacak, istisnasız her yeri yakacak,²¹⁴ kasıp kavuracak,²¹⁵ kömüre çevirecektir.²¹⁶

Onun etkisi bu kadarla da kalmayacak, ruhları ve gönülleri saracaktır.²¹⁷ Cezanın hafifletilmesi²¹⁸ veya bu işin artık bitirilmesi dileğiyle feryat edecekler,²¹⁹ fakat bu boşuna olacak, bitmeyen bir azap içinde derileri yenilenecek,²²⁰ tekrar feci inilti ve solumalarla başbaşa kalacaklardır. Derken kaynar suya sürülecekler,²²¹ tepelerinden kaynar sular dökülecektir.²²²

Özetleyecek olursak, bazı benzetmeler bizim anlayacağımız şekilde, bizim hayatımızdaki bazı örnekler kullanılarak veriliyor. Ancak, dünya da görüp bildiklerimiz gibi olmayacaktır. Önceki peygamberlerin ümmetleri de dönemlerinde nebilerine samimiyetle uymuşlarsa ebedi cezadan kurtulacaklardır. Allah Teâlâ, kendilerinden söz aldığı İsrâiloğulları'na şöyle buyurmuştur: " Ben sizinle beraberim. Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve ihtiyacı olanlara faizsiz borç verirsinizgünahlarınızı örter, sizi zemininden ırmaklar akan Cennetlerime koyarım. Bundan sonra inkâr yolunu tutanınız iyi bilsinki doğru yoldan sapmıştır. " ²²³ Ne varki bunu takip eden âyetlerde anlatıldığı üzere İsrâiloğulları'da, kendilerinden benzer söz alınan Hristiyanlar da sözlerini bozmuşlar, Allah'tan " bir nur ve apaçık bir kitap " getiren son peygambere uymamışlar ve böylece Allah'ın

²⁰⁴ Bkz. Mü'min, 40 / 71; Hâkka, 69 / 32.

²⁰⁵ Bkz. İsrâ, 17 / 97; Furkân, 25 / 34.

²⁰⁶ Bkz. Neml, 27 / 90.

²⁰⁷ Bkz. Furkân, 25 / 13.

²⁰⁸ Bkz. Enfal, 8 / 50; Hac, 22 / 9.

²⁰⁹ Bkz. Bakara, 2 / 24; Cin, 72 / 15.

²¹⁰ Bkz. Hac, 22 / 9; Secde, 32 / 20.

²¹¹ Bkz. Â'raf, 7 / 41.

²¹² Bkz. Kehf, 18 / 29; Ankebût, 29 / 54, 55; Zümer, 39 / 16.

²¹³ Bkz. İbrahim, 14 / 50; Mü'minun, 23 / 104.

²¹⁴ Bkz. Meâric, 70 / 16.

²¹⁵ Bkz. Müddessir, 74 / 28.

²¹⁶ Bkz. Müddessir, 74 / 29.

²¹⁷ Bkz. Hümeze, 104 / 7.

²¹⁸ Bkz. Mü'minun, 23 / 107; Bkz. Nisâ, 4 / 145.

²¹⁹ Bkz. Fâtır, 35 / 37.

²²⁰ Bkz. Nisâ, 4 / 56.

²²¹ Bkz. Mü'min, 40 / 71, 72; Râhmân, 55 / 48.

²²² Bkz. Hac, 22 / 19, 20; Dûhân, 44 / 48.

²²³ Mâide, 5 / 12.

rızasından uzaklaşmışlardır.²²⁴ Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı ‘ Ehli kitab ’ın azap görmesi kaçınılmaz bir son ve gerçektir. Allah dilediğine azap etmeye muktedir olmakla beraber,²²⁵ O, azabının inkâra ve isyana karşılık olduğunu bildirmiştir.²²⁶ İman edip ilâhi emirlere itaat edenlerin dışında kalan insanlarla cinler, inkârlarının derecesi ve günahlarının büyüklüğüne bağlı olarak Cehennem’de azap göreceklerdir.²²⁷ Peygamber gönderilmeyen topluluklara azap edilmeyecektir.²²⁸ Buna karşılık Allah’ın huzuruna çıkacaklarına inanmayıp ayetleri inkâr eden kâfirler, Kur’ân’a sırt çeviren Yahudiler, Hristiyanlar, münafıklar, müşrikler, peygamberlerin bir kısmına inanıp, diğerlerini inkâr edenler şiddetli azaba uğratılacaklardır.²²⁹ Kur’ân’da belirtilen sınırları aşip peygamberlerin bildirdiklerine aykırı davranan büyük günah sahibi mü’minlerde azaptan kurtulamayacaklardır.²³⁰ Sözüedilen bu topluluklar, kısaca kâfirler ve âsi Mü’minler, azaplarını Allah’ın dilediği sürece Cehennem’de çekeceklerdir.²³¹

3. Cehennemliklerin Vasıfları

Cennet nasıl Allah’ın rahmetinin, fazlının, ihsanının bir tecellisi ise, Cehennemde bir anlamda azabının, ama daha çok adaletinin tecelli ettiği yerdir. Kur’ân pek çok ayetinde insanın bu dünyaya gelirken belli kurallara riayet etmek üzere buraya gönderildiğini,²³² insan ancak kendi eliyle bu dünyada ne kazanırsa âhirette onu göreceğini²³³ bildirmektedir. Yine, Kur’ân Allah’ın kimseye asla zerre miktarı bir zulümde bulunmayacağını, ancak insanın elindeki nimetleri iyi değerlendirmemek, nimeti vereni tanımamak, dolayısıyla küfür ve isyan ederek kendine zulmettiği²³⁴ haberini vermektedir. İman ile kişinin davranışları arasında sıkı bir münasebet vardır.

Gerçekten iman eden bir kimse, bütün bir hayatını o iman ekseninde yaşar. Kur’ân pek çok yerde insanın kurtuluş vesilelerini iman-amel bütünlüğüne bağlar. İmanın ve Salih amelin insanın kurtuluşuna, dolayısıyla Cennete girmesine sebep olacağı müjdesine; aksi durumda ise yani insanın iman etmesi gerekli hususlara iman etmemesi, şirk koşması, isyan etmesi, zulüm ve

²²⁴ Bkz. Mâide, 5 / 13 - 16.

²²⁵ Bkz. Mâide, 5 / 40; Ankebût, 29 / 21.

²²⁶ Bkz. Âraf, 7 / 96; Tevbe, 9 / 95.

²²⁷ Bkz. Nisâ, 4 / 145; Nâhl, 16 / 88.

²²⁸ Bkz. İsrâ, 17 / 15.

²²⁹ Bkz. Kehf, 18 / 105, 106; Nisâ, 4 / 139, 145, 161, 172; Mâide, 5 / 72, 73; Âli -İmrân, 3 / 151; Ahzab, 33 / 73.

²³⁰ Bkz. Nisâ, 4 / 10, 14, 93, 97; Mâide, 5 / 94, 95; Nûr, 24 / 23, 63.

²³¹ Bkz. Hûd, 11 / 106, 107; Neb’e, 78 / 23.

²³² Bkz. Zâriyât, 51 / 26; Mülk, 67 / 2.

²³³ Bkz. Necm, 53 / 39; Nâhl, 16 / 18; Tevbe, 9 / 105.

²³⁴ Bkz. Yunus, 10 / 44.

taşkınlık yapması durumunda da kaybedeceği ve dolayısıyla Cehennem'e gideceği tehdidine yer verir.

Hâriciler ve Mûtezile âlimleri, samimi bir tevbe ile telafi edilmeyen büyük günah işleyenlerin, inkârcıların zümresine gireceğini ve ebedi olarak Cehennem'de kalacağını söylemişlerdir. Ehli Sünnet ise, irâde zaafı ve benzeri faktörlerle işlenecek günahların kalpteki imanı yok etmeyeceğine ikna olmuşlar ve açık inkâr dışında kalan günahları işleyenlerin, bir süre cehennem'de cezalandırılırsalar bile eninde sonunda oradan çıkıp cennet'e gireceklerini kabul etmişlerdir. Meryem sûresinde cehennem'den ve onun ehlinden bahsedildikten sonra “ *içinizde oraya girmeyecek hiçbir kimse yoktur.* ” ²³⁵ denilmektedir. Buradaki girişin yorumu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Söz konusu âyetlerden edinilen ilk kanaat, mü'minler de dâhil olmak üzere herkesin Cehennem'e uğrayacağı ve onu göreceği şeklindedir. Fakat bu uğrama, doğrudan Cennet'e gireceklerle bir zarar vermeyecektir. Hatta Cennetliklerin nuru Cehennem'in ateşini söndürmeye sebep olurken Cehennem dile gelip:” Ey mü'min çabuk geç üstümden, nurun narımı söndürüyor,” ²³⁶ diyecektir. Ancak bu uğramasında Ehli Cennet'e ellerindeki nimetlere Cehennem azabını bir kıyas yapmaya, böylelikle Cennet'in kıymetini anlamaya yardımcı olacağı açıktır. Cennet ile Cehennemliklerin arasında olacağı haber verilen karşılıklı konuşmalardan, Cehennemliklerin de Cennet'teki nimetlerden haberdar olacakları anlaşılmaktadır.²³⁷

Cehennem azabı ile cezalandırılacak kişiler, ilgili ayetlerin ışığında tasnife tâbi tutulacak olursa, Allah hakkı ile kul hakkına tecavüz edenler şeklinde bir gruplandırma yapmak mümkündür. Hukukullah'a tecavüz, iman yolunu terk edip inkâra sapmak şeklinde özetlenebilir. Bu tecavüz türü küfür, şirk, nifâk, Allah'ın âyetlerini ve peygamberleri tekzib gibi kavramlarla birçok ayette dile getirilerek eleştirilmiş ve bu davranışlarda bulunanlar mücrimler diye nitelendirilmiştir. Yanılmak, kula ait bir hususiyet ise, bağışlamak da Allah'ın en çok vurgulanan bir sıfatıdır. Ancak, kul hatalarında ısrar eder ve ” suçu kendisini çepeçevre kuşatırsa ” ebediyen Cehennem'de kalır. ²³⁸

Şu ayetlerde Cehennemlik insan tipini tasvir etmektedir: ” (*İki meleğe şu emir verilir: Haydi ikiniz her inatçı kâfiri, cehenneme atın! Hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciye o ki Allah ile beraber başka ilâh edindi, bundan dolayı onu şiddetli azaba birlikte*

²³⁵ Meryem, 19 / 71.

²³⁶ Heysemi, Ali b. Ebû Bekir, *Mecmu'û'z - Zevâid*, Kâhire, V /360.

²³⁷ Bkz. Â'raf, 7 / 50.

²³⁸ Bkz. Bakara, 2 / 81.

atın!" buyurur." ²³⁹ Kul hakkına dair pek çok ayet vardır. Âyetlerde bu kişiler hakkında zalim, kibirli, mü'minlere işkence yapan, yetim malı yiyen, gibi vasıflar sıralanmakta, duyu organları sağlam ve zihni muhakemeleri yerinde olduğu halde gerçeği görüp idrak etmeyen bu kişiler için " dört ayaklı hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaşkın " ²⁴⁰ ifadesi kullanılmaktadır. Bir âyetin tasvirinde şöyledir: " *Diliyle iğneleyen, kovuculuk eden, iyiliği daima önleyen, aşırı giden, suç işleyen, çok yemin eden alçak zorbaya, bütün bunlar dışında bir de soysuzlukla damgalanmış kimseye, mal ve oğulları vardır diye aldırış etmeyesin.* " ²⁴¹ " *Doğrusu Allah, iman edip salih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Nankörlük edenler ise zevklenirler ve hayvanlar gibi yerler. Onların yerleri ateştir.* " ²⁴²

Bu âyet, kâfirin dünyada maddî hayattan faydalanma ve nefsinin istediğini yapma yönündeki çabasının, mü'minin öngördüğü çabadan daha fazla olduğunu belirtmektedir. Üstelik kâfir, maddî şeylerden yararlanırken tıpkı ' hayvan ' gibi kendisini kontrol etmeyi bilmemekte, helal ve harama, başkasının varlığına saygı göstermemektedir. Âhiret hayatının her devresinde olduğu gibi cehennem azabını ruh, beden ile birlikte çekecektir. Ancak cehennem hayatında sözü edilen acı, ıstırap, azap, ateş gibi kavramlar, bu dünyadakilerine tam benzetilemez. Bunların iç yüzünü insanların bilmesi mümkün değildir; ancak Allah bilir. Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde, Allah'ın lütuf ve keremine güvenerek inkâr ve isyana düşülmemesi konusunda bütün insanlar uyarılmaktadır.²⁴³ İyilerle kötülerin hem dünya hayatında hem de âhirette farklı muamelelere tâbi tutulacakları ısrarla belirtilmektedir. Unutulmamalıdır ki, Allah'ın, bağışlayıcı olması yanında, azabı da şiddetlidir.²⁴⁴

İnkârcı ve isyankâr kullara azap etmek, hem bir adalet hem de rahmet olarak düşünülebilir. Nitekim günahkârlardan ilahî azabın geri çevrilmeyeceği anlatılırken Allah'ın geniş bir rahmet sahibi oluşuna temas edilmesinde de ²⁴⁵ böyle bir hikmet aramak mümkündür. Kur'ân ile birlikte bütün semavî kitaplarda yer alan bu temel hükmü yok farzedecek bir yorum, tümüyle isabetsiz ve geçersizdir. Ancak, suçluya uygulanacak cezanın sonsuza kadar ateş ve cehennem olup olmaması tartışmalı konudur. Cehennemde görülecek azabın miktar, şiddet ve şekillerini ancak Allah; ve Rasûl'ünün bizlere bildirmesiyle bilebiliriz.

4. Psikolojik Cezalar

²³⁹ Kâf, 50 / 24 - 26.

²⁴⁰ Â'raf, 7 / 179.

²⁴¹ Kalem, 68 / 10 -14.

²⁴² Muhammed, 47 / 12.

²⁴³ Bkz. Lokman, 31 / 33; Fâtır, 35 / 5; Hadîd, 57 / 14.

²⁴⁴ Bkz. Hîcr, 15 / 50.

²⁴⁵ Bkz. En'âm, 6 /147.

Kur'ân'daki cehennem tasvirlerinden anlaşıldığına göre yukarıda özellikleri belirtilen fizyolojik cezalardan başka, bir de psikolojik nitelikli azap vardır. Bu tür azap, ruhlara en şiddetli ıstırapı verecek; bu azaba müstahak olanların Allah'ı görmekten ve O'nunla konuşmaktan mahrum bırakılarak ilahî lanete uğratılmaları şeklinde vuku bulacaktır.²⁴⁶

Şimdiye dek cehennem ehlinin çektiği çeşitli fiziksel acılardan söz ettik. Bu azap pişmanlık, ümitsizlik, horlanma, aşağılanma, utanç, hayal kırıklığı gibi pek çok ruhi azapları içinde barındırır. Hemen herkesin dünyada çeşitli vesilelerle tattığı bir manevi azap vardır. Örneğin çok sevdiği bir yakınını kaybeden ve ona bir daha ebediyen kavuşamayacağını düşünen veya çok yakın bildiği, güvendiği birisinin ihanetine uğrayan bir insanın kalbi tarif edemeyeceği hasret ve acıyla dolar. İşte bu acı, gerçekte o insanın kaybettiği veya ihanetine uğradığı kişiyi gereğinden fazla önemsemesinden dolayı, Allah'ın kalpte yarattığı özel bir ceza türüdür. İnsanın, Allah'a yöneltmiş olması gereken sevgi, hayranlık, yakınlık, takdir, dostluk, bağlılık ve güven duygularını, her şeyi ile muhtaç, aciz ve ölümlü bir kimseye yöneltir ve güvenirse; bu Allah'a, O'nun yarattığı bir kimseyi ortak koşmasının, diğer bir deyimle şirk koşmasının karşılığı olan bir azap halini alır. İnsana müşrikliğinin cezasını Yüce Allah daha bu dünyadayken bu şekilde tattırır ki, Âhiret'e gitmeden akli başına gelsin ve tövbe ederek yalnızca Allah'a yönelsin. Burada ilahlaştırılanın mutlaka bir insan olması da şart değildir. Kişilerin zaafları farklıdır. Mal, mülk, para, servet, itibar, kısaca Allah'a ortak koşulan, herhangi bir nesne ya da kavram da aynı şekilde ilahlaştırılabilir.

Dünyada bunları kaybetmenin verdiği azap ise yalnızca, cehennemde benzerinin çok küçük dozdaki bir yansıması olup, bir ibret ve uyarı mahiyetindedir. Âhiret'e şirk dolu bir kalple gideni ise cehennemde bu acının aslı ve süreklisi beklemektedir. Yalnızca dünyada bu manevi azap bile şirk koşmanın derecesine göre, kimi zaman öyle şiddetli olur ki, bu acıyı çeken, kurtulmak için her türlü fiziksel işkenceyi bile bu manevi acıya tercih eder. Dünyada en şiddetli acı bile zamanla unutulur, belki izleri bir süre devam eder ama hiçbir zaman ilk günkü şiddetini korumaz. Cehennemde ise bu acı dünyadakinden kat ve kat daha fazla olmak üzere, hem de ebediyen hiç eksilmeden kâfirlerin yüreklerine tırmanıp yakar. Bunun yanı sıra, cehennem ehlinin umutsuzluk, pişmanlık, aşağılanmışlık, öfke, kin ve çekişme duygularının karışımı sonucunda yaşadığı manevi azap da buna katılır ve inkâr edenler en az fiziksel olduğu kadar ruhi yönden de işkence çekerler. Cehennemle ilgili pek çok ayet, burada kâfirler için aşağılayıcı, alçaltıcı bir azap olduğunu haber verir. Bu, inkârcıların dünya hayatındaki kibir ve büyüklüklerine karşılık takdir edilmiş bir cezadır. Dünya hayatında inkârcının en büyük

²⁴⁶ Bkz. Bakara, 2 /161, 162; Âli-İmrân, 3 / 77.

hedeflerinden biri, başka insanların kendisine imrenmeleri, kendisini takdir etmeleridir. Nitekim Kurân'da dünya hayatının aldatıcı süslerinin arasında insanların kendi aralarında " övünme " leri sayılır: İşte, insanların dünyada en büyük tutkusu olan bu "övünme" inkârcılar için âhiret'te şiddetli bir azaba dönüşür. Bu azap, önceden sözünü ettiğimiz fiziksel acıların yanında, aşağılanmayı, hor ve aşağılık kılınmayı da içermektedir. Çünkü kâfir dünyadayken " Övülmeye layık olan " ²⁴⁷ Allah'ı unutmuş, buna karşın " kendi istek ve tutkularını (hevasını) ilah edinmiştir " ²⁴⁸ Bu nedenle de hayatını Allah'ı övmekle değil, kendisine övgü toplamaya uğraşmakla geçirir. Kendisini yaratan Allah'ın değil, insanların hoşnutluğu üstüne bir hayat kurmuştur. Bu sebepten dolayı en büyük yıkımı insanlar karşısında küçük düşüp aşağılanınca yaşar. İşte inkârcı için en büyük kâbuslardan biri, başkalarına rezil olma, küçük düşme, aşağılanma halidir. Bu yüzden cehennemde birçok azap, bu kâbusun üzerine kuruludur. Kâfirler dünyada kibir ve büyüklüklerine karşılık, cehennemde korkunç bir biçimde aşağılanırlar. Farklı âyetlerde, bu gerçeğe şöyle dikkat çekilir: İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün, (onlara şöyle denir:) " Siz dünya hayatınızda bütün 'güzellikleriniz ve zevklerinizi tüketip-yok ettiniz, onlarla yaşayıp-zevk sürdünüz. İşte yeryüzünde haksız yere büyüklemeniz (istikbârınız) ve fâsıklıkta bulunmanızdan dolayı, bugün alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız. " ²⁴⁹ " O küfre sapanlar, kendilerine tanıdığımız süreyi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar, biz onlara, ancak günahları daha da artsın, diye süre vermekteyiz. Onlar için aşağılatıcı bir azap vardır. " ²⁵⁰ Cehennem ehline, aşağılamak için demirden kamçılar, bukağılar ve tasmalar bulunur. İplerle direklere bağlanırlar, boyunlarına tasmalar (bukağılar) geçirilir, ayaklara zincirler vurulur. Aslında aşağılanmak, cehennem içindeki tüm diğer azaplarla aynı anda gerçekleşir. Örneğin ateşe atılırken bir yandan aşağılanırlar. Bu büyük horlanma, diriltildikten ve cehenneme götürülmek için seçildikleri andan itibaren başlar ve sonsuza dek sürer. Kâfir, melekler tarafından sayısız insan içinden, alından ve ayaklarından yakalanır. Kurân'ın ifadesiyle, " işte o gün, ne insana, ne cinne günahından sorulmaz... (o gün) Suçlu-günahkârlar, simalarından tanınır da alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar. " ²⁵¹ Allah'a isyan etmiş, O'nu unutmuş olan kimse, bu şekilde yakalandıktan sonra saçından tutulup yerde sürüklenecek ve cehenneme atılacaktır. Karşı koyamaz, bağırır, çırpırsa da kimse ona yardım edemez. Bu manzara, sadece çaresizliğin verdiği azabı artırır:

²⁴⁷ Bakara, 2 / 2 67.

²⁴⁸ Furkân, 25 / 43.

²⁴⁹ Ahkâf, 46 / 20.

²⁵⁰ Âli-imrân, 3 / 178.

²⁵¹ Rahmân, 55 / 39 - 41.

“ ... Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alından (perçeminden), yakalarız. (cehenneme atarız) O yalancı, günahkâr alından (perçemden), o, hemen gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırınsın. Biz de zebânîleri çağıracağız. “²⁵² Âyete göre, inkârcılar " cehennem ateşine 'küçültücü bir sürüklenme ile' sürüklenecekler " ve onlara, işte sizin yalanladığınız ateş budur " denecektir.²⁵³ Bir diğer ayette haber verildiğine göre de, bu "sürükleniş", "yüzükoyun" olacaktır.²⁵⁴ Cehennem'e de aynı şekilde, yüzükoyun olarak atılırlar. Kim bir kötülükle gelirse, artık onlar da ateşe yüzükoyun atılır (ve onlara:) " Yaptıklarınızdan başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz? " ²⁵⁵ (denir). "Ateşin içinde yüzükoyun sürüklenecekleri gün cehennemin dokunuşunu tadın " ²⁵⁶ (denecek). Oraya girmeleriyle birlikte, aşağılanma daha da şiddetlenir. Çektikleri tüm fiziksel azapların bir de bu yönü vardır. Örneğin ateşe atıldıklarında, yanmanın verdiği acının yanında, bir de aşağılanmanın, horlanmanın, küçültülmenin ızdırabını yaşarlar. Bir başka surede, inkârcının ateş azabı sırasında nasıl aşağılandığı şöyle anlatılır: " Onu tutun da cehennemin orta yerine sürükleyin. Sonra kaynar suyun azabından başının üstüne dökün; (Azabı) Tad; çünkü sen, (kendince) üstün, onurluydun. Gerçekten bu, sizin kuşkuya kapıldığınız şeydir. " ²⁵⁷ Kâfiri aşağılamak için ayrıca özel olarak hazırlanmış kamçılar, tasmalar, bukağılar, zincirler vardır. Kurân'da şöyle denir: (Allah buyruk verir:) " Onu tutuklayın, hemen bağlayın. " " Sonra çılgın alevlerin içine atın. " " Daha sonra onu, uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincire vurup gönderin. " " Çünkü o, büyük olan Allah'a iman etmiyordu yoksula yemek vermeye destekçi olmazdı. " ²⁵⁸ Cehenneme gönderilmiş inkârcılar, tüm yaratıkların en aşağılarıdır. İşte bu nedenle üstteki ayette haber verilen " uzunluğu yetmiş arşın olan zincir "e vurulurlar. Başka ayetlerde bu aşağılatıcı azaptan şöyle söz edilir: Boyunlarında demir-halkalar ve (ayaklarında) zincirler olduğu halde sürüklenecekler. Kaynar suyun içinde; sonra ateşte tutuşturulacaklar. Sonra onlara denilecek: " Sizin şirk koştuklarınız nerede? " ²⁵⁹ " ... İşte onlar Rablerine karşı inkâra sapanlar, işte onlar boyunlarına (ateşten) halkalar geçirilenler ve işte onlar -içinde ebedi kalacakları- ateşin arkadaşları olanlardır. " ²⁶⁰ Diğer bazı ayetlerde söz konusu aşağılayıcı azap şöyle anlatılır: " O gün suçlu-günahkârların (sıkı) bukağılara vurulduklarını görürsün. Giyimleri katrandandır, yüzlerini ateş bürümektedir. (Bu azap,) Allah'ın her nefsi kendi kazandığıyla cezalandırması içindir. Şüphesiz Allah, hesabı pek çabuk

²⁵² Alak, 96 / 15 - 18.

²⁵³ Tûr, 52 / 13 - 14.

²⁵⁴ Bkz. Furkân, 25 / 34.

²⁵⁵ Neml, 27 / 90.

²⁵⁶ Kamer, 54 / 48.

²⁵⁷ Dûhân, 44 / 47 - 50.

²⁵⁸ Hâkka, 69 / 30 - 34.

²⁵⁹ Mü'min, 40 / 71 - 73.

²⁶⁰ Râd, 13 / 5.

görendir. “²⁶¹ “ *İşte o inkâr edenler, onlar için ateşten elbiseler biçilmiştir; başları üstünden de kaynar su dökülür. Bununla karınları içinde olanlar ve derileri eritilmiş olur. Onlar için demirden kamçılar vardır.* “²⁶² Cehennemde bu aşağılanmanın kâfirlerin ruhunda yarattığı karanlık, tıpkı dünyada insanlara rezil olan, onuru ayaklar altına alınan, bütün kişisel hakları tecavüze uğrayan insanların tarifsiz sıkıntılarının yüzlerine vurması gibi rezillik, küçülmüşlük ve horlanmışlık dışlarına da vurur. Cehennemde yaşanacak olan aşağılanma da, insanların çehresine etki edecek, yüreklerdeki zillet dışı vuracaktır. Kurân'da şöyle denir: “ *O gün, öyle yüzler vardır ki, zillet içinde aşağılanmıştır* “. ²⁶³

Buraya kadar saydığımız tüm bu aşağılanma yöntemlerinin yanı sıra, cehennemde inkârcılar için çok daha çeşitli aşağılanmaların da olacağını unutmamak gerekir. Allah Kurân'da kâfir için “*aşağılanma*”, kavramını kullanmış ve buna belli başlı örnekler vermiştir. Ancak aşağılanma çok geniş bir kavramdır ve insanda dünyadayken bu duyguyu oluşturan her şey, her muamele, her olay bu kavrama dâhildir. Cehennemde de belki de binlerce katıyla bulunmaktadır. Kâfir, dirildiği andan itibaren yaptığı kahredici hatanın farkına varıp, bu onarılmaz hatanın verdiği pişmanlık dalgası tüm vücudunu kaplayarak, büyük bir yıkım yaşar ve pişmanlığın etkisiyle kendini yer bitirir. Dünyada yaptıkları inkârcılara gösterildiğinde, gaflet içinde geçirdikleri hayatlarını telafi etmeye karşı konulmaz bir hasret duyarlar. Geri dönmeyi, kendilerine bir şans daha verilmesini isterler. Dünyada iken birlikte gaflete daldıkları dostlarını, sevgililerini bir daha görmek istemezler. Tüm dostluklar, tüm sevgiler, tüm bağlar kaybolmuştur.

Dünyada iken kurmuş oldukları yaşam, yaptıkları işler, evleri, arabaları, eşleri, çocukları, şirketleri, örfleri, gelenekleri, her şey, ama her şey artık değersizleşmiş, yok olmuştur. Her şey yok olurken, yerine de bir tek azap gelmiştir. Âyetlerde, o günkü yıkımın yarattığı ruh hali şöyle tarif edilir:

Ateşin üstünde durdurulduklarında onları bir görsen; derler ki: “ *Keşke (dünyaya bir daha) geri çevrilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve mü'minlerden olsaydık.* ” Hayır, *önceden saklı tuttukları kendilerine açıklandı. Şayet (dünyaya) geri çevrilseler bile, kendisinden sakındırıldıkları şeylere şüphesiz yine döneceklerdir. Çünkü onlar, gerçekten kâfirlerdir. Onlar dediler ki: “ Bu dünya hayatımızdan başkası yoktur. Ve bizler diriltilecek değiliz.” Rablerinin karşısında durdurulduklarında onları bir görsen: (Allah:) “ Bu, gerçek değil mi?” dedi. Onlar: “ Evet, Rabbimiz hakkı için” dediler. (Allah:) “ Öyleyse inkâr ede geldikleriniz nedeniyle azabı*

²⁶¹ İbrâhim, 14 / 49 - 51.

²⁶² Hâc, 22 / 19 - 21.

²⁶³ Gâşiye, 88 / 2.

*tadın" dedi. " ²⁶⁴ Bu arada kâfir, içindeki bu büyük yıkıma rağmen, bir yandan da hala kibiri bırakmamakta ve ayetin ifadesiyle " azabı görünce pişmanlığını gizlemekte "dir. ²⁶⁵ Bu kibirin canlı kalması, onun için ayrı bir azap kaynağı olacak, cehennemde karşılaşacağı aşağılanma, söz konusu kibir nedeniyle ona tarifsiz acılar verecektir. Özetle *bütün amellerinin boşa gitmesi*,²⁶⁶ *Allah'a ortak kılınan putların kendisine bağlananları terk etmesi*,²⁶⁷ *Âhirette nasiblerinin olmaması*,²⁶⁸ *Âhirette unutulmaları*,²⁶⁹ *yardımsız bırakılmaları*,²⁷⁰ *kovulmaları*,²⁷¹ *dostsuz ve yardımsız kalmaları*,²⁷² *göğün kapılarının onlara açılmaması*,²⁷³ *özür beyan edemeyecek olmaları*,²⁷⁴ *ziyanda olmaları* ²⁷⁵ gibi psikolojik azaplarla da cezalandırılırlar. Yine bunların yanında, *diriliş zamanında suçlular başları eğik olduğu halde Allah'ın huzurunda dururlar*,²⁷⁶ *yüzleri kara* ²⁷⁷ *ve somurtkan olacaktır*.²⁷⁸ *Amel defterleri her şeyi kaydederek* ²⁷⁹ *kendi organları, kendi aleyhine şahitlik ederler*,²⁸⁰ *günahlarını sırtlarına yüklenmişlerdir*.²⁸¹*

İnfakında cimrilik gösterdikleri malları boyunlarına dolanacaktır,²⁸² *zemmedilmiş*,²⁸³ *kınanmış* ²⁸⁴ *ve Allah'ın buğzuna uğramışlardır*,²⁸⁵ *hor ve hakirdirler*,²⁸⁶ *üzüntüler içinde parmaklarını ısıracaklardır*.²⁸⁷ İslam âlimleri, en büyük saadet olan cemâl-i ilâhîyi müşâhede etmekten mahrum bulunmayı en ıstıraplı azap olarak telakki etmişlerdir.

5. Cehennem Azabının Ölçüsü Ve Şiddeti

Cehennemde görülecek azabın ölçü ve şiddetini, Allah ve Rasûlü'nün bizlere bildirdikleri kadarıyla bilebiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuyla ilgili ayetlere göz attığımız takdirde

²⁶⁴ En'âm, 6 / 27 - 30.

²⁶⁵ Bkz. Yunus, 10 / 54.

²⁶⁶ Bkz. Bakara, 2 / 217, 264, 266, 276.

²⁶⁷ Bkz. En'âm, 6 / 94; Hûd, 11 / 21.

²⁶⁸ Bkz. Bakara, 2 / 102, Âli-İmrân, 3 / 77, 176.

²⁶⁹ Bkz. Â'raf, 7 / 5; Câsiye, 45 / 34.

²⁷⁰ Bkz. İsrâ, 17 / 22.

²⁷¹ Bkz. İsrâ, 17 / 18, 39.

²⁷² Bkz. Şuarâ, 42 / 8.

²⁷³ Bkz. Â'raf, 7 / 40.

²⁷⁴ Bkz. Mürselât, 77 / 35, 36.

²⁷⁵ Bkz. Bakara, 2 / 27, 121; Âli-İmrân, 3 / 85, 149.

²⁷⁶ Bkz. Secde, 32 / 12.

²⁷⁷ Bkz. Âli-İmrân, 3 / 106.

²⁷⁸ Bkz. Mürselât, 77 / 24.

²⁷⁹ Bkz. Kehf, 18 / 49.

²⁸⁰ Bkz. Nûr, 24 / 24, 36.

²⁸¹ Bkz. En'âm, 6 / 31.

²⁸² Bkz. Âli-İmrân, 3 / 180.

²⁸³ Bkz. İsrâ, 17 / 18, 22.

²⁸⁴ Bkz. İsrâ, 17 / 39.

²⁸⁵ Bkz. Mü'min, 40 / 40.

²⁸⁶ Bkz. En'âm, 6 / 124.

²⁸⁷ Bkz. Furkân, 25 / 27 - 29.

cehennem azabının niteliği ve niceliği hakkında pek çok ayete rastlamak mümkündür. Bu ayetlerden bir bölümü indiriliş sebepleri ve tefsirleriyle beraber açıklanacak olursa konu daha iyi anlaşılacaktır.

a) Cehennem Azabının Kuşatıcı Olması:

Cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatır. " *Cehennem inkâr edenleri şüphesiz çepeçevre kuşatacaktır.*" ²⁸⁸ Muhammed İbn-i İshak, Zühri'den, Yezid İbn-i Ruman'dan, Abdullah İbn-i Ebu Bekir'den ve Asım İbn-i Katade'den rivayet ederek onların şöyle dediklerini ifade etmektedir: Peygamberimiz - salât ve selâm üzerine olsun - Tebüük savaşının hazırlığını yaptığı bir sırada, Beni Seleme'nin kardeşi Cedd İbni Kays'a, " Ey Cedd, sen Bizanslılarla savaşabilir misin "? diye sordu. Cedd şu cevabı verdi: " Ey Allah'ın elçisi, bana izin versen ve beni fitneye düşürmesen olmaz mı? Allah'a yemin ederim ki, bizim yakınlarımız benden daha çok kadına düşkün bir adam tanımamıştır. Ben Rumlar'ın dilberlerini gördüğümde, kendimi tutamamaktan korkuyorum." Peygamberimiz yüzünü çevirdi ve " Sana izin verdim " buyurdu.

İşte bu ayet bahsi geçen Cedd İbn-i Kays hakkında inmiştir. Münafıklar işte bu tür bahanelerle savaşa gitmemek için mazeretler üretmişlerdir. Onların bu mazeretleri şu şekilde reddedildi: " *Haberiniz olsun ki, onlar fitnenin içine düşmüşlerdir ve cehennem kâfirleri kuşatacaktır.*" ²⁸⁹ Buna göre sanki fitne kızgın bir ateş çukuru olup fitneye düşenler oraya hızla yuvarlanmakta, ardından cehennem onları çepeçevre kuşatmaktadır.

Cehennem bütün çıkış yerlerini ve pencerelerini kapatmakta ve hiç kimse artık oradan kurtulamamaktadır. Bu, onların bütünü ile günaha dalmalarına ve onun kaçınılmaz cezasını beklemelerine işaret eden bir olgudur. Dış görünüş itibariyle, ne kadar müslüman oldukları imajını vermeye çalışsalar da, münafıklık (ikiyüzlülük) yaptıkları için onların kâfir oldukları bu ayette belirtilmektedir. Ve bunun bir sonucu olarak bilin ki, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas etmeye devam edenlerin hepsini, cehennem ergeç kuşatacaktır. Bu ayette cehennem azabının bitmez tükenmez kuşatıcı özelliği vurgulanmaktadır.

b) Cehennem Ateşinin Sürekli Olması:

Aşağıdaki ayette Kur'an ilâhî bir kuralı ortaya koymaktadır. " *Biz sapık kimseleri kıyamet günü yüzükoyun, körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz. Varacakları yer cehennem'dir. Onun ateşi ne zaman sönmeye yüz tutsa hemen alevini artırırz.*" ²⁹⁰ Allah, hidayete ermeyi uymayı isteyen kimseyi doğru yola ulaştırır ve sapmak isteyen de sapıtmasına izin verir. Bundan sonra Allah'ın hidayet kapısını kapadığı kimseyi doğru yola getirmeye hiç kimsenin

²⁸⁸ Tevbe, 9 / 49.

²⁸⁹ Tevbe, 9 / 49

²⁹⁰ İsrâ, 17 / 97.

gücü yetmez, çünkü o kimse inatçılığı ve sapıklıktaki ısrarı nedeniyle hidayetden mahrum edilmiştir. Şu açık bir gerçektir ki, eğer bir kimse hakka sırtını döner ve bâtıla bağlanırsa, dünyada onu bâtıldan çevirip hakka döndürebilecek hiç bir güç yoktur. Çünkü bu sapıklıktan sonra Allah böyle bir kimse için haktan daha da uzaklaşıp bâtıla daha çok sevgi duymasına neden olan vesileler yaratır. Kıyamet gününde onlar kör, sağır ve dilsiz olarak diriltileceklerdir, çünkü onlar bu dünyada iken hakkı görmediler, hakkı duymadılar, hakkı konuşmadılar. Kör, sağır, dilsizler gibi davrandılar. Bu vasıftaki insanların cehennemdeki konumu; ateşi söndükçe yeniden yakıcı gücü devamlı artırılan ve yenilenen azaptır. Bu ayette Cehennemin bitmeyen ateş enerjisine vurgu yapılmaktadır.

c) Cehennemliklerin Azaplarının Sonsuzluğu:

Cehennem azabı bir an için hafiflemeyen bir özelliğe sahiptir. “ Ölümü isterler fakat azabları devamlıdır, ölmezler “ ²⁹¹ Ayetin öncesine ve sonrasına bakılırsa mücrimlerden bahsedildiği görülecektir." Mücrim"lerden maksat, imanı olmayanlardır. “ *Suçlular, cehennem azabında ebedi kalacaklardır. Kendilerinden azap hiç hafiflemeyecektir.*

Onlar azap içinde ümitsizdirler. Biz onlara zulmetmedik; fakat onlar kendileri zalim idiler. Malik! Rabbin bizim işimizi bitirsin diye seslenirler. Mâlik de Siz böyle kalacaksınız der. ” ²⁹² Mücrimleri bu hala düşüren dünyadaki hal ve davranışlarıdır. Bu sebepten dolayı ölüm de dâhil olmak üzere bir kurtuluş yolu söz konusu değildir. Çünkü ayette ebedi bir azaptan bahsedilmektedir.

Cehennemde’ki görevli meleklerden bir an önce kendilerinin yok edilmesini istemelerine rağmen yeniden yaratılarak bu azabı tatmaları sağlanacaktır. Yaşamaktan çok onların isteği yok olmaktır. Bu ve benzeri ayetler cehennem azabının devamlılığını vurgulamaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm, Cehennem ehlinin çekeceği azap ve yiyecekleri hakkında da bir takım tasvir ve izahlarda bulunur:

" (Nasıl) ağırlanmak için bu (nimet) mi hayırlı yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir fitne (sınama vesilesi veya azap) kıldık. O, Cehennem'in dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir. Onlar ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklar. Sonra onların, bunun üzerine kaynar su karıştırılmış bir içkileri vardır. (Yedikleri zakkum, boğazlarını yakar) Yanan boğazlarını dindirmek için içecek bir şey ararlar. Ama kaynar su katılmış kusuntu ve irinden başka içecek bulamazlar. ” ²⁹³ " O ayetlerimizi inkâr

²⁹¹ Zuhruf, 43 / 74 - 77; Fâtır, 35 / 36.

²⁹² Zuhruf, 74 - 77.

²⁹³ Sâffat, 37 / 62 - 67.

*edenleri yakında bir ateşe sokacağız, (öyle ki) derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz! Şüphesiz Allah daima üstün ve hikmet sahibidir."*²⁹⁴

Cezalar, işlenen suçlar cinsinden olacaktır. Dilleriyle suç işleyenlerin cezaları dillerine; elleriyle günah işleyenlerin cezaları ellerine vs. tatbik edilecektir. Cehennem'in yakacağı hakkında da Kur'an'da bilgi verilmekte ve şöyle denilmektedir: *"Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki, onun yakıtı insanlar ve taşlardır."*²⁹⁵ Kur'an'da Cennet ehli ile Cehennem ehli arasında konuşmalar yapılacağı da belirtilerek bu konuşmalardan nakiller yapılmaktadır: *"O gün münâfık erkekler ve münâfık kadınlar (sür'atle Cennet'e girmekte olan) müminlere derler ki: "(Ne olur) bize bakın da sizin nurunuzdan alalım." Onlara: "Arkanıza dönün de nur arayın!" denilir (Kendileriyle alay eden bu ses, onlara diyor ki: Arkada kalan dünyaya dönün nur orada aranır.*

*Nurun kaynağı, dünyada yapılan işlerdir. Böyle denilir ve müminlerle münâfıkların) aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet vardır. Dış yönünde de azap. (Münâfıklar), onlara seslenirler: "Biz de sizinle beraber değil miydik" Müminler derler ki: "Evet ama siz kendi canlarınıza kötülük ettiniz. (İnananların başlarına felaket gelmesini) gözlediniz. Şüphe ettiniz, kuruntular sizi aldattı. Allah'ın emri (olan ölüm) gelinceye kadar (böyle hareket ettiniz). O çok aldatıcı (şeytan) sizi Allah hakkında aldattı."*²⁹⁶ Başka bir yerde de şöyle anlatılır: *"Cennet halkı, ateş halkına seslendi: Rabbimiz'in bize vadettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbiniz'in size vadettiğini gerçek buldunuz mu? (Onlar da): Evet dediler ve aralarında bir münâdi: Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun diye seslendi."*²⁹⁷

İnsanın eğitimi ve iyi davranışlara yönlendirilmesi açısından Cennet ve Cehennem inancının dünya hayatına etkileri açıktır. Kişi, gizli ve açık yaptığı her şeyin karşılığını, bulacağını ve Cehennem'deki cezânın dehşetini hatırladığında, elbette hareketlerine çeki düzen verme ihtiyacını duyacaktır.

D. ÂHİRET HAYATIYLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Âhiret, kelime olarak Arapçada son, diğer, sonra gelen demektir. Âhiret, dünya hayatını takip eden, ona benzeyen yönler olduğu kadar, benzemeyen yönlerin de olduğu daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir. "Yakîn" ise, gerçeğe uygun ve herhangi bir şüphe ile ortadan kalkmayacak şekilde şek ve şüpheden uzak olan sabit ve kesin bir inanış, şüphe karışmayan kesin bilgi demektir. Âhiret inancı, Allah'ın

²⁹⁴ Nisâ, 4 / 56.

²⁹⁵ Tâhrîm, 66 / 6.

²⁹⁶ Hâdîd, 57 / 13 – 17.

²⁹⁷ Âraf, 7 / 44, 45.

varlığını kabul eden hemen hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde (tabii bu arada hristiyanlık ve yahudilikte de) mevcuttur. Kur'ân'da Hz. Nuh, İbrahim, Yusuf, Musa, İsa ve diğer peygamberlerin kendi ümmetlerine Âhiret akidesini telkin ettikleri ifade edilir. 'Âhiret', ahir kelimesinin müennes şeklidir ki, son, sonra olan demektir. Evvel (ûla) kelimesinin karşıtıdır. 'Âhiret' kavram olarak, öbür dünya, ölümden sonraki hayat demektir. Kur'ân'da çok sık yer alan bu kavram, bazen 'yevmü'l âhira-âhiret günü', 'darü'l âhira-son yerleşim yeri' şeklinde, ifade edilmektedir. Dünya hayatı için ilk (ûla), ölümden sonraki hayat için ise 'âhiret (son hayat)' denmiştir. Bu anlamda dünya, yakın ikamet yeri, 'âhiret' ise son ikamet yeridir. Kur'ân, 'Âhiret' kavramını sık sık dünya kelimesi ile birlikte kullanmaktadır. Âhiret hayatıyla ilgili diğer kavramları, konunun daha iyi anlaşılması için burada zikretmekte fayda vardır. Bunlar ölüm, kabir, kıyâmet, b'as, haşr, mizan, sırat, şefaât, kevser, havz, âraf ve berzah gibi kavramlardır.

1.Ölüm

Ölüm ruhun bedenden ayrılması, insan varlığı için bir âlemden diğerine intikal etmektir. Bu anlamda ölüm yok olmak değildir, kelâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ruh, suyun yaş ağaca nüfuz etmesi gibi bedenle iç içe olan latif bir varlıktır. Ehlisünnete göre ruh bâkidir yok olmaz. İslâm bilginleri; " *Allah, Ruhlar öldüklerinde onları vefat ettirir* " ²⁹⁸ ayetini "cesetleri ölünce" şeklinde anlamışlardır. Her canlı varlık için ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Canlılar doğar, büyür ve ölürlür.

Kur'ân-ı Kerim'de ölümle ilgili pek çok ayet vardır. Bazıları şunlardır: " *Her can ölümü tadıcıdır* " ²⁹⁹; " *Onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiç şüphe yoktur.* " ³⁰⁰; " *Biz senden önce de hiçbir beşere dünyada ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar baki mi kalacaklardır?* " ³⁰¹; " *Yeryüzünde bulunan her canlı fanidir.* " ³⁰² Allah'ın diriliği ve ölümü yaratmasının sebebi şöyle açıklanır: " *O, hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek için ölümü de dirimi de takdir edip yaratandır.* " ³⁰³ Ölüm ancak Yüce Allah'ın belirlediği zaman vuku bulur. Ölüm konusundaki kader yazgısı ayette şöyle ifade buyrulur: " *Allah'ın emir ve kazası olmadıkça hiç bir kimseye ölmek yoktur. O, vadesiyle yazılmış bir yazıdır.* " ³⁰⁴ Hiç bir kimsenin ölümden kaçıp kurtulma imkânı yoktur: " *Binlerce kişinin ölüm korkusuyla beldelerini terk ettiklerini*

²⁹⁸ Zümer, 39 / 49.

²⁹⁹ Âli-İmrân, 3 / 185.

³⁰⁰ İsrâ, 17 / 99.

³⁰¹ Enbiyâ, 21 / 34.

³⁰² Rahmân, 55 / 26.

³⁰³ Mülk, 67 / 2.

³⁰⁴ Âli-İmrân, 3 / 145.

görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, sonra da kendilerini diriltti. " ³⁰⁵; " Şöyle de: Siz evlerinizde olsaydınız bile üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yine şüphesiz öldürülecekleri yerlere çıkıp giderlerdi. " ³⁰⁶; " Nerede olursanız olun, tahkîm edilmiş yüksek kalelerde bile bulunsanız ölüm sizi bulur. " ³⁰⁷; " Bir gün bakarsın ki, ölüm baygınlığı gerçek olarak gelmiş " İşte bu, senin kaçıp durduğun şey " denilmiştir. " ³⁰⁸ Cenâb-ı Hak gerçekte insan varlığına sonsuza kadar uzanan bir ömür takdir etmiştir. Ruhları dünya hayatından belirsiz bir süre önce topluca yaratmış ve onlara ' Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ' sorusunu yöneltmiştir. Kur'ân'da ruhun başlangıcı ile ilgili olan bu olay şöyle anlatılır: "*Hani Rabbin Âdemoğullarından onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş; Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da; Evet, (Rabbimizsin), şahit olduk" demişlerdi. İşte bu şahitlendirme, kıyamet günü; Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindir. " ³⁰⁹ " Peygamber, Rabbinize iman etmeniz için hepinizi davet edip, dururken, size ne oluyor ki, Allah'a iman etmiyorsunuz? Hâlbuki O, sizden kesin teminat almıştır. " ³¹⁰ Bu söz alma, "elestü birabbiküm" sorgulaması sırasında veya insanlara akıl vererek delilleri değerlendirme gücü kazandırmak suretiyle olmuştur. Ruh, dünya hayatına bir imtihan devresi geçirmek üzere doğum yoluyla gelen insanoğluna anne karnında dört aylık cenin döneminden sonra üflenir ve böylece dünya hayatı başlamış olur. Ruhun bedenden ayrılması ile de kabir hayatı başlar. Kıyamet koptuktan sonra da âhiret hayatına yeni bir yaşam için geçecek olan insanoğlu dünyadaki inanç ve amel durumuna göre Cennet veya Cehennemdeki ebedî hayatta yerini alacaktır. İnanç sahibi olup da amel eksikliği bulunanlar ise Cenab-ı Hakk'ın bileceği sürelerde cezalarını çektikten sonra Cennet tarafına geçebileceklerdir. Hayatın bu gerçeği karşısında ölüme hazırlıklı olmak her insanın şiarı olmalıdır. Ölümü anmak ve hazırlıklı bulunmak her mümin için müstehap sayılmıştır.*

2. Kabir

Kabir ölen kimsenin toprağa gömüldüğü yer olup çoğulu "kubûr" dur. İnsan, ruh ve bedenden meydana gelen bir canlıdır. Ruhun yaratılışı bedenden öncedir. Kabir hayatı, bir bakıma âhiretin giriş kapısı ve başlangıcı sayılır. Ölen kimse, ister kabre defnedilsin, yırtıcı hayvanlarca parçalansın; ister ateşte yanıp külleri savrulsun ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayatı başlamış olup, Münker ve Nekir melekleri kabir sorgulamasını yapar.

³⁰⁵ Bakara, 2/ 243.

³⁰⁶ Âli-İmr'ân, 3 / 154.

³⁰⁷ Nisâ, 4 / 78.

³⁰⁸ Kâf, 50 / 19.

³⁰⁹ Â'raf, 7 / 172.

³¹⁰ Hadid, 57 / 8.

3. Kıyâmet

Kıyâmet, kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek anlamına gelmektedir. İslam inancında, evrenin düzeninin bozulması, her şeyin altüst olarak yok olması ile ölen tüm insanların yeniden dirilerek ayağa kalkması olayını dile getirir. Bu olay Kur'ân'da çok çeşitli isimlerle anılır. Bunların başlıcaları Yevmü'l-Kıyâme (Kalkış, Diriliş Günü), el-Saa (Saat), Yevmü'l-Âhir (Son Gün), el-Âhire (Gelecek Hayat), Yevmü'd-Din (Ceza Günü), Yevmü'l-Hesap (Hesap Günü), Yevmü'l-Fasl (Karar Günü), Yevmü'l-Cem (Toplanma Günü), Yevmü'l-Hulud (Sonsuzluk, Sonsuzlaşma Günü), Yevmü'l-Ba's (Diriliş Günü), Yevmü'l-Haşre (Pişmanlık Günü), Yevmü't-Teğabün (Kusurların Ortaya Çıktığı Gün), el-Karia (Şaşırtan Felâket), en-Naşiye (İnsanı Dehşete Düşüren Felâket), et-Tamme (Herşeyi Kuşatan Felâket), el-Hakka (Büyük Hakikat) ve el-Vakıa (Büyük Olay)'dır. Bu isimler kıyâmet'in oluş biçimi ve sonuçlarına ilişkin çeşitli nitelik ve yönlerini açığa çıkarmakta, tanımlamaktadır. Kıyâmet, Allah inancından sonra İslâm'ın ikinci temel inancı olan âhiret hayatının ilk aşamasını oluşturur. Genel bir yok oluş ve yeniden dirilişle birlikte gelişecek Haşr, Hesap, Mizan, Cennet ve Cehennem gibi olaylar hep Kıyâmet gününün gündemi içindedir. Bu nedenle âhiret inancı, Kıyâmet ve onunla birlikte gelecek olaylara inançtan başka birşey değildir. Bu büyük önemi yüzünden Kur'ân Kıyâmet olayını sık sık hatırlatır, zaman zaman da bir korkutma, uyarma öğesi olarak kullanır. Kıyâmet kesin olarak gerçekleşecek,³¹¹ şüphe götürmeyen bir olaydır.³¹² Belirtileri ortaya çıkmış,³¹³ yaklaşmıştır.³¹⁴ Ancak bir göz kırpması kadar yakındır.³¹⁵ Onun ağırlığına ne gökler, ne de yer dayanabilir, ansızın gelir.³¹⁶ Kur'ân, Kıyâmet olayının kesinliğini, yakınlığını bildirdiği, hatta oluş biçimine ilişkin tasvirler verdiği halde zamanı konusunda bir açıklama yapmaz. Kıyâmet doğrudan doğruya Allah'ın dilemesine bağlı bir olaydır ve O'ndan başka hiç kimsenin bu konuda bir bilgisi yoktur. Kur'ân, " *Kıyâmet saatinin bilgisi şüphesiz Allah katındadır* " ³¹⁷ gibi âyetlerle Kıyâmet'in zamanının hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini belirttikten sonra, bu konuda sorulan soruları şöyle cevaplar: (" *De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz' ('Kıyâmet'in ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Senin neyine gerek onun zamanını bildirmek. Onun nihayeti ancak Rabbine aittir.* " Kur'ân kıyâmet'in oluş biçimine ilişkin ayrıntılı ve dehşet verici tablolar çizer.

³¹¹ Bkz. Hicr, 15 / 85.

³¹² Bkz. Hac, 22 / 7.

³¹³ Bkz. Muhammed, 47 / 18.

³¹⁴ Bkz. Kamer, 54 / 1.

³¹⁵ Bkz. Nâhl, 16 / 77.

³¹⁶ Bkz. Â'raf, 7 / 187.

³¹⁷ Lokman, 31 / 34.

Buna göre Kıyâmet "Sur'a üflenince" başlayacak, kulakları sağır edecek bir ses ve korkunç bir sarsıntı nedeniyle emzikli kadınlar kucaklarındaki çocukları unutacak, hamile kadınlar bebeklerini düşürecek, insanlar sarhoş gibi olacaklardır.³¹⁸

Gök, erimiş maden gibi, dağlar atılmış yün gibi olacak, kimse dostunu soramayacaktır.³¹⁹ Gök yarılacak, yıldızlar dağılıp dökülecek, denizler fışkıracak, kabirler altüst edilecektir.³²⁰ Gözler dehşetten kamaşacak, ay tutulacak, güneş ve ay kararacak, insanlar kaçacak sığınacak bir yer bulamayacaktır.³²¹ Kıyâmet'in genel yok oluşu belirten bu ilk safhasını Sur'a ikinci kez üflenmesiyle ikinci safha izleyecek, tüm insanlar yeniden dirilerek ayağa kalkacaklardır.³²² Bu diriliş ve kalkışı (Ba's') toplanma (Haşr)izleyecektir.

Kur'ân ve Sünnet'ten kesin bir delile dayanmamakla birlikte müslümanlar arasında ölüme küçük Kıyâmet (kıyâmet-i suğra) denilmesi gelenekleşmiştir.

4. Ba's

Hayatının başlangıç ve sonu olmayan tek varlık, Allah'tır. Diğer bütün varlıkların bir başlangıç ve bir sonu vardır. Her canlı gibi insan da doğar, büyür ve eceli gelince ölür. Ölen insan için kabir hayatı başlar, kıyamete kadar devam eden kabir hayatından sonra kıyametin kopması ve ikinci defa İsrâfil'in (a.s.) sûr'a üfürmesiyle kabirlerdeki bütün cesetler kendi ruhlarıyla birleşerek yerlerinden kalkıp, hesaplarının görüleceği geniş bir sahaya toplanırlar. Âhiret hayatının diğer merhalelerinden geçtikten sonra, iman ve amelleri nisbetinde Allah'ın kendilerine takdir etmiş olduğu Cennet veya Cehennem'e giderek âhiret hayatının devamını yaşamaya başlarlar. İşte insanın öldükten sonra dirilmesi ve âhiret hayatına başlamasına "ba's" denir. Öldüren ve dirilten Allah'tır. Ölümün ve dirilmenin nasıllık ve niceliğini tam manasıyla bilmemekle birlikte; bunlar hakkında verilen haberlerin doğruluğuna kesinlikle inanmamız istenmektedir. Haberin doğruluğu, onu bildiren zatın doğruluğuna bağlıdır. Ölümü ve öldükten sonra dirilmeyi haber veren, Allah ve O'nun peygamberidir. Bilindiği gibi öldükten sonra dirilmeye iman etmek imanın esaslarından biridir. Bunlardan bir tanesini bile inkâr etmek, bütünü inkâr demektir. Dolayısıyla öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek küfür olup ebedî Cehennem azabını gerektirir. Hac suresi beşinci ayette Allah, öldükten sonra dirilme konusunda kuşku içinde olanları ikaz etmek üzere şöyle buyuruyor:

³¹⁸ Bkz. Hac, 22 / 1-2.

³¹⁹ Bkz. Meâric, 70 / 8-10.

³²⁰ Bkz. İnfitâr, 82 / 1-5.

³²¹ Bkz. Kıyâme, 75 / 6-12.

³²² Bkz. Zümer, 39 / 68.

" Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz (bilin ki) biz sizi (önce) topraktan, sonra nutfе (sperma)den, sonra alaka (embriyon) dan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kabiliyetler)inize ermeniz için (sizi büyütüyoruz). içinizden kimi (henüz çocukken) öldürölüyor, kimi de ömrün en kötü çağına (ihtiyarlığa) itiliyor ki, bilirken bir şey bilmez hale gelsin (çocukluğundaki gibi vücutça ve akılca güçsüz bir duruma düşün). Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çiftten bitirir. " "Bu böyledir. Çünkü Allah, tek gerçektir. (Her şey O'nunla varlık kazanır) ve O, ölüleri diriltir ve O, her Şeyi yapabilir... Allah kabirlerde olanları diriltecektir. " ³²³ " O ki rüzgârları rahmetinin önünde müjdecî gönderir. Nihayet onlar, ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir memlekete yollarız; onunla su indirir ve türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhâlde bundan ibret alırsınız. " ³²⁴ Mekke müşriklerinden Adîy b. Rabîa, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kıyamet hakkında soru sordu o da kıyametin kopacağını ve bütün insanların kabirlerinden dirilerek kalkacaklarını söyledi. Anlatılanları akli ile kavrayamayan Adiy ve benzerlerine cevap olmak üzere Allah, " İnsan, bizim kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet, toplarız, onun parmak uçlarını bile düzeltmeye gücümüz yeter. " ³²⁵ ayetini inzal ediyor. Bunlardan başka daha bir çok ayetlerde Allah, -kâfirlerin inkârlarına rağmen- insanların, ölümlelerinden ve toz toprak olmalarından sonra, vakti gelince tekrar dirilteceğini, hesaplarının görülmesi için mahşere sevk edileceklerini belirtmektedir. Verilen bu bilgiler, gayb âlemine ait bilgilerdir. Bunların mantık veya müsbet ilimle izah ve ispatı söz konusu değildir. Ancak, ayetler üzerinde düşünen insanlar dirilme olayının gerçekliğini kavrayabilirler. İnsanı ve tüm varlıkları, modeli yok iken ilk defa yaratmaya muktedir olan bir varlık, onları öldürdükten sonra tekrar diriltmeye de güç yetirebilir.

5. Haşr Ve Neşir

Haşr; bir topluluğu bulunduğu yerden çıkarmak, meskenlerinden koparıp başka bir yere sevk etmek, sürgün etmek ve bir yere toplamak demektir.

Terim olarak "haşr"; insanların öldükten sonra dirilip dünyada iken yaptıkları işlerden ve söyledikleri sözlerden dolayı sorguya çekilmek üzere "mahşer" denilen yere sürölmeleri, burada toplanmalarıdır. Nitekim kıyamet gününe "yevmü'l-ba's" (tekrar dirilme günü) ve " yevmü'n-

³²³ Hac, 22 / 5 - 7.

³²⁴ Âraf, 7 / 57.

³²⁵ Kıyâme, 75 / 3- 4.

neşr" denildiği gibi, "yevmü'l-haşr" (toplanma günü) de denir. "Neşr"; yaymak, dağıtmak manasına yahut "nuşûr yapmak" yani ölüleri diriltmek anlamındadır. Buna "neşr", öldükten sonra insanları tekrar diriltmek; "haşr" de onları mezarlarından çıkararak, "mahşer" denilen yere sevk edip orada toplamaktır. " *Sizi yaratıp yeryüzüne yayan O'dur ve O'nun huzurunda toplanacaksınız. " 326* " Andolsun ki ölseniz de öldürülseniz de Allah katında toplanacaksınız. " 327

" Müttakileri o gün Rahman'ın huzurunda O'na gelmiş misafirler olarak toplarız, suçluları dosuz olarak cehenneme süreriz. " 328

6. Mîzân

Âhirette günah ve sevapların iyilik ve kötülüklerin ölçülüp tartılacağı manevi ölçü aleti demektir. Mîzân hukuk, iyilik ve kötülüğü ölçmek için de mecazen kullanılır. Adalet terazisi, hak terazisi, iyilik terazisi, akıl terazisi gibi... Allah Teâlâ bu çeşitli miktar ve değerlere şamil olmak üzere teraziyi Kur'ân'da şöyle beyan eti: " *Allah, göğü yükseltti. Mizanda (tartıda) haksızlık yapmayın diye teraziyi koydu. Tartmayı doğru ve adaletle yapın, terazide (mizanda) haksızlık ve eksiklik yapmayın. " 329* Kıyâmet gününde iyi ve kötü amellerin tartılarak miktarının bilinmesine mahsus mîzan (terazi) haktır ve konulacaktır. Yüce Allah kıyâmet gününde konulacak bu terazi için şöyle buyurur: " *Kıyâmet günü adalet terazileri koyacağız. Hiç bir kimseye hiç bir haksızlık yapılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesab görenler olarak bizler yeteriz. " 330* " O gün (kıyâmet günü) gerçek ve dosdoğru olan vezin (tartı) vardır. "(el-hakk kelimesi veznin haberi yapılarak mana verilirse) "O gün vezin (amellerin tartılması) haktır ve gerçektir. Mîzânları ağır basanlar, işte onlar kurtulanlardır. Mîzânları hafif gelenler, âyetlerimize yaptıkları haksızlıktan ötürü kendilerini zarar ve ziyana uğratanlardır. " 331

Bir terazinin ağır gelmesi, onunla tartılan şeyin (mevzun'un) ağırlık ve miktarı ile orantılıdır. Âhirette terazinin ağır gelmesi istenilen tarafı iman ve iyi amellerin konulduğu gözüdür. Terâzide imanla birlikte iyilikleri, hayır ve hasenâtı ağır gelenler kurtulacaklardır.

7. Sırat

³²⁶ Mülk, 68 / 24.

³²⁷ Âli-İmrân, 3 / 158.

³²⁸ Meryem, 19 / 85, 86.

³²⁹ Rahmân, 55 / 7-9.

³³⁰ Enbiyâ, 21 / 47.

³³¹ Âraf, 7 / 8-9.

Yol, cadde, geçit anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de sırat, daha çok "müstakim" (doğru) ile sıfatlanarak, Allah'ın rızasına uygun olan ve O'na ileten Tevhid dini ve İslâm dini anlamında kullanılır." *Kim, Allaha güvenip dayanırsa muhakkak doğru yola (Sırat-ı müstakime) iletilmiştir."* ³³² "Muhakkak Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rahbinizdir. O halde yalnız O'na ibadet ediniz. Bu doğru yol (Sırat-ı Müstakim)dur. " ³³³ Fakat ıstılahta sırat denilince Âhiretteki "sırat" akla gelir.

Sırat mahşer yerinden itibaren Cehennemden üzerinden geçerek Cennete kadar uzanacak bir köprüdür. Bu köprü, haşır günü Cehennemden üzerinde kurulacaktır. Mü'min, günahkâr, kâfir herkes bu köprüye gelecektir. Cennete gidebilmek için bundan başka yol yoktur. Sıratın iki tarafına konulmuş kancalar, oradan geçmeye iyi amelleri yetmeyen kimseleri Allah'ın emriyle çekip Cehenneme düşüreceklerdir. İyi amelleri ağır gelenler, kötülükleri sebebiyle tırmalanıp yara almış olsalar bile Sıratı geçeceklerdir. Bazı mü'minler senelerce sürünerek geçeceklerdir. Mü'minlerin Sırat'ın üzerinden çabuk geçip geçmemeleri, onların haramlara yönelip yönelmemelerine bağlıdır. Kalbine haram işleme düşüncesi gelip de ondan hemen yüz çevirip uzaklaşan kimseler Sırat'tan çabuk geçecektir.

8. Şefâat

Bir kimsenin başışlanması istemek; bir kimseden, başka bir kimse için iyilik yapmasını ve zarardan vazgeçmesini rica etmek; yardım etmek; başkası hesabına yalvarmak, rica etmek; birinin önüne düşüp işinin görülmesi için dua ve niyazda bulunmaktadır. Şefâat edene eş-şâfi', eş-şefî (başkası lehine taleb eden) denilir.

Bu âyette şefâat; aracı olmak, yardım etmek ve öncülük etmek anlamlarına gelir: " *Kim güzel bir şefâatla (hayır ve iyiliklere aracı, vasıta olmakla) şefâat ederse, bundan kendisine bir sevab (hisse) vardır. Kim de kötü bir şefâatle (kötülüğe delil olmak ve yardım etmekle veya kötülük ıırını açmakla) şefâatte bulunursa, ondan kendisine bir günah payı vardır. Allah her şeye kadirdir.* " ³³⁴ Şefâat-ı hasene, iman edip Allah'ın ve kullarının haklarına riayetle beraber, mü'minlerin iyiliği için uğraşmak, onları kötülüklerden ve zararlardan korumaya çalışmaktır. Şefaat-ı seyyie, mü'minlerin ve insanların zarara uğramaları ve kötülöklere düşmeleri için çalışmak ve kötölük ıırları açmaktır. Hangi hususta olursa olsun, bir insan, menfaat sağlayıp zarara uğramasını engelleme yolunda sırf Allah rızası için şefâatta bulunana dünyada ve ahirette bundan nasib ve ecir vardır. Kötölöğe ve zararlara sebep olanın da bu şefâat-ı seyyienin vebal ve günahından nasibi vardır. Âhiretteki şefâate gelince, dünyada işlenen bazı günahların ahirette

³³² Âli-İmr'ân, 3 / 101.

³³³ Âli-İmr'ân, 3 / 51.

³³⁴ Nisâ, 4 / 85.

cezalandırılmasından vazgeçilmesi için talepte bulunmak, aracı olmak ve bunun için dua etmektir. Şu halde şefâat, bir mü'minin günahlarının bağışlanması için Allah'a dua edip yalvarmaktır. Âhirette, kendilerine şefâat izni verilen her şefî'in şefâatının sınırı, Allah katındaki yakınlığı ve derecesi nisbetinde nail olacağı izin ve imkânın şâmil olduğu günahkâr mü'minler ile mütenasibtir. Şefâat olunacak mü'minlerin de şefâat edilmeye lâayık olmaları şarttır. Dünyada iken Hz. Peygamber (s.a.s.)'in mü'minlere duası, onlara bir çeşit şefâatidir. O daha bu dünyada hayatta iken mü'minlere dua ederek şefâatta bulunmuştur. Allah'ın Âhirette, peygamberlerine ve râzı olduğu bir takım zatlara şefâat etmeleri için müsaade etmesi, kendisinin bileceği adalet ve lütuf kanununa dâhil olan hikmetindendir. Ahirette şefâatın olacağı Kitab ve sünnetle sabittir: Peygamber, velî, şehid ve bildikleri ile amel eden imanlı âlimler ve kâmil mü'minler gibi Allah'ın müsaade ettiği, rızasına mazhar olmuş, nezdinde bir değer ve yakınlığa erişmiş kimselere şefâat etme izni verilebilecektir.³³⁵ Peygamberler ve diğer şefâatçıların şefâatları, Allah'ın râzı olacağı ve haklarında şefâat edilmeğe izin verdiği kimseler hakkında olacaktır.³³⁶ Kâfirler için şefâat kapıları kapalıdır. Peygamberler bile kâfirlere şefâat edemeyeceklerdir. Kâfirler layık oldukları cezâlarını çekeceklerdir.

9. Havz, Kevser

Âhiret yurdunda bulunan ve Yüce Allah tarafından Peygamber efendimize verilmiş olan ırmak ve havuzun adı. " *Doğrusu biz sana Kevser'i verdik* " ³³⁷ anlamındaki âyeti kerimede Peygamber efendimiz'e Kevser'in verilmiş olduğu bildirilmekle birlikte, Kur'ân-ı Kerîm'de gerek Kevser'in ne olduğu ve gerekse Havz hakkında başka bir bilgi yoktur. Bu konudaki bilgilerimiz otuz kadar Sahabî'den çeşitli yollarla gelen ve tümü de muteber hâdis kitaplârında yer alan 50 dolayındaki hadis-i şerîfe dayanmaktadır. Hadislerden bir bölümünde Havz, bir bölümünde de Kevser hakkında bilgiler vardır. Her ikisi hakkındaki ortak noktalar, havz ve ırmaktaki suyun tad, koku ve rengi ile ilgili olarak verilen bilgilerdir. Diğer özellikler farklı bir biçimde sayılmıştır. Nitekim, Havz, adından anlaşılacağı üzere bir havuz; Kevser ise, bir Cennet ırmağıdır. Havz'ın suyundan bir yudum bile olsa içenler, ebediyen susamayacaklar ve yüzleri de asla kararmayacaktır; içmeyenler ise, susuzluktan kurtulamayacaklardır. Gerek Havuz ve gerekse Kevser Irmağı'nın (burada, artık, Havz-ı Kevser diye ortak adı kullanabiliriz) ortak yanlarına gelince, suyun rengi kardan, süttten ve güneşten daha beyazdır. Kokusu ise miskten

³³⁵ Bkz. Bakara, 2 / 255; Yunus, 10 / 3; Meryem, 19 / 87; Tâhâ, 20 / 109; Zuhur, 43 / 86.

³³⁶ Bkz. Enbiyâ, 21 / 27-28; Dûhân, 44 / 41-42.

³³⁷ Kevser, 108 / 1.

daha hoştur. Tadı, baldan daha tatlıdır. İçecek olanların kullanması için, orada, sayıları gökteki yıldızların sayısından daha çok olan altın ve gümüşten yapıma cennet kapıları vardır. Kevser ve Havz hakkında verilen bu bilgiler "tevâtür" derecesinde olduğu için, bunlara imanının farz olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, özellikle Kevser Sresi'nin tefsiri sırasında, ařırđ felsefđ açıklama yönüne gidenler, gerek Havzı, gerekse Kevser konusunda kimi bātınđ veya aklđ yorumlar yapmaktan da uzak durmamışlardır. " Kevser " kelimesinin ifade ettiği geniş manadan yola çıkararak, muteber âlimler de, bu kavrama " Cennet Irmağı " ile birlikte daha başkaca anlamlar da vermişlerdir. Bu tutumda Kevser Suresinin iniş sebebi de rol oynamıştır. Gerçekten de, Sure, Peygamber Efendimiz'e, oğlu Kasım'ın ölümünden sonra, "ebter/nesli kesik" diyen müşriklerin bu sözleri üzerine, alınandan daha fazlasının verildiğini belirtmek ve "ebter" olmadđđını vurgulamak üzere gönderilmiştir. Gerek kelimenin anlamındaki genişlik ve gerekse nüzul sebebi dolayısıyla, tefsirlerde, Kevser kelimesi, aynı zamanda "ok büyük bir hayır, taşkın hayırlar" anlamı çerçevesinde de ele alınmış ve "bu büyük hayr, Kur'ân-ı Kerim'dir yahut İşlm dini'dir veya ümmetin çokluğudur ya da neslinin kesilmeyip, daha arttığı, artacağı, her yana yayılacağı gerçeğidir" yolunda yorumlarda bulunulmuştur.

Kısacasđ, Kevser, Cennet'teki ırmakla birlikte daha birçok iyi, güzel ve hayırlı olan olguyla anlatılmış ve bunların tümünün yüce Allah tarafından reslne verildiği üzerinde durulmuştur.

10. 'raf

Burç, sırt, tepe, rfler, detler, iki şey arasında kalan kısım anlamlarına gelmektedir. Arf kelimesinin çoğuludur. Kur'ân'da üç âyette geçer: " İki (taraf) arasında (surdan) bir perde ve 'rf üzerinde de, (Cennetlik ve Cehennemliklerin) her biri simalarıyla tanıyacak adamlar vardır ki onlar henüz oraya (Cennete) girmemiş, fakat onlar girmeyi şiddetle arzu eder olarak Cennet yrnına: " Selmn Aleyküm " diye nid ederler...Gözleri ehl-i Cehennem tarafına çevrildiği zaman da "Ey Rabbimiz bizi zalimler grhu ile beraber bulundurma" derler. (Yine) 'rf yaranđ (kâfirlerden) simalarıyla tanıdıkları (elebařđ) bir takım adamlara şöyle nid ederek derler: "Ne okluğunuz (yahut topladığınız mallar), ne de (hakka karřđ) yeltenmekte devam ettiğiniz o kibr (ve azamet) size hiç bir fayda vermedi." ³³⁸ Müfessirlere göre bu yetlerdeki 'rf'dan maksat, Cennetle Cehennem arasındaki ara yere denilmektedir. Kimler 'rf'ta bulunacaktır? Bu hususta çeşitli rivayetler varsa da konuyu şöyle özetlemek mümkündür: İyilikleriyle kötülükleri denk gelenler 'rf'ta bekletileceklerdir. Nitekim İbn Merdye'nin Cbir b. Abdullah'dan merfu olarak rivayet ettiği bir hadis'te: " Peygamberimiz (s.a.s.)'e iyilikleriyle kötülükleri denk gelenlerin durumu sorulduğu zaman, Hz. Peygamber, "Onlar

³³⁸ 'rf, 7 / 46- 48.

A'râfta bulunacaklardır. Onlar oraya isteyerek girmemişlerdir." buyurmuştur. Daha sonra bunlar Allah'ın lûtfuyla Cennet'e gireceklerdir. Bazılarına göre de fetret devirlerinde ölenlerle müşriklerin çocukları da burada kalacaklardır.

11. Berzah

Set, engel, iki şey arasındaki perde anlamlarına gelmektedir. İstilahî anlamıyla berzah; madde âlemi ile mana âlemi, (ruhlar âlemi) yani ölümden sonra ruhların kıyamete kadar kalacakları âlem, ya da kabir âleminin adıdır. Berzah kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde geçmektedir. Bunlardan " *İki denizi kavuşmaları için salıvermiştir. (Böyle iken) aralarında karışmalarına engel perde (berzah) vardır karışamazlar.* " ³³⁹ Ayrıca iki şey arasındaki engel anlamında kullanılmıştır. Müminun suresinde ise " *Nihayet onlara ölüm gelip çatınca tekrar tekrar şöyle diyecekler: " Rabbim beni dünyaya geri gönder, tâ ki ben zaâyî ettiğim ömrüm mukabilinde iyi amel ve harekette bulunayım."* Hayır onun söylediği hu söz hakikatte boş laftan ibarettir. Önlerinde ise diriltip kaldırılacakları güne kadar (dönmelerine mani) bir engel (berzah) vardır. " ³⁴⁰ şekliyle, yani dünya ve kabir âlemini ayıran perde anlamında kullanılmıştır. Bu ayetten anlaşılan ruhlar ölmemekte; cesedin ölümünden sonra, İslâmî ıstılahta berzah denilen bir âlemde yaşamaktadırlar. Mümin öldüğünde ise kendisi için bir berzah olmayacaktır. Bu delillerden anlaşıldığına göre berzadaki yaşayışta ruh bedenden ayrıdır. Bilindiği gibi ruhlar birer emri ilâhidir. Asıl mahiyetleri insanlar tarafından pek bilinmez, insan ölünce ruhu geçici olarak başka bir âleme gider; orada ameline göre ya rahat yaşar veya azap görür. O âleme "Âlemi Berzah" denir ki dünya ile âhiretten başka bir âlemdir. Yaşayışla ölüm arasındaki uyku âlemi nasılsa; dünya ile âhiret arasında berzah âlemi de öyledir. Bunun mahiyetini ancak Allah bilir.

³³⁹ Rahmân, 55 / 19-20.

³⁴⁰ Mü'minun, 23 / 100.

SONUÇ

İslam bilginleri yaptıkları din tanımlarında akıl ve irade unsurunu ön plana çıkarmışlardır. Bunun tabîî bir sonucu olarak kişinin ilâhî hitaba, daha dar ve teknik anlamda emir ve yasak normlarına (*tekliif*) muhatap olabilmesi için, akıl ve irade yeteneklerine sahip olması dinen zorunludur. Esasen peygamberler vasıtasıyla insanlara öğretilen emir ve yasakları kabul veya reddetme ve bunların gereğini yerine getirip getirmeme, akıllı insanların tercihlerine bırakılmıştır. Bu anlamda din, topluma bir yaşama modeli sunmakta; akıl ve irade yeteneğine sahip olan insanlar da bu modelin muhatabı kabul edilmektedir. Bu açıdan din, kaynak itibarıyla ilâhî, hitap alanı itibarıyla da aklî ve irâdîdir. Bu tanıma göre Allah'ın hem emirlerinin yerine getirilmemesi hem de yasakladığı fiillerin işlenmesi suç kabul edilmektedir. Dinen tasvip edilen fiil ve davranışların karşılığı mükâfat; yasaklanan fiillerin karşılığı ise bir takım dünyevî ya da uhrevî müeyyidelerdir. Gerçekte insan fitratında zorunlu olarak suç işleme isteği (suça eğilimlilik) olmadığı gibi insanın suç işleme isteği (suça eğilimliliği) tümüyle sonradan kazandığı bir özellik veya hastalık da değildir. Suç, insanın; kendisi, Rabbi ve diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen sisteme karşı hareket etmesidir. İnsanı, insandaki içgüdüleri ve bedensel ihtiyaçları Allah yaratmıştır. İnsanda var olan bu özellikler, insandaki canlılığın gereği olarak mevcut olup, insanı doyurulma ihtiyacına sevk ederler. Bu nedenle insan, kendisinde var olan bu ihtiyaçları gidermek için harekete geçer. İşte insanda bu açlıkların doyurulması düzensizliğe ve başıboşluğa terk edilirse insan, hatalı ve anormal tatmin yollarına başvurur. Bu nedendir ki insanın amellerini düzenleyen Allah, bu içgüdülerin ve bedensel ihtiyaçların doyurulma keyfiyetini de düzenlemiştir. Bu amaçla şer'î hükümler konulmuş ve İslâm, insandan kaynaklanan her olayın hükmünü açıklamış, helaller ve haramlar koymuştur. Kur'ân ve Sünnette göre dünya ve âhiretteki mevcut cezalandırma sisteminin amacı birey ve toplumu azaptan ve azaba götüren sebeplerden arındırarak ebedi hayata hazırlamaktır. Kişi ve toplumların azaba uğramış veya uğrayacak olması, İslam'ın kötülüğü önleyip iyiliği hâkim kılma ilke ve gayretinin bir parçasıdır. Üstelik İslâm işlenen bu suçların hem bu dünyada hem de âhirette karşılığının var olduğunu açıklamıştır. Dünyada ve âhirette uygulanacak bu cezai

müeyyidelerin genel olarak azap kavramı içinde ele alındığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmada azap kavramının; dünya ve âhiretteki uygulanış şekilleri, azabın görülmesine sebep olan itikâdi ve ameli sebepler, azabın dünya, kabir ve cehennem safhaları, Kur'ân merkeze alınarak ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca azabın iki boyutu yani engelleyici ve zorlayıcı olması anlatılmıştır. Engelleyici yönü ile insanları dolayısıyla gelecek nesilleri günahlardan ve suçları işlemekten alıkoyması, zorlayıcı yönüyle de âhiret azabını dikkate alınır hale getirmesi, geçmiş topluluklardan ibret verici olayların anlatımıyla ortaya konulmuştur. Allah'a karşı görevlerini yapmayan, haramlardan sakınmayan ve insanlara kötülük edenler bu davranışlarının karşılığı olarak cehennemde cezalandırılacağı gerçeği kesin olarak vurgulanmak istenmiştir.

Netice itibariyle bu çalışmanın amacı azap kavramının çerçevesini Kur'ân penceresinden tespit etmek, tarihin değişik dönemlerinde bazı fert ve toplumların Allah'a ve peygamberlerine karşı yürüttükleri amansız mücadele sonunda cezalandırılmaları ve tarih sahnesinden silinmeleri, Kur'ân'da bu kavram çerçevesinde ağırlıklı olarak gündeme getirilen önceki ümmetlerin başına gelen korkunç yok oluş gerçeklerinin sebeplerini kavrayabilmek ve bu dehşetli olaylardan gelecek nesillerin dersler çıkarmasını, Kur'ân perspektifinden ortaya koymaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdûlbakî, Muhammed, Fuad ,(1968) , *el – Mu’cemu’l – Mufehres li – Elfazı’l-Kur’ân’il – Kerim, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1987.*

Âlusi, Ebu’l – Fadl Mahmud (1270/1853) , *Rûhu’ l-Meâni Fi Tefsiri’ l – Kur’âni’l - ‘Azim ve’ s - Seb’i’ l - Mesâni, I-XXX, Dâru, İhyâi’ t - Tûrâsi’ l - ‘Arabi, Beyrut, ts . .*

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, I – XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991.*

Bebek, Adil, *Matûridi’de Günah Problemi, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.*

Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el – Hüseyin b. Ali b. Musa (458/1066) *Şu’abu’ l – İman, I-VIII, (tah. Muhammed es-Sa’id Zağlül), Dâru’l - Kütübi’ l – İlmiyye, Beyrut, 1410.*

Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256 / 870), *el-Câmi’u’s-Sahih, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992*

Buladı, Kerim, *Kur’an’a Göre Nankörlük Kavramı, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, (Basılmamış doktora tezi)*

Cebeci, Lütfullah, *Kur’ân’da Şer Problemi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.*

Cevheri, İsmail b.Hammad ,(393/1003) *es-Sıhah Tâcü’l-Lüga ve Sıhâhu’l- ‘Arabiyye, I-VI, Dâru’l-İlm lil-Melâyin, Beyrut,1979.*

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as e l - Ezd i es-Sicistâni (275/888), *Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.*

Ebu Zehra, Muhammed, *el - Cerimetü ve’l - ukûbe fi’l - Fıkhı’ l - İslami, Dâru’l – Fikri Arabi.*

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,(1942), *Hak dini Kur’an Dili, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul.*

Esed, Muhammed (1992) *Kur’an Mesajı - Meal Tefsiri , (trc. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk) İşaret Yayınları, İstanbul,1997.*

Eş’arî, Ebu’l Hasan Ali b. İsmail, (260/875 - 324/936) *Makâlâtı’l- İslâmiyyîn, İstanbul, 1928*

Feyyumi, Ahmed b.Muhammed b. Ali el-Makarri (770/1368) *el-Misbâhu’l-Munir, Mektebetü Lübnan Beyrut,1987.*

Halk Şiirlerinden ve Değişlerinden Seçmeler, *Ümran Yayınları, İstanbul, 1979.*

Heyet, *Mû’cemu’l Vasît, II. Bk. Çağrı yay. İst. 1996,*

Heysemi, Ali b. Ebû Bekir, (807/1404) *Mecmû’u’z-Zevâid, I-X, Dâru’r- Reyyân li’ t-Tûrâs, Kâhire, 1407*

İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekerıyya (395/1004), *Mu'cemu'l-Mekâyis fî'l-Luga, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1994.*

İbni Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim el-İfrîki el- Mısri (711-1311), *Lisânü'l 'Arab, I-XV, Darus'sadr, Beyrut, 1994.*

İbni Teymiyye, Takıyyuddin, Ebu'l – Abbas, Ahmed b. Abdulhalim (728 /1327), *Siyaset (es-Siyâsetü'sş-Şer'iyye), (trc. Vecdi Akyüz), Dergâh Yayınları, İstanbul,1985.*

İsfelhâni, Râgıb, (502/1108), el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.

İslam Ansiklopedisi, Azb. Mad. II, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2004.

İzutsu, Toshihiko, (1993), Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar, (trc. Selahattin Ayaz) , Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, I – III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991.

Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri (671/1272), *el - Câmi 'u li - Ahkâmi 'l - Kur'ân, I-XX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l - 'Arabî, Beyrut, 1985.*

Kutub, Seyyid (1996) , *fî Zilâli'l - Kur'ân, I-VI, Dâru'sş-Şurûk, Kâhire, 1990,*

Mevdudi, Ebu' l 'A' lâ (1979) *Tefhimu'l Kur'ân (Kur'ân'ın Anlam ı ve Tefsiri) I–VII,(trc. Muhammed Hân Kayani ve dgr) , İnsan yayınları, İstanbul,1997*
Mucemu'l Vasit, 2. Bsk. Çağrı yay. İst.1996.

Râzi, Fahreddin, Muhammed b. Ömer b. e l – Hüseyin b. el – Hasan b. Ali et-Temimi el-Bekri, (606 / 1209) , *et-Tefsir'ul – Kebir (Mefâtihi'l – Ğayb), Dârû ' l – Kutûbi'l – İlmiyye, Beyrut, 1990*

Suyûti, Celaleddin, Abdurrahman, b. Ebû Bekr , (911/1506) , *el-İtkân fî Ulûmi' l - Kur'ân, I-II , (tah. Mustafa Dîb el-Bûğa), Dâru İbni Kesîr, Dimaş, 1993.*

Suyûti, Celaleddin, Abdurrahman, b. Ebû Bekr , (911 / 1505) , *ed-Durru'l – Mensûr fî 't-Tefsiri bi'l –Me'sûr, I – VIII, Dâru ' l – Fıkr, Beyrut, 1993.*

Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b.Halid, (310/922), *el-Câmi'u'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l- Kur'ân, I-XXX, Dâru'l- Fıkr, Beyrut,1405*

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carûllah Mahmud b.Ömer (538 /1143),*el-Keşşaf an Hakâiki Gevâmizi-t Tenzil ve Uyûni-l Ekâvî li fî Vucûhi-t Te'vil, Dâru'r-Reyyan, Kahire, 1987,(nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed),*

Zuhayli, Vehbe, et-Tefsîrul Münir fî'l-Akîdeti ve'sş-Şeri'ati ve'l-Menhec, I-XXX, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1991

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : ERZURUM -1971

Öğr.Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1989	1991	ERZURUM İMAM HATİP LİSESİ
Lisans	1992	1995	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAK.
Yüksek Lisans	2009	2010	

Doktora :

Medeni Durum : EVLİ

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: İNGİLİZCE VE ARAPÇA
ORTA DERECE

Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama	ve	Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı
1.	1995		1997	TAVAS İMAM HATİP LİSESİ
2.	1997		1999	GAZİOSMANPAŞA İMAM HATİP LİS.
3.	1999		2000	ŞEKER İLKÖĞRETİM OKULU
4.	2000		2002	75.YIL CUMHURİYET İLKÖĞRETİM OKULU
5.	2002			KEMALHASOĞLU LİSESİ

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :

15/07/2010
SUAT KELKİTLİ